
از بحران تا بالندگی

طرح جامع تأسیس و تثبیت دموکراسی پایدار

در جامعه‌ای با میراث تمدنی و تنوع قومی-فرهنگی

نقشه راه ۲۵ ساله

برای گذار دموکراتیک، بازسازی ملی و حصول به برتری منطقه‌ای

مبتنی بر تجارب جهانی و واقعیات بومی

مهدی سالم

ریچموند هیل

۱۴۰۴

تمامی حقوق این اثر برای نویسنده محفوظ است.

نسخه اول - ۱۴۰۴

این کتاب یک سند پژوهشی-راهبردی است و نظرات مطرح شده
لزوماً بازتاب‌دهنده دیدگاه هیچ نهاد یا سازمانی نیست.

تقديم به

نسل‌هایی که رؤیای آزادی و آبادانی را
در سینه‌های خود زنده نگه داشتند
و به آنان که فردا را خواهند ساخت.

پیشگفتار

این کتاب حاصل سال‌ها تأمل درباره یک پرسش بنیادین است: چگونه می‌توان در سرزمینی با میراث تمدنی کهن، تنوع قومی-فرهنگی غنی، و در عین حال بحران‌های انباشته‌شده چندلایه، یک نظام دموکراتیک پایدار و کارآمد بنا کرد؟

این پرسش نه صرفاً یک تمرین آکادمیک، بلکه دغدغه‌ای وجودی است. میلیون‌ها انسان در جغرافیای ما منتظر پاسخی عملی به این پرسش‌اند. پاسخی که هم از توهم ساده‌انگارانه «دموکراسی یک‌شبه» بپرهیزد، و هم در دام یأس «ما آمادگی نداریم» نیفتد.

این کتاب نه یک یوتوپیا است و نه یک نسخه قطعی. بلکه تلاشی است برای ترسیم یک نقشه راه واقع‌بینانه، مبتنی بر تجارب موفق و ناموفق جهانی، با درک عمیق از پیچیدگی‌های بومی.

یک اصل این کتاب را از آغاز تا پایان همراهی می‌کند: **دموکراسی باید نان بیاورد تا ریشه بدواند.** هر گذار دموکراتیکی که نتواند در کوتاه‌مدت بهبود ملموسی در زندگی روزمره مردم ایجاد کند، محکوم به شکست یا بازگشت اقتدارگرایی است.

امیدوارم این اثر بتواند سهمی هرچند کوچک در گفتگوی ملی درباره آینده داشته باشد.

مهدی سالم

ریچموند هیل، ۱۴۰۴

فهرست مطالب

فهرست تصاویر

فهرست جداول

بخش اول

مبانی

خلاصه مدیریتی

خلاصه فصل

این سند نقشه راه ۲۵ ساله‌ای را برای گذار از وضعیت بحرانی کنونی به یک دموکراسی پایدار، کارآمد و مرفه پیشنهاد می‌دهد. اصل محوری این طرح «آبادانی ملموس و فوری» است: مردم باید در کوتاه‌مدت بهبود واقعی را در زندگی روزمره احساس کنند تا به نظام جدید اعتماد کرده احساس کنند هزینه‌هایی که داده‌اند و فداکاری‌ای که انجام شده است بی بهره و هدر رفته نیستند. «برای یک زندگی معمولی» نمادی از این خواسته و واقعیت اجتماعی در ذهن آحاد ایرانیان است. این طرح شامل پنج فاز است: ۱- گذار (۲ سال)، ۲- نهادهای (۳ سال)، ۳- تحکیم (۵ سال)، ۴- بلوغ (۱۰ سال)، و ۵- تعالی (۵ سال). موفقیت این طرح منوط به توافق ملی در پیشبرد تغییرات و نهادینه شدن ساختارهای جدید، مدیریت هوشمند تنوع قومی و حصول به انسجام اجتماعی-فرهنگی، حل بحران آب و سایر بحران‌های زیست محیطی، رهایی از تحریم‌ها و نوسازی اقتصادی، و ریشه‌کنی فساد و رفع رانت‌های مختلف در نهاد اجتماعی و اقتصادی جامعه است.

چشم‌انداز ۲۵ ساله

در پایان این مسیر ۲۵ ساله، کشور به این ویژگی‌ها دست خواهد یافت:

جدول ۱: چشم‌انداز کشور در افق ۲۵ ساله

بُعد	توصیف چشم‌انداز
سیاسی	دموکراسی پایدار با امتیاز «آزاد» در شاخص فریدم‌هاوس؛ انتخابات آزاد و منظم؛ جامعه مدنی پویا
اقتصادی	درآمد سرانه بالای ۱۵,۰۰۰ دلار؛ رشد پایدار ۵ درصد؛ بیکاری زیر ۵ درصد
اجتماعی	شاخص توسعه انسانی (HDI) بالای ۸۰.۰؛ فقر مطلق زیر ۳ درصد؛ انسجام ملی
زیست‌محیطی	احیای ۵۰ درصد سفره‌های آب؛ ۴۰ درصد انرژی تجدیدپذیر؛ توقف بیابان‌زایی
بین‌المللی	الگوی منطقه‌ای دموکراسی؛ عضویت در نهادهای پیشرفته؛ برند ملی مثبت

پنج فاز نقشه راه

شکل ۱: خط زمانی نقشه راه ۲۵ ساله

جدول ۲: خلاصه پنج فاز نقشه راه

فاز	مدت	اهداف کلیدی	دستاوردهای مورد انتظار
۱	۲ سال	گذار مسالمت‌آمیز؛ ثبات اولیه؛ قانون اساسی	دولت منتخب؛ آتش‌بس سیاسی؛ بهبود معیشت
۲	۳ سال	نهادسازی دموکراتیک؛ اصلاحات ساختاری	نظام فدرال؛ قوه قضائیه مستقل؛ رشد ۵٪
۳	۵ سال	تحکیم دموکراسی؛ توسعه فراگیر	دموکراسی روبه‌ای؛ کاهش فقر ۵۰٪؛ آشتی ملی
۴	۱۰ سال	توسعه پایدار؛ رقابت‌پذیری	درآمد متوسط بالا؛ HDI بالا؛ رهبری منطقه‌ای
۵	۵ سال	تعالی و برتری جهانی	الگوی جهانی؛ اقتصاد دانش‌بنیان؛ برند ملی

ده اقدام فوری ۱۰۰ روز اول

بحرانی: ۱۰۰ روز سرنوشت‌ساز

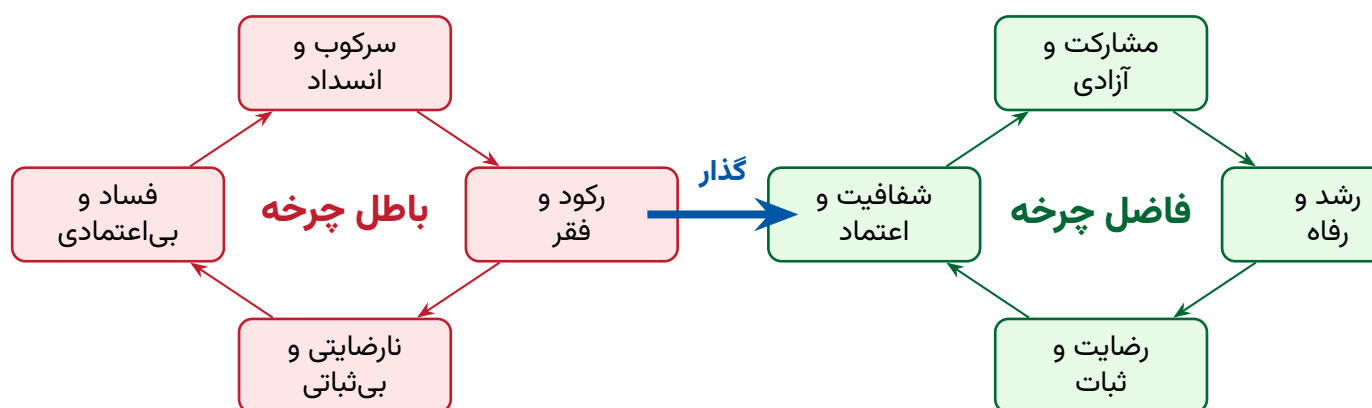
تجربه جهانی نشان می‌دهد که ۱۰۰ روز اول گذار، پنجره فرصتی است که اگر از دست برود، بازگشت‌ناپذیر است. مردم باید در این بازه تغییر را «ببینند» و «احساس کنند».

جدول ۳: ده اقدام فوری ۱۰۰ روز اول

#	اقدام	هدف	شاخص موفقیت
۱	تشکیل دولت موقت فراگیر	مشروعیت‌سازی	نمایندگی همه اقوام اصلی
۲	اعلام آتش‌بس سیاسی	کاهش تنش	توقف سرکوب و خشونت
۳	آزادی زندانیان سیاسی	اعتمادسازی	آزادی کامل در ۳۰ روز
۴	بسته حمایت معیشتی فوری	کاهش فشار اقتصادی	پوشش ۵ میلیون خانوار
۵	برنامه آب اضطراری	رفع بحران فوری	آبرسانی به مناطق بحرانی
۶	کنترل قاچاق سوخت	بهبود عرضه	کاهش ۵۰٪ قاچاق
۷	محاکمه نمادین فاسدان بزرگ	عدالت و اعتماد	۱۰ پرونده کلیدی
۸	آزادی رسانه‌ها	فضای باز سیاسی	رفع سانسور
۹	اعلام انتخابات مجلس مؤسسان	مسیر قانونی	تاریخ مشخص در ۹۰ روز
۱۰	آغاز مذاکره برای تعلیق تحریم‌ها	گشایش اقتصادی	تماس‌های اولیه

چرخه‌های باطل و فاضل

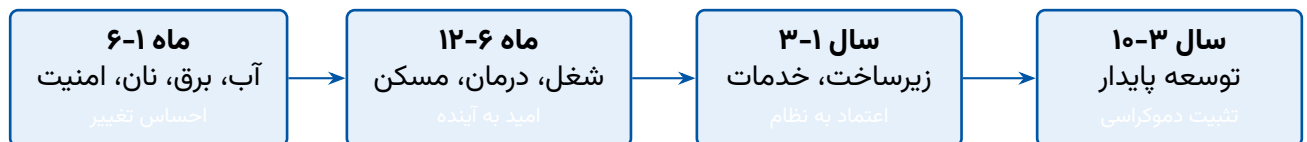
یکی از مفاهیم کلیدی این طرح، شناسایی و شکستن «چرخه‌های باطل» و جایگزینی آنها با «چرخه‌های فاضل» است:

شکل ۲: تبدیل چرخه باطل به چرخه فاضل

اصل محوری: آبادانی ملموس

«دموکراسی‌هایی که نتوانند نان بیاورند، ریشه نخواهند دواند. مردم برای ایده‌های انتزاعی صبر محدودی دارند، اما برای بهبود واقعی زندگی‌شان، حاضرند سال‌ها صبر کنند.»
- درس کلیدی از تجربه گذارهای موفق

شکل ۳: مسیر ایجاد اعتماد از طریق آبادانی ملموس

بحران‌های کلیدی و راهکارها

جدول ۴: ماتریس بحران‌ها و راهکارها

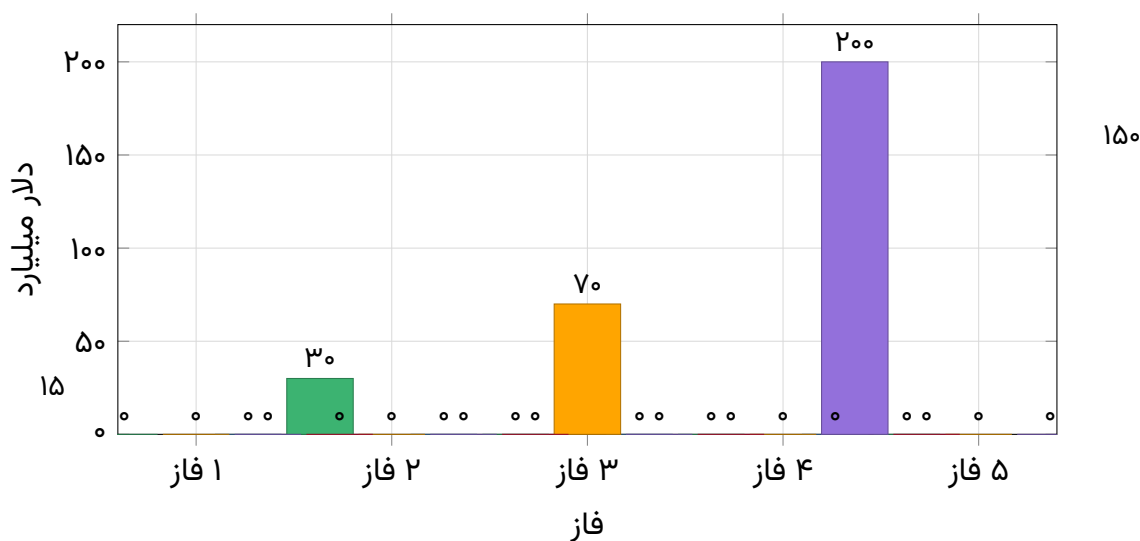
بحران	وضعیت فعلی	راهکار پیشنهادی	فاز اجرا
آب و خشکسالی	فروپاشی ۷۰٪ سفره‌ها	مدیریت تقاضا + شیرین‌سازی + بازچرخانی	۱-۳
فساد مویرگی	رتبه ۱۵۰+ شفافیت	دادگاه ویژه + شفافیت + دیجیتال‌سازی	۱-۲
تحریم‌های بین‌المللی	انزوای اقتصادی	تغییر رفتار + مذاکره تدریجی	۱-۳
بی‌اعتمادی قومی	تنش‌های نهفته	فدرالیسم + خودمختاری فرهنگی + توزیع عادلانه	۱-۵
انرژی و قاچاق	قاچاق روزانه ۲۰ M لیتر	هدفمندسازی یارانه + کنترل مرزی	۱-۲
فرار سرمایه و مغزها	از دست دادن نخبگان	بهبود فضا + برنامه بازگشت دیاسپورا	۲-۴

شاخص‌های کلیدی عملکرد

جدول ۵: اهداف کمی در هر فاز

شاخص	پایه	فاز ۱	فاز ۲	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵
House Freedom (از ۷)	۲	۳	۵.۴	۵.۵	۶	۵.۶
GDP سرانه (هزار \$)	۳	۵.۳	۵	۸	۱۲	+۱۵
HDI	۷۰.۰	۷۲.۰	۷۵.۰	۷۸.۰	۸۲.۰	۸۵.۰
نرخ بیکاری (%)	۱۵	۱۳	۱۰	۷	۵	۴
ضریب جینی	۴۵.۰	۴۳.۰	۳۸.۰	۳۴.۰	۳۲.۰	۳۰.۰
شاخص فساد (CPI)	۲۵	۳۰	۴۰	۵۰	۵۵	۶۰
انرژی تجدیدپذیر (%)	۵	۸	۱۵	۲۵	۳۵	۴۰

بودجه کلان تخمینی

شکل ۴: توزیع بودجه تخمینی در پنج فاز (میلیارد دلار)

منابع تأمین مالی:

- فاز ۱: ۶۰٪ کمک بین‌المللی، ۴۰٪ داخلی
- فاز ۲: ۴۰٪ وام توسعه‌ای، ۵۰٪ داخلی، ۱۰٪ کمک
- فاز ۳-۵: عمدتاً منابع داخلی + سرمایه‌گذاری خارجی

پیام به ذینفعان کلیدی

جدول ۶: پیام کلیدی به گروه‌های ذینفع

پیام کلیدی	ذینفع
بهبود ملموس در زندگی روزمره؛ صدای شما شنیده می‌شود	شهروندان عادی
فرصت‌های شغلی و مشارکت؛ آینده متعلق به شماست	جوانان
حقوق برابر، خودمختاری فرهنگی، سهم عادلانه از قدرت و منابع	اقوام و اقلیت‌ها
برابری کامل حقوقی و عملی؛ مشارکت فعال در همه سطوح	زنان
فضای باز برای فعالیت؛ شریک در نظارت و اصلاح	فعالان مدنی
ثبات، شفافیت، حاکمیت قانون؛ فرصت‌های سرمایه‌گذاری	بخش خصوصی
بازگشت و مشارکت؛ کشور به شما نیاز دارد	دیاسپورا
تعهد به اصول جهانی؛ شراکت سازنده	جامعه بین‌الملل

ریسک‌های اصلی

درس از تجارب جهانی

هیچ گذار دموکراتیکی بدون ریسک نیست. کلید موفقیت، شناسایی زود هنگام ریسک‌ها و آمادگی برای مدیریت آنهاست. اسپانیا، آفریقای جنوبی و اندونزی همگی با ریسک‌های جدی مواجه شدند اما با مدیریت هوشمند از آنها عبور کردند.

جدول ۷: ماتریس ریسک‌های اصلی

ریسک	احتمال	اثر	راهکار کاهش
بازگشت اقتدارگرایی	متوسط	بحرانی	قیود قانون اساسی + نظارت مدنی
تنش قومی	بالا	بالا	توافق‌گرایی + توزیع عادلانه
شکست اقتصادی	متوسط	بالا	برنامه‌ریزی + کمک بین‌المللی
مداخله خارجی	متوسط	بالا	دیپلماسی پیشگیرانه + توازن
فساد سیستمی	بالا	متوسط	نهادهای نظارتی قوی

نتیجه‌گیری

این طرح یک رؤیای خیالی نیست؛ بلکه نقشه راهی واقع‌بینانه است که بر پایه تجارب موفق جهانی و درک عمیق از واقعیات بومی تدوین شده است. کشورهای مانند کره جنوبی، اسپانیا، آفریقای جنوبی و اندونزی نشان داده‌اند که گذار از اقتدارگرایی و بحران به دموکراسی و رفاه ممکن است.

کلید موفقیت در سه چیز است:

۱. **توافق ملی فراگیر:** همه گروه‌های اصلی باید در فرآیند سهیم باشند.
۲. **آبادانی ملموس و فوری:** مردم باید بهبود را احساس کنند.
۳. **صبر استراتژیک:** تغییر واقعی زمان می‌برد؛ افق ۲۵ ساله واقع‌بینانه است.

آینده ساخته می‌شود، نه منتظر می‌ماند.

فصل ۱

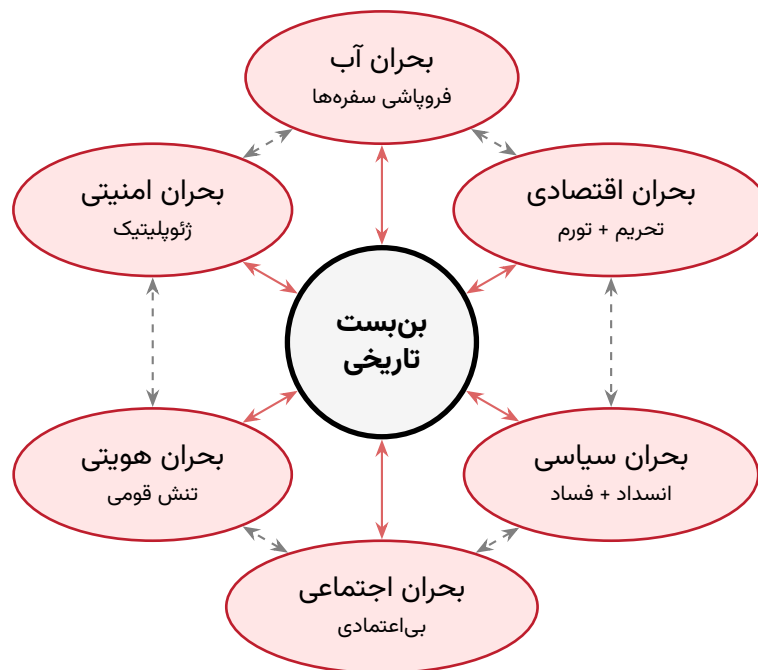
مقدمه: چرا این کتاب؟

خلاصه فصل

این فصل به سه پرسش بنیادین پاسخ می‌دهد: چرا گذار دموکراتیک ضروری است؟ چرا اکنون لحظه مناسبی است؟ و چرا این کتاب رویکرد متفاوتی دارد؟ استدلال اصلی این است که وضعیت موجود نه پایدار است و نه مطلوب؛ بحران‌های آب، اقتصاد، و مشروعیت در حال تعمیق‌اند و ادامه مسیر فعلی به فروپاشی منجر خواهد شد. اما گذار موفق نیازمند رویکردی متفاوت است: نه کپی‌برداری کور از مدل‌های غربی، نه بازگشت به استبداد سنتی، بلکه «دموکراسی بومی‌شده» که ریشه در واقعیات این سرزمین داشته باشد. اصل محوری این رویکرد، «آبادانی ملموس و فوری» است.

۱.۱ بیان مسئله: بن‌بست تاریخی

ما در نقطه‌ای از تاریخ ایستاده‌ایم که ادامه مسیر فعلی نه ممکن است و نه مطلوب. کشور با مجموعه‌ای از بحران‌های به‌هم‌پیوسته مواجه است که هر یک به تنهایی می‌تواند ویرانگر باشد، و ترکیب آنها وضعیتی انفجاری ایجاد کرده است.

شکل ۱.۱: شبکه بحران‌های به هم پیوسته

۱.۱.۱ ابعاد بن بست

داده‌های کلیدی

آمار تکان‌دهنده:

- ۷۰٪ سفره‌های زیرزمینی در وضعیت بحرانی یا فروپاشی
- تورم سالانه بالای ۴۰٪ به مدت یک دهه
- رتبه ۱۵۰+ در شاخص شفافیت و فساد
- فرار سالانه ۱۵۰،۰۰۰ نفر نیروی متخصص
- بیکاری جوانان بالای ۲۵٪

این ارقام صرفاً آمار نیستند؛ هر یک بازتاب‌دهنده میلیون‌ها زندگی است که در معرض تهدید قرار دارد. بحران آب به تنهایی می‌تواند طی ۱۰-۱۵ سال آینده مهاجرت اجباری ده‌ها میلیون نفر را رقم بزند. تورم مزمن طبقه متوسط را نابود کرده و فقر را گسترش داده است. فساد سیستماتیک هرگونه امکان اصلاح از درون را مسدود کرده است.

۲.۱ چرا اکنون؟ فرصت و تهدید

۱.۲.۱ پنجره فرصت

تاریخ نشان می‌دهد که گذارهای دموکراتیک معمولاً در «پنجره‌های فرصت» رخ می‌دهند – لحظاتی که ترکیب خاصی از شرایط داخلی و خارجی، تغییر را ممکن می‌سازد. این پنجره‌ها

موقتی‌اند و اگر از آنها استفاده نشود، بسته می‌شوند.

جدول ۱.۱: عوامل باز شدن پنجره فرصت

نوع	عامل	توضیح
داخلی	فرسایش مشروعیت نظام	ناتوانی در ارائه خدمات پایه
داخلی	رشد جامعه مدنی	علی‌رغم سرکوب، شبکه‌های مدنی باقی‌اند
داخلی	نسل جوان تحصیل‌کرده	۶۰٪ جمعیت زیر ۳۰ سال
خارجی	تغییر ژئوپلیتیک منطقه‌ای	بازآرایی قدرت‌های بزرگ
خارجی	فشار بین‌المللی حقوق بشری	توجه جهانی به وضعیت داخلی
خارجی	تجربه موفق کشورهای مشابه	الگوهای قابل یادگیری

۲.۲.۱ تهدید تأخیر

هشدار: نقطه بی‌بازگشت

برخی بحران‌ها – به‌ویژه بحران آب – نقاط بی‌بازگشت دارند. اگر سفره‌های زیرزمینی تا حد معینی تخلیه شوند، احیای آنها غیرممکن یا بسیار پرهزینه خواهد بود. برآوردها نشان می‌دهد که بدون اقدام فوری، تا ۱۵ سال آینده بخش‌های وسیعی از کشور غیرقابل سکونت خواهند شد.

۳.۱ چرا دموکراسی؟ نقد آلترناتیوها

پیش از ادامه، باید به یک پرسش بنیادین پاسخ دهیم: چرا دموکراسی؟ چرا نه یک «مستبد خیرخواه» که سریع‌تر تصمیم بگیرد؟ چرا نه یک نظام تک‌حزبی به سبک چین که ثبات داشته باشد؟

۱.۳.۱ نقد اقتدارگرایی توسعه‌گرا

«توسعه بدون آزادی، نه پایدار است و نه مطلوب. انسان‌ها صرفاً مصرف‌کننده کالا نیستند؛ آنها شهروندانی‌اند که می‌خواهند در سرنوشت خود نقش داشته باشند.»
– آمارتیا سن، توسعه به مثابه آزادی، ۱۹۹۹

استدلال‌های له اقتدارگرایی توسعه‌گرا و پاسخ به آنها:

جدول ۲.۱: نقد استدلال‌های له اقتدارگرایی

استدلال	پاسخ
«تصمیم‌گیری سریع‌تر»	تصمیم‌های سریع اما غلط فاجعه‌بارترند. دموکراسی با ایجاد بازخورد، از خطاهای بزرگ جلوگیری می‌کند.
«ثبات بیشتر»	ثبات اقتدارگرایی شکننده است؛ سقوط ناگهانی شوروی، عراق، لیبی نمونه‌اند.
«چین موفق بوده»	چین استثناست نه قاعده. اکثر اقتدارگرایی‌ها شکست خورده‌اند.
«مردم آماده نیستند»	این استدلال همیشه برای توجیه استبداد استفاده شده. هند با بی‌سوادی ۸۰٪ دموکراسی را آغاز کرد.

۲.۳.۱ مزیت‌های دموکراسی

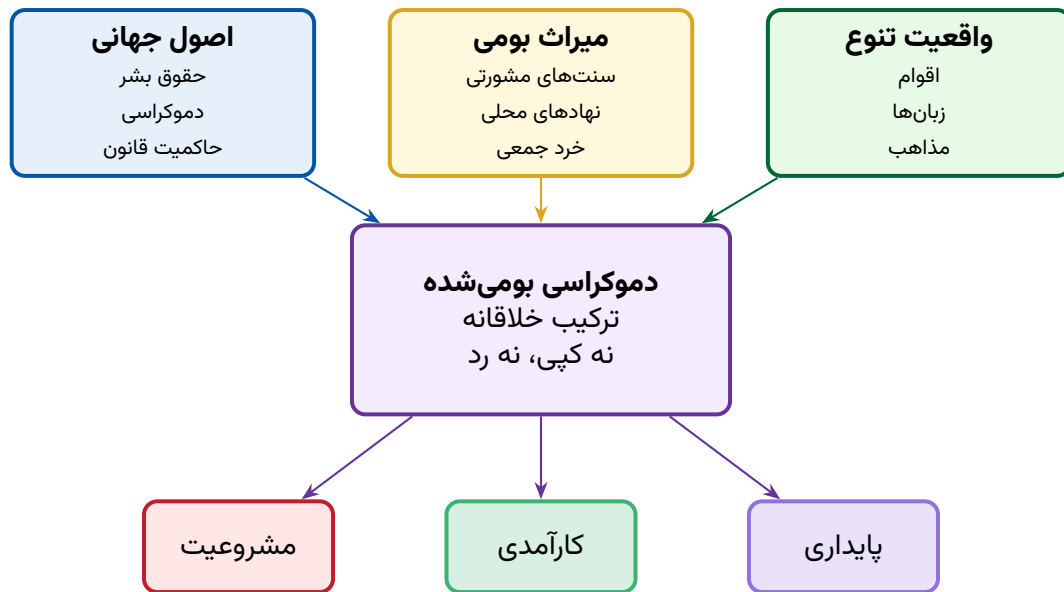
شواهد تجربی

تحقیقات Acemoglu و Robinson (۲۰۱۹) با بررسی ۱۷۵ کشور طی ۱۹۶۰-۲۰۱۰ نشان می‌دهد:

- دموکراتیزاسیون به‌طور متوسط GDP سرانه را ۲۰٪ افزایش می‌دهد (طی ۲۵ سال)
- این اثر از طریق سرمایه‌گذاری در آموزش و بهداشت، کاهش ناآرامی، و اصلاحات اقتصادی حاصل می‌شود
- دموکراسی‌ها در مقایسه با اقتدارگرایی‌ها، قحطی ندارند (آمارتیا سن)

۴.۱ دموکراسی بومی‌شده: نه کپی، نه رد

این کتاب نه دموکراسی لیبرال غربی را به‌شکل کپی‌برداری تجویز می‌کند، و نه به بهانه «فرهنگ متفاوت» استبداد را توجیه می‌کند. رویکرد ما «دموکراسی بومی‌شده» است:

شکل ۲.۱: مدل دموکراسی بومی شده

۱.۴.۱ اصول جهانی غیرقابل مذاکره

برخی اصول جهانی‌اند و با بهانه «فرهنگ متفاوت» قابل نقض نیستند:

- کرامت ذاتی انسان و حقوق بنیادین
- برابری شهروندان در مقابل قانون
- حق مشارکت در تعیین سرنوشت جمعی
- محدودیت قدرت و پاسخگویی حاکمان
- آزادی بیان، اجتماع، و اندیشه

۲.۴.۱ انعطاف در شکل نهادها

اما شکل نهادی تحقق این اصول می‌تواند متنوع باشد:

جدول ۳.۱: انعطاف در طراحی نهادها

حوزه	اصل ثابت	شکل منعطف
مشارکت سیاسی	حق رأی همگانی	نظام ریاستی/پارلمانی/ترکیبی
مدیریت تنوع	حقوق اقلیت‌ها	فدرالیسم/خودمختاری/وحدت‌گرا
نظام انتخاباتی	انتخابات آزاد و منصفانه	تناسبی/اکثریتی/ترکیبی
نقش دین	آزادی مذهب	لائسیسته/جدایی/همکاری

۵.۱ اصل محوری: آبادانی ملموس و فوری

اگر این کتاب یک پیام داشته باشد، این است: دموکراسی باید نان بیاورد تا ریشه بدواند.

«مردم برای ایده‌های انتزاعی مانند دموکراسی و حقوق بشر، صبر محدودی دارند. آنها می‌خواهند بدانند آیا فردا آب خواهند داشت، آیا فرزندانشان شغل پیدا می‌کنند، آیا می‌توانند بدون رشوه دادن به پزشک بروند. اگر نظام جدید در این امور ملموس تفاوتی ایجاد نکند، مردم به گذشته حسرت خواهند خورد – حتی اگر آن گذشته استبداد بوده باشد.»

– درس کلیدی از گذارهای ناموفق (مصر ۲۰۱۱-۲۰۱۳)

۱.۵.۱ چرا این اصل حیاتی است؟

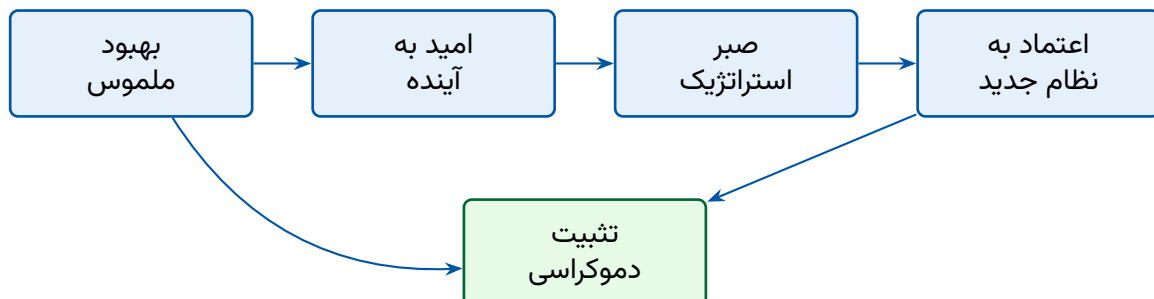
تجربه جهانی گذارهای دموکراتیک یک الگوی واضح نشان می‌دهد:

جدول ۴.۱: رابطه بهبود معیشتی و موفقیت گذار

کشور	بهبود اولیه	وضعیت معیشت	نتیجه گذار
اسپانیا	رشد اقتصادی ۴٪+	بهبود محسوس	موفق
کره جنوبی	رشد سریع ادامه یافت	بهبود چشمگیر	موفق
لهستان	شوک اولیه، سپس بهبود	مختلط	موفق
روسیه دهه ۹۰	سقوط ۴۰٪ GDP	فاجعه‌بار	عقب‌گرد
مصر ۲۰۱۱-۱۳	رکود اقتصادی	وخامت	شکست
اوکراین ۲۰۰۴	بهبود اندک	راکد	ناقص

۲.۵.۱ مکانیزم اثرگذاری

چرا بهبود معیشتی برای موفقیت گذار حیاتی است؟

شکل ۳.۱: مکانیزم تأثیر بهبود معیشتی بر تثبیت دموکراسی

۳.۵.۱ چه چیزی باید در ۱۰۰ روز اول تغییر کند؟

جدول ۵.۱: تغییرات ملموس مورد انتظار در ۱۰۰ روز اول

حوزه	تغییر ملموس	چگونه مردم آن را احساس می‌کنند
آب	توزیع آب در مناطق بحرانی	شیر آب باز می‌شود؛ صف تانکر کوتاه می‌شود
برق	کاهش قطعی	یخچال خاموش نمی‌شود؛ کارخانه تعطیل نمی‌شود
نان و غذا	کاهش صف و قیمت	خرید راحت‌تر؛ سفره پُرتر
سوخت	عرضه پایدار	صف پمپ بنزین کوتاه می‌شود
امنیت	کاهش سرکوب	مردم می‌توانند آزادانه صحبت کنند
بوروکراسی	ساده‌سازی خدمات	بدون رشوه کار انجام می‌شود

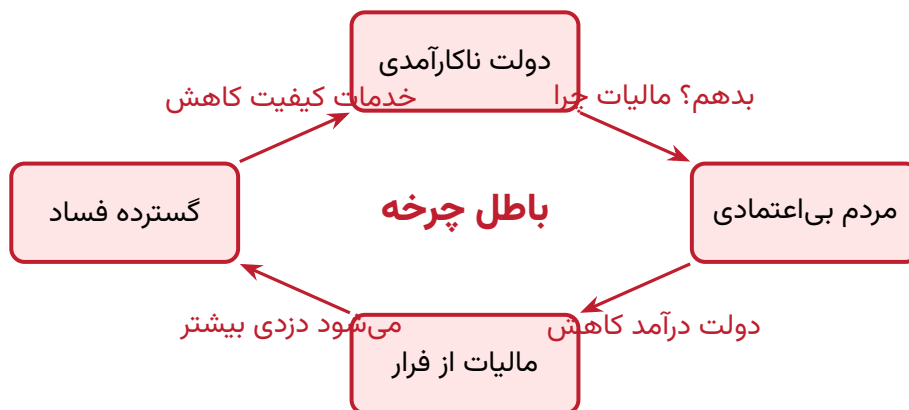
درس از شکست مصر

در مصر پس از انقلاب ۲۰۱۱، دولت‌های موقت بر مباحث سیاسی متمرکز شدند و وضعیت اقتصادی رها شد. تورم افزایش یافت، بیکاری بالا رفت، و صف نان طولانی‌تر شد. این امر زمینه بازگشت نظامیان در ۲۰۱۳ را فراهم کرد. مردم عادی که زندگی‌شان سخت‌تر شده بود، از کودتا استقبال کردند.

۶.۱ چرخه‌های باطل و فاضل

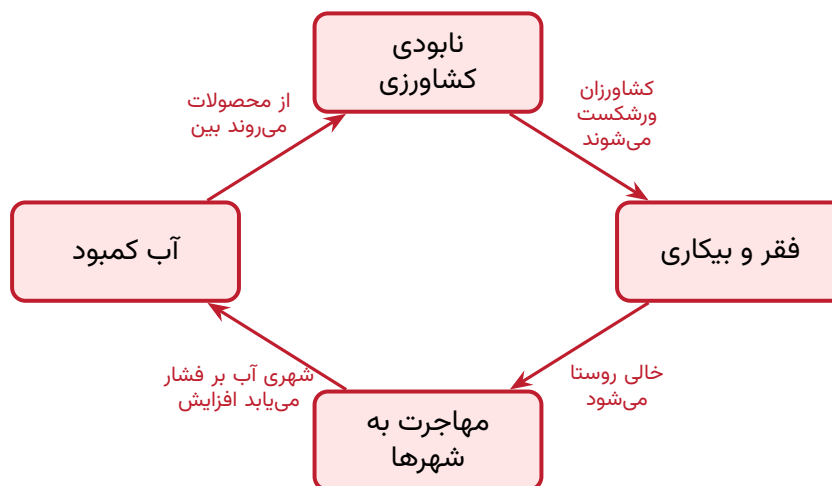
یکی از مفاهیم تحلیلی کلیدی این کتاب، تمایز بین «چرخه‌های باطل» (دوره‌های معیوب) و «چرخه‌های فاضل» (دوره‌های مطلوب) است. وضعیت فعلی کشور اسیر چندین چرخه باطل است که یکدیگر را تقویت می‌کنند.

۱.۶.۱ چرخه باطل فساد-بی‌اعتمادی

شکل ۴.۱: چرخه باطل فساد و بی‌اعتمادی

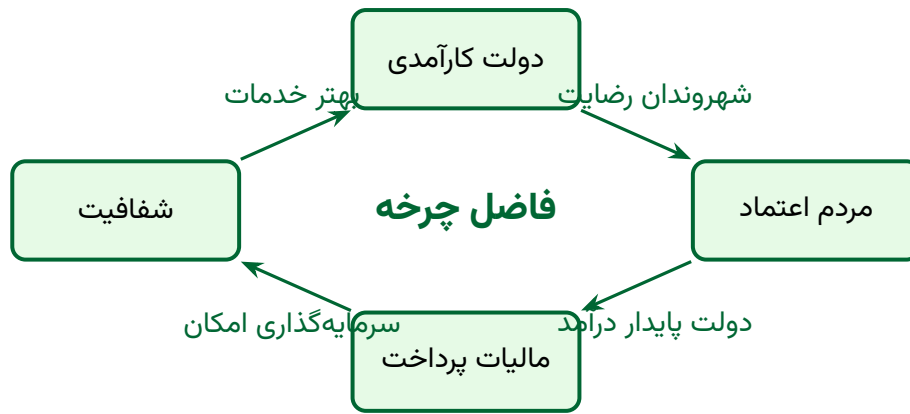
۲.۶.۱ چرخه باطل آب-فقر-مهاجرت

شکل ۵.۱: چرخه باطل آب، فقر و مهاجرت

۳.۶.۱ تبدیل به چرخه فاضل

هدف این طرح، شکستن این چرخه‌های باطل و جایگزینی آنها با چرخه‌های فاضل است:

شکل ۶.۱: چرخه فاضل شفافیت و اعتماد

۷.۱ روش‌شناسی این پژوهش

این کتاب یک پژوهش کاربردی است که از چندین روش بهره می‌گیرد:

۱.۷.۱ تحلیل تطبیقی-تاریخی

مطالعه عمیق گذارهای دموکراتیک در ۱۵ کشور با تمرکز بر:

- گذارهای موفق: اسپانیا، کره جنوبی، آفریقای جنوبی، اندونزی، غنا، شیلی
- گذارهای ناموفق/ناقص: عراق، لیبی، مصر، یمن، ونزوئلا
- کشورهای با تنوع قومی: هند، سوئیس، کانادا، بلژیک، نیجریه

۲.۷.۱ چارچوب نظری

جدول ۶.۱: نظریه‌های پایه این پژوهش

مفهوم کلیدی	نظریه‌پرداز	حوزه
تمایز گذار و تحکیم	Stepan & Linz	گذار دموکراتیک
توافق‌گرایی	Lijphart	مدیریت تنوع
توسعه به‌مثابه آزادی	Sen	توسعه
نقش نهادها در توسعه	North	نهادها
هویت مدنی VS قومی	Brubaker	ملت‌سازی
حکمرانی منابع	Ostrom	منابع مشترک

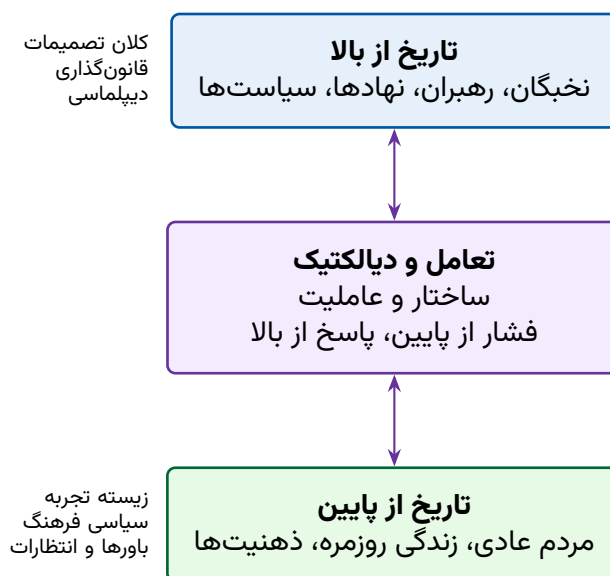
۳.۷.۱ رویکرد طراحی مبتنی بر شواهد

اصل راهنما

- هر توصیه در این کتاب باید حداقل یکی از این معیارها را داشته باشد:
- مبتنی بر تجربه موفق حداقل یک کشور مشابه
 - پشتیبانی‌شده توسط پژوهش‌های معتبر آکادمیک
 - توصیه‌شده توسط نهادهای بین‌المللی معتبر (UN، World Bank، IDEA)
 - سازگار با واقعیات بومی (منابع، فرهنگ، ظرفیت)

۸.۱ تاریخ از پایین و از بالا

این کتاب می‌کوشد دو منظر را ترکیب کند که معمولاً جدا از هم دیده می‌شوند:

شکل ۷.۱: ترکیب دو منظر: تاریخ از بالا و از پایین

۱.۸.۱ چرا این ترکیب مهم است؟

- **درک عمیق‌تر:** تحلیل‌هایی که فقط بر نخبگان متمرکزند، نقش توده‌ها را نادیده می‌گیرند. تحلیل‌هایی که فقط بر جنبش‌های مردمی متمرکزند، نقش ساختارها و نهادها را کم‌اهمیت می‌شمارند.
- **طراحی بهتر:** سیاست‌هایی که بدون توجه به ذهنیت و انتظارات مردم طراحی شوند، محکوم به شکست‌اند. سیاست‌هایی که فقط بر خواست‌های فوری مردم تکیه کنند، ممکن است ناپایدار باشند.

- **مشروعیت:** یک نظام دموکراتیک هم باید از نظر نخبگان کارآمد باشد و هم از نظر مردم عادی مشروع و پاسخگو.

۹.۱ ساختار این کتاب

شکل ۸.۱: ساختار کلی کتاب

۱.۹.۱ راهنمای خواندن

جدول ۷.۱: راهنمای خواندن برای مخاطبان مختلف

مخاطب	اولویت خواندن	چرا؟
سیاست‌گذار	فصل ۵، ۷، ۸، ۱۵	تمرکز بر طرح عملیاتی و اجرا
فعال مدنی	فصل ۱، ۴، ۱۲	درک مبانی و نقش جامعه مدنی
پژوهشگر	فصل ۳، ۴، ۵	عمق نظری و تطبیقی
شهروند علاقه‌مند	فصل ۱، ۷، ۱۰	تصویر کلی و چشم‌انداز
متخصص	فصل ۶، ۱۴	حوزه تخصصی
آب/محیط زیست		
اقتصاددان	فصل ۱۳	بازسازی اقتصادی

۱۰.۱ محدودیت‌ها و احتیاط‌ها

صداقت علمی ایجاب می‌کند که محدودیت‌های این اثر را صریحاً بیان کنیم:

این کتاب چه نیست:

- یک پیش‌بینی قطعی نیست – آینده غیرقابل پیش‌بینی است
- یک نسخه جادویی نیست – هیچ تضمینی برای موفقیت وجود ندارد
- یک برنامه خشک و انعطاف‌ناپذیر نیست – باید با شرایط تطبیق یابد
- بی‌طرف محض نیست – نویسنده متعهد به ارزش‌های دموکراتیک است
- کامل نیست – همیشه جای بهبود و نقد وجود دارد

در عین حال:

- این کتاب مبتنی بر بهترین شواهد موجود است
- تجارب متعدد جهانی را بررسی کرده است
- واقعیات بومی را در نظر گرفته است
- رویکردی واقع‌بینانه و تدریجی دارد
- قابل نقد و اصلاح است

۱۱.۱ دعوت به گفتگو

این کتاب آغاز یک گفتگوست، نه پایان آن. نویسنده امیدوار است که این اثر بتواند:

- زمینه‌ساز بحث جدی درباره آینده باشد
- الهام‌بخش طرح‌های بهتر و دقیق‌تر شود

• نقد شود و از دل نقدها ایده‌های بهتری بیرون آید

• پلی باشد بین تجربه جهانی و واقعیت بومی

«بهترین زمان برای کاشتن درخت بیست سال پیش بود. دومین بهترین زمان، همین الان است.»

— ضرب‌المثل چینی

آینده ساخته می‌شود. پرسش این است که چه کسانی و با چه طرحی آن را می‌سازند. این کتاب تلاشی است برای پاسخ به این پرسش.

منابع فصل

- [۱] J. Robinson, & D. Acemoglu, (۲۰۱۹). "Cause Does Democracy Jour- Growth." Economy, Political of nal (۱)۱۲۷.
- [۲] S. Huntington, (۱۹۹۱). Twenti- Late the in Democratization Wave: Third The Press. Oklahoma of University Century. eth
- [۳] A. Stepan, & J. Linz, (۱۹۹۶). Con- and Transition Democratic of Problems Press. University Hopkins Johns solidation.
- [۴] A. Sen, (۱۹۹۹). Press. University Oxford Freedom. as Development
- [۵] al. et A. Przeworski, (۲۰۰۰). Uni- Cambridge Development. and Democracy Press. versity
- [۶] D. North, (۱۹۹۰). Perfor- Economic and Change Institutional Institutions, Press. University Cambridge mance.
- [۷] A. Lijphart, (۲۰۱۲). Press. University Yale ed. nd۲ Democracy. of Patterns
- [۸] L. Diamond, (۲۰۰۸). Books. Times Democracy. of Spirit The
- [۹] House. Freedom (۲۰۲۴). freedomhouse.org. ۲۰۲۴ World the in Freedom
- [۱۰] Bank. World (۲۰۲۳). data.worldbank.org. Indicators. Development World

فصل ۲

تشخیص: تحلیل وضعیت موجود

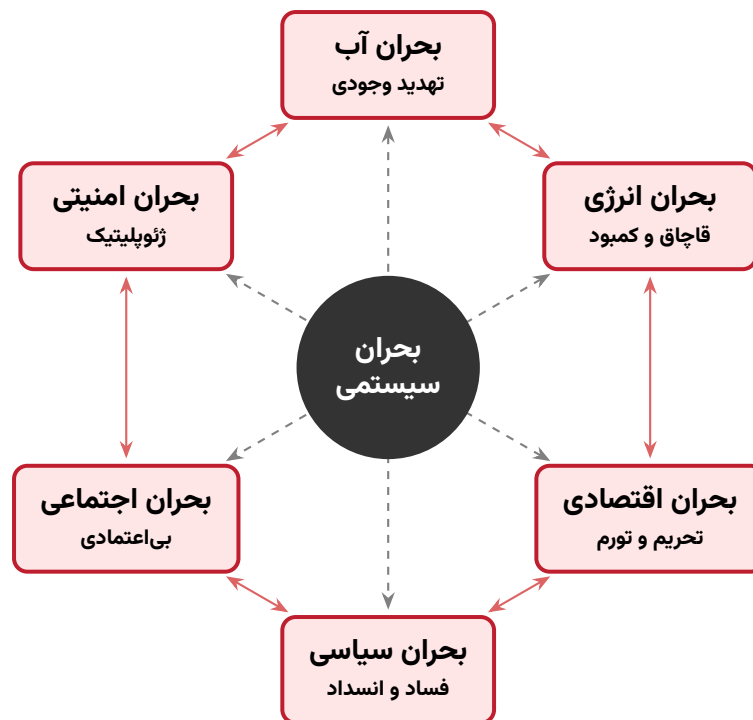
خلاصه فصل

این فصل تصویری جامع از بحران‌های چندلایه کشور ارائه می‌دهد. شش بحران اصلی – آب، انرژی، اقتصاد، سیاست، اجتماع، و امنیت – نه جدا از هم، بلکه در یک شبکه علی به هم پیوسته‌اند و یکدیگر را تشدید می‌کنند. بحران آب با فروپاشی ۷۰٪ سفره‌های زیرزمینی، یک تهدید وجودی است. اقتصاد اسیر تحریم، تورم مزمن، و فساد سیستماتیک است. بی‌اعتمادی تاریخی اقوام به مرکز، همراه با سرکوب سیاسی، زمینه‌ساز شکاف‌های عمیق شده است. در عین حال، فرصت‌هایی نیز وجود دارد: جمعیت جوان تحصیل‌کرده، موقعیت جغرافیایی استراتژیک، منابع طبیعی، و میراث تمدنی غنی. تحلیل SWOT نشان می‌دهد که گذار ممکن است، اما نیازمند اقدام فوری و هماهنگ است.

۱.۲ مقدمه: شش بحران به هم پیوسته

پیش از طراحی هر راه‌حلی، باید تشخیص دقیقی از وضعیت داشته باشیم. همان‌طور که پزشک بدون تشخیص صحیح نمی‌تواند درمان کند، هیچ طرح سیاسی بدون فهم عمیق از واقعیات موفق نخواهد بود.

کشور ما با شش بحران اصلی مواجه است که در یک شبکه پیچیده به هم متصل‌اند:

شکل ۱.۲: شبکه شش بحران به هم پیوسته

۲.۲ بحران آب و محیط زیست: تهدید وجودی

هشدار: نقطه بی‌بازگشت

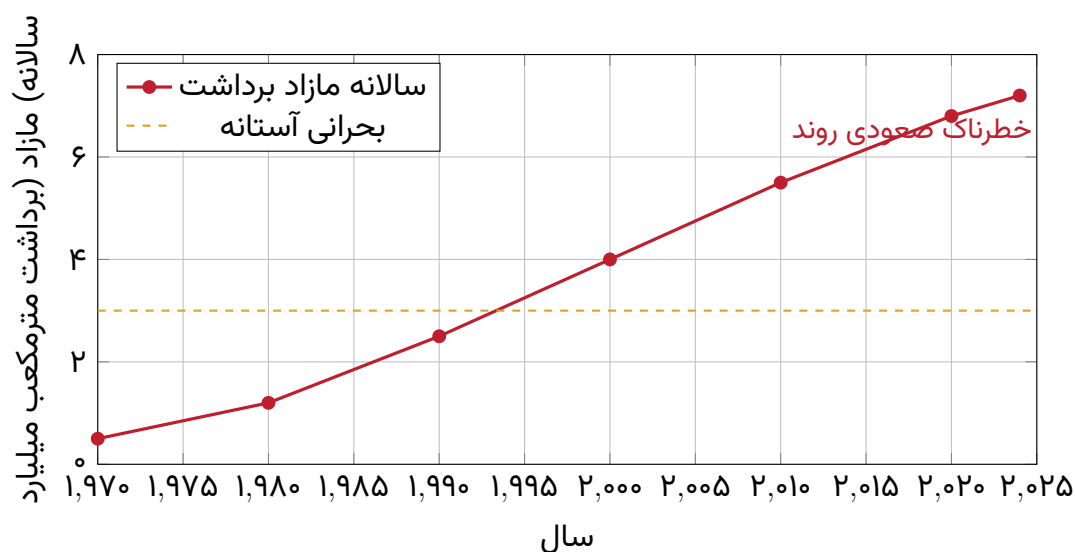
بحران آب یک بحران معمولی نیست؛ این یک **تهدید وجودی** است. برخلاف بحران‌های اقتصادی یا سیاسی که قابل بازگشت‌اند، تخلیه سفره‌های زیرزمینی و نابودی اکوسیستم‌ها می‌تواند غیرقابل برگشت باشد. ما در حال نزدیک شدن به نقاط بی‌بازگشت هستیم.

۱.۲.۲ وضعیت سفره‌های زیرزمینی

جدول ۱.۲: وضعیت سفره‌های زیرزمینی کشور

پیامد	روند	درصد	تعداد	وضعیت
فروپاشی قریب‌الوقوع	رو به وخامت	۵۵٪	۳۵۴	ممنوعه (بحرانی)
نیاز به اقدام فوری	رو به وخامت	۱۶٪	۱۰۵	بحرانی
نیاز به مدیریت	رو به وخامت	۱۴٪	۸۷	نیمه‌بحرانی
حفظ وضعیت	نسبتاً پایدار	۱۵٪	۹۳	عادی
		۱۰۰٪	۶۳۹	جمع

۲.۲.۲ روند تخلیه تاریخی

شکل ۲.۲: روند برداشت مازاد از سفره‌های زیرزمینی (۱۹۷۰-۲۰۲۴)

۳.۲.۲ پیامدهای انسانی

داده‌های کلیدی

پیامدهای بحران آب تا سال ۲۰۴۰ (در صورت ادامه روند فعلی):

- ۳۰-۵۰ میلیون نفر مهاجرت اجباری داخلی (آوارگی اقلیمی)
- از دست رفتن ۷۰٪ اراضی کشاورزی
- غیرقابل سکونت شدن ۱۵-۲۰ استان

- خسارت اقتصادی سالانه ۵۰+ میلیارد دلار
- افزایش تنش‌های اجتماعی و قومی بر سر آب

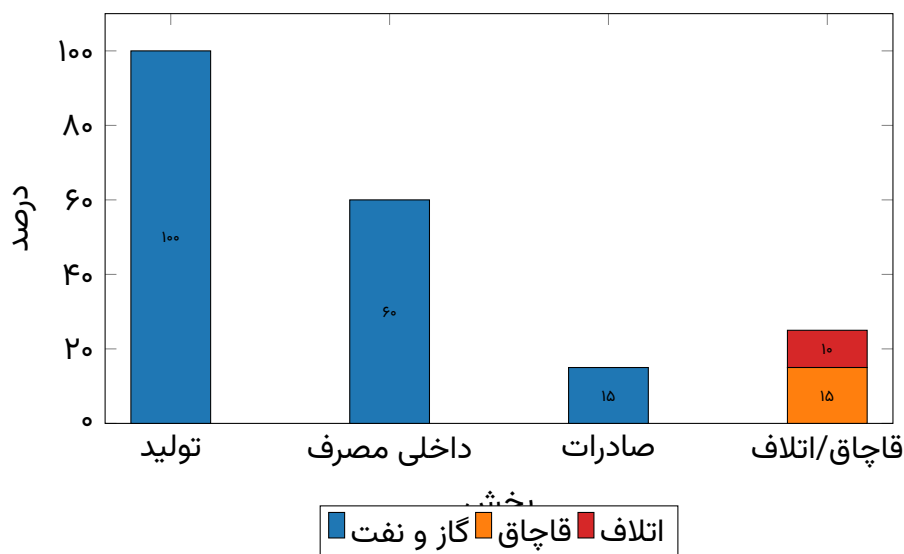
۴.۲.۲ توزیع جغرافیایی بحران

جدول ۲.۲: شدت بحران آب به تفکیک مناطق

منطقه	جمعیت (م)	وضعیت	چالش اصلی	اولویت
فلات مرکزی	۳۵	بحرانی	فرونشست شدید	فوری
شرق و جنوب شرق	۱۵	بحرانی	خشکسالی مزمن	فوری
غرب	۱۲	نیمه بحرانی	کاهش بارش	میان مدت
شمال	۲۰	متوسط	مدیریت مصرف	میان مدت
ساحلی جنوب	۸	قابل قبول	شوری	بلندمدت

۳.۲ بحران انرژی و سوخت

۱.۳.۲ ساختار مصرف و تولید

شکل ۳.۲: ساختار انرژی کشور

۲.۳.۲ مشکل قاچاق سوخت

جدول ۳.۲: برآورد قاچاق سوخت

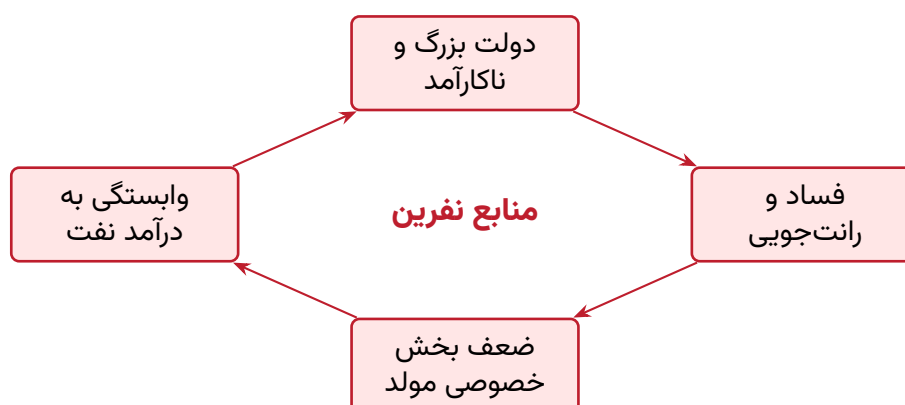
نوع سوخت	قاچاق روزانه	ارزش سالانه	مقصد اصلی
بنزین	۱۰ م. لیتر	۳ میلیارد \$	همسایه شرقی
گازوئیل	۱۵ م. لیتر	۴ میلیارد \$	همسایه غربی
گاز مایع	۵ م. لیتر	۱ میلیارد \$	چند کشور
جمع	۳۰ م. لیتر	۸ میلیارد \$	

«قاچاق سوخت فقط یک مسئله اقتصادی نیست؛ این یک شبکه سازمان‌یافته است که با فساد اداری، ضعف مرزبانی، و اختلاف قیمت داخلی-خارجی تغذیه می‌شود. ریشه‌کنی آن بدون حل همزمان این سه مسئله غیرممکن است.»

– تحلیل ساختاری

۴.۲ بحران اقتصادی و تحریم‌ها

۱.۴.۲ ساختار اقتصاد رانتی

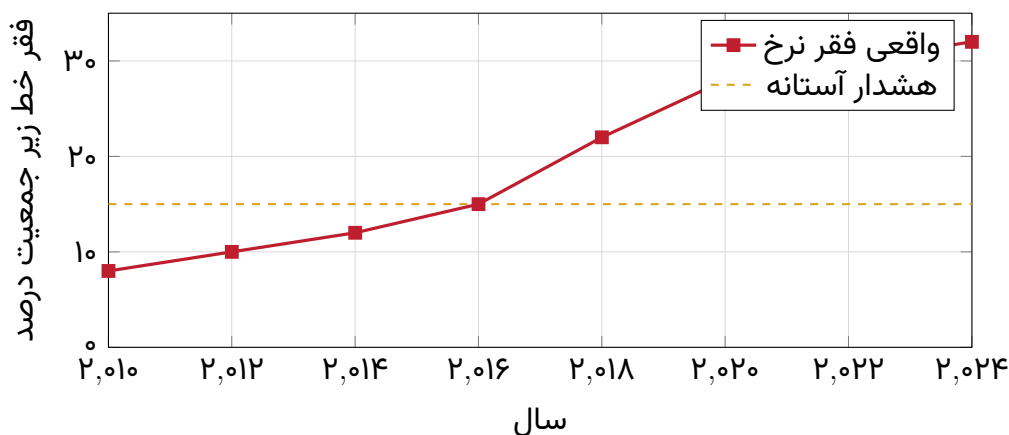
شکل ۴.۲: چرخه باطل اقتصاد رانتی (نفرین منابع)

۲.۴.۲ تأثیر تحریم‌ها

جدول ۴.۲: تأثیر تحریم‌ها بر شاخص‌های کلیدی

شاخص	قبل از تحریم	بعد از تحریم	تغییر
صادرات نفت (م.ب/روز)	۵.۲	۵.۰	-۸۰٪
نرخ ارز (تومان/دلار)	۵۰۰،۳	۰۰۰،۵۰	+۱۳۰۰٪
تورم سالانه	۱۵٪	+۴۵٪	+۳۰۰٪
GDP سرانه (\$)	۰۰۰،۷	۰۰۰،۳	-۵۷٪
سرمایه‌گذاری خارجی	۵ میلیارد	نزدیک صفر	-۹۵٪

۳.۴.۲ شاخص‌های فقر و نابرابری

شکل ۵.۲: روند افزایش فقر (۲۰۲۴-۲۰۱۰)

۵.۲ بحران سیاسی و فساد

۱.۵.۲ فساد مویرگی

فساد در کشور ما دیگر یک «انحراف» نیست؛ به یک «سیستم» تبدیل شده است.

جدول ۵.۲: لایه‌های فساد سیستماتیک

سطح	بازیگران	مکانیزم	حجم تخمینی
کلان	الیگارش‌های حکومتی	قراردادهای بزرگ، رانت واردات	۱۰+ میلیارد \$/سال
میانی	مدیران و کارمندان ارشد	رشوه، سوءاستفاده از موقعیت	۵ میلیارد \$/سال
خُرد	کارکنان خدماتی	رشوه روزمره، پارتی‌بازی	۲ میلیارد \$/سال

۲.۵.۲ شاخص‌های بین‌المللی

جدول ۶.۲: جایگاه کشور در شاخص‌های بین‌المللی حکمرانی

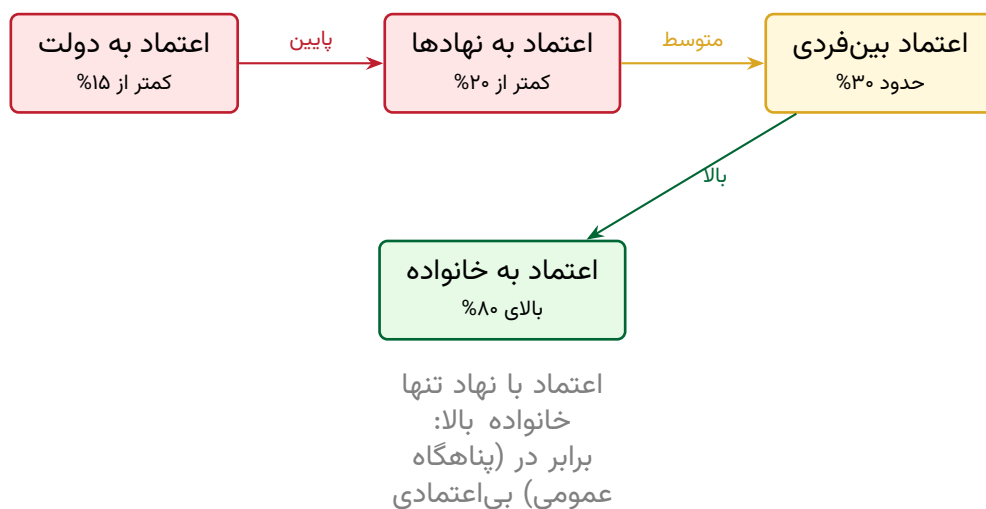
شاخص	رتبه	امتیاز	وضعیت
House Freedom	—	۱۰۰/۱۶	«غیرآزاد»
شاخص دموکراسی (EIU)	۱۶۷/۱۵۴	۱۰/۲.۲	«اقتدارگرا»
ادراک فساد (CPI)	۱۸۰/۱۴۷	۱۰۰/۲۵	«بسیار فاسد»
آزادی مطبوعات	۱۸۰/۱۷۶	—	«وضعیت وخیم»
حاکمیت قانون (WJP)	۱۴۲/۱۳۸	۱/۳۵.۰	«بسیار ضعیف»

نکته تطبیقی

کشورهایی مانند گرجستان، راندا و استونی نشان داده‌اند که فساد سیستماتیک قابل ریشه‌کنی است — اما نیازمند اراده سیاسی قوی، اصلاحات نهادی عمیق، و شفافیت رادیکال است. این کشورها طی ۱۰-۱۵ سال از رتبه‌های پایین به جایگاه‌های قابل قبول رسیدند.

۶.۲ بحران اجتماعی و بی‌اعتمادی

۱.۶.۲ فروپاشی سرمایه اجتماعی

شکل ۶.۲: سطوح مختلف اعتماد در جامعه

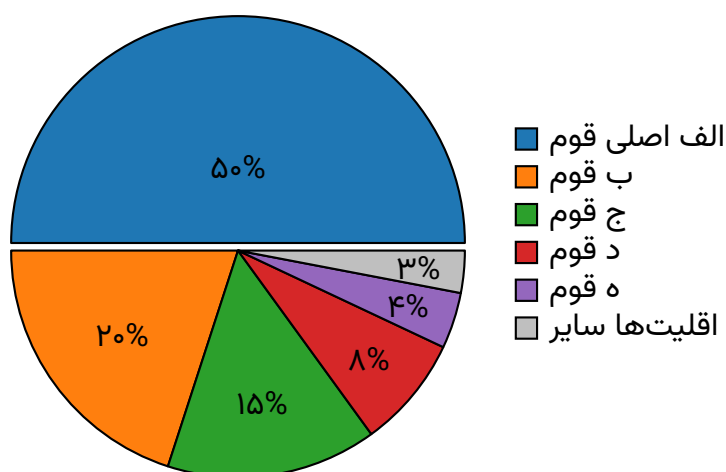
۲.۶.۲ شکاف‌های اجتماعی

جدول ۷.۲: شکاف‌های اصلی اجتماعی

شکاف	طرفین	تنش اصلی	شدت
نسلی	جوانان VS مسن‌ترها	ارزش‌ها، فرصت‌ها	بالا
قومی	مرکز VS پیرامون	قدرت، منابع، هویت	بالا
طبقاتی	فقرا VS ثروتمندان	توزیع، فرصت	متوسط-بالا
جنسیتی	زنان VS مردان	حقوق، مشارکت	متوسط-بالا
شهر-روستا	شهری VS روستایی	خدمات، توجه	متوسط
مذهبی	سنتی VS مدرن	سبک زندگی	متوسط

۷.۲ بحران هویتی و تنوع قومی

۱.۷.۲ ترکیب قومی-زبانی

شکل ۷.۲: ترکیب تقریبی قومی-زبانی کشور

۲.۷.۲ ریشه‌های بی‌اعتمادی تاریخی به مرکز

جدول ۸.۲: دلایل تاریخی بی‌اعتمادی اقوام به مرکز

#	عامل	توضیح	پیامد
۱	سیاست یکسان‌سازی	تحمیل زبان و فرهنگ واحد	از بین رفتن تنوع
۲	تمرکزگرایی شدید	همه تصمیمات در پایتخت	احساس بی‌قدرتی
۳	توزیع ناعادلانه منابع	محرومیت مناطق قومی	نارضایتی اقتصادی
۴	سرکوب هویتی	ممنوعیت زبان و لباس	خشم فروخورده
۵	نمابندگی ناکافی	غیبت در پست‌های کلیدی	احساس شهروند درجه دو
۶	تروماهای تاریخی	سرکوب‌های خشن گذشته	حافظه جمعی دردناک

هشدار: بمب ساعتی

بی‌اعتمادی قومی یک بمب ساعتی است. تا زمانی که سرکوب ادامه دارد، این تنش‌ها پنهان می‌مانند. اما در لحظه گذار – وقتی فضا باز شود – ممکن است به شکل خشونت‌آمیز بروز کنند. تجربه یوگسلاوی، عراق، و سوریه هشداردهنده است. مدیریت هوشمند این تنوع، یکی از حیاتی‌ترین چالش‌های گذار است.

۸.۲ بحران امنیتی و ژئوپلیتیک

۱.۸.۲ محیط منطقه‌ای

جدول ۹.۲: تحلیل محیط ژئوپلیتیک

بازیگر	رابطه فعلی	منافع	سناریوی گذار
همسایه شرقی	پیچیده	ثبات مرزی، تجارت	احتمالاً بی‌طرف
همسایه غربی	رقابتی	نفوذ منطقه‌ای	نگران
همسایه شمالی	متحد ضعیف	انرژی، ترانزیت	محتاط
قدرت‌های غربی	تقابل	تغییر رژیم	حمایت مشروط
روسیه	شریک محدود	توازن با غرب	دوگانه
چین	شریک اقتصادی	انرژی، راه ابریشم	پراگماتیک

۹.۲ تحلیل SWOT جامع

مثبت داخلی

قوت‌ها (Strengths)

- هویت‌ساز و کهن تمدنی میراث
- (سال) ۳۰ زیر ۶۰٪ جوان جمعیت
- تحصیل‌کرده کار نیروی
- استراتژیک جغرافیایی موقعیت
- (معادن) گاز، (نفت، متنوع طبیعی منابع
- متخصص و قدرتمند دیاسپورای
- تاریخی مشورتی سنت‌های
- مدنی جنبش‌های تجربه

منفی داخلی

ضعف‌ها (Weaknesses)

- موبیرگی و سیستماتیک فساد
- ناکارآمد و ضعیف نهادهای
- اجتماعی عمیق بی‌اعتمادی
- نهفته قومی تنش‌های
- رانتی (اقتصاد نفت به وابستگی
- سرمایه و مغزها فرار
- فرسوده زیرساخت
- اقتدارگرا سیاسی فرهنگ

مثبت خارجی

فرصت‌ها (Opportunities)

- موجود نظام مشروعیت فرسایش
- منطقه‌ای ژئوپلیتیک تغییرات
- بین‌المللی کمک جذب امکان
- (میلیون) ۸۵+ داخلی بزرگ بازار
- تجدیدپذیر انرژی‌های پتانسیل
- دیاسپورا بازگشت امکان
- جامعه در تغییر برای تقاضا
- مشابه کشورهای موفق تجربه

منفی خارجی

تهدیدها (Threats)

- بی‌بازگشت (نقطه آب بحران
- بین‌المللی تحریم‌های تداوم
- خارجی قدرت‌های مداخله
- گذار در خشونت احتمال
- اقتدارگرایی بازگشت
- افراطی تجزیه‌طلبی
- اقتصادی فروپاشی
- ناامن منطقه‌ای محیط

شکل ۸.۲: تحلیل SWOT جامع وضعیت کشور

۱۰.۲ نتیجه‌گیری: تشخیص نهایی

جمع‌بندی تشخیص

وضعیت: بیمار (کشور) با شش بحران به هم پیوسته مواجه است که یکدیگر را تشدید می‌کنند. برخی از این بحران‌ها (به ویژه آب) در آستانه نقطه بی‌بازگشت هستند.

علت ریشه‌ای: ترکیب اقتصاد رانتی، حکمرانی اقتدارگرا، و فساد سیستماتیک چرخه‌های باطلی ایجاد کرده که اصلاح از درون را تقریباً غیرممکن ساخته است.

پیش‌آگهی: بدون تغییر بنیادین، روند رو به وخامت ادامه خواهد یافت و در افق ۱۰-۲۰ ساله به فروپاشی منجر خواهد شد.

درمان: گذار دموکراتیک جامع همراه با برنامه بازسازی ملی – نه فقط تغییر سیاسی، بلکه تحول ساختاری در اقتصاد، حکمرانی، و رابطه دولت-ملت.

منابع فصل

- [۱] data.worldbank.org. Indicators. Development World Bank. World (۲۰۲۳).
- [۲] freedomhouse.org. World the in Freedom (۲۰۲۴). House. Freedom.
- [۳] trans- Index. Perceptions Corruption (۲۰۲۴). International. Transparency.
parency.org.
- [۴] eiu.com. Index Democracy (۲۰۲۴). Unit. Intelligence Economist.
- [۵] fao.org/aquastat. Database. AQUASTAT (۲۰۲۳). FAO.
- [۶] wri.org. Atlas. Risk Water Aqueduct (۲۰۲۳). Institute. Resources World.
- [۷] imf.org. Outlook. Economic World (۲۰۲۴). IMF.
- [۸] hdr.undp.org. Report. Development Human (۲۰۲۳). UNDP.
- [۹] rsf.org. Index. Freedom Press World (۲۰۲۴). Borders. Without Reporters.
- [۱۰] worldjusticeproject.org. Index. Law of Rule (۲۰۲۴). Project. Justice World.

فصل ۳

مبانی نظری: دموکراسی، تنوع، توسعه

خلاصه فصل

این فصل چارچوب نظری طرح را تبیین می‌کند. ابتدا مفهوم دموکراسی را تعریف می‌کنیم: دموکراسی صرفاً انتخابات نیست، بلکه مجموعه‌ای از نهادها، رویه‌ها و فرهنگ است. سپس نظریه‌های گذار دموکراتیک را بررسی می‌کنیم و تمایز کلیدی بین «گذار» و «تحکیم» را توضیح می‌دهیم. در بخش مدیریت تنوع، دو مدل اصلی – توافق‌گرایی لیپهارت و یکپارچه‌سازی هورویتز – را مقایسه می‌کنیم و مدل ترکیبی مناسب پیشنهاد می‌دهیم. رابطه دموکراسی و توسعه از منظر آماری سن بررسی می‌شود. در پایان، چارچوب نظری تلفیقی این کتاب ارائه می‌شود.

۱.۳ دموکراسی چیست؟

۱.۱.۳ تعریف حداقلی (رویه‌ای)

«دموکراسی آن ترتیبات نهادی برای رسیدن به تصمیمات سیاسی است که در آن افراد از طریق رقابت برای کسب آرای مردم، به قدرت می‌رسند.»
– ژوزف شومپتر، سرمایه‌داری، سوسیالیسم و دموکراسی، ۱۹۴۲

این تعریف «حداقلی» یا «رویه‌ای» بر دو عنصر تأکید دارد:

۱. **رقابت:** چندین گروه/فرد برای قدرت رقابت می‌کنند
 ۲. **مشارکت:** شهروندان بالغ حق رأی دارند
- رابرت دال این تعریف را گسترش داد و هفت معیار برای «پلیارشی» (حکومت چندگانه) تعریف کرد:

جدول ۱.۳: هفت معیار پُلیارشی دال

#	معیار	توضیح
۱	مقامات انتخابی	تصمیم‌گیران اصلی از طریق انتخابات برگزیده می‌شوند
۲	انتخابات آزاد و منصفانه	بدون تقلب، ارعاب، یا محدودیت
۳	حق رأی همگانی	همه بالغین حق رأی دارند
۴	حق نامزدی	همه می‌توانند نامزد شوند
۵	آزادی بیان	انتقاد از حکومت بدون مجازات
۶	دسترسی به اطلاعات	منابع متنوع اطلاعاتی
۷	آزادی تشکل	احزاب و انجمن‌های مستقل

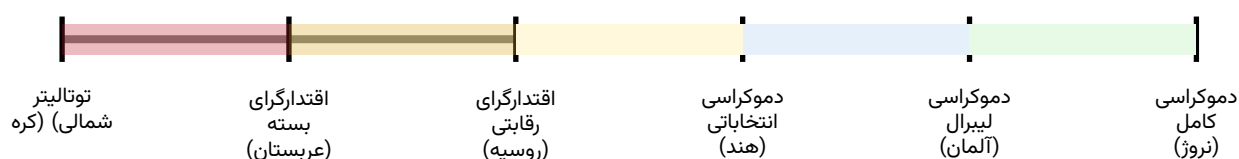
۲.۱.۳ تعریف حداکثری (جوهری)

اما آیا انتخابات کافی است؟ منتقدان می‌گویند «دموکراسی انتخاباتی» می‌تواند فاسد، ناکارآمد، یا سرکوبگر باشد (مانند روسیه پوتین یا ونزوئلا چاوز).
تعریف «جوهری» یا «لیبرال» دموکراسی، عناصر بیشتری را اضافه می‌کند:

شکل ۱.۳: لایه‌های دموکراسی: از حداقلی تا حداکثری

۳.۱.۳ طیف نظام‌های سیاسی

شکل ۲.۳: طیف نظام‌های سیاسی

۲.۳ نظریه‌های گذار دموکراتیک

۱.۲.۳ موج سوم دموکراتیزاسیون

ساموئل هانتینگتون سه موج دموکراتیزاسیون را شناسایی کرد:

جدول ۲.۳: سه موج دموکراتیزاسیون هانتینگتون

موج	دوره	ویژگی	نمونه‌ها
اول	۱۸۲۸-۱۹۲۶	تدریجی، طبقه متوسط	آمریکا، انگلیس، فرانسه
دوم	۱۹۴۳-۱۹۶۲	پس از جنگ، استعمارزدایی	آلمان، ژاپن، هند
سوم	۱۹۷۴-۱۹۹۱+	سقوط اقتدارگرایی	پرتغال، اسپانیا، شرق اروپا

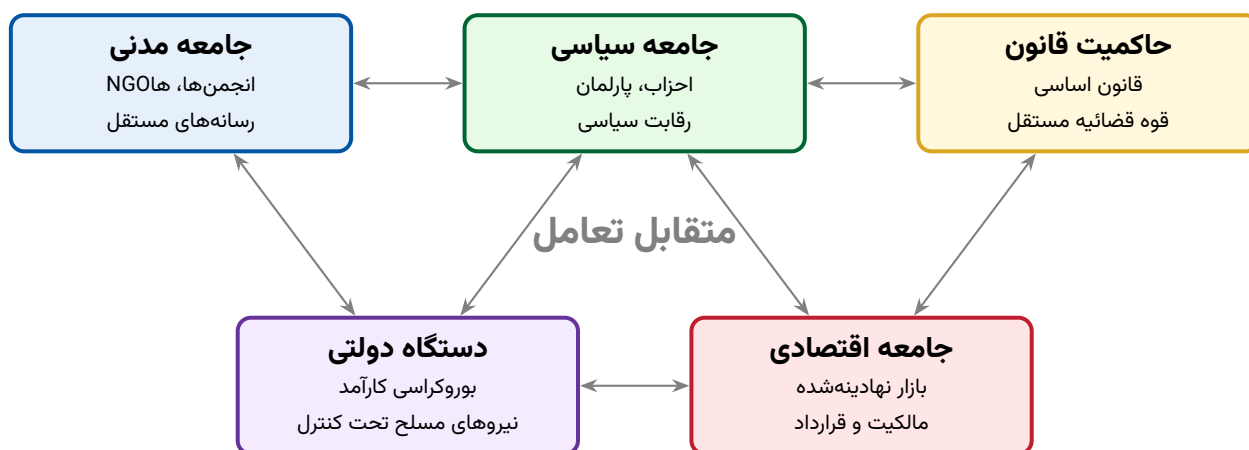
۲.۲.۳ مدل گذار لینز و استپان

تمایز کلیدی: گذار و تحکیم

خوان لینز و آلفرد استپان تمایز مهمی را مطرح کردند:

- **گذار (Transition):** حرکت از اقتدارگرایی به دموکراسی – پایان یافتن با اولین انتخابات آزاد
- **تحکیم (Consolidation):** نهادینه شدن دموکراسی – «تنها بازی در شهر» شدن بسیاری از کشورها در گذار موفق می‌شوند اما در تحکیم شکست می‌خورند. مصر ۲۰۱۱-۲۰۱۳ نمونه بارز است.

لینز و استپان پنج عرصه (Arena) را برای تحکیم دموکراسی ضروری می‌دانند:

شکل ۳.۳: پنج عرصه تحکیم دموکراسی (لینز و استپان)

جدول ۳.۳: سه سطح تحکیم دموکراسی

سطح	شاخص	توضیح
رفتاری	هیچ گروه مهمی خشونت نمی‌ورزد	ارتش کودتا نمی‌کند؛ گروه‌ها سلاح نمی‌گیرند
نگرشی	اکثریت دموکراسی را بهترین نظام می‌دانند	حمایت افکار عمومی از دموکراسی بالای ۷۰٪
قانون اساسی	همه از قواعد دموکراتیک پیروی می‌کنند	بازندگان نتایج را می‌پذیرند

۳.۲.۳ مدل‌های گذار

جدول ۴.۳: انواع گذار دموکراتیک

نوع گذار	مکانیزم	نمونه	ویژگی
از بالا	اصلاح‌طلبان درون نظام	اسپانیا، تایوان	کم‌خشونت
از پایین	جنبش مردمی	فیلیپین، لهستان	فشار توده‌ای
مذاکره‌ای	توافق نخبگان	آفریقای جنوبی	مصالحه
فروپاشی	سقوط ناگهانی	شوروی، رومانی	بی‌ثبات
مداخله خارجی	اشغال/فشار	آلمان، ژاپن	وابسته به خارج

درس کلیدی

گذارهای **مذاکره‌ای** که در آن اصلاح‌طلبان درون نظام با اپوزیسیون معتدل توافق می‌کنند، بالاترین نرخ موفقیت را دارند. اسپانیا و آفریقای جنوبی نمونه‌های بارزند. گذارهای ناشی از فروپاشی ناگهانی (مانند لیبی) معمولاً به هرج‌ومرج منجر می‌شوند.

۳.۳ مدیریت تنوع قومی-فرهنگی

یکی از حیاتی‌ترین چالش‌های کشور ما مدیریت تنوع قومی-زبانی-فرهنگی است. دو مکتب اصلی در این زمینه وجود دارد:

۱.۳.۳ مدل توافق‌گرایی (لیپهارت)

«در جوامع عمیقاً تقسیم‌شده، دموکراسی اکثریتی به استبداد اکثریت منجر می‌شود. راه‌حل، دموکراسی توافق‌گرایانه است که در آن همه گروه‌های مهم در قدرت سهیم‌اند.»
- آرنست لیپهارت، الگوهای دموکراسی، ۱۹۹۹

چهار ستون توافق‌گرایی:

شکل ۴.۳: چهار ستون توافق‌گرایی لیپهارت

جدول ۵.۳: نمونه‌های موفق توافق‌گرایی

کشور	نوع تقسیم	مکانیزم	نتیجه
سوئیس	زبانی (۴ زبان)	فدرالیسم + دموکراسی مستقیم	بسیار موفق
بلژیک	زبانی (فلاندر-والون)	فدرالیسم + وتو	موفق با تنش
هلند (تاریخی)	مذهبی	ستون‌بندی (Pillarization)	موفق (تا دهه ۷۰)
لبنان	فرقه‌ای	سه‌میه‌بندی مذهبی	مختلط (جنگ داخلی)

۲.۳.۳ مدل یکپارچه‌سازی (هورویتز)

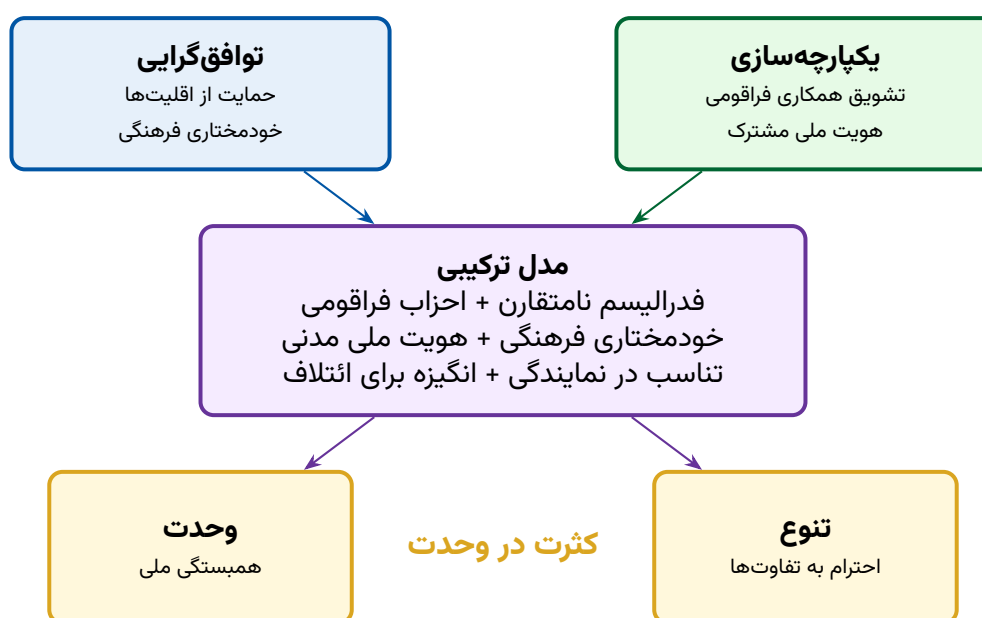
دونالد هورویتز منتقد توافق‌گرایی است و می‌گوید این مدل تقسیمات قومی را نهادینه می‌کند:

جدول ۶.۳: مقایسه دو مدل مدیریت تنوع

بُعد	توافق‌گرایی (لیپه‌هارت)	یکپارچه‌سازی (هورویتز)
فلسفه	به رسمیت شناختن گروه‌ها	تشویق همکاری فراقومی
نظام انتخاباتی	تناسبی (نماینده‌گری گروهی)	اکثریتی با آستانه پخش
احزاب	احزاب قومی مجازند	احزاب باید فراقومی باشند
دولت	ائتلاف همه گروه‌ها	ائتلاف فراقومی برنده
خطر اصلی	تحکیم شکاف‌ها	طرد اقلیت‌ها
مثال موفق	سوئیس، بلژیک	نیجریه (تا حدی)، اندونزی

۳.۳.۳ مدل ترکیبی پیشنهادی

برای کشور ما، یک مدل ترکیبی مناسب‌تر است:

شکل ۵.۳: مدل ترکیبی مدیریت تنوع

۴.۳ دموکراسی و توسعه

آیا توسعه پیش‌نیاز دموکراسی است یا دموکراسی پیش‌نیاز توسعه؟

۱.۴.۳ نظریه مدرنیزاسیون (لیپست)

«هرچه یک ملت ثروتمندتر باشد، احتمال دموکراتیک بودنش بیشتر است.»
— سیمور مارتین لیپست، ۱۹۵۹

این نظریه می‌گوید توسعه اقتصادی (طبقه متوسط، آموزش، شهرنشینی) زمینه‌ساز دموکراسی است.

شواهد له:

- همبستگی آماری قوی بین GDP سرانه و دموکراسی
- بیشتر دموکراسی‌های پایدار، کشورهای ثروتمندند

شواهد علیه:

- هند از ۱۹۴۷ با فقر شدید دموکراتیک بوده
- چین و سنگاپور ثروتمند اما غیردموکراتیک‌اند
- بسیاری از کشورهای نفتی ثروتمند اما اقتدارگرایند

۲.۴.۳ توسعه به مثابه آزادی (آمارتیا سن)

«توسعه را می‌توان فرآیند گسترش آزادی‌های واقعی‌ای دانست که مردم از آن برخوردارند... آزادی سیاسی و حقوق مدنی نه تنها هدف توسعه، بلکه ابزار آن نیز هستند.»
— آمارتیا سن، توسعه به مثابه آزادی، ۱۹۹۹

سن استدلال می‌کند که:

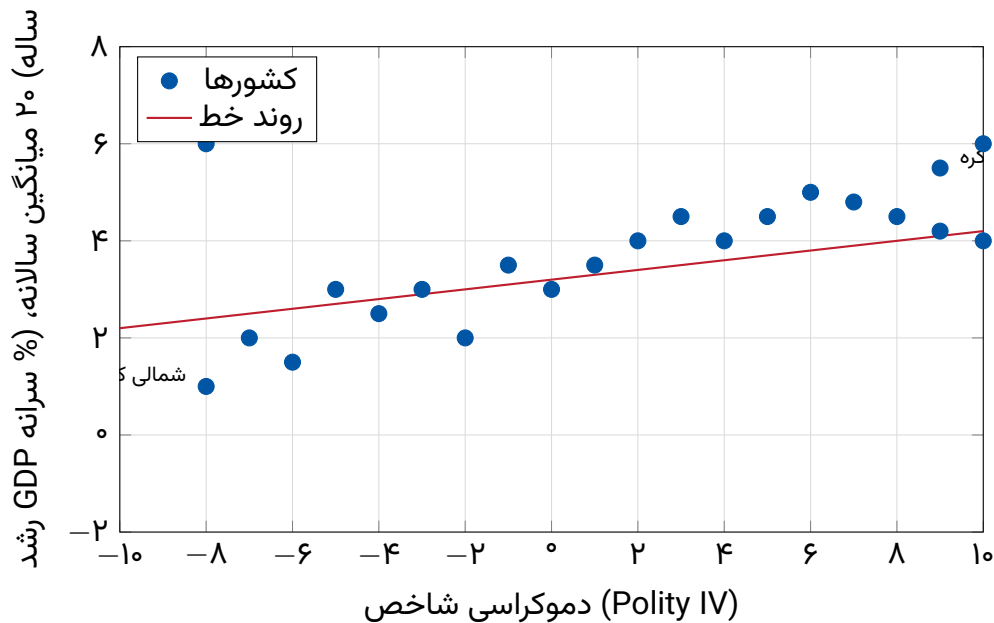
۱. دموکراسی **ارزش ذاتی** دارد — مشارکت در تعیین سرنوشت، فی‌نفسه ارزشمند است
۲. دموکراسی **ارزش ابزاری** دارد — از طریق بحث عمومی، نیازها شناسایی می‌شوند
۳. دموکراسی **نقش سازنده** دارد — شکل‌دهی به ارزش‌ها و اولویت‌ها

یافته کلیدی سن: دموکراسی و قحطی

هیچ قحطی بزرگی در تاریخ مدرن در یک کشور دموکراتیک با مطبوعات آزاد رخ نداده است. حتی فقیرترین دموکراسی‌ها (مانند هند) از قحطی جلوگیری کرده‌اند، در حالی که کشورهای ثروتمندتر اقتدارگرا (چین دوره مائو، اتیوپی) قحطی‌های ویرانگر تجربه کرده‌اند.

چرا؟ در دموکراسی، دولت انگیزه دارد از قحطی جلوگیری کند چون رأی‌دهندگان او را مجازات می‌کنند. مطبوعات آزاد هشدار می‌دهند. در اقتدارگرایی، این مکانیزم‌ها وجود ندارند.

۳.۴.۳ شواهد تجربی جدید

شکل ۶.۳: رابطه دموکراسی و رشد اقتصادی (داده‌های شبیه‌سازی شده)

تحقیقات اخیر (Acemoglu et al., ۲۰۱۹) نشان می‌دهد:

- دموکراتیزاسیون به‌طور متوسط GDP سرانه را طی ۲۵ سال، ۲۰-۲۵٪ افزایش می‌دهد
- این اثر از طریق سرمایه‌گذاری در آموزش و بهداشت، کاهش ناآرامی، و اصلاحات اقتصادی حاصل می‌شود
- اثر در کشورهای با درآمد متوسط قوی‌تر است

۵.۳ نقش نهادها

۱.۵.۳ نهادگرایی جدید (نورث)

«نهادها قواعد بازی در یک جامعه‌اند... آنها محدودیت‌هایی هستند که انسان‌ها برای شکل دادن به تعاملات بشری ابداع کرده‌اند.»
 — داگلاس نورث، نهادها، تغییر نهادی و عملکرد اقتصادی، ۱۹۹۰

نورث تمایز کلیدی قائل می‌شود:

- **نهادهای رسمی:** قوانین، قانون اساسی، مقررات
- **نهادهای غیررسمی:** هنجارها، فرهنگ، سنت‌ها

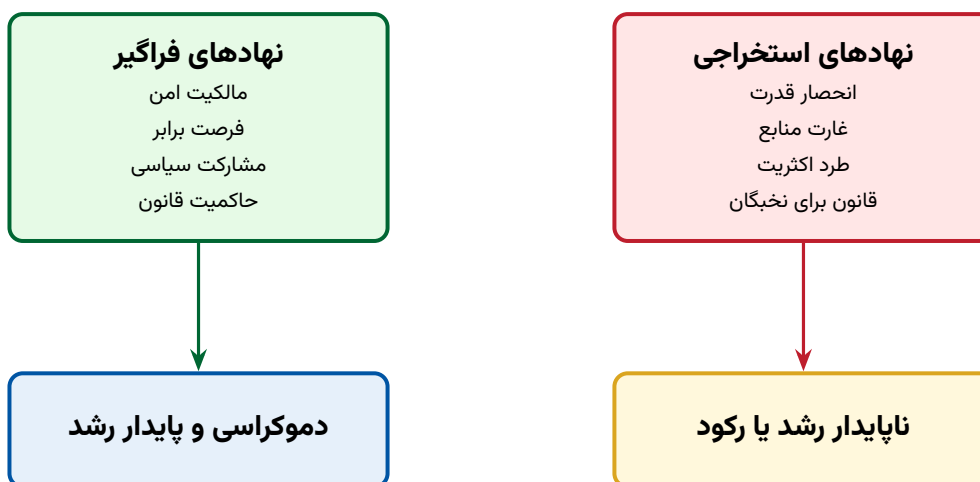
جدول ۷.۳: تمایز نهادهای رسمی و غیررسمی

ویژگی	نهاد رسمی	نهاد غیررسمی
منبع	قانون‌گذاری، دولت	فرهنگ، سنت
ضمانت اجرا	دولت (پلیس، دادگاه)	اجتماع (شرم، طرد)
سرعت تغییر	نسبتاً سریع	بسیار کند
مثال	قانون انتخابات	فرهنگ سیاسی

۲.۵.۳ چرا برخی ملت‌ها شکست می‌خورند؟

نظریه Robinson & Acemoglu

- در کتاب «چرا ملت‌ها شکست می‌خورند» (۲۰۱۲)، عجم‌اوغلو و رابینسون استدلال می‌کنند که تفاوت اصلی بین کشورهای موفق و ناموفق، نوع نهادهای آنهاست:
- **نهادهای فراگیر (Inclusive):** مالکیت امن، فرصت برابر، مشارکت سیاسی، رشد پایدار
 - **نهادهای استخراجی (Extractive):** انحصار قدرت، غارت منابع، طرد اکثریت، رکود یا رشد ناپایدار

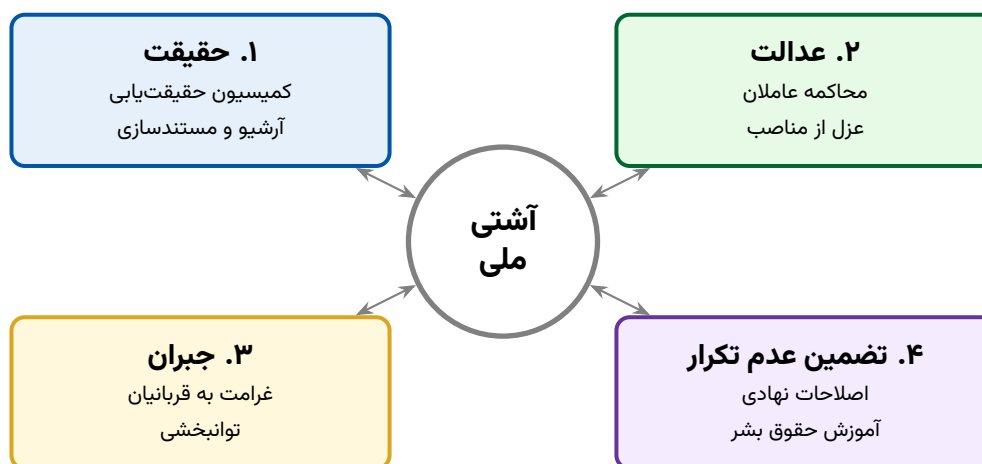

شکل ۷.۳: نهادهای فراگیر در برابر استخراجی

۶.۳ عدالت انتقالی

چگونه باید با گذشته کنار آمد؟ این یکی از حساس‌ترین پرسش‌های هر گذار است.

۱.۶.۳ چهار بُعد عدالت انتقالی

شکل ۸.۳: چهار بُعد عدالت انتقالی

۲.۶.۳ طیف رویکردها

جدول ۸.۳: طیف رویکردها به گذشته

رویکرد	توضیح	نمونه	نتیجه
عفو کامل کمیسیون حقیقت	فراموشی نهادینه حقیقت بدون مجازات	اسپانیا آفریقای جنوبی	ثبات اما تروما باقی آشتی نسبی
محاکمه محدود محاکمه گسترده	مجازات سران پاکسازی وسیع	آرژانتین، شیلی آلمان نازی	عدالت نسبی عدالت اما بی‌ثباتی

مورد مطالعاتی: کمیسیون حقیقت و آشتی آفریقای جنوبی

کمیسیون TRC (۱۹۹۶-۱۹۹۸) تحت ریاست اسقف دزموند توتو، یکی از موفق‌ترین نمونه‌های عدالت انتقالی بود:

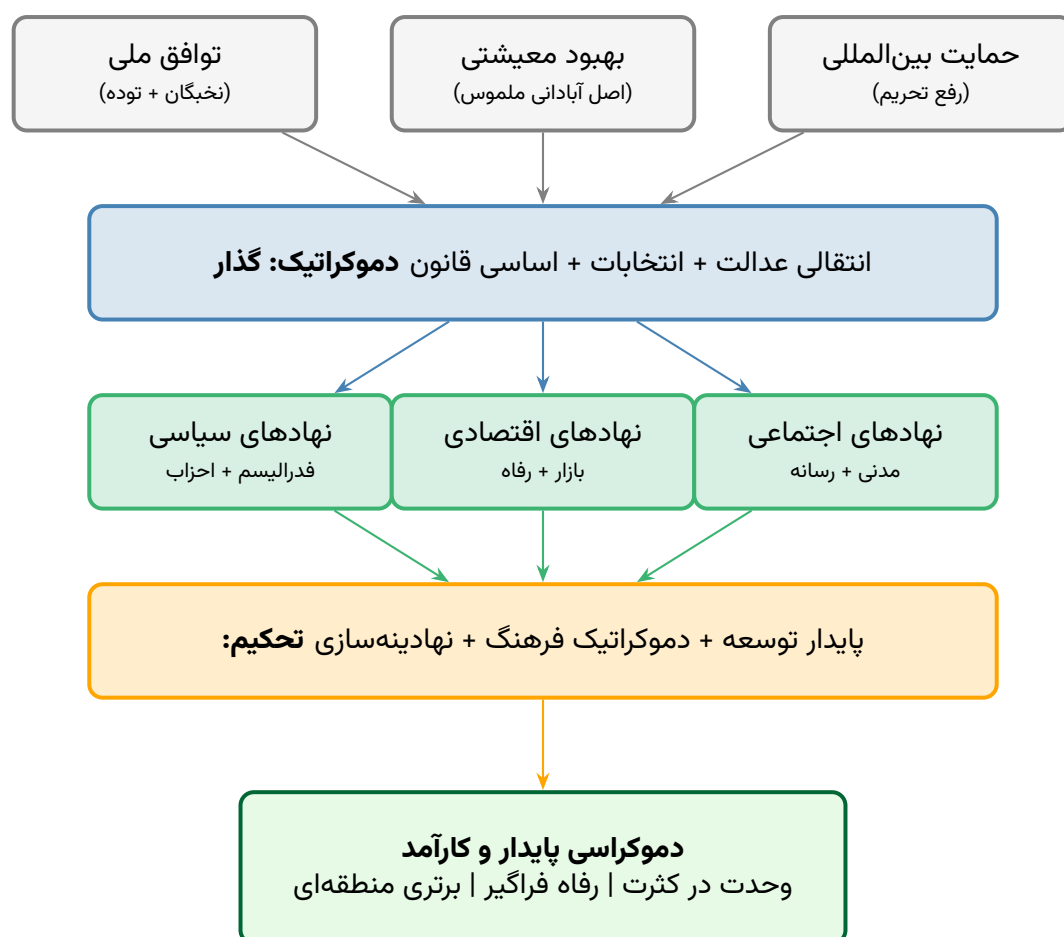
مکانیزم: عاملان جنایات می‌توانستند با اعتراف کامل و علنی، عفو بگیرند.

دستاورد: ۱۱۲،۷ درخواست عفو، ۲۱،۰۰۰ شهادت قربانیان، گزارش جامع ۵۰۰،۳ صفحه‌ای.

درس: حقیقت‌گویی می‌تواند جایگزین مجازات شود و به آشتی کمک کند – اما نیازمند اراده سیاسی قوی و رهبری اخلاقی است.

۷.۳ چارچوب نظری تلفیقی این کتاب

با جمع‌بندی مباحث این فصل، چارچوب نظری این کتاب را می‌توان چنین ترسیم کرد:

شکل ۹.۳: چارچوب نظری تلفیقی کتاب

۸.۳ نتیجه‌گیری

جمع‌بندی چارچوب نظری

۱. **دموکراسی چیست:** نه فقط انتخابات، بلکه مجموعه‌ای از نهادها، حقوق، و فرهنگ
۲. **گذار و تحکیم:** دو مرحله متمایز – بسیاری در گذار موفق اما در تحکیم شکست می‌خورند
۳. **مدیریت تنوع:** مدل ترکیبی – هم حمایت از اقلیت‌ها، هم تشویق همکاری فراقومی
۴. **دموکراسی و توسعه:** رابطه دوسویه – دموکراسی هم هدف است هم ابزار توسعه
۵. **نهادها:** کلید موفقیت، ساختن نهادهای فراگیر به جای استخراجی است
۶. **گذشته:** عدالت انتقالی ضروری است – ترکیبی از حقیقت، عدالت، جبران، و اصلاح
۷. **اصل محوری:** آبادانی ملموس – دموکراسی باید نان بیاورد تا ریشه بدواند

منابع فصل

- [۱] R. Dahl, (۱۹۷۱). *Opposition. and Participation Polyarchy*: University Yale Press.
- [۲] S. Huntington, (۱۹۹۱). *Third The Wave*. Oklahoma of University Press.
- [۳] A. Stepan, & J. Linz, (۱۹۹۶). *Con- and Transition Democratic of Problems*. Hopkins. Johns solidation.
- [۴] A. Lijphart, (۲۰۱۲). *Democracy. of Patterns*. University Yale ed. nd۲ Press.
- [۵] D. Horowitz, (۱۹۸۵). *Conflict. in Groups Ethnic*. California of University Press.
- [۶] A. Sen, (۱۹۹۹). *Freedom. as Development*. University Oxford Press.
- [۷] D. North, (۱۹۹۰). *Economic and Change Institutional Institutions*, Cambridge. mance.
- [۸] J. Robinson, & D. Acemoglu, (۲۰۱۲). *Business. Crown Fail. Nations Why*.
- [۹] al. et D. Acemoglu, (۲۰۱۹). *"Cause Does "Democracy*. JPE, Growth." (۱)۱۲۷.
- [۱۰] R. Teitel, (۲۰۰۰). *Justice. Transitional*. University Oxford Press.
- [۱۱] P. Hayner, (۲۰۱۰). *Truths. Unspeakable*. Routledge. ed. nd۲.
- [۱۲] W. Kymlicka, (۱۹۹۵). *Citizenship. Multicultural*. University Oxford Press.
- [۱۳] P. Schmitter, & G. O'Donnell, (۱۹۸۶). *Rule. Authoritarian from Transitions*. Hopkins. Johns
- [۱۴] L. Diamond, (۲۰۰۸). *Democracy. of Spirit The*. Books. Times.

بخش دوم

تجارب جهانی

فصل ۴

درس‌های گذارهای موفق

خلاصه فصل

این فصل چهار گذار موفق دموکراتیک را بررسی می‌کند: اسپانیا (۱۹۷۵-۱۹۸۲)، آفریقای جنوبی (۱۹۹۰-۱۹۹۹)، اندونزی (۱۹۹۸-۲۰۰۴) و کره جنوبی (۱۹۸۷-۱۹۹۷). هر یک از این کشورها با چالش‌هایی مشابه ما مواجه بودند: میراث اقتدارگرایی، تنوع اجتماعی، بحران اقتصادی، یا ترکیبی از اینها. الگوهای مشترک موفقیت شامل: توافق نخبگان (میثاق)، رهبری هوشمند، بهبود اقتصادی همزمان، عدالت انتقالی متوازن، و حمایت بین‌المللی است. مهم‌ترین درس: گذار موفق نیازمند «ائتلاف بزرگ» است که اصلاح‌طلبان درون نظام و معتدلین اپوزیسیون را گرد هم آورد.

۱.۴ چرا این چهار کشور؟

جدول ۱.۴: مقایسه اجمالی چهار گذار موفق

کشور	سال گذار	نوع رژیم قبلی	چالش اصلی	مدت گذار
اسپانیا	۸۲-۱۹۷۵	فاشیسم (فرانکو)	منطقه‌گرایی، ارتش	۷ سال
آفریقای جنوبی	۹۹-۱۹۹۰	آپارتاید نژادی	نابرابری، خشونت	۹ سال
اندونزی	۰۴-۱۹۹۸	اقتدارگرایی نظامی	تنوع قومی-دینی	۶ سال
کره جنوبی	۹۷-۱۹۸۷	دیکتاتوری نظامی	توسعه بدون آزادی	۱۰ سال

این کشورها به دلایل زیر انتخاب شده‌اند:

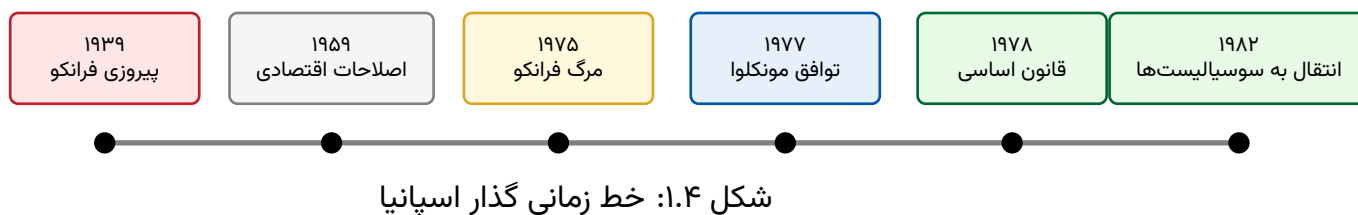
- هر یک با چالش‌هایی مشابه کشور ما مواجه بودند
- همگی از اقتدارگرایی به دموکراسی نسبتاً پایدار رسیدند
- مسیرهای متفاوتی طی کردند که درس‌های متنوعی ارائه می‌دهند
- اطلاعات و پژوهش‌های کافی درباره آنها موجود است

۲.۴ اسپانیا: میثاق نخبگان و خودمختاری

۱.۲.۴ زمینه: چهار دهه فرانکیسم

ژنرال فرانسیسکو فرانکو از ۱۹۳۹ تا ۱۹۷۵ بر اسپانیا حکومت کرد. رژیم او مبتنی بر:

- سرکوب شدید مخالفان (به‌ویژه کمونیست‌ها و جمهوری خواهان)
- انکار هویت منطقه‌ای (کاتالونیا، باسک)
- اتحاد با کلیسای کاتولیک و ارتش
- اقتصاد دولت‌محور در دهه‌های اول، سپس اصلاحات از دهه ۶۰

۲.۲.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی اسپانیا: توافق مونکلو (۱۹۷۷)

توافق مونکلو یک «میثاق نخبگان» بود که بین دولت، احزاب اپوزیسیون، اتحادیه‌های کارگری و کارفرمایان منعقد شد. محتوای آن:

- **اقتصادی:** کنترل تورم، اصلاحات مالیاتی، محدودیت دستمزد
 - **سیاسی:** آزادی احزاب، آزادی رسانه، حقوق اجتماعات
 - **اجتماعی:** گسترش تأمین اجتماعی، حقوق کارگران
- چرا کار کرد:** همه طرف‌ها چیزی به دست آوردند و چیزی از دست دادند. کسی «برنده مطلق» یا «بازنده مطلق» نبود.

جدول ۲.۴: عوامل موفقیت گذار اسپانیا

#	عامل	توضیح
۱	نقش پادشاه	خوان کارلوس از درون نظام، گذار را هدایت کرد و مشروعیت بخشید
۲	رهبری سوارز	آدولفو سوارز، نخست‌وزیر اصلاح‌طلب، پل بین نظام و اپوزیسیون شد
۳	اپوزیسیون معتدل	کمونیس‌تها (سانتیاگو کاریو) رادیکالیسم را کنار گذاشتند
۴	توافق مونکلو	میثاق اقتصادی-سیاسی همه نیروها
۵	خودمختاری مناطق	قانون اساسی ۱۹۷۸ خودمختاری گسترده به کاتالونیا و باسک داد
۶	رشد اقتصادی	اقتصاد در حال رشد، فشار کمتر بر مردم
۷	اروپا	چشم‌انداز عضویت در EC/EU انگیزه قوی برای اصلاحات

۳.۲.۴ کودتای نافرجام ۱۹۸۱

آزمون بحرانی: ۲۳ فوریه ۱۹۸۱

در ۲۳ فوریه ۱۹۸۱، سرهنگ تخری با ۲۰۰ نظامی پارلمان را اشغال کرد. برخی فرماندهان ارتش از کودتا حمایت کردند.

چرا شکست خورد:

- پادشاه خوان کارلوس در تلویزیون ظاهر شد و کودتا را محکوم کرد
 - فرماندهان کلیدی ارتش از پادشاه پیروی کردند
 - مردم به خیابان‌ها آمدند و از دموکراسی دفاع کردند
- درس:** در لحظات بحرانی، رهبری قاطع و حمایت مردمی می‌تواند دموکراسی را نجات دهد.

۴.۲.۴ مسئله عدالت انتقالی

اسپانیا رویکرد «فراموشی نهادینه» (Pacto del Olvido) را انتخاب کرد:

- عفو عمومی ۱۹۷۷ شامل همه جرایم سیاسی شد
- هیچ محاکمه‌ای از عاملان رژیم فرانکو صورت نگرفت
- بحث عمومی درباره گذشته تابو شد

«ما تصمیم گرفتیم به جای نگاه به گذشته، به آینده نگاه کنیم. این شاید عادلانه‌ترین راه نبود، اما عادلانه‌ترین راه بود.»

— فلیپه گونزالس، نخست‌وزیر سوسیالیست اسپانیا

نقد: این رویکرد ثبات کوتاه‌مدت آورد، اما تروماها درمان نشدند. دهه‌ها بعد، جنبش «حافظه تاریخی» خواستار بازخوانی گذشته شد.

۵.۲.۴ درس‌های اسپانیا برای ما

جدول ۳.۴: درس‌های قابل انتقال از اسپانیا

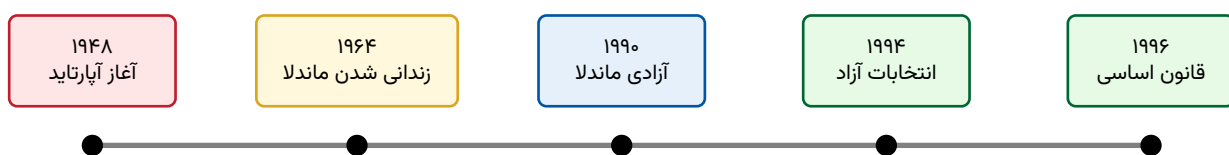
درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
توافق نخبگان	مذاکره همه جریان‌ها	نیاز به رهبری معتدل از همه طرف
خودمختاری مناطق	فدرالیسم برای اقوام	نه تجزیه، نه تمرکز افراطی
نقش نهاد میانجی	شاید نهاد دینی یا ملی؟	نیاز به نهاد با مشروعیت فراجناحی
فراموشی گذشته	توصیه نمی‌شود	تروماهای ما عمیق‌ترند

۳.۴ آفریقای جنوبی: آشتی و قانون اساسی فراگیر

۱.۳.۴ زمینه: نظام آپارتاید

آپارتاید (۱۹۴۸-۱۹۹۴) نظام جداسازی نژادی بود که:

- ۸۰٪ جمعیت (سیاهان) را از حقوق سیاسی محروم می‌کرد
- نابرابری اقتصادی شدید ایجاد کرده بود
- سرکوب خشن مخالفان (کشتار شارپویل، زندان روبن آیلند)
- انزوای بین‌المللی و تحریم

شکل ۲.۴: خط زمانی گذار آفریقای جنوبی

۲.۳.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی آفریقای جنوبی: رهبری ماندلا

نلسون ماندلا پس از ۲۷ سال زندان، نه انتقام‌جو بلکه آشتی‌طلب بود:

- با دشمنان دیروز (دوکلرک، ژنرال‌ها) مذاکره کرد
- پیراهن تیم راگبی سفیدپوستان را پوشید (نماد وحدت)
- از ANC خواست انتقام نگیرند

• فقط یک دوره رئیس‌جمهور ماند
درس: رهبری اخلاقی می‌تواند چرخه خشونت را بشکند.

«اگر می‌خواهید با دشمن خود صلح کنید، باید با او کار کنید. آنگاه او شریک شما می‌شود.»
– نلسون ماندلا

۳.۳.۴ کمیسیون حقیقت و آشتی (TRC)

جدول ۴.۴: ساختار و دستاوردهای TRC

جنبه	توضیح
ریاست	اسقف دزموند توتو (برنده نوبل صلح)
مدت	۱۹۹۶-۱۹۹۸ (گزارش نهایی ۲۰۰۳)
مکانیزم	عاملان با اعتراف کامل و علنی می‌توانستند عفو بگیرند
شهادت‌ها	۲۱،۰۰۰ قربانی شهادت دادند
درخواست عفو	۷،۱۱۲ درخواست (۱،۵۰۰ عفو شدند)
گزارش نهایی	۳،۵۰۰ صفحه مستندسازی جنایات

۴.۳.۴ قانون اساسی ۱۹۹۶

قانون اساسی آفریقای جنوبی یکی از پیشرفته‌ترین قوانین اساسی جهان است:

جدول ۵.۴: ویژگی‌های قانون اساسی آفریقای جنوبی

ویژگی	توضیح
منشور حقوق	فصل ۲ شامل حقوق گسترده مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی
دادگاه قانون اساسی	قدرتمند و مستقل، نقش کلیدی در حمایت از حقوق
۱۱ زبان رسمی	به رسمیت شناختن تنوع زبانی
فدرالیسم	۹ استان با اختیارات محدود
حقوق اقلیت‌ها	حمایت از گروه‌های زبانی، فرهنگی، دینی

۵.۳.۴ چالش‌های باقیمانده

درس منفی: نابرابری اقتصادی

- آفریقای جنوبی در دموکراسی سیاسی موفق بود، اما در عدالت اقتصادی ناموفق:
- ضریب جینی: از بالاترین‌ها در جهان (۶۳.۰)
 - بیکاری: بالای ۳۰٪ (در جوانان سیاه‌پوست بالای ۵۰٪)
 - ثروت همچنان در دست اقلیت سفیدپوست متمرکز
- درس:** دموکراسی سیاسی بدون عدالت اقتصادی، ناقص و شکننده است.

۶.۳.۴ درس‌های آفریقای جنوبی برای ما

جدول ۶.۴: درس‌های قابل انتقال از آفریقای جنوبی

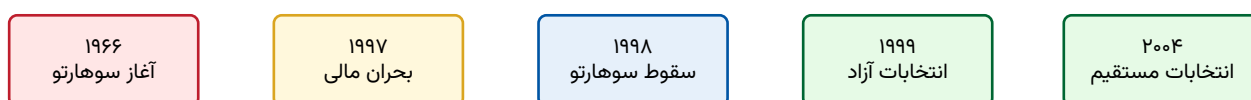
درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
کمیسیون حقیقت‌یابی قانون اساسی فراگیر رهبری آشتی‌طلب	ضروری برای آشتی ملی مشارکت همه گروه‌ها رهبرانی که انتقام نخواهند	نیاز به رهبری اخلاقی فرآیند زمان‌بر اما ارزشمند نادر اما حیاتی
بدون عدالت اقتصادی	باید اجتناب کرد	بهبود معیشت ضروری است

۴.۴ اندونزی: مدیریت تنوع و تمرکززدایی

۱.۴.۴ زمینه: سه دهه سوهارتو

اندونزی کشوری با:

- ۱۷،۰۰۰ جزیره، ۳۰۰ قومیت، ۷۰۰+ زبان
- بزرگترین کشور مسلمان جهان (۸۷٪ مسلمان)
- رژیم «نظم نوین» سوهارتو (۱۹۶۶-۱۹۹۸): توسعه اقتصادی + سرکوب سیاسی
- بحران مالی آسیا ۱۹۹۷: سقوط اقتصادی و سقوط سوهارتو

شکل ۳.۴: خط زمانی گذار اندونزی

۲.۴.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی اندونزی: اصلاحات (Reformasi)

- جنبش اصلاحات با رهبری دانشجویان و حمایت طبقه متوسط شهری، سوهارتو را مجبور به استعفا کرد. اما برخلاف بسیاری از انقلاب‌ها، رادیکال نشد:
- معاون سوهارتو (حبیبی) قدرت را گرفت و انتخابات آزاد برگزار کرد
 - نهادهای موجود حفظ شدند و تدریجاً اصلاح شدند
 - ارتش به تدریج از سیاست کنار رفت

جدول ۷.۴: عوامل موفقیت گذار اندونزی

#	عامل	توضیح
۱	جنبش دانشجویی	فشار از پایین برای تغییر
۲	اصلاح طلبان درون نظام	حبیبی انتخابات آزاد برگزار کرد
۳	تمرکززدایی گسترده	انتقال قدرت به ۵۰۰ منطقه
۴	پانچاسیلا	ایدئولوژی وحدت‌بخش فراگیر
۵	خروج ارتش از سیاست	اصلاحات نظامی تدریجی
۶	نقش اسلام معتدل	NU و Muhammadiyah از دموکراسی حمایت کردند

۳.۴.۴ مدل پانچاسیلا

«پانچاسیلا پنج اصل بنیادین اندونزی است: ۱. ایمان به خدای یگانه ۲. انسانیت عادلانه و متمدن ۳. وحدت اندونزی ۴. دموکراسی با خرد مشورتی ۵. عدالت اجتماعی این اصول به جای تأکید بر یک دین یا قومیت، چتری فراگیر برای همه ایجاد می‌کند.»

— سوکارنو، بنیان‌گذار اندونزی

۴.۴.۴ تمرکززدایی

شکل ۴.۴: تمرکززدایی در اندونزی

۵.۴.۴ درس‌های اندونزی برای ما

جدول ۸.۴: درس‌های قابل انتقال از اندونزی

درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
پانچاسیلا	ایدئولوژی وحدت‌بخش فراگیر	نیاز به میراث مشترک
تمرکززدایی	فدرالیسم/خودمختاری	متناسب با ظرفیت محلی
نقش اسلام معتدل	همکاری نهادهای دینی	دین می‌تواند حامی دموکراسی باشد
گذار از درون نظام	استفاده از اصلاح‌طلبان	نیاز به شکاف در نخبگان

۵.۴ کره جنوبی: از دیکتاتوری توسعه‌گرا به دموکراسی

۱.۵.۴ زمینه: معجزه اقتصادی بدون آزادی

کره جنوبی نمونه بارز «اقتدارگرایی توسعه‌گرا» بود:

- دیکتاتوری نظامی (۱۹۶۱-۱۹۸۷)
- رشد اقتصادی سریع: از ۱۰,۰۰۰ GDP سرانه
- سرکوب شدید: کشتار گوانگجو ۱۹۸۰ (صدها کشته)
- طبقه متوسط رو به رشد که خواستار آزادی شد

۲.۵.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی کره: جنبش دموکراتیک ژوئن ۱۹۸۷

در ژوئن ۱۹۸۷، میلیون‌ها نفر در خیابان‌ها خواستار دموکراسی شدند. رژیم نظامی مجبور به پذیرش شد:

- اعلامیه ۲۹ ژوئن: پذیرش انتخابات مستقیم ریاست‌جمهوری
- قانون اساسی جدید: محدودیت یک دوره‌ای رئیس‌جمهور
- انتخابات دسامبر ۱۹۸۷: رقابت واقعی

چرا رژیم تسلیم شد: المپیک ۱۹۸۸ سئول نزدیک بود و سرکوب خونین، وجهه بین‌المللی را نابود می‌کرد.

۳.۵.۴ عدالت انتقالی: محاکمه روسای جمهور

جدول ۹.۴: محاکمه روسای جمهور سابق کره جنوبی

شخص	سال محاکمه	اتهام	حکم
چون دو-هوان	۱۹۹۶	کشتار گوانگجو، کودتا	اعدام (تخفیف به حبس)
روه تای-وو	۱۹۹۶	کودتا، رشوه	حبس ۲۲ سال (عفو)
پارک گئون-هه	۲۰۱۷	فساد	حبس ۲۵ سال
لی میونگ-باک	۲۰۱۸	فساد	حبس ۱۷ سال

«این که یک کشور می‌تواند روسای جمهور سابق خود را محاکمه کند، نشانه بلوغ دموکراتیک است. در کره، هیچ‌کس بالاتر از قانون نیست.»

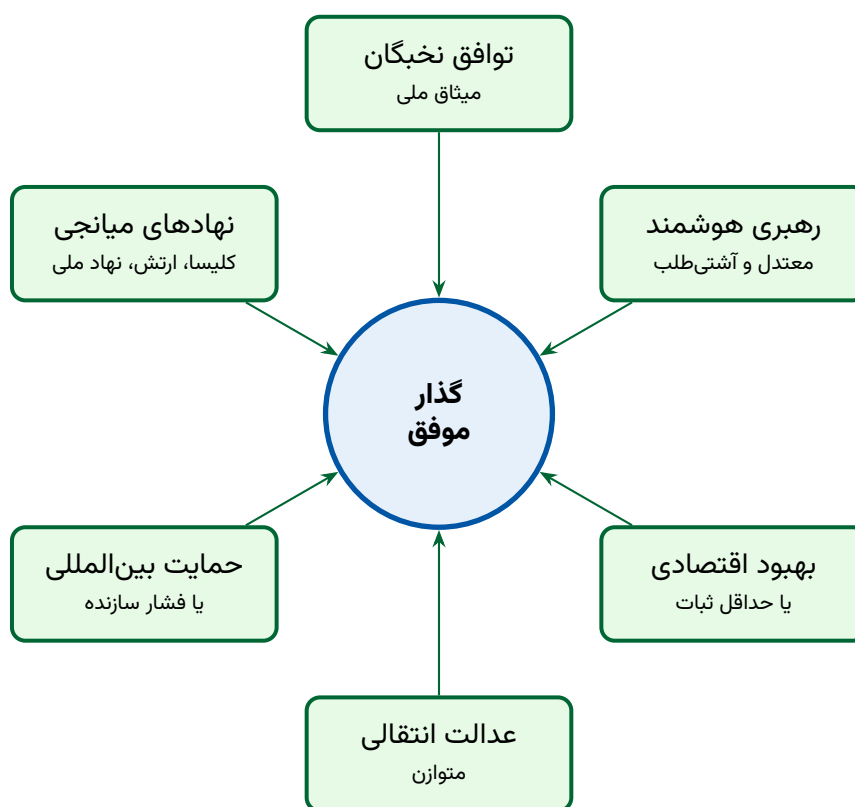
– تحلیل‌گر سیاسی کره‌ای

۴.۵.۴ درس‌های کره جنوبی برای ما

جدول ۱۰.۴: درس‌های قابل انتقال از کره جنوبی

درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
نقش طبقه متوسط	توسعه طبقه متوسط مستقل	زمان بر اما مهم
محاکمه مسئولان	عدالت واقعی ممکن است	نیاز به قوه قضائیه مستقل
اهرم بین‌المللی	رویدادهای جهانی فشار می‌آورند	استفاده از فرصت‌ها
توسعه سپس دموکراسی	مسیر طولانی‌تر	ما توسعه را نداریم

۶.۴ الگوهای مشترک موفقیت

شکل ۵.۴: شش عامل مشترک گذارهای موفق

جدول ۱۱.۴: حضور عوامل موفقیت در چهار کشور

عامل	اسپانیا	آ. جنوبی	اندونزی	کره
توافق نخبگان	✓	✓	○	○
رهبری هوشمند	✓	✓	○	○
بهبود اقتصادی	✓	×	○	✓
عدالت انتقالی	×	✓	○	✓
حمایت بین‌المللی	✓	✓	✓	✓
نهاد میانجی	✓	✓	✓	○

۷.۴ نتیجه‌گیری: چه باید آموخت؟

درس‌های کلیدی

۱. گذار موفق نیازمند ائتلاف بزرگ است: اصلاح‌طلبان درون نظام + معتدلیان اپوزیسیون
۲. رهبری اخلاقی تفاوت می‌سازد: ماندلا، خوان کارلوس، سوآرز
۳. مذاکره بهتر از فروپاشی است: گذارهای مذاکره‌ای پایدارترند
۴. اقتصاد مهم است: بدون بهبود معیشتی، دموکراسی شکننده است
۵. گذشته باید پردازش شود: به شکلی متوازن بین عدالت و ثبات
۶. تنوع قابل مدیریت است: با فدرالیسم، خودمختاری، یا ایدئولوژی فراگیر

منابع فصل

- [۱] A. Stepan, & J. Linz, (۱۹۹۶). Con- and Transition Democratic of Problems. Hopkins. Johns solidation.
- [۲] O. Encarnación, (۲۰۰۸). Dictatorship. after Democracy Politics: Spanish. Press. Polity
- [۳] J. Gibson, (۲۰۰۴). Divided a Reconcile Truth Can Apartheid: Overcoming. Sage. Russell Nation?
- [۴] E. Aspinall, (۲۰۰۵). Regime and Resistance, Compromise, Suharto: Opposing. Stanford. Change.
- [۵] S. Kim, (۲۰۰۰). Pitts- of University Korea. in Democratization of Politics The. Press. burgh
- [۶] P. Hayner, (۲۰۱۰). Routledge. ed. nd۲ Truths. Unspeakable.
- [۷] A. Lijphart, (۱۹۷۷). Press. University Yale Societies. Plural in Democracy.
- [۸] S. Huntington, (۱۹۹۱). Press. Oklahoma of University Wave. Third The.
- [۹] M. Plattner, & L. Diamond, (۲۰۱۰). Johns Africa. in Democratization.

Hopkins.

Op- and Government Opening." Democratic "Indonesia's (۱۹۹۹) R.W. Liddle, [۱۰]
position, (۱)۳۴.

فصل ۵

درس‌های گذارهای ناموفق

خلاصه فصل

این فصل پنج گذار ناموفق یا ناقص را بررسی می‌کند: عراق (۲۰۰۳-امروز)، لیبی (۲۰۱۱-امروز)، مصر (۲۰۱۱-۲۰۱۳)، یمن (۲۰۱۱-۲۰۱۵) و ونزوئلا (۱۹۹۹-امروز). هر یک به دلایل متفاوتی شکست خوردند: مداخله خارجی نادرست، فروپاشی نهادها، ناتوانی در ائتلاف‌سازی، پوپولیسم ویرانگر، یا ترکیبی از اینها. الگوهای مشترک شکست شامل: فقدان توافق نخبگان، تقسیمات عمیق اجتماعی، شکست اقتصادی، و مداخله خارجی مخرب است. مهم‌ترین درس: آنچه نباید کرد به اندازه آنچه باید کرد، آموزنده است.

۱.۵ چرا شکست‌ها را مطالعه کنیم؟

«تاریخ نه تنها از موفقیت‌ها، بلکه از شکست‌ها نیز درس می‌دهد – شاید بیشتر. دانستن آنچه نباید کرد، گاه مهم‌تر از دانستن آنچه باید کرد است.»
– جورج سانتایانا

جدول ۱.۵: مقایسه اجمالی پنج گذار ناموفق

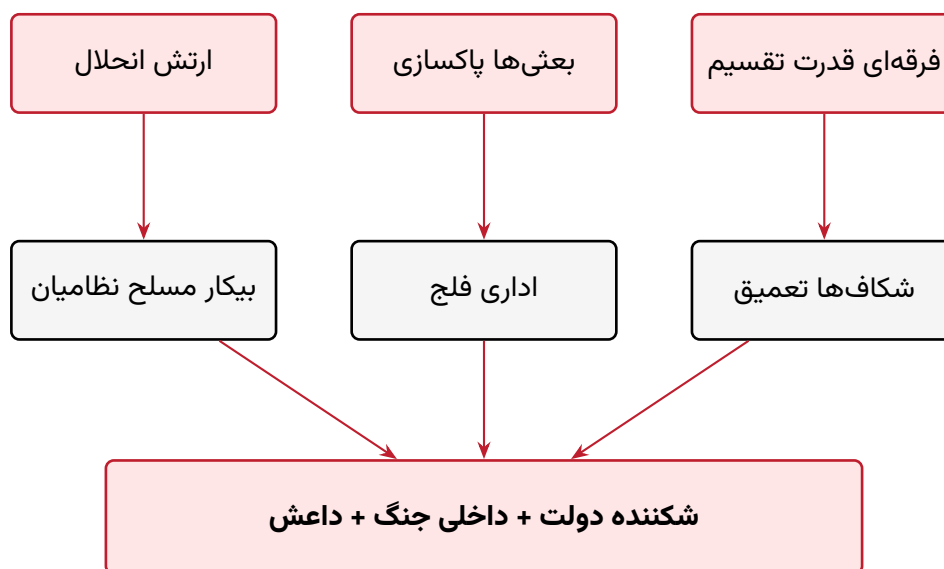
کشور	سال	نوع شکست	علت اصلی	وضعیت فعلی
عراق	۲۰۰۳	دولت شکننده	مداخله خارجی + فرقه‌گرایی	بی‌ثبات
لیبی	۲۰۱۱	فروپاشی	فقدان نهاد + قبیله‌گرایی	جنگ داخلی
مصر	۲۰۱۱-۱۳	بازگشت	شکست ائتلاف + اقتصاد	اقتدارگرایی
یمن	۲۰۱۱	فروپاشی	گفتگو بدون پشتوانه	جنگ داخلی
ونزوئلا	۱۹۹۹	تحلیل تدریجی	پوپولیسم + نفرت	بحران

۲.۵ عراق: فروپاشی نهادها و فرقه‌گرایی

۱.۲.۵ اشتباهات کلیدی

اشتباه مرگبار: انحلال ارتش و De-Ba'athification

- پل برمر، حاکم آمریکایی عراق، دو تصمیم فاجعه‌بار گرفت:
۱. **انحلال ارتش:** ۴۰۰،۰۰۰ نظامی مسلح و بیکار شدند – بسیاری به داعش پیوستند
 ۲. **پاکسازی بعثی‌ها:** ۵۰۰،۰۰۰ کارمند دولتی اخراج شدند – دولت فلج شد
- درس:** نهادها را نابود نکنید، اصلاح کنید. حتی نهادهای رژیم قبلی بهتر از هیچ‌اند.

شکل ۱.۵: زنجیره علی شکست عراق

۲.۲.۵ مشکل محاصره فرقه‌ای

جدول ۲.۵: سیستم محاصره در عراق

پست	سهم	مشکل
رئیس‌جمهور	کُرد	نقش تشریفاتی – کُردها از حکومت مرکزی فاصله می‌گیرند
نخست‌وزیر	شیعه	قدرت واقعی اینجاست – تنش دائمی با سُنی‌ها
رئیس پارلمان	سُنی	سُنی‌ها احساس طرد و حاشیه‌نشینی می‌کنند

«محاصره فرقه‌ای به جای حل مشکل، آن را نهادینه کرد. سیاستمداران انگیزه داشتند هویت فرقه‌ای را تقویت کنند چون کرسی‌شان به آن وابسته بود.»
– تحلیل‌گر سیاسی عراقی

۳.۲.۵ درس‌های عراق برای ما

جدول ۳.۵: چه نباید کرد: درس‌های عراق

اشتباه عراق	چرا اشتباه بود	جایگزین صحیح
انحلال ارتش	نظامیان مسلح بیکار = شورش	اصلاح تدریجی، بازآموزی
پاکسازی گسترده محاصره فرقه‌ای	فلج اداری نهادینه کردن شکاف‌ها	پاکسازی محدود سران سهمیه موقت + احزاب فراقومی
مداخله بدون برنامه	فقدان استراتژی خروج	برنامه‌ریزی بلندمدت

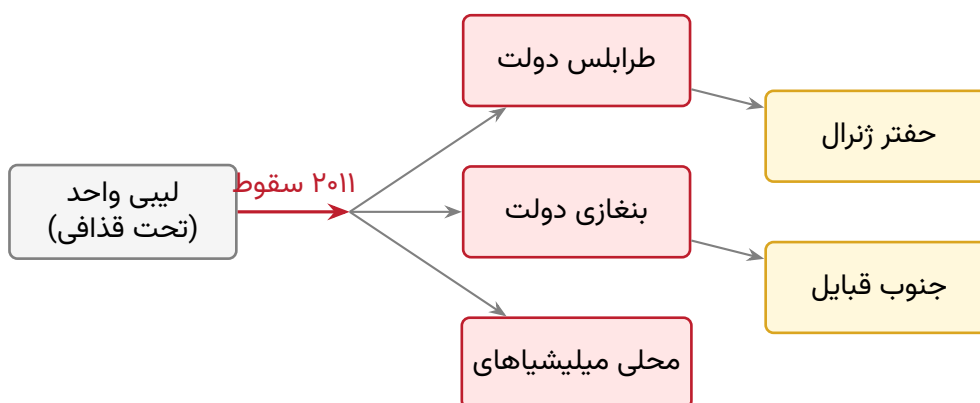
۳.۵ لیبی: دولت‌سازی بدون ملت‌سازی

۱.۳.۵ میراث قذافی: فقدان نهاد

مشکل بنیادین: کشور بدون دولت

- معمر قذافی طی ۴۲ سال حکومت:
- هیچ نهاد دولتی واقعی نساخت – همه چیز شخصی بود
 - ارتش را عمداً ضعیف نگه داشت (ترس از کودتا)
 - جامعه مدنی را سرکوب کرد
 - بر قبیله‌گرایی تکیه کرد
- نتیجه:** وقتی قذافی سقوط کرد، هیچ چیزی برای ساختن روی آن وجود نداشت.

۲.۳.۵ تکه‌تکه شدن

شکل ۲.۵: تکه‌تکه شدن لیبی پس از سقوط قذافی

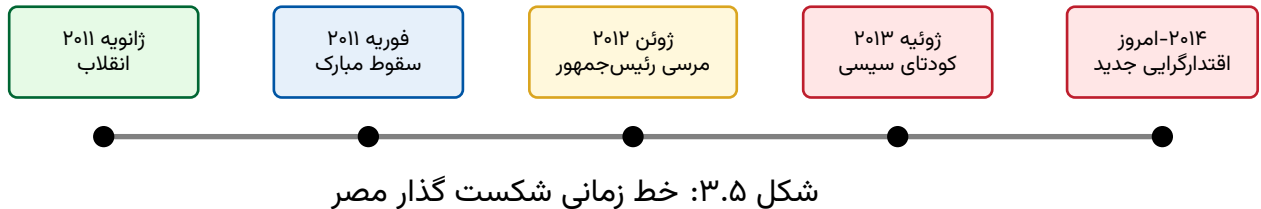
۳.۳.۵ درس‌های لیبی

جدول ۴.۵: درس‌های لیبی

درس	توضیح
نهادهای مهم‌اند	بدون نهاد، حتی سقوط دیکتاتور به هرج و مرج منجر می‌شود
مداخله ناقص خطرناک است	ناتو قذافی را سرنگون کرد اما برنامه‌ای برای بعد نداشت
سلاح را کنترل کنید	میلیشیاها مسلح = جنگ داخلی
قبیله‌گرایی مهار شود	هویت‌های پیشامدرن در خلأ نهادی غالب می‌شوند

۴.۵ مصر: شکست ائتلاف و بازگشت نظامیان

۱.۴.۵ چرا انقلاب ۲۰۱۱ شکست خورد؟

سه دلیل اصلی شکست مصر

۱. **شکست ائتلاف:** اخوان المسلمین و لیبرال‌ها نتوانستند همکاری کنند
 ۲. **شکست اقتصادی:** معیشت مردم بدتر شد – صف نان طولانی‌تر
 ۳. **ناتوانی در حکمرانی:** مرسی تجربه اداره کشور نداشت
- نتیجه:** وقتی سیسی کودتا کرد، بسیاری از مردم (حتی انقلابیون) استقبال کردند.

«ما فکر می‌کردیم دشمن ما فقط مبارک است. نفهمیدیم که دشمن واقعی، ناتوانی ما در ساختن ائتلاف و بهبود زندگی مردم بود.»

– فعال مصری، ۲۰۱۵

۲.۴.۵ درس کلیدی مصر

درس حیاتی برای ما

- مصر ثابت کرد که سرنگونی دیکتاتور کافی نیست. شما باید:**
- ائتلاف گسترده بسازید – حتی با کسانی که دوست‌شان ندارید
 - اقتصاد را مدیریت کنید – مردم نان می‌خواهند نه فقط آزادی
 - ظرفیت حکمرانی داشته باشید – ایده کافی نیست، باید بتوانید اجرا کنید
 - ارتش را مدیریت کنید – یا با شما باشد یا بی‌طرف

۵.۵ یمن: گفتگوی ملی بدون پشتوانه

۱.۵.۵ چرا گفتگوی ملی یمن شکست خورد؟

یمن پس از ۲۰۱۱ یک «گفتگوی ملی» بسیار جامع برگزار کرد (۲۰۱۳-۲۰۱۴) با:

- ۵۶۵ نماینده از همه گروه‌ها
 - ۱۰ ماه مذاکره
 - توافق بر فدرالیسم ۶ منطقه‌ای
- اما شکست خورد چون:**

جدول ۵.۵: دلایل شکست گفتگوی ملی یمن

#	دلیل	توضیح
۱	حوثی‌ها بیرون ماندند	گروه مسلح قدرتمند در فرآیند نبود
۲	پشتوانه نظامی نبود	هیچ نیرویی توافق را تضمین نمی‌کرد
۳	اقتصاد فروپاشید	مردم گرسنه بودند
۴	مداخله خارجی	عربستان و ایران وارد شدند

درس یمن

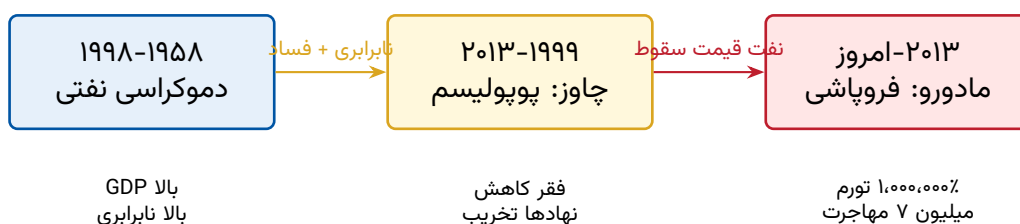
گفتگوی ملی بدون پشتوانه اجرایی، فقط کاغذ است. شما باید:

- همه گروه‌های مسلح را پای میز بیاورید
- مکانیزم اجرا داشته باشید
- مداخله خارجی را مدیریت کنید
- اقتصاد را فراموش نکنید

۶.۵ ونزوئلا: پوپولیسم و نفرین منابع

۱.۶.۵ مسیر فروپاشی

ونزوئلا یک دموکراسی نسبتاً پایدار بود که از درون فروپاشید:

شکل ۴.۵: مسیر فروپاشی ونزوئلا

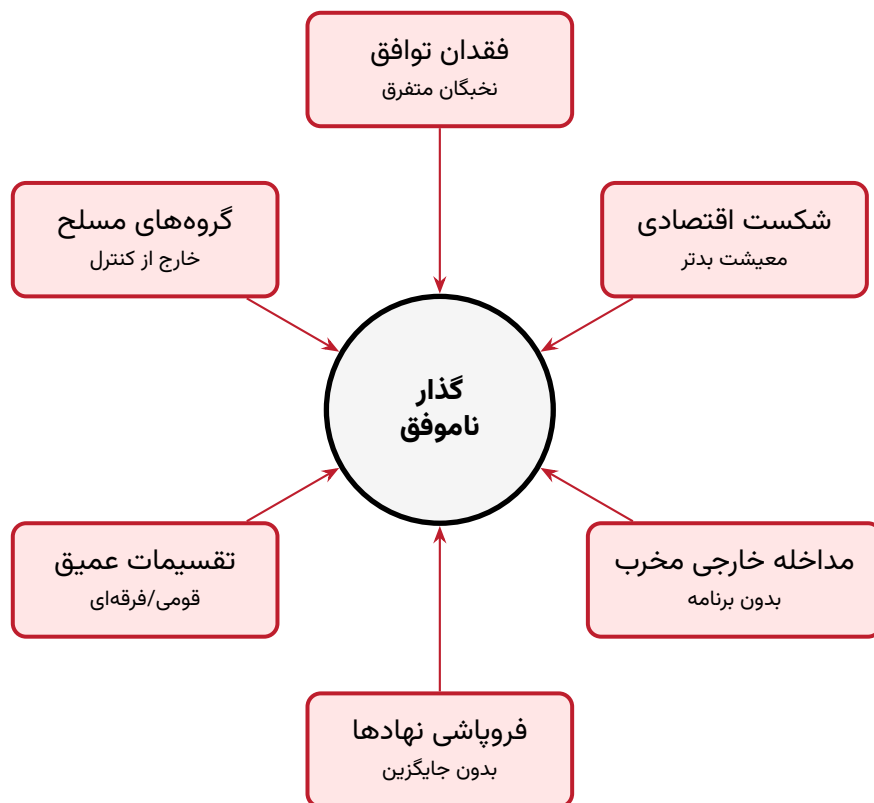
دام ونزوئلایی

چاوز با درآمد نفت:

- برنامه‌های اجتماعی گسترده اجرا کرد – فقر کاهش یافت
- اما نهادها را تخریب کرد – قوه قضائیه، بانک مرکزی، رسانه
- اقتصاد را متنوع نکرد – ۹۵٪ صادرات = نفت

• وقتی قیمت نفت سقوط کرد، همه چیز فروپاشید
درس: پوپولیسم نفتی می‌تواند کوتاه‌مدت محبوب باشد، اما بدون نهادسازی و تنوع اقتصادی، فاجعه‌بار است.

۷.۵ الگوهای مشترک شکست

شکل ۵.۵: شش عامل مشترک گذارهای ناموفق

۸.۵ چک‌لیست: آنچه نباید کرد

جدول ۶.۵: چک‌لیست جامع اشتباهات قابل اجتناب

#	اشتباه	نمونه	جایگزین
۱	انحلال نهادهای موجود	عراق	اصلاح تدریجی
۲	پاکسازی گسترده	عراق	پاکسازی محدود
۳	نهادینه کردن شکاف‌ها	عراق، لبنان	سران سهمیه موقت + فراگیری
۴	فراموش کردن اقتصاد	مصر، یمن	بهبود معیشت فوری
۵	طرد گروه‌های مسلح	یمن	آوردن همه پای میز
۶	مداخله بدون برنامه	لیبی	برنامه بلندمدت
۷	پوپولیسم نفتی	ونزوئلا	نهادسازی + تنوع اقتصادی
۸	تخریب نهادهای نظارتی	ونزوئلا	تقویت نظارت
۹	انتظار نتیجه فوری	همه	صبر استراتژیک
۱۰	تقلید کورکورانه	همه	بومی‌سازی خلاقانه

منابع فصل

- [۱] T. Dodge, (۲۰۱۲). *Authoritarianism. New a to War From Iraq*. Routledge.
- [۲] F. Wehrey, (۲۰۱۸). *New the for Battle the Inside Shores: Burning The*. Libya. FSG.
- [۳] H. Kandil, (۲۰۱۵). *Press. Polity Brotherhood. the Inside*.
- [۴] H. Lackner, (۲۰۱۷). *Books. Saqi Crisis. in Yemen*.
- [۵] M. Penfold, & J. Corrales, (۲۰۱۱). *Chavez. Hugo Tropics: the in Dragon*. Brookings.
- [۶] L. Diamond, (۲۰۱۵). *of Journal Recession." Democratic the to Up "Facing*.
- [۷] al. et J. Brownlee, (۲۰۱۵). *and Repression of Pathways Spring: Arab The*. Oxford. Reform.
- [۸] D. Brancati, (۲۰۱۶). *Press. University Cambridge Protests. Democracy*.

فصل ۶

درس‌های مدیریت بحران آب

خلاصه فصل

این فصل تجارب موفق جهانی در مدیریت بحران آب را بررسی می‌کند: اسرائیل (از کمبود به صادرات فناوری)، سنگاپور (چهار شیر ملی)، استرالیا (مدیریت خشکسالی هزاره)، و اسپانیا (انتقال آب و تنش‌ها). درس‌های کلیدی شامل: مدیریت تقاضا مهم‌تر از افزایش عرضه است؛ قیمت‌گذاری واقعی ضروری است؛ فناوری‌های جدید (شیرین‌سازی، بازچرخانی) تحول‌آفرین‌اند؛ و حکمرانی آب باید یکپارچه باشد. برای کشور ما که با فروپاشی سفره‌های زیرزمینی مواجه است، این تجارب راهگشایند.

۱.۶ چرا مدیریت آب حیاتی است؟

یادآوری: بحران آب ما

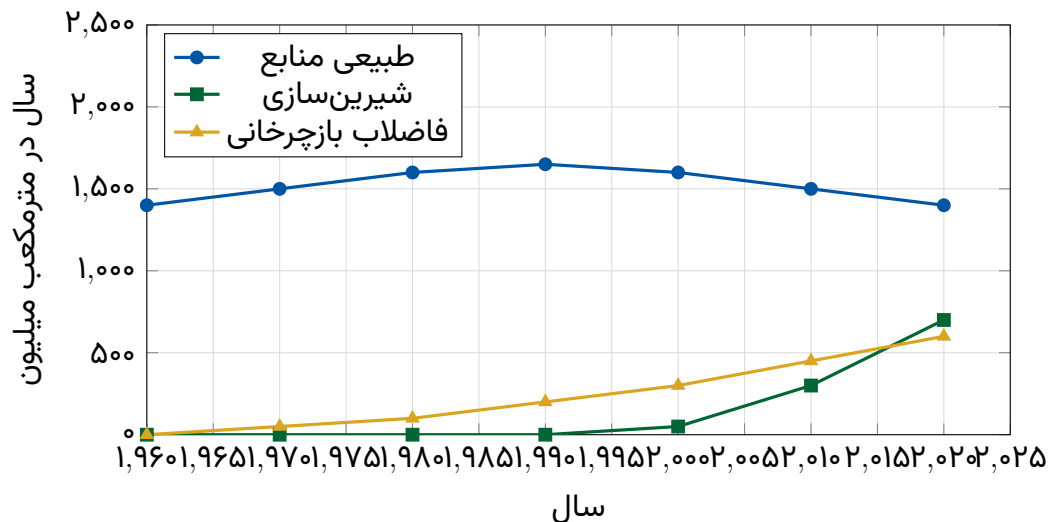
- همان‌طور که در فصل ۲ دیدیم:
- ۷۰٪ سفره‌های زیرزمینی در وضعیت بحرانی یا ممنوعه
 - برداشت مازاد سالانه: +۷ میلیارد مترمکعب
 - ۹۰٪ مصرف آب: کشاورزی (اغلب ناکارآمد)
 - بدون اقدام: ۳۰-۵۰ میلیون آواره اقلیمی تا ۲۰۴۰
- این فصل نشان می‌دهد که **راه‌حل وجود دارد** – اگر اراده سیاسی باشد.

۲.۶ اسرائیل: از کمبود به فراوانی

۱.۲.۶ معجزه آب اسرائیل

اسرائیل کشوری است که ۶۰٪ آن بیابان است، اما امروز:

- صادرکننده محصولات کشاورزی است
- صادرکننده فناوری آب به ۱۵۰ کشور است
- مازاد آب دارد و به همسایگان می‌فروشد

شکل ۱.۶: تحول ترکیب منابع آب اسرائیل

۲.۲.۶ چهار ستون موفقیت اسرائیل

الگوی اسرائیل

۱. **آبیاری قطره‌ای:** اختراع اسرائیلی – ۹۰٪ صرفه‌جویی در آب کشاورزی
۲. **شیرین‌سازی:** ۵ کارخانه بزرگ – ۷۰٪ آب شرب
۳. **بازچرخانی فاضلاب:** ۸۷٪ فاضلاب بازچرخانی می‌شود (رتبه اول جهان)
۴. **قیمت‌گذاری واقعی:** آب ارزان نیست – انگیزه صرفه‌جویی

جدول ۱.۶: مقایسه شاخص‌های آب: اسرائیل و کشور ما

کشور ما	اسرائیل	شاخص
۲۵۰	۵۰۰	بارش سالانه (میلی‌متر)
کمتر از ۱۰٪	۸۷٪	بازچرخانی فاضلاب
کمتر از ۱۵٪	۷۵٪ اراضی	آبیاری قطره‌ای/بارانی
+۳۰٪	۱۰٪	اتلاف در شبکه توزیع
نزدیک صفر	۷۰٪ آب شرب	شیرین‌سازی

۳.۲.۶ درس‌های اسرائیل

جدول ۲.۶: درس‌های قابل انتقال از اسرائیل

چالش اجرا	کاربرد	درس
سرمایه اولیه بالا	تغییر الگوی آبیاری	آبیاری قطره‌ای
هزینه انرژی	مناطق ساحلی جنوب	شیرین‌سازی
زیرساخت + پذیرش فرهنگی	همه شهرهای بزرگ	بازچرخانی فاضلاب
مقاومت سیاسی	کاهش مصرف ناکارآمد	قیمت‌گذاری واقعی

۳.۶ سنگاپور: چهار شیر ملی

۱.۳.۶ چالش سنگاپور

سنگاپور جزیره کوچکی است با:

- ۷۲۰ کیلومتر مربع مساحت
- ۵.۵ میلیون جمعیت
- بدون رودخانه یا دریاچه مهم
- تا ۱۹۶۵: ۱۰۰٪ وابسته به واردات آب از مالزی

۲.۳.۶ استراتژی چهار شیر ملی

شیر ۱
آب وارداتی
از مالزی
٪۴۰

شیر ۲
جمع‌آوری باران
۱۷ مخزن
٪۲۰

شیر ۳
NEWater
بازچرخانی
٪۳۰

شیر ۴
شیرین‌سازی
دریا
٪۱۰

صفر به مالزی به وابستگی کاهش: **۲۰۶۰ هدف**
۲۰٪ باران: جمع‌آوری | ۲۵٪ شیرین‌سازی: | ۵۵٪ NEWater

شکل ۲.۶: استراتژی چهار شیر ملی سنگاپور

NEWater انقلاب بازچرخانی

- NEWater فاضلاب تصفیه‌شده با فناوری پیشرفته است:
- سه مرحله تصفیه: میکروفیلتراسیون + اسمز معکوس + UV
 - کیفیت بالاتر از استانداردهای آب آشامیدنی WHO
 - مصرف: صنعت (wafer) (fabrication) + مخلوط با آب آشامیدنی
 - پذیرش عمومی: کمپین آموزشی گسترده + بازدید از کارخانه

درس: با فناوری و آموزش، حتی بازچرخانی فاضلاب قابل پذیرش است.

۳.۳.۶ درس‌های سنگاپور

جدول ۳.۶: درس‌های قابل انتقال از سنگاپور

درس	توضیح
تنوع منابع بازچرخانی پیشرفته آموزش عمومی افق بلندمدت	وابستگی به یک منبع = آسیب‌پذیری با فناوری، فاضلاب به آب آشامیدنی تبدیل می‌شود پذیرش فرهنگی به اندازه فناوری مهم است برنامه‌ریزی ۵۰ ساله – نه فقط برای انتخابات بعدی

۴.۶ استرالیا: مدیریت خشکسالی هزاره

۱.۴.۶ بحران Murray-Darling

حوضه Murray-Darling سبب غذایی استرالیا است، اما خشکسالی ۱۹۹۷-۲۰۱۰ آن را به بحران کشاند:

- کاهش ۷۰٪ جریان رودخانه
- ورشکستگی هزاران کشاورز
- مرگ اکوسیستم‌های آبی

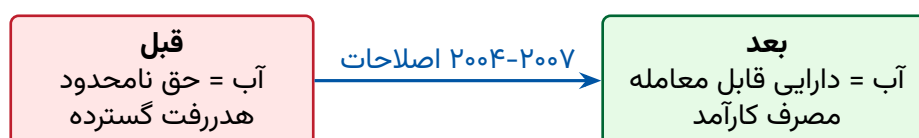
۲.۴.۶ راه‌حل: بازار آب

الگوی استرالیا: حقوق قابل معامله آب

استرالیا «حقوق آب» را از «زمین» جدا کرد:

- کشاورزان سهمی از آب دارند (نه آب نامحدود)
- می‌توانند این سهم را بفروشند یا بخرند
- قیمت بازاری تعیین می‌شود – کمیابی منعکس می‌شود
- کسانی که آب را کارآمدتر مصرف می‌کنند، سود می‌برند

نتیجه: آب به سمت مصارف با ارزش بالاتر رفت. صرفه‌جویی ۳۰٪.

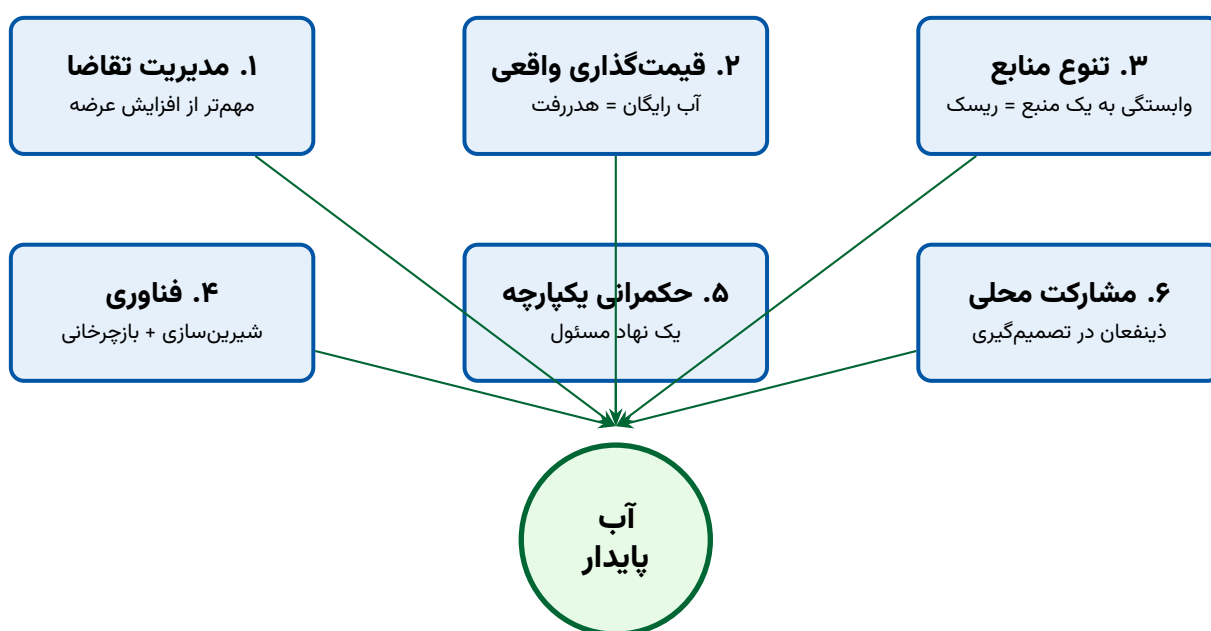
شکل ۳.۶: تحول مدل حکمرانی آب در استرالیا

۳.۴.۶ درس‌های استرالیا

جدول ۴.۶: درس‌های قابل انتقال از استرالیا

درس	کاربرد	چالش
بازار آب	تخصیص کارآمد	نیاز به حقوق مالکیت روشن
سقف برداشت	جلوگیری از تخلیه بیش از حد	مقاومت کشاورزان
جبران کشاورزان	خرید حقوق آب توسط دولت	هزینه بالا
نظارت دقیق	کنتورهای هوشمند	زیرساخت

۵.۶ جمع‌بندی: اصول جهانی مدیریت پایدار آب

شکل ۴.۶: شش اصل جهانی مدیریت پایدار آب

۶.۶ کاربرد برای کشور ما

جدول ۵.۶: برنامه پیشنهادی مدیریت آب بر اساس تجارب جهانی

اقدام	الگوی جهانی	اولویت مکانی	فاز
کاهش اتلاف شبکه	همه کشورها	شهرهای بزرگ	۱
تغییر الگوی کشت	اسرائیل، استرالیا	مناطق بحرانی	۲-۱
آبیاری قطره‌ای	اسرائیل	دشت‌های مرکزی	۳-۱
بازچرخانی فاضلاب	سنگاپور، اسرائیل	شهرهای بزرگ	۳-۲
شیرین‌سازی	اسرائیل، سنگاپور	ساحل جنوب	۴-۲
بازار حقوق آب	استرالیا	حوضه‌های بحرانی	۴-۳

نتیجه‌گیری

بحران آب ما قابل حل است – اگر:

۱. **اراده سیاسی** باشد: تصمیمات سخت گرفته شود
 ۲. **مدیریت تقاضا** اولویت باشد: نه فقط سد و انتقال
 ۳. **قیمت‌گذاری** واقعی شود: یارانه هدفمند به فقرا
 ۴. **فناوری** وارد شود: بازچرخانی و شیرین‌سازی
 ۵. **کشاورزی** متحول شود: تغییر الگوی کشت و آبیاری
 ۶. **حکمرانی** یکپارچه باشد: یک نهاد مسئول
- کشورهایی با شرایط بدتر از ما (اسرائیل، سنگاپور) موفق شدند. ما هم می‌توانیم.

منابع فصل

- [۱] S. Siegel, (۲۰۱۵). Water-Starved a for Solution Israel's Water: Be There Let Dunne. Thomas World.
- [۲] al. et C. Tortajada, (۲۰۱۳). Routledge. Story. Water Singapore The
- [۳] al. et R.Q. Grafton, (۲۰۱۱). Consump- Water Residential of "Determinants Economics, Land tion." (۴)۸۷.
- [۴] Bank. World (۲۰۱۷). WB World. Finite a in Thriving Cities: Scarce Water Publications.
- [۵] FAO. (۲۰۲۰). FAO. Rome: Water. Agriculture: and Food of State The
- [۶] P. Gleick, (۲۰۱۴). ۸ Volume Water World's The Press. Island
- [۷] OECD. (۲۰۱۵). Pub- OECD Futures. Sustainable Ensuring Cities: and Water lishing.
- [۸] Singapore. PUB (۲۰۲۳). pub.gov.sg. Future. Our Water, Our

بخش سوم

طرح جامع

فصل ۷

چشم‌انداز و اصول راهنما

خلاصه فصل

خلاصه فصل: این فصل چشم‌انداز بلندمدت برای ایران دموکراتیک ۱۴۲۹ (افق ۲۵ ساله) را ترسیم می‌کند. ده اصل بنیادین شامل حاکمیت ملی، کثرت‌گرایی، عدالت توزیعی، و پایداری محیط‌زیستی به‌عنوان ستون‌های نظام جدید معرفی می‌شوند. چارچوب قانون اساسی پیشنهادی بر تفکیک قوا، فدرالیسم همبسته، و حقوق بنیادین شهروندی استوار است. همچنین مدل «آبادانی ملموس» به‌عنوان استراتژی اعتمادسازی در سال‌های نخست تبیین می‌گردد.

۱.۷ مقدمه: ضرورت چشم‌انداز روشن

گذار دموکراتیک بدون چشم‌انداز روشن، همچون سفری است بدون مقصد. تجربه فصل‌های پیشین نشان داد که کشورهایی مانند آفریقای جنوبی و کره جنوبی با ترسیم آینده‌ای امیدبخش توانستند انرژی اجتماعی را بسیج کنند، درحالی‌که لیبی و یمن به دلیل فقدان چشم‌انداز مشترک در هرج‌ومرج فروغلتیدند.

«اگر نمی‌دانی به کجا می‌روی، هر راهی تو را به جایی می‌برد.»

— ضرب‌المثل آفریقایی

برای ایران، کشوری با ۸۵ میلیون جمعیت، ۱۰۰ اتنیک و زیرگروه قومی، و بحران‌های متعدد زیست‌محیطی و اقتصادی، این چشم‌انداز باید:

- فراگیر باشد و همه اقوام و گروه‌ها را در خود جای دهد
- واقع‌بینانه باشد و با محدودیت‌ها هم‌خوانی داشته باشد

• الهام‌بخش باشد و انگیزه تغییر ایجاد کند

• سنجش‌پذیر باشد و شاخص‌های موفقیت داشته باشد

۲.۷ بیانیه چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹

الگو و درس

چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹ (افق ۲۵ ساله):

- «ایران در سال ۱۴۲۹، کشوری است دموکراتیک، مرفه، و پایدار که در آن:
- هر شهروند فارغ از قومیت، جنسیت، و باور، از حقوق برابر برخوردار است
 - حکومت پاسخگو، شفاف، و برآمده از رأی آزاد مردم است
 - اقوام گوناگون در چارچوب وحدت ملی به خودمدیریت دست یافته‌اند
 - منابع آب و محیط زیست احیا شده و برای نسل‌های آینده محفوظ است
 - اقتصاد متنوع و دانش‌بنیان، رفاه عادلانه را برای همگان فراهم کرده است
 - ایران عضو محترم جامعه جهانی و الگوی گذار صلح‌آمیز در منطقه است»

۱.۲.۷ تحلیل اجزای چشم‌انداز

جدول ۱.۷: تحلیل شش رکن چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹

ردیف	رکن چشم‌انداز	شاخص موفقیت	وضعیت کنونی ایران
۱	حقوق شهروندی	برابر شاخص برابری جنسیتی > ۸۰	۵۷.۰ (رتبه ۱۴۳ جهان)
۲	حکومت پاسخگو	شاخص دموکراسی > ۷	۹۶.۱ (رتبه ۱۵۴ جهان)
۳	خودمدیریت اقوام	رضایت قومی > ۷۵٪	داده معتبر موجود نیست
۴	احیای محیط زیست	سطح سفره‌های آب > ۸۰٪	۴۵٪ و کاهشده
۵	اقتصاد متنوع	سهم نفت از صادرات > ۲۰٪	۷۲٪
۶	عضویت جهانی محترم	پایان تحریم‌ها	۳۸۰۰+ تحریم فعال

۳.۷ ده اصل بنیادین نظام نوین

اصول زیر به‌عنوان «میثاق ملی گذار» پیشنهاد می‌شوند. این اصول غیرقابل تجدیدنظر بوده و سنگ بنای قانون اساسی جدید خواهند بود.

شکل ۱.۷: ده اصل بنیادین نظام دموکراتیک ایران

۱.۳.۷ اصل اول: حاکمیت ملی و مردم‌سالاری

بیانیه اصل: حاکمیت به‌طور کامل و انحصاری از آن ملت ایران است. هیچ فرد، گروه، نهاد، یا ایدئولوژی نمی‌تواند این حاکمیت را غصب یا مصادره کند. قدرت سیاسی تنها از طریق انتخابات آزاد، منصفانه، و دوره‌ای کسب می‌شود.

الزامات عملیاتی:

۱. برگزاری انتخابات آزاد در همه سطوح (محلی، استانی، ملی)
۲. تضمین رقابت چندحزبی واقعی
۳. استقلال کامل کمیسیون انتخابات
۴. دوره‌ای بودن قدرت (حداکثر دو دوره ریاست‌جمهوری)
۵. همه‌پرسی برای تغییرات بنیادین قانون اساسی

هشدار

خط قرمز: هرگونه ادعای «ولایت»، «رهبری مادام‌العمر»، یا «نظارت استصوابی» که مانع اعمال حاکمیت مردم شود، مردود و غیرقانونی است. تجربه تاریخی ایران نشان داده که نظارت نهادهای غیرانتخابی بر نهادهای انتخابی، اصل مردم‌سالاری را نقض می‌کند.

۲.۳.۷ اصل دوم: کثرت‌گرایی و حقوق اقلیت‌ها

بیانیه اصل: ایران سرزمین همه ایرانیان است، فارغ از قومیت، زبان، مذهب، و جنسیت. تنوع قومی-فرهنگی نه تهدید که گنجینه ملی است. اکثریت حق ندارد

حقوق بنیادین اقلیت‌ها را نقض کند.

جدول ۲.۷: ترکیب قومی-زبانی ایران (برآورد ۱۴۰۳)

ردیف	گروه قومی	جمعیت (میلیون)	درصد	زبان اصلی
۱	فارس	۵۰-۴۵	۵۳-۵۹٪	فارسی
۲	آذربایجانی	۲۰-۱۵	۱۸-۲۴٪	ترکی آذربایجانی
۳	کرد	۹-۷	۸-۱۰٪	کردی (سورانی/کرمانجی)
۴	لُر و بختیاری	۶-۵	۶-۷٪	لری/بختیاری
۵	عرب	۳-۲	۲-۴٪	عربی
۶	بلوچ	۳-۲	۲-۳٪	بلوچی
۷	ترکمن	۲-۱	۱-۲٪	ترکمنی
۸	سایر	۳-۲	۲-۳٪	متنوع
جمع		۸۵	۱۰۰٪	

الزامات عملیاتی:

- رسمیت زبان‌های محلی در آموزش، رسانه، و امور اداری استانی
- نمایندگی تضمینی اقلیت‌ها در نهادهای ملی
- ممنوعیت تبعیض نژادی، قومی، و مذهبی
- حمایت از میراث فرهنگی همه اقوام
- رسانه عمومی به زبان‌های قومی

۳.۳.۷ اصل سوم: عدالت توزیعی و فرصت‌های برابر

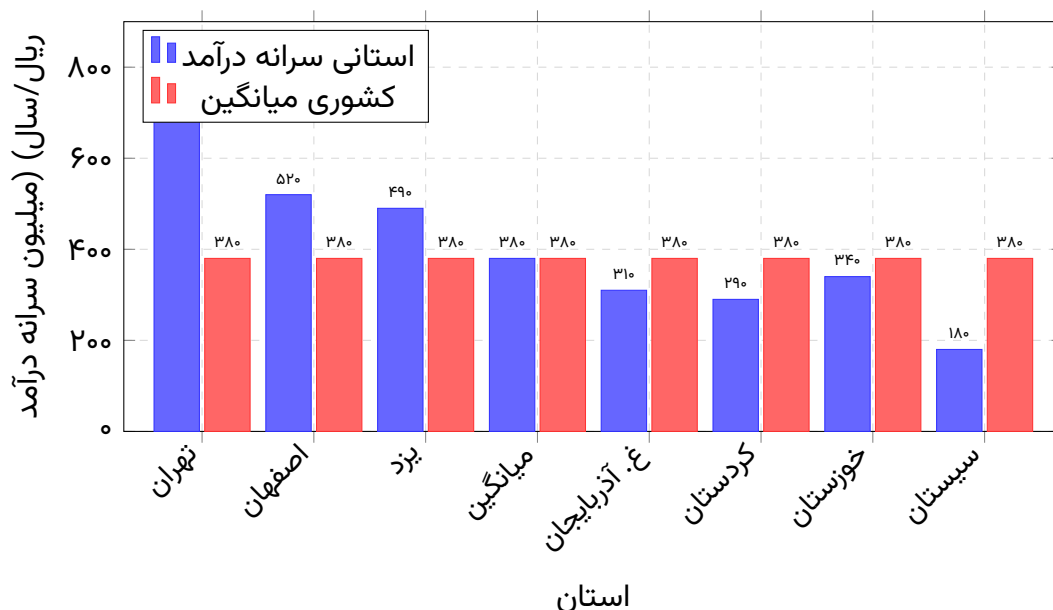
بیانیه اصل: ثروت ملی متعلق به همه نسل‌های ایرانیان است. توسعه متوازن مناطق و کاهش شکاف طبقاتی از وظایف اصلی حکومت است. هیچ منطقه‌ای نباید به دلیل دوری از مرکز، محروم بماند.

هشدار

واقعیت تکان‌دهنده: درآمد سرانه در تهران ۳.۴ برابر سیستان و بلوچستان است. این شکاف در ۴۰ سال گذشته نه تنها کاهش نیافته، بلکه عمیق‌تر شده است. استان‌های حاشیه‌ای که اغلب مسکن اقلیت‌های قومی هستند، بیشترین محرومیت را تجربه می‌کنند.

الزامات عملیاتی:

۱. تخصیص ۴۰٪ بودجه عمرانی به استان‌های محروم (۱۰ سال اول)
۲. بازتوزیع عادلانه درآمد منابع طبیعی

شکل ۲.۷: نابرابری درآمد سرانه بین استان‌های ایران (۱۴۰۲)

۳. ایجاد صندوق توسعه مناطق محروم

۴. شاخص‌گذاری پیشرفت مناطق و پاسخگویی دولت

۴.۳.۷ اصل چهارم: حقوق بشر و کرامت انسانی

بیانیه اصل: کرامت ذاتی انسان خدشه‌ناپذیر است. حقوق بنیادین شامل حق حیات، آزادی، امنیت، بیان، تجمع، عقیده، و دادرسی عادلانه برای همگان تضمین می‌شود. این حقوق فراتر از قانون عادی بوده و حتی با اکثریت پارلمانی قابل سلب نیست.

جدول ۳.۷: شاخص‌های حقوق بشر: ایران در مقایسه با کشورهای منتخب

ردیف	شاخص	ایران	ترکیه	آفریقای ج.	هدف ۱۴۲۹
۱	آزادی مطبوعات (۱۰۰-۱)	۱۸۰/۱۷۶	۱۴۹	۳۲	زیر ۵۰
۲	آزادی اینترنت (۱۰۰-۱)	۱۶	۳۲	۵۸	بالای ۶۰
۳	اعدام سالانه	+۵۸۰	۰	۰	۰
۴	زندانی سیاسی	+۱۰۰۰	+۴۰۰۰۰	زیر ۱۰	۰
۵	شکنجه (گزارش شده)	سیستماتیک	گسترده	موردی	ممنوع
۶	برابری جنسیتی	۱۴۶/۱۴۳	۱۲۹	۲۰	زیر ۵۰

«حقوق بشر مرز ندارد. وقتی از حقوق مردمی در گوشه‌ای از جهان دفاع می‌کنیم، از حقوق همه انسان‌ها دفاع کرده‌ایم.»

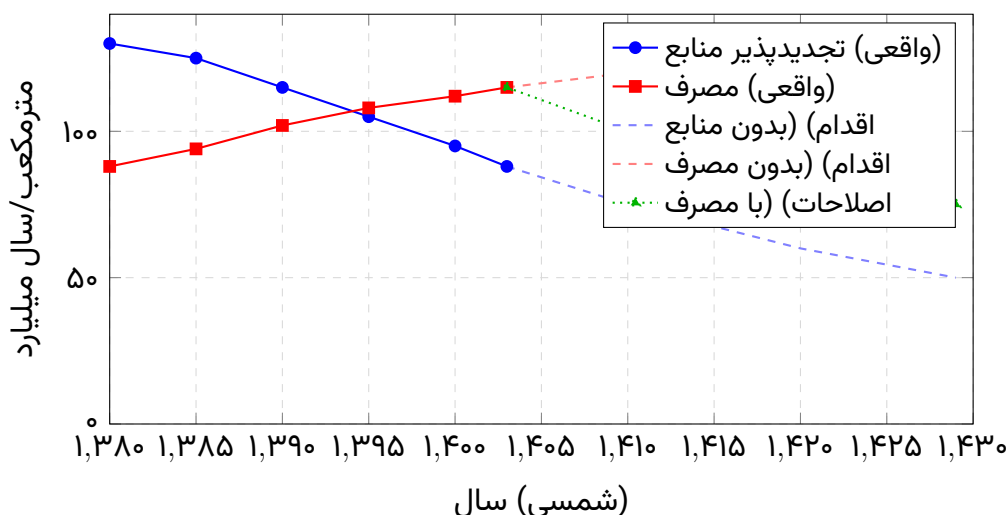
— شیرین عبادی، برنده نوبل صلح ۲۰۰۳

الزامات عملیاتی:

- لغو مجازات اعدام (با استثنای محدود جنایات جنگی)
- تعطیلی بازداشتگاه‌های مخفی
- آزادی کامل زندانیان سیاسی و عقیدتی
- پذیرش بازرسی بین‌المللی از زندان‌ها
- تصویب کنوانسیون ضد شکنجه و پروتکل اختیاری آن

۵.۳.۷ اصل پنجم: پایداری محیط‌زیستی

بیانیه اصل: محیط زیست سالم حق نسل حاضر و امانت برای نسل‌های آینده است. هیچ توسعه‌ای نباید به قیمت تخریب بازگشت‌ناپذیر اکوسیستم‌ها باشد. بحران آب به‌عنوان تهدید امنیت ملی شناسایی می‌شود.

شکل ۳.۷: بحران آب ایران: شکاف فزاینده عرضه و تقاضا

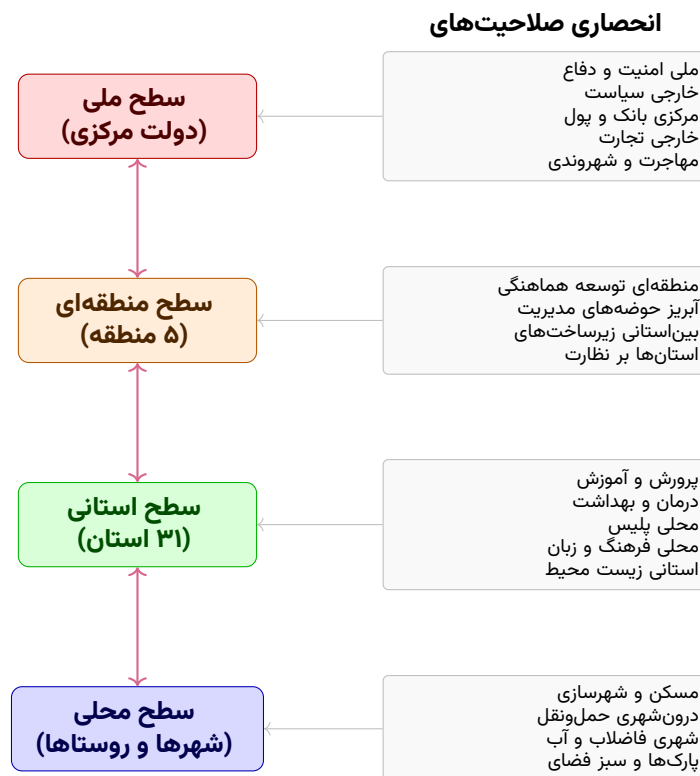
هشدار

هشدار بحران: اگر روند فعلی ادامه یابد، تا سال ۱۴۲۰ (۱۵ سال دیگر) بیش از ۵۰ میلیون ایرانی با کمبود شدید آب مواجه خواهند شد. این می‌تواند به مهاجرت‌های گسترده داخلی و بی‌ثباتی اجتماعی منجر شود.

۶.۳.۷ اصل ششم: تمرکززدایی و فدرالیسم همبسته

بیانیه اصل: قدرت باید در نزدیک‌ترین سطح ممکن به شهروندان اعمال شود (اصل تقرب). استان‌ها و مناطق در امور محلی خودمختار بوده و صلاحیت‌های

روشنی دارند. وحدت ملی از طریق همبستگی داوطلبانه تقویت می‌شود، نه اجبار مرکز.

شکل ۴.۷: ساختار فدرالیسم همبسته و تقسیم صلاحیت‌ها

الگو و درس

الگوی آلمان: جمهوری فدرال آلمان با ۱۶ ایالت (Länder) نمونه موفقی از فدرالیسم همبسته است. ایالت‌ها در آموزش، فرهنگ، و پلیس مستقل‌اند اما در سیاست خارجی و دفاع تابع برلین هستند. این مدل وحدت و تنوع را هم‌زمان حفظ کرده است.

۷.۳.۷ اصل هفتم: پاسخگویی و شفافیت

بیانیه اصل: هر مقام عمومی در برابر مردم پاسخگوست. شفافیت در تصمیم‌گیری و مالی عمومی اصل است. فساد به‌عنوان جرم علیه ملت تلقی و با شدت مقابله می‌شود.

الزامات عملیاتی:

۱. قانون دسترسی آزاد به اطلاعات
۲. اعلام دارایی مقامات (قبل و بعد از تصدی)
۳. استقلال دیوان محاسبات و تقویت اختیاراتش

جدول ۴.۷: شاخص ادراک فساد (CPI) ایران و کشورهای منطقه

رتبه جهانی	کشور	امتیاز (از ۱۰۰)	تغییر ۱۰ ساله	وضعیت
۲۵	امارات	۶۸	۵+	خوب
۵۵	ترکیه	۳۶	۴-	متوسط
۸۳	هند	۴۰	۲+	متوسط
۱۴۹	ایران	۲۴	۳-	بسیار بد
۱۵۴	عراق	۲۳	۵+	بسیار بد
۱۷۱	افغانستان	۱۶	۸-	فاجعه
—	هدف ایران ۱۴۲۹	+۵۰	—	خوب

۴. حمایت از افشاگران فساد (Whistleblower Protection)

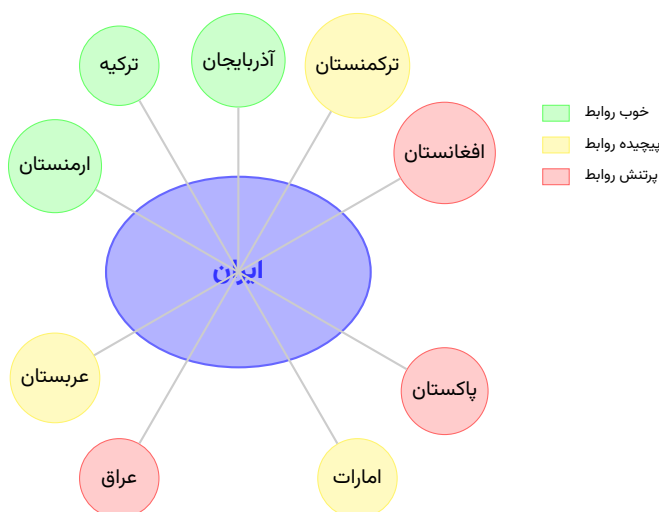
۵. دادگاه‌های ویژه مبارزه با فساد

۸.۳.۷ اصل هشتم: صلح‌طلبی و همزیستی منطقه‌ای

بیانیه اصل: ایران خواهان صلح با همه همسایگان و کشورهای جهان است. ماجراجویی نظامی و صدور انقلاب کنار گذاشته می‌شود. امنیت ملی از طریق دیپلماسی، همکاری اقتصادی، و قدرت نرم تأمین می‌شود.

«ما می‌خواهیم دوست همه و دشمن هیچ‌کس باشیم.»

— مصدق در نطق مجلس، ۱۳۳۰

شکل ۵.۷: وضعیت روابط ایران با همسایگان (۱۴۰۳)

اولویت‌های سیاست خارجی:

۱. عادی‌سازی روابط با همسایگان عربی

۲. حل دائمی پرونده هسته‌ای و رفع تحریم‌ها
۳. خروج از درگیری‌های نیابتی منطقه‌ای
۴. پیوستن به پیمان‌های تجارت آزاد منطقه‌ای
۵. همکاری در مبارزه با تروریسم و قاچاق

۹.۳.۷ اصل نهم: حکمرانی علمی و مبتنی بر شواهد

بیانیه اصل: سیاست‌گذاری باید بر پایه داده‌ها، تحقیقات، و تجربه جهانی باشد، نه ایدئولوژی یا سلیقه. دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی استقلال دارند و صدای مشورتی حکومت هستند.

الگو و درس

مدل سنگاپور: سنگاپور با ایجاد «واحدهای تحقیق سیاست» در هر وزارتخانه، تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد را نهادینه کرده است. هر سیاست جدید باید پیش‌از اجرا آزمایش شده و نتایج به صورت عمومی منتشر شود. این رویکرد خطاهای پرهزینه را به شدت کاهش داده است.

الزامات عملیاتی:

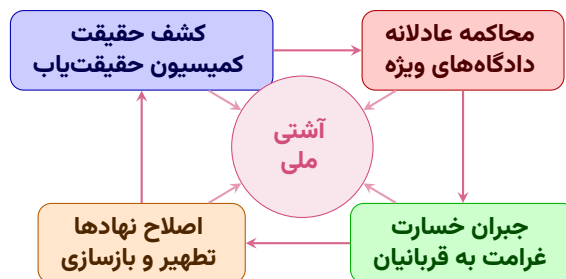
- تأسیس مرکز ملی سیاست‌پژوهی مستقل
- الزام ارزیابی اثر قبل از تصویب قوانین (RIA)
- نظام آمارگیری مستقل و شفاف
- آزادی پژوهش و ممنوعیت سانسور علمی
- بودجه پژوهش حداقل ۳٪ GDP

۱۰.۳.۷ اصل دهم: عدالت انتقالی و آشتی ملی

بیانیه اصل: گذار به دموکراسی بدون برخورد با گذشته ممکن نیست. اما انتقام به نام عدالت مردود است. هدف، کشف حقیقت، احقاق حق قربانیان، و جلوگیری از تکرار است.

هشدار

تعادل ظریف: عدالت انتقالی یکی از پیچیده‌ترین چالش‌های گذار است. افراط در مجازات (مانند عراق پس از صدام) می‌تواند به بی‌ثباتی و انتقام‌جویی بینجامد. تفریط در برخورد (مانند اسپانیای پس از فرانکو) می‌تواند زخم‌ها را التیام‌ناپذیر کند. راه میانه، کشف حقیقت

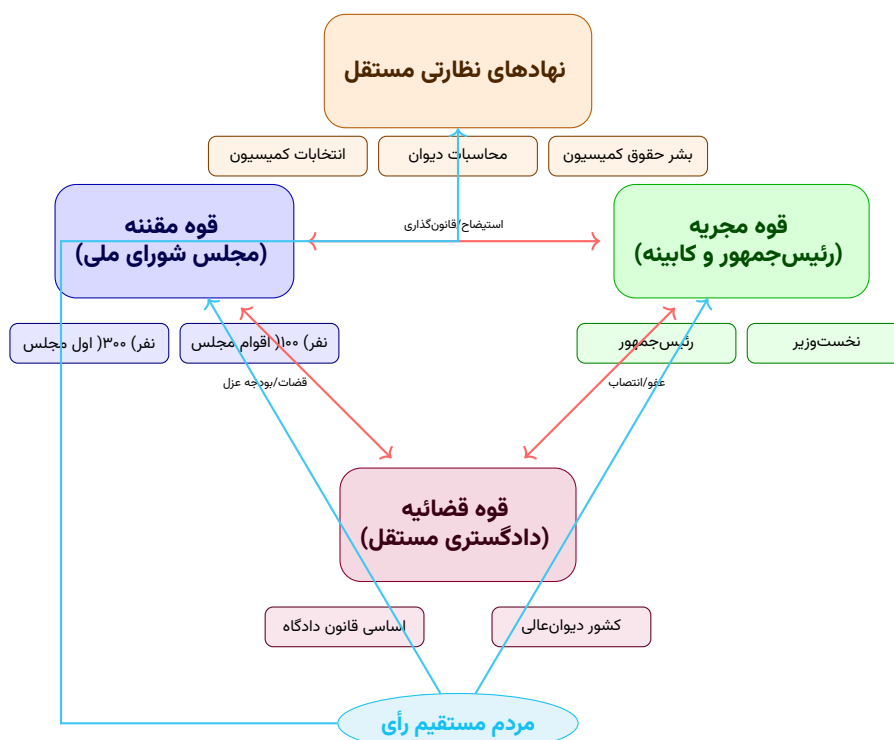
شکل ۶.۷: چهار رکن عدالت انتقالی و هدف نهایی آشتی ملی

همراه با مصالحه مشروط است.

۴.۷ چارچوب قانون اساسی پیشنهادی

بر اساس ده اصل فوق، چارچوب کلی قانون اساسی جدید پیشنهاد می‌شود.

۱.۴.۷ ساختار قوای حکومتی

شکل ۷.۷: ساختار تفکیک قوا و نظارت متقابل در نظام پیشنهادی

جدول ۵.۷: مقایسه نظام‌های مختلف حکومتی و پیشنهاد برای ایران

معیار	ریاستی (آمریکا)	پارلمانی (آلمان)	نیمه‌ریاستی (فرانسه)	پیشنهاد ایران
رئیس دولت	رئیس‌جمهور	صدراعظم	رئیس‌جمهور + نخست‌وزیر	رئیس‌جمهور + نخست‌وزیر
انتخاب رئیس‌جمهور	مستقیم	پارلمان	مستقیم	مستقیم
انحلال پارلمان	خیر	بله	بله	محدود
استیضاح رئیس‌جمهور	دشوار	—	دشوار	ممکن (۲/۳ مجلس)
دوره ریاست‌جمهوری	۴ سال	—	۵ سال	۵ سال
محدودیت دوره	۲ دوره	ندارد	۲ دوره	۲ دوره

۲.۴.۷ ویژگی‌های نظام پارلمانی-ریاستی ترکیبی

۳.۴.۷ مجلس دوم: مجلس اقوام و مناطق

یکی از نوآوری‌های مهم نظام پیشنهادی، ایجاد مجلس دوم با نام «مجلس اقوام و مناطق» است. این مجلس تضمین‌کننده صدای اقلیت‌ها در قانون‌گذاری ملی است.

جدول ۶.۷: ترکیب پیشنهادی مجلس اقوام و مناطق (۱۰۰ کرسی)

ردیف	منطقه/گروه	کرسی	نحوه انتخاب
۱	منطقه آذربایجان (شرقی، غربی، اردبیل، زنجان)	۱۶	مستقیم
۲	منطقه کردستان (کردستان، کرمانشاه، ایلام)	۱۲	مستقیم
۳	منطقه بلوچستان (سیستان و بلوچستان)	۸	مستقیم
۴	منطقه عرب‌نشین (خوزستان)	۱۰	مستقیم
۵	منطقه ترکمن‌صحرا (گلستان)	۶	مستقیم
۶	منطقه لرستان و بختیاری	۸	مستقیم
۷	منطقه مرکزی (۱۵ استان فارس‌زبان)	۳۰	مستقیم
۸	اقلیت‌های دینی (ارمنی، آشوری، یهودی، زرتشتی)	۶	انتخاب جوامع
۹	نمایندگان انتصابی (صاحب‌نظران)	۴	انتصاب رئیس‌جمهور
جمع		۱۰۰	

صلاحیت‌های مجلس اقوام:

۱. وتو بر قوانین مربوط به حقوق اقوام و زبان‌ها
۲. تأیید انتصاب استانداران مناطق قومی
۳. نظارت بر اجرای عدالت توزیعی بین مناطق
۴. تصویب بودجه استان‌های محروم
۵. بررسی شکایات تبعیض قومی و منطقه‌ای
۶. پیشنهاد اصلاح قانون اساسی در حوزه حقوق اقوام

الگو و درس

الگوی بوسنی-هرزگوین: مجلس اقوام بوسنی (Dom) (Naroda با ۱۵ عضو از سه گروه قومی اصلی (بوشنیاک، صرب، کروات) حق وتو بر قوانینی دارد که «منافع حیاتی» یک قوم را تهدید کند. هرچند این مدل گاه به بن‌بست منجر می‌شود، اما صلح پایدار را حفظ کرده است.

۵.۷ منشور حقوق بنیادین

قانون اساسی جدید باید شامل منشور حقوق بنیادین غیرقابل تعلیق باشد. این حقوق حتی در شرایط اضطراری کاملاً سلب‌ناپذیرند.

۱.۵.۷ دسته‌بندی حقوق بنیادین

شکل ۸.۷: سه نسل حقوق بشر و تکامل تاریخی آن‌ها

۲.۵.۷ حقوق ویژه زنان

با توجه به تبعیض تاریخی علیه زنان در ایران، قانون اساسی جدید باید حقوق ویژه‌ای را تضمین کند:

جدول ۷.۷: حقوق ویژه زنان در قانون اساسی پیشنهادی

ردیف	حق	تضمین اجرایی
۱	برابری کامل در حقوق مدنی	حذف تمام قوانین تبعیض‌آمیز
۲	آزادی پوشش	ممنوعیت اجبار حکومتی
۳	حق طلاق برابر	اصلاح قانون خانواده
۴	حق حضانت برابر	اولویت مصلحت کودک
۵	دستمزد برابر	بازرسی کار و جریمه
۶	حداقل ۳۰٪ کرسی پارلمان	سیستم زیپ در لیست‌های انتخاباتی
۷	ممنوعیت ازدواج کودک	حداقل سن ۱۸ سال
۸	جرم‌انگاری خشونت خانگی	قانون ویژه و خانه‌های امن

«وقتی زنان آزاد شوند، جامعه آزاد می‌شود. هیچ ملتی بدون آزادی نیمی از خود به آزادی نمی‌رسد.»

— شیرین عبادی

۳.۵.۷ حقوق اقلیت‌های دینی

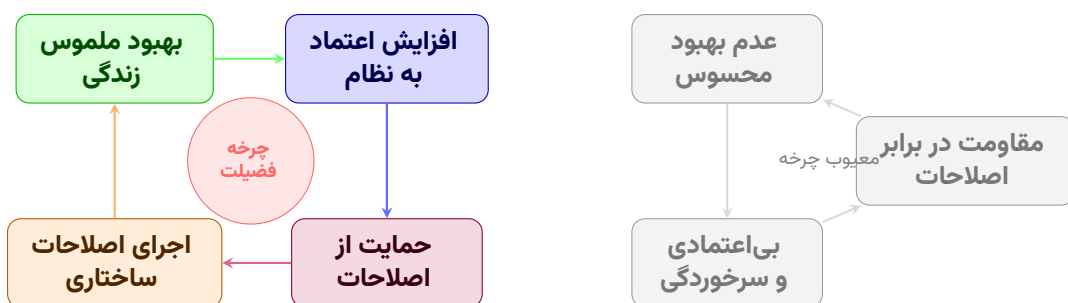
- آزادی کامل عقیده: هر شهروند حق دارد هر دین یا بی‌دینی را برگزیند
- ممنوعیت ارتداد: تغییر دین جرم نیست
- برابری در استخدام دولتی: دین شرط احراز شغل نیست
- به رسمیت شناختن بهائیان: پایان تبعیض تاریخی
- آموزش دینی اختیاری: نه اجباری در مدارس
- حمایت از اماکن مقدس: همه ادیان

۶.۷ مدل «آبادانی ملموس»: استراتژی اعتمادسازی

الگو و درس

اصل کلیدی: مردم باید در کوتاه‌مدت (۶ ماه تا ۲ سال اول) بهبود محسوس در زندگی روزمره خود احساس کنند. این «آبادانی ملموس» سرمایه اجتماعی لازم برای اصلاحات دشوار بلندمدت را فراهم می‌کند.

۱.۶.۷ منطق آبادانی ملموس

شکل ۹.۷: چرخه فضیلت آبادانی ملموس در مقابل چرخه معیوب سرخوردگی

۲.۶.۷ دستور کار ۱۰۰ روز اول

دولت گذار باید در ۱۰۰ روز اول، تغییرات محسوس زیر را اجرا کند:

جدول ۸.۷: برنامه ۱۰۰ روز اول: اقدامات با تأثیر فوری

هفته	اقدام	اثر ملموس	هزینه/منبع
۲-۱	آزادی زندانیان سیاسی	امید و شادی عمومی	صفر
۲-۱	لغو گشت ارشاد	آزادی محسوس زنان	۵۰۰ صرفه‌جویی میلیارد
۳-۴	رفع فیلترینگ اینترنت	دسترسی آزاد اطلاعات	۲۰۰ صرفه‌جویی میلیارد
۵-۶	پرداخت یارانه نقدی مضاعف	بهبود معیشت فوری	۲۰۰ هزار میلیارد/سال
۷-۸	آغاز مذاکرات رفع تحریم	امید به آینده اقتصادی	نیاز به دیپلماسی
۹-۱۰	کاهش ۵۰٪ قیمت دارو	دسترسی به درمان	یارانه دارو
۱۱-۱۲	آغاز اشتغال‌زایی پروژه‌های	کاهش بیکاری	صندوق توسعه ملی
۱۳-۱۴	تعطیلات رسمی نوروز و چهارشنبه‌سوری	احترام به فرهنگ ملی	صفر

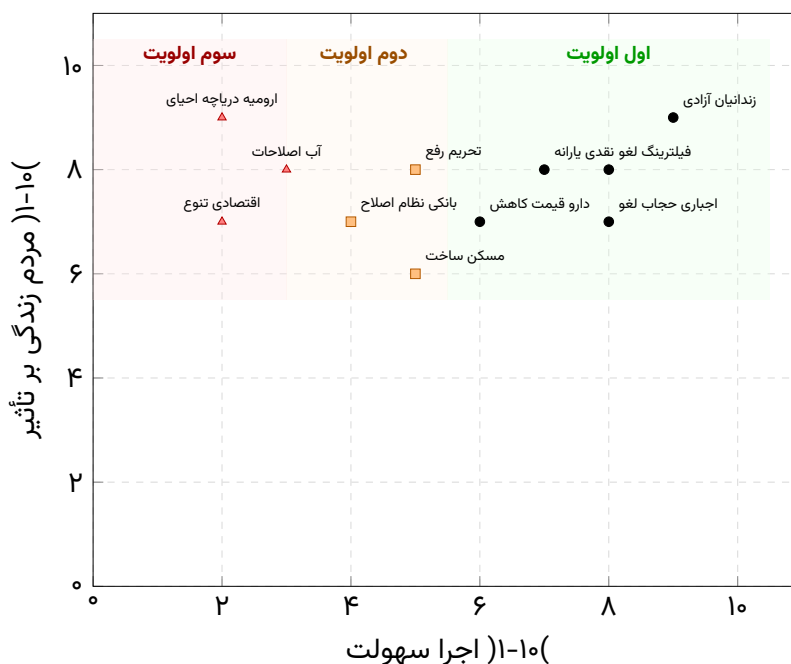
۳.۶.۷ برنامه‌های آبادانی سریع (Quick Wins)

هشدار

درس مصر: دولت مرسى در مصر (۲۰۱۲-۲۰۱۳) به جای تمرکز بر بهبود معیشت، درگیر دعوای‌های سیاسی و ایدئولوژیک شد. قطعی مکرر برق و کمبود سوخت، حتی هواداران را سرخورده کرد. نتیجه: کودتای نظامی با حمایت بخشی از مردم. درس: اقتصاد معیشتی مهم‌تر از ایدئولوژی است.

۷.۷ شاخص‌های پایش چشم‌انداز

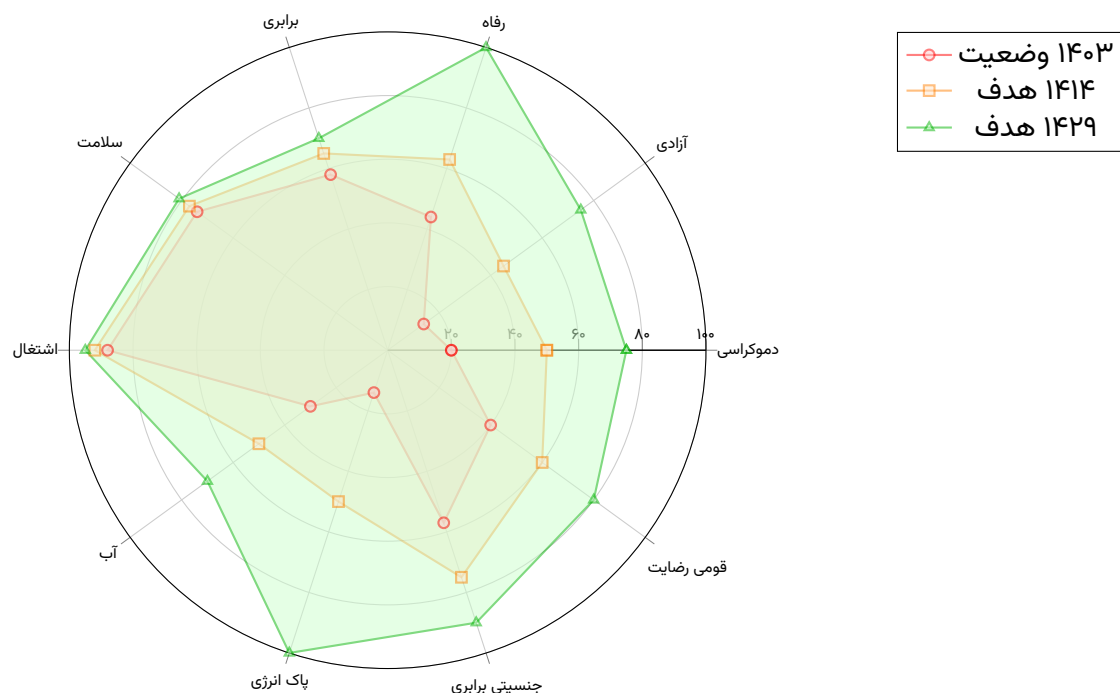
برای سنجش پیشرفت به سوی چشم‌انداز ۱۴۲۹، شاخص‌های کمی زیر تعریف می‌شوند:

شکل ۱۰.۷: ماتریس اولویت‌بندی برنامه‌های آبادانی: تأثیر در مقابل سهولت

جدول ۹.۷: شاخص‌های کلیدی پایش چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹

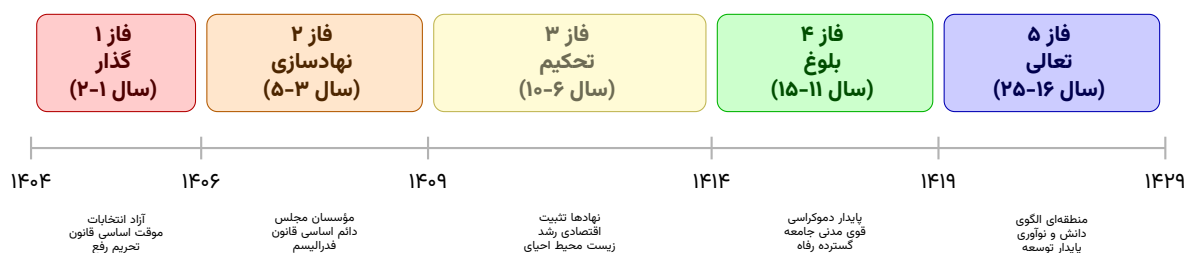
کد	شاخص	واحد	وضعیت ۱۴۰۳	هدف ۱۴۱۴	هدف ۱۴۲۹
۰۱۷	شاخص دموکراسی (EIU)	امتیاز ۱-۱۰	۹۶.۱	۰.۵	۵.۷
۰۲۷	شاخص آزادی (Free-House dom)	امتیاز ۱-۱۰۰	۱۴	۴۵	۷۵
۰۳۷	درآمد سرانه (PPP)	هزار دلار	۵.۱۵	۲۲	۳۵
۰۴۷	ضریب جینی	۱-۰	۴۲.۰	۳۵.۰	۳۰.۰
۰۵۷	امید به زندگی	سال	۷۴	۷۷	۸۱
۰۶۷	نرخ بیکاری	درصد	۱۲٪	۸٪	۵٪
۰۷۷	مصرف آب سرانه	مترمکعب/سال	۱۴۰۰	۱۱۰۰	۸۵۰
۰۸۷	سهم انرژی تجدیدپذیر	درصد	۷٪	۲۵٪	۵۰٪
۰۹۷	شاخص برابری جنسیتی	۱-۰	۵۷.۰	۷۵.۰	۹۰.۰
۱۰۷	رضایت قومی	درصد راضی	—	۶۰٪	۸۰٪

۱.۷.۷ داشبورد ملی پیشرفت

۲.۷.۷ نمودار راداری وضعیت کنونی و اهداف

۸.۷ نقشه راه کلان ۲۵ ساله

۹.۷ میثاق ملی: توافق همه با همه

برای موفقیت گذار، توافق حداقلی میان همه نیروهای سیاسی و اجتماعی ضروری است. این «میثاق ملی» شامل تعهدات متقابل است:

الگو و درس

پیمان مونکلوآ (اسپانیا ۱۹۷۷): پس از مرگ فرانکو، احزاب چپ و راست اسپانیا پیمانی امضا کردند که شامل:

- پذیرش بازی دموکراتیک از سوی همه
 - عدم تعقیب جرایم دوره دیکتاتوری (عفو عمومی)
 - اصلاحات اقتصادی با رضایت اتحادیه‌ها
 - پذیرش سلطنت مشروطه از سوی چپ‌ها
- این پیمان گذار صلح‌آمیز را ممکن ساخت.

۱.۹.۷ طرفین میثاق ملی ایران

جدول ۱۰.۷: طرفین میثاق ملی و تعهدات متقابل

ردیف	طرف	تعهد می‌دهد	تضمین می‌گیرد
۱	اپوزیسیون دموکرات	عدم انتقام‌جویی، پذیرش انتخابات	مشارکت در قدرت، آزادی فعالیت
۲	نهادهای نظامی	عدم کودتا، بی‌طرفی سیاسی	حفظ جایگاه، محاکمه‌نشدن غیرفرماندهان
۳	روحانیت	جدایی دین از حکومت	آزادی دینی، حفظ موقوفات
۴	احزاب قومی	حفظ تمامیت ارضی	خودمختاری فرهنگی و اداری
۵	فعالان چپ	پذیرش اقتصاد مختلط	حقوق کارگری، تأمین اجتماعی
۶	فعالان راست	پذیرش عدالت توزیعی	آزادی اقتصادی، حقوق مالکیت
۷	نهادهای مدنی	همکاری سازنده	استقلال، تأمین مالی

۱۰.۷ خطوط قرمز و خطوط سبز

۱.۱۰.۷ خطوط قرمز غیرقابل عبور

هشدار

این موارد به هیچ عنوان قابل مذاکره نیستند:

۱. بازگشت به استبداد (از هر نوع: دینی، نظامی، فردی)
۲. تجزیه کشور یا جدایی‌طلبی مسلحانه
۳. نسل‌کشی، پاک‌سازی قومی، یا جنایت علیه بشریت
۴. شکنجه و اعدام‌های گسترده
۵. تبعیض سیستماتیک بر اساس قومیت، جنسیت، یا مذهب

- ۶. ولایت یا رهبری مادام‌العمر غیرانتخابی
- ۷. سلب حاکمیت ملی به نفع بیگانه

۲.۱۰.۷ خطوط سبز: فضای مذاکره

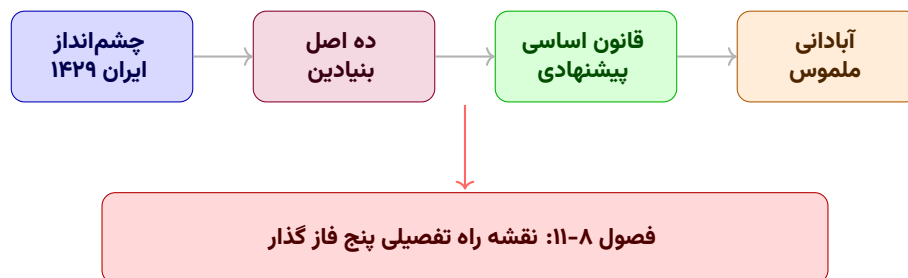
الگو و درس

این موارد قابل مذاکره و توافق هستند:

- نوع نظام: جمهوری یا مشروطه سلطنتی (با همه‌پرسی)
- درجه تمرکززدایی: فدرالیسم تا عدم تمرکز اداری
- نظام اقتصادی: از سوسیال‌دموکراسی تا لیبرالیسم تعدیل‌شده
- نحوه عدالت انتقالی: از محاکمه تا کمیسیون حقیقت
- سرعت اصلاحات: تدریجی یا شتابان
- سیاست خارجی: شرق‌گرا، غرب‌گرا، یا متوازن

۱۱.۷ جمع‌بندی: از چشم‌انداز تا عمل

این فصل چشم‌انداز ایران دموکراتیک ۱۴۲۹ و اصول بنیادین آن را ترسیم کرد. اما چشم‌انداز بدون نقشه راه عملیاتی، رؤیایی بیش نیست.

شکل ۱۳.۷: جمع‌بندی فصل ۷ و اتصال به فصول بعدی

خلاصه فصل

نکات کلیدی فصل:

۱. چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹ بر شش رکن استوار است: حقوق برابر، حکومت پاسخگو، خودمدیریت اقوام، محیط زیست سالم، اقتصاد متنوع، و عضویت محترم جهانی
۲. ده اصل بنیادین غیرقابل تجدیدنظر، ستون‌های نظام جدید هستند
۳. قانون اساسی پیشنهادی بر تفکیک قوا، فدرالیسم همبسته، و منشور حقوق

بنیادین بنا می‌شود

۴. مجلس اقوام به‌عنوان نوآوری کلیدی، صدای اقلیت‌ها را تضمین می‌کند

۵. استراتژی «آبادانی ملموس» اعتماد اولیه مردم را جلب می‌کند

۶. میثاق ملی توافق همه با همه را برای گذار صلح‌آمیز فراهم می‌آورد

منابع فصل هفتم

- [۱] EIU. ۲۰۲۳ Index Democracy. (۲۰۲۴) Unit. Intelligence Economist
- [۲] Iran. ۲۰۲۴ World the in Freedom. (۲۰۲۴) House. Freedom
- [۳] Monitor. Economic Iran. (۲۰۲۳) Bank. World
- [۴] Index Perceptions Corruption. (۲۰۲۴) International. Transparency ۲۰۲۳
- [۵] Transition Democratic of Problems. (۱۹۹۶) A. Stepan, & J. Linz, Press. University Hopkins Johns Consolidation. and
- [۶] آبراهامیان، یرواند. (۱۳۹۸). ایران بین دو انقلاب. ترجمه احمد گل‌محمدی. نشر نی.
- [۷] کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۹۵). اقتصاد سیاسی ایران. نشر مرکز.
- [۸] Farrar, Decay. Political and Order Political. (۲۰۱۴) F. Fukuyama, Giroux. and Straus
- [۹] Authoritarian from Transitions. (۱۹۸۶) P. Schmitter, & G. O'Donnell, Press. University Hopkins Johns Rule.
- [۱۰] Iran. ۲۰۲۳ Report Development Human. (۲۰۲۳) UNDP.
- [۱۱] میرسپاسی، علی. (۱۴۰۰). دموکراسی یا حقیقت. نشر ثالث.
- [۱۲] Uni- Cambridge Market. the and Democracy. (۱۹۹۱) A. Przeworski, Press. versity
- [۱۳] مؤسسه آمار ایران. (۱۴۰۲). سالنامه آماری کشور.
- [۱۴] ۲۰۲۳ Report Gap Gender Global. (۲۰۲۳) Forum. Economic World
- [۱۵] Late the in Democratization Wave: Third The. (۱۹۹۱) S. Huntington, Press. Oklahoma of University Century. Twentieth

فصل ۸

فاز ۱: گذار اولیه (سال ۱-۲)

خلاصه فصل

خلاصه فصل: فاز اول حیاتی‌ترین دوره گذار است. در این ۲۴ ماه، باید هم‌زمان چند هدف متعارض مدیریت شود: حفظ نظم عمومی، جلوگیری از خلأ قدرت، پاسخ به انتظارات فزاینده مردم، آغاز اصلاحات ساختاری، و مذاکره برای رفع تحریم‌ها. این فصل نقشه راه تفصیلی ۲۴ ماه اول شامل تشکیل شورای انتقالی، دولت موقت، انتخابات مجلس مؤسسان، و قانون اساسی جدید را ارائه می‌دهد. تجربه کشورهایی که در این فاز شکست خوردند (لیبی، مصر) و موفق شدند (تونس، لهستان) راهنمای ماست.

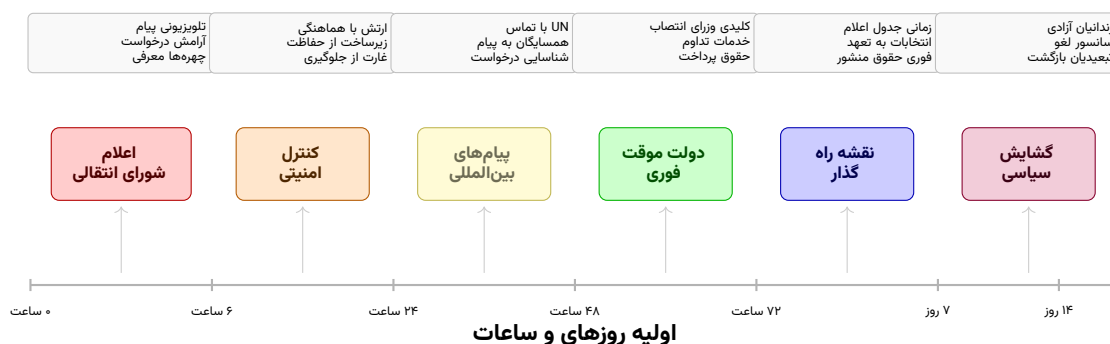
۱.۸ لحظه صفر: مدیریت فروپاشی

هشدار

هشدار حیاتی: خطرناک‌ترین لحظه هر گذار، ساعات و روزهای اولیه پس از سقوط رژیم است. در این خلأ قدرت، احتمال هرج و مرج، غارت، انتقام‌جویی، و ظهور نیروهای افراطی بسیار بالاست. آمادگی قبلی برای این لحظه حیاتی است.

جدول ۱.۸: سناریوهای محتمل پایان نظام کنونی و پیامدهای هر یک

ردیف	سناریو	احتمال	ویژگی‌ها	چالش اصلی
۱	انقلاب مردمی	۳۵٪	سقوط سریع، خلأ قدرت	کنترل خشونت و انتقام
۲	کودتای اصلاح طلب	۲۵٪	حفظ نسبی نظم	مشروعیت‌سازی
۳	فروپاشی تدریجی	۲۰٪	بی‌ثباتی طولانی	مدیریت آشوب
۴	مذاکره و گذار مسالمت	۱۵٪	کم‌هزینه‌ترین	سازش‌های دشوار
۵	جنگ داخلی	۵٪	فاجعه‌بار	همه چیز

شکل ۱.۸: پروتکل ۷۲ ساعت اول پس از تغییر نظام

۱.۱.۸ سناریوهای محتمل فروپاشی

۲.۱.۸ پروتکل ساعات اولیه

«در انقلاب‌ها، ساعات اول همه چیز را تعیین می‌کند. اگر نیروهای دموکراتیک آماده نباشند، نیروهای سازمان‌یافته‌تر – چه نظامی، چه افراطی – خلأ را پر می‌کنند.»

– ژوئل میگدال، جامعه‌شناس سیاسی

۲.۸ شورای انتقالی: ساختار و ترکیب

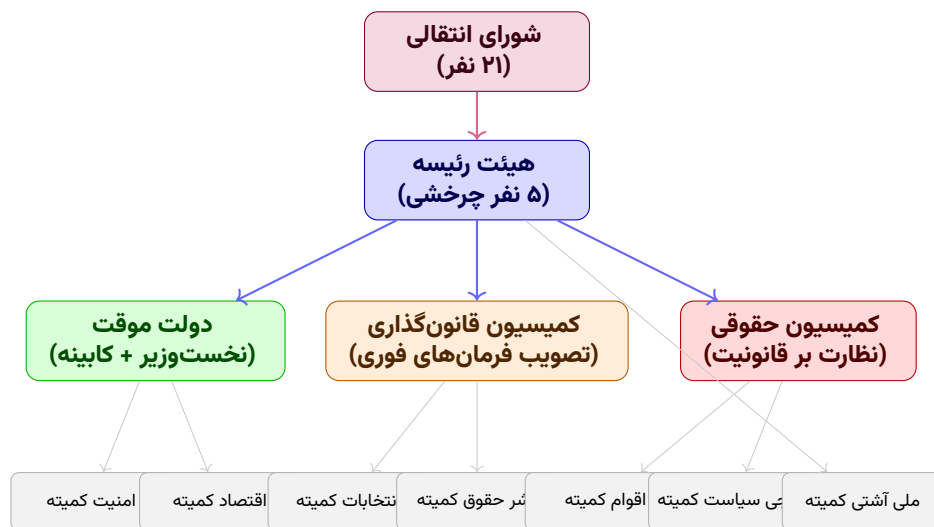
شورای انتقالی به‌عنوان عالی‌ترین مرجع تصمیم‌گیری در دوره گذار عمل می‌کند. این شورا باید نماینده طیف وسیعی از نیروها باشد.

جدول ۲.۸: ترکیب پیشنهادی شورای انتقالی (۲۱ نفر)

ردیف	گروه	تعداد	معیار انتخاب
۱	رهبران اعتراضات داخلی	۴	شناخته شده در جنبش‌های اخیر
۲	اپوزیسیون خارج از کشور	۳	نمایندگان جریان‌های اصلی
۳	نمایندگان اقوام	۴	آذری، کرد، عرب، بلوچ
۴	نمایندگان زنان	۲	فعالان حقوق زنان
۵	نمایندگان جوانان	۲	زیر ۳۵ سال
۶	شخصیت‌های مستقل	۳	مورد اعتماد عمومی
۷	نماینده نهاد نظامی	۱	ژنرال اصلاح طلب
۸	نماینده سکولار	۱	مخالف حکومت دینی
۹	نماینده اقلیت‌های دینی	۱	چرخشی بین ادیان
جمع		۲۱	

۱.۲.۸ ترکیب پیشنهادی شورای انتقالی

۲.۲.۸ ساختار تصمیم‌گیری

شکل ۲.۸: ساختار شورای انتقالی و نهادهای زیرمجموعه

الگو و درس

الگوی تونس (۲۰۱۱): «هیئت عالی تحقق اهداف انقلاب» با ۱۵۵ عضو از احزاب، اتحادیه‌ها، و جامعه مدنی، موفق شد اجماع ملی را حفظ کند. کلید موفقیت: مشارکت همه نیروها، حتی اسلام‌گرایان معتدل. نتیجه: تنها دموکراسی موفق بهار عربی.

۳.۸ دولت موقت: ساختار و وظایف

دولت موقت قوه مجریه دوره گذار است. این دولت باید تکنوکرات، کارآمد، و غیرجناحی باشد.

۱.۳.۸ معیارهای انتخاب نخست‌وزیر موقت

• **مورد اعتماد عمومی:** شخصیتی که در دوره استبداد مقاومت کرده باشد

• **غیرحزبی:** متعهد به عدم نامزدی در انتخابات آینده

• **تجربه مدیریتی:** توانایی اداره بحران

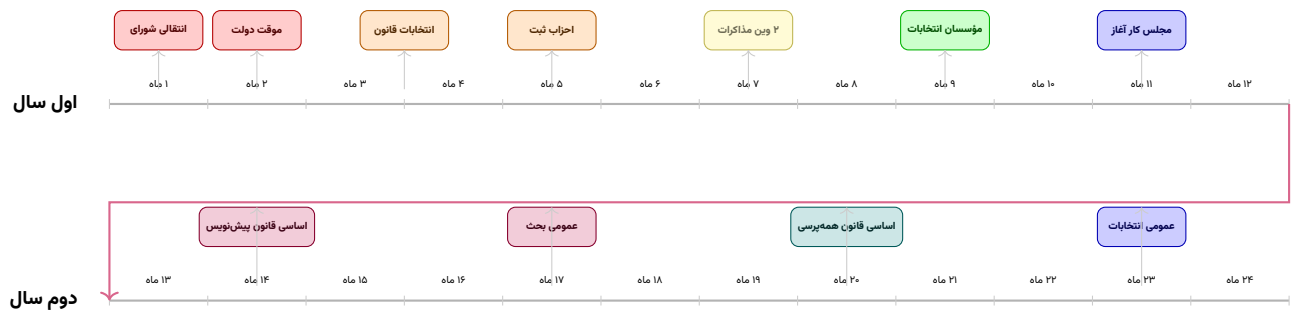
• **مقبولیت بین‌المللی:** شناخته‌شده و مورد احترام جهانی

• **فراقومی:** پذیرفته‌شده توسط همه اقوام

۲.۳.۸ ساختار کابینه موقت

جدول ۳.۸: کابینه موقت پیشنهادی (۱۸ وزارتخانه)

ردیف	وزارتخانه	اولویت فوری	پروفایل وزیر
۱	کشور	امنیت و انتخابات	ژنرال بازنشسته دموکرات
۲	اقتصاد و دارایی	تثبیت ارز و تورم	اقتصاددان بین‌المللی
۳	امور خارجه	رفع تحریم	دیپلمات باتجربه
۴	دادگستری	اصلاح قضا، آزادی زندانیان	حقوقدان حقوق بشری
۵	نفت و انرژی	مذاکره صادرات	مدیر صنعت نفت
۶	کار و رفاه	یارانه و اشتغال	فعال کارگری
۷	بهداشت	واکسیناسیون، دارو	پزشک مدیر
۸	آموزش و پرورش	اصلاح محتوا	استاد دانشگاه
۹	علوم و فناوری	آزادی اینترنت	متخصص IT
۱۰	جهاد کشاورزی	بحران آب و غذا	مهندس کشاورزی
۱۱	راه و شهرسازی	مسکن اضطراری	مهندس عمران
۱۲	ارتباطات	رسانه آزاد	روزنامه‌نگار
۱۳	تعاون و اقوام	حقوق قومی	نماینده اقلیت
۱۴	زنان و خانواده	لغو قوانین تبعیضی	فعال حقوق زنان
۱۵	میراث فرهنگی	حفاظت از آثار	باستان‌شناس
۱۶	ورزش و جوانان	فضا برای جوانان	قهرمان ورزشی
۱۷	محیط زیست	بحران آب	زیست‌محیطی
۱۸	دفاع	کنترل مدنی بر ارتش	ژنرال اصلاح‌طلب

شکل ۳.۸: تقویم کلان گذار: رویدادهای کلیدی ۲۴ ماه اول

۴.۸ تقویم گذار: ۲۴ ماه اول

۱.۴.۸ فاز ۱-الف: تثبیت اولیه (ماه ۱-۶)

جدول ۴.۸: اقدامات کلیدی ماههای ۱ تا ۶

ماه	محور	اقدامات	شاخص موفقیت
۱	امنیت	کنترل نظم، جلوگیری از انتقام، حفظ زیرساختها	صفر کشته غیرنظامی
۲	آزادیها	آزادی زندانیان، لغو سانسور، اجازه تجمع	همه زندانیان سیاسی آزاد
۳	اقتصاد اضطراری	پرداخت حقوق، کنترل قیمتها، یارانه نقدی	تورم زیر ۵٪ ماهانه
۴	دیپلماسی	پیام به جهان، آغاز مذاکرات، دعوت از UN	شناسایی ۵۰ کشور
۵	قانون گذاری اولیه	قانون احزاب، قانون مطبوعات، قانون تجمعات	تصویب ۳ قانون کلیدی
۶	آماده سازی انتخابات	سرشماری رأی دهندگان، آموزش ناظران	ثبت نام ۴۰ میلیون نفر

۲.۴.۸ فاز ۱-ب: نهادسازی اولیه (ماه ۷-۱۲)

۳.۴.۸ فاز ۱-ج: قانون اساسی (ماه ۱۳-۲۴)

۵.۸ مدیریت نیروهای امنیتی

یکی از حساس ترین چالش های گذار، مدیریت نیروهای نظامی و انتظامی است.

هشدار

درس عراق: انحلال کامل ارتش عراق توسط پل برمر (۲۰۰۳) فاجعه ای بود که صدها هزار نفر مسلح و بیکار را به دشمن تبدیل کرد و زمینه ساز داعش شد. درس: اصلاح بهتر از

جدول ۵.۸: اقدامات کلیدی ماه‌های ۷ تا ۱۲

ماه	محور	اقدامات	شاخص موفقیت
۷	احزاب	ثبت احزاب جدید، کمک مالی به احزاب دموکراتیک	+۲۰ حزب ثبت شده
۸	رسانه	راه‌اندازی رسانه عمومی مستقل، مجوز رسانه‌های خصوصی	+۱۰۰ رسانه جدید
۹	تحریم‌ها	امضای توافق موقت، آزادسازی دارایی‌ها	رفع ۵۰٪ تحریم‌ها
۱۰	کمپین انتخاباتی	مناظره‌ها، تبلیغات، آموزش شهروندی	مشارکت آگاهانه
۱۱	انتخابات مؤسسان	برگزاری انتخابات آزاد، نظارت بین‌المللی	مشارکت ۶۵٪+
۱۲	آغاز مجلس	افتتاح مجلس هیئت رئیسه	تشکیل کمیسیون‌ها

جدول ۶.۸: اقدامات کلیدی ماه‌های ۱۳ تا ۲۴

ماه	محور	اقدامات	شاخص موفقیت
۱۳-۱۵	تدوین	کمیسیون‌های تخصصی، مشاوره بین‌المللی	پیش‌نویس اولیه
۱۶-۱۸	بحث عمومی	انتشار متن، جلسات شهری، نظرسنجی	۱ میلیون نظر مردمی
۱۹-۲۰	اصلاح نهایی	بازنگری بر اساس نظرات، رأی‌گیری مجلس	تصویب ۳/۲ مجلس
۲۱	همه‌پرسی	رأی مردم به قانون اساسی جدید	تأیید ۶۰٪+
۲۲-۲۳	آماده‌سازی انتخابات	ثبت نام نامزدها، کمپین‌ها	ثبت نام ۵۰ میلیون
۲۴	انتخابات عمومی	انتخابات ریاست‌جمهوری و مجلس	مشارکت ۷۰٪+

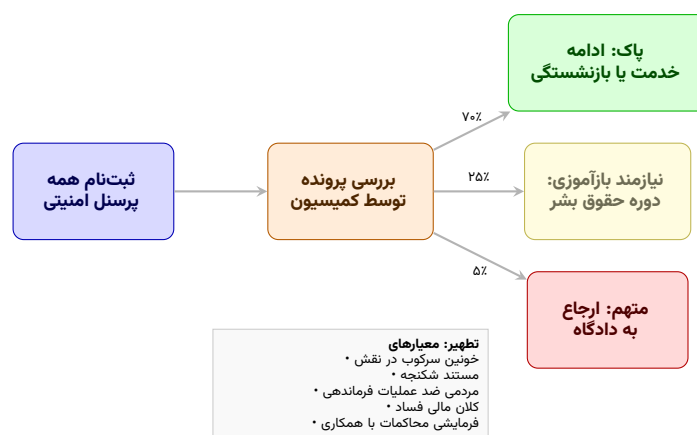
انحلال است.

۱.۵.۸ استراتژی مواجهه با نهادهای امنیتی

جدول ۷.۸: استراتژی تفکیکی مواجهه با نهادهای امنیتی

نهاد	وضعیت کنونی	استراتژی پیشنهادی	سرنوشت پرسنل	زمان بندی
ارتش	۳۵۰،۰۰۰ نفر	حفظ با اصلاحات	بازنشستگی فرماندهان	۵-۱ سال
سپاه پاسداران	۱۲۵،۰۰۰ نفر	انحلال تدریجی	ادغام ارتش/بازنشستگی	۵-۲ سال
بسیج نیروی انتظامی	۱ میلیون؟	انحلال کامل	غیرنظامی سازی	فوری
	۱۲۰،۰۰۰ نفر	اصلاح ساختاری	تطهیر ناقضان حقوق بشر	۳-۱ سال
اطلاعات سپاه	۱۵،۰۰۰؟ نفر	انحلال	بازداشت متهمان اصلی	فوری
گشت ارشاد	۷،۰۰۰ نفر	انحلال کامل	بازآموزی یا اخراج	فوری

۲.۵.۸ فرآیند تطهیر (Vetting)

شکل ۴.۸: فرآیند تطهیر نیروهای امنیتی

الگو و درس

الگوی آلمان شرقی: پس از وحدت آلمان، کمیسیون گاوک (Gauck Commission) پرونده‌های شتازی (پلیس مخفی) را بررسی کرد. از ۹۱،۰۰۰ کارمند شتازی، تنها ۵۰۰ نفر محاکمه شدند. بقیه یا بازنشسته شدند یا در مشاغل غیرحساس به کار گرفته شدند. این رویکرد متعادل، ثبات را حفظ کرد.

۶.۸ مدیریت بحران اقتصادی فوری

هشدار

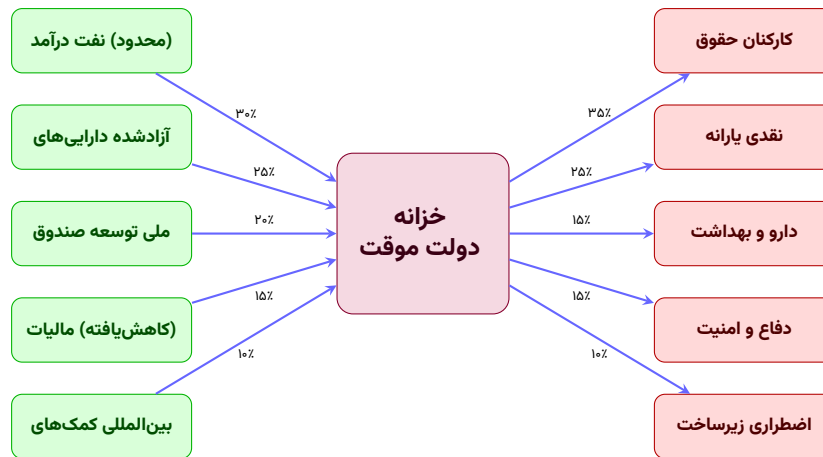
وضعیت اقتصاد ایران در نقطه صفر (تخمین):

- نرخ تورم: ۴۵-۵۰٪ سالانه
- نرخ بیکاری: ۱۵-۲۰٪ (جوانان ۳۰٪+)
- نرخ ارز: ۵۰۰،۰۰۰ ریال به دلار
- ذخایر ارزی قابل دسترس: ۱۰-۱۵ میلیارد دلار
- بدهی دولت: ۴۰-۵۰٪ GDP
- دارایی‌های مسدودشده: ۱۰۰+ میلیارد دلار

۱.۶.۸ بسته اقدامات اضطراری اقتصادی

جدول ۸.۸: بسته اقدامات اقتصادی ماه‌های اول

اولویت	اقدام	شرح	منبع تأمین مالی
۱	پرداخت کارکنان	حقوق ادامه حقوق همه کارمندان دولت	بودجه جاری
۲	یارانه مضاعف	نقدی	دوبرابر کردن یارانه نقدی صندوق توسعه ملی
۳	کنترل کالاهای اساسی	قیمت سقف قیمت نان، برنج، روغن، دارو	یارانه مستقیم
۴	تثبیت موقت نرخ ارز	مداخله بانک مرکزی	ذخایر ارزی
۵	تضمین سپرده‌های بانکی	جلوگیری از هجوم بانکی	تضمین دولتی
۶	بسته بیکاران	کمکی	ماهی ۵ میلیون تومان بودجه اضطراری
۷	تعلیق کسب‌وکارهای کوچک	مالیات	۶ ماه معافیت کسری بودجه
۸	آزادسازی دارایی‌های مسدود	مذاکره فوری با آمریکا/اروپا	دارایی‌های خارجی

تومان میلیارد هزار ۱۰۰۰-۸۰۰: اول؛ سال بودجه تخمین

شکل ۵.۸: جریان منابع و مصارف مالی دولت موقت

۲.۶.۸ نمودار جریان منابع مالی دوره گذار

۷.۸ دیپلماسی گذار و رفع تحریم

«هیچ دموکراسی‌ای در انزوای بین‌المللی و فقر اقتصادی پایدار نمی‌ماند. رفع تحریم‌ها نه امتیاز به بیگانه، که ضرورت بقای دموکراسی است.»

– تحلیل‌گر

۱.۷.۸ نقشه راه دیپلماتیک

جدول ۹.۸: اولویت‌های دیپلماتیک ۱۲ ماه اول

ماه	محور	اقدام	هدف
۱	سازمان ملل	نامه به دبیرکل، درخواست	مشروعیت‌سازی
۲-۱	همسایگان	پیام به ۱۵ همسایه، تعهد به صلح	اطمینان‌بخشی
۳-۲	اتحادیه اروپا	مذاکره رفع تحریم‌های EU	آزادسازی اولیه
۴-۳	آمریکا	کانال عمان، پیشنهاد توافق موقت	تعلیق تحریم‌ها
۶-۴	برجام ۰.۲	مذاکره توافق جامع جدید	برنامه هسته‌ای
۸-۶	نهادهای مالی	IMF، بانک جهانی، FATF	وام و سرمایه‌گذاری
۱۲-۸	سرمایه‌گذاران	کنفرانس بین‌المللی ایران	جذب FDI

۲.۷.۸ پیشنهاد «معامله بزرگ» (Grand Bargain)

الگو و درس

پیشنهاد ایران به جامعه جهانی:

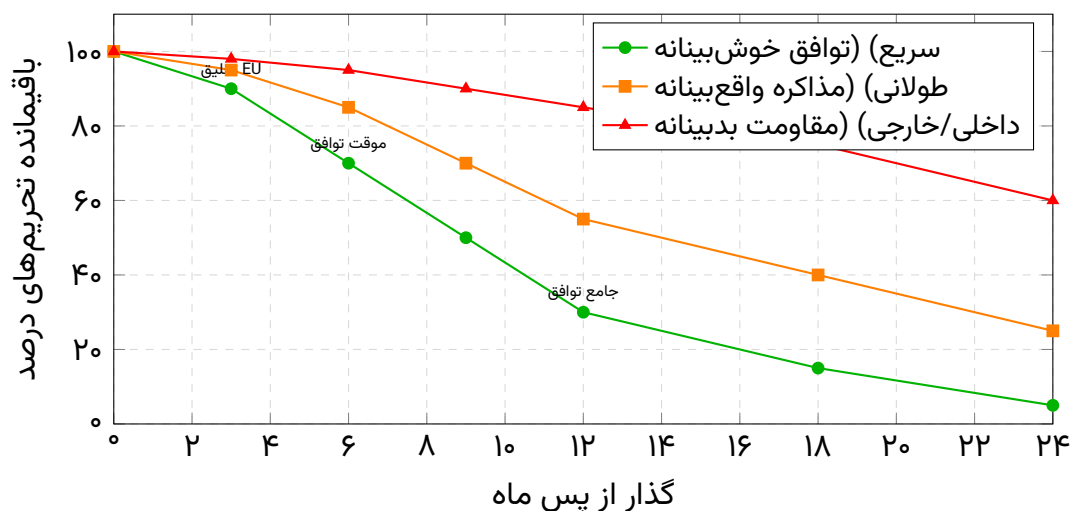
ایران تعهد می‌دهد:

- توقف غنی‌سازی بالای ۶۷.۳٪
- پذیرش پروتکل الحاقی + نظارت‌های گسترده
- خروج نظامی از سوریه و یمن (تدریجی)
- قطع حمایت از گروه‌های مسلح منطقه‌ای
- به رسمیت شناختن اسرائیل در چارچوب راه‌حل دو دولت

در ازای:

- رفع کامل تحریم‌های آمریکا و اروپا
- آزادسازی ۱۰۰ میلیارد دلار دارایی
- عضویت در FATF و WTO
- بسته کمک بازسازی ۵۰ میلیارد دلاری
- تضمین امنیتی (عدم تغییر رژیم)

۳.۷.۸ نمودار مراحل رفع تحریم

شکل ۶.۸: سناریوهای رفع تحریم در ۲۴ ماه اول

۸.۸ انتخابات مجلس مؤسسان

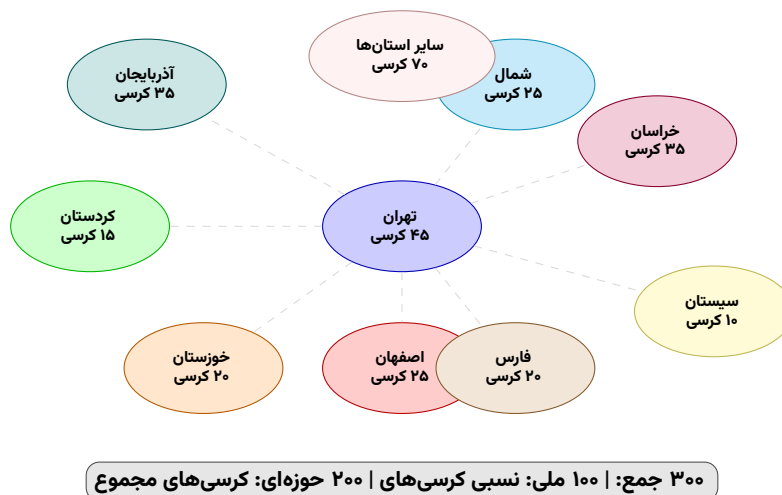
انتخابات مجلس مؤسسان مهم‌ترین رویداد سال اول است. این مجلس قانون اساسی جدید را تدوین می‌کند.

۱.۸.۸ نظام انتخاباتی پیشنهادی

جدول ۱۰.۸: ویژگی‌های نظام انتخاباتی مجلس مؤسسان

ردیف	ویژگی	شرح
۱	تعداد کرسی‌ها	۳۰۰ نماینده
۲	نظام انتخاباتی	مختلط: ۲۰۰ حوزه‌ای + ۱۰۰ نسبی
۳	سهمیه جنسیتی	حداقل ۳۰٪ زنان (در لیست‌های نسبی)
۴	سهمیه قومی	تضمین حداقل برای مناطق قومی
۵	آستانه ورود	۳٪ آرای کشوری (برای نسبی)
۶	نظارت	کمیسیون مستقل + ناظران بین‌المللی
۷	تأمین مالی	بودجه دولتی برابر + سقف هزینه
۸	دسترسی رسانه‌ای	وقت برابر رایگان در رسانه عمومی
۹	حق رأی	همه شهروندان ۱۸+ ساله (داخل و خارج)

۲.۸.۸ نقشه حوزه‌های انتخابیه

شکل ۷.۸: توزیع تقریبی کرسی‌های مجلس مؤسسان بر اساس جمعیت مناطق

۳.۸.۸ تضمینات انتخابات آزاد

الگو و درس

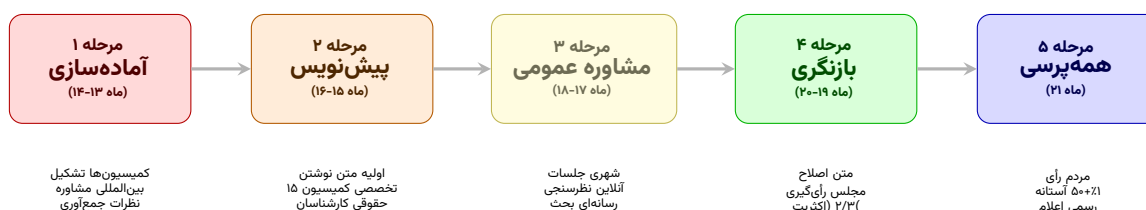
الگوی نظارت انتخاباتی تونس ۲۰۱۱: تونس با دعوت از ۵۰۰۰ ناظر بین‌المللی از ۶۰ کشور، معتبرترین انتخابات جهان عرب را برگزار کرد. کمیسیون مستقل انتخابات (ISIE) با ریاست یک قاضی بازنشسته، اعتماد همه احزاب را جلب کرد. نتیجه: پذیرش نتایج توسط همه طرف‌ها.

جدول ۱۱.۸: چک‌لیست تضمینات انتخابات آزاد و منصفانه

ردیف	تضمین	سازوکار اجرایی	استاندارد بین‌المللی
۱	ثبث نام رأی‌دهندگان	فراگیر سامانه الکترونیک + حضوری	ICCPR ماده ۲۵
۲	آزادی نامزدی	بدون نظارت استصوابی	کنوانسیون اروپایی
۳	دسترسی برابر به رسانه	سهمیه رایگان تلویزیون	قوانین OSCE
۴	نظارت بین‌المللی	دعوت از UN، EU، اتحادیه آفریقا	اعلامیه ۲۰۰۵ UN
۵	شفافیت شمارش	شمارش علنی، انتشار فوری نتایج	Electoral ACE
۶	مکانیزم شکایت	دادگاه ویژه انتخاباتی	استانداردهای Venice
۷	امنیت بدون ارباب	پلیس غیرمسلح	International IDEA
۸	رأی مخفی	کابین‌های استاندارد	اعلامیه جهانی حقوق بشر

۹.۸ فرآیند تدوین قانون اساسی

۱.۹.۸ مراحل تدوین قانون اساسی

شکل ۸.۸: پنج مرحله فرآیند تدوین قانون اساسی

۲.۹.۸ ساختار کمیسیون‌های تخصصی مجلس مؤسسان

۳.۹.۸ مشارکت عمومی در تدوین قانون اساسی

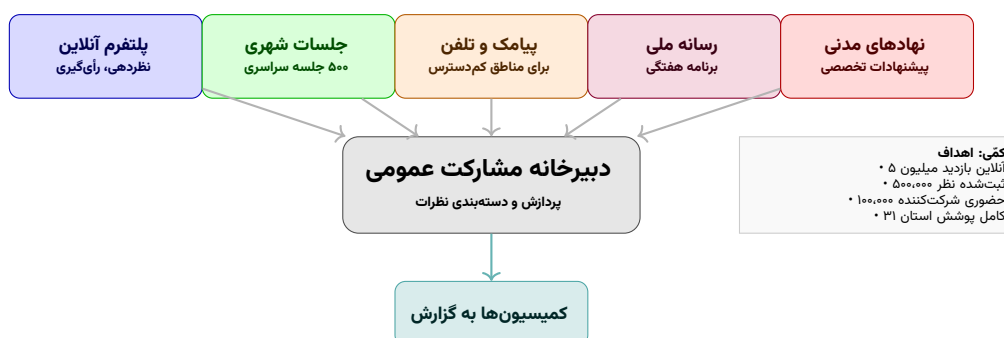
الگو و درس

الگوی ایسلند (۲۰۱۰-۲۰۱۲): ایسلند اولین کشوری بود که قانون اساسی را با مشارکت گسترده مردم از طریق اینترنت نوشت. شورای ۲۵ نفره شهروندان عادی (نه سیاستمداران) متن را نوشتند و هر هفته پیش‌نویس را آنلاین منتشر کردند. مردم ۳۶۰۰ پیشنهاد دادند که ۳۰۰ مورد در متن نهایی لحاظ شد.

جدول ۱۲.۸: کمیسیون‌های تخصصی مجلس مؤسسان

ردیف	کمیسیون	اعضا	حوزه کاری
۱	اصول کلی و هویت ملی	۲۰	مقدمه، اصول بنیادین، نمادهای ملی
۲	حقوق و آزادی‌های بنیادین	۲۵	منشور حقوق، آزادی‌های فردی و جمعی
۳	ساختار حکومت	۲۵	تفکیک قوا، روابط قوا
۴	قوه مجریه	۲۰	رئیس‌جمهور، دولت، وزارتخانه‌ها
۵	قوه مقننه	۲۰	مجلس، مجلس اقوام، قانون‌گذاری
۶	قوه قضائیه	۲۰	دادگستری، دادگاه قانون اساسی
۷	تمرکززدایی و حکومت محلی	۲۵	فدرالیسم، استان‌ها، شهرداری‌ها
۸	حقوق اقوام و اقلیت‌ها	۲۵	زبان‌ها، فرهنگ‌ها، خودمختاری
۹	امور اقتصادی	۲۰	مالکیت، بودجه، بانک مرکزی
۱۰	امنیت و دفاع ملی	۱۵	ارتش، پلیس، اطلاعات
۱۱	سیاست خارجی	۱۵	روابط بین‌الملل، معاهدات
۱۲	محیط زیست و منابع طبیعی	۲۰	آب، انرژی، محیط زیست
۱۳	حقوق زنان و خانواده	۲۰	برابری جنسیتی، کودکان
۱۴	نهادهای نظارتی	۱۵	دیوان محاسبات، کمیسیون‌های مستقل
۱۵	بازنگری و اجرا	۱۵	نحوه اصلاح، مقررات انتقالی

اساسی قانون تدوین در عمومی مشارکت کانال‌های

شکل ۹.۸: سازوکار مشارکت عمومی در تدوین قانون اساسی

۱۰.۸ عدالت انتقالی در فاز اول

هشدار

- تعادل دشوار:** عدالت انتقالی در فاز اول باید میان دو خطر حرکت کند:
- **شتابزدگی:** محاکمات سریع و بدون تضمینات می‌تواند به انتقام‌جویی بدل شود
 - **تعطل:** عدم اقدام می‌تواند اعتماد قربانیان را سلب کند
- راه میانه: اقدامات نمادین فوری + آماده‌سازی برای فرآیند جامع

۱.۱۰.۸ اقدامات فوری عدالت انتقالی

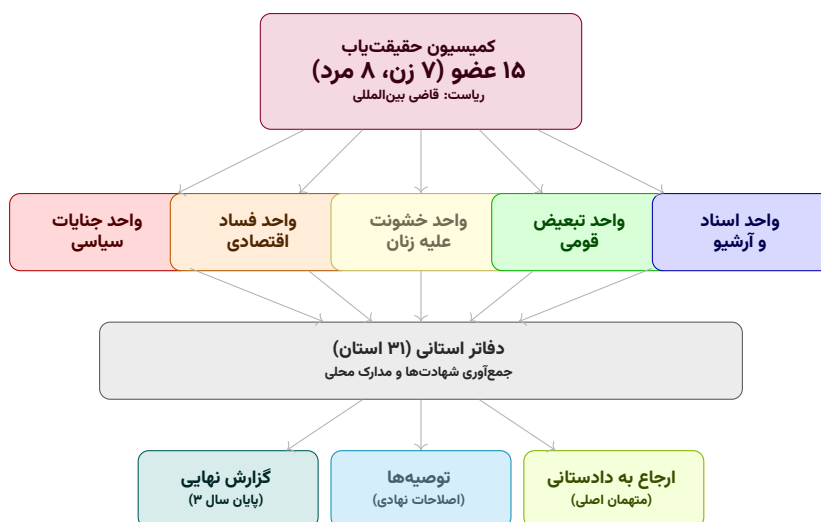
جدول ۱۳.۸: اقدامات عدالت انتقالی در ۱۲ ماه اول

ماه	اقدام	شرح	نهاد مسئول
۱-۲	آزادی زندانیان	همه زندانیان سیاسی و عقیقتی	وزارت دادگستری
۲-۳	بازداشت متهمان اصلی	فرماندهان شکنجه‌گران	دادستانی موقت، سرکوب،
۳-۴	تشکیل کمیسیون حقیقت‌یاب	۱۵ عضو مستقل	شورای انتقالی
۴-۶	ثبت شهادت قربانیان	بانک اطلاعاتی جامع	کمیسیون حقیقت
۶-۸	غرامت اولیه به خانواده شهادت	ماهی ۱۰ میلیون تومان	صندوق قربانیان
۸-۱۰	نامگذاری‌های نمادین	خیابان‌ها، میادین به نام شهادت	شهرداری‌ها
۱۰-۱۲	آغاز جلسات استماع	شهادت قربانیان (تلویزیونی)	کمیسیون حقیقت

۲.۱۰.۸ ساختار کمیسیون حقیقت‌یاب

«حقیقت پایه آشتی است. بدون دانستن آنچه رخ داده، بخشش معنا ندارد.»

— دزموند توتو، رئیس کمیسیون حقیقت آفرینای جنوبی

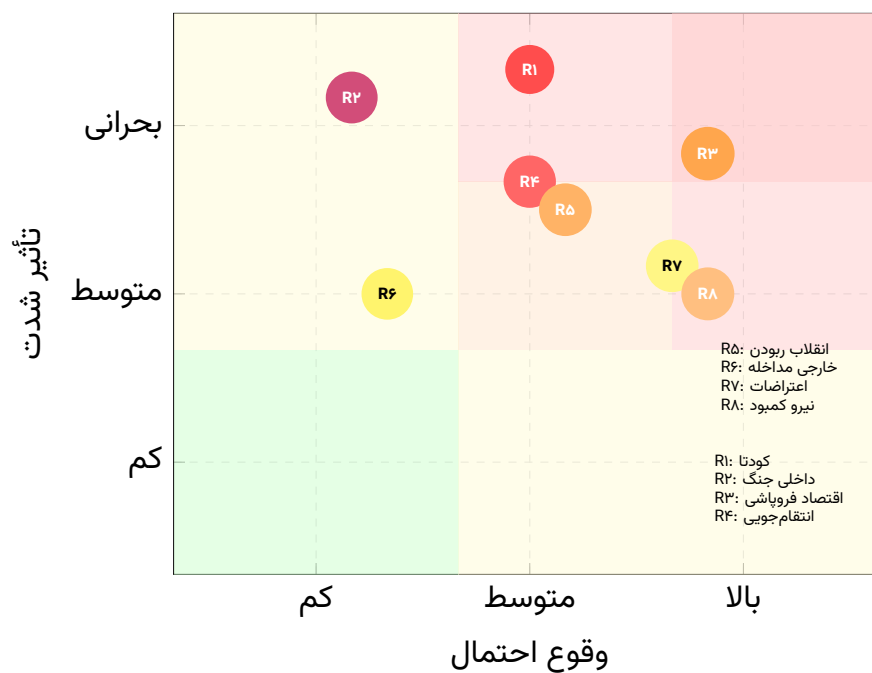
شکل ۱۰.۸: ساختار کمیسیون حقیقت‌یاب و آشتی ملی

۱۱.۸ چالش‌ها و ریسک‌های فاز اول

۱.۱۱.۸ ماتریس ریسک فاز اول

جدول ۱۴.۸: ریسک‌های اصلی فاز اول و راهبردهای مقابله

کد	ریسک	احتمال	شدت	راهبرد مقابله
۱R	کودتای نظامی	متوسط	بحرانی	مشارکت ارتش در گذار، تضمین منافع
۲R	جنگ داخلی قومی	کم	بحرانی	توافق سریع فدرالیسم، نمایندگی اقوام
۳R	فروپاشی اقتصادی	بالا	شدید	کمک بین‌المللی، رفع سریع تحریم
۴R	انتقام‌جویی خونین	متوسط	شدید	عدالت انتقالی منظم، پلیس قوی
۵R	ربوده‌شدن انقلاب	متوسط	شدید	شورای فراگیر، شفافیت
۶R	مداخله خارجی	کم	متوسط	دیپلماسی فعال، بی‌طرفی
۷R	اعتراضات حداکثرگرا	بالا	متوسط	آبادانی ملموس، گفتگوی مداوم
۸R	کمبود نیروی کارآمد	بالا	متوسط	بازگشت متخصصان، مشاوران بین‌المللی

شکل ۱۱.۸: ماتریس ریسک فاز اول گذار

جدول ۱۵.۸: شاخص‌های کلیدی موفقیت (KPI) فاز اول

کد	شاخص	هدف ۶ ماهه	هدف ۱۲ ماهه	هدف ۲۴ ماهه
۰۱K	تلفات غیرنظامی ناشی از ناآرامی	۱۰۰ >	۵۰ >	۱۰ >
۰۲K	زندانیان سیاسی باقیمانده	۰	۰	۰
۰۳K	نرخ تورم ماهانه	۵٪ >	۳٪ >	۲٪ >
۰۴K	کشورهای شناسایی‌کننده	+۵۰	+۱۵۰	+۱۹۰
۰۵K	درصد رفع تحریم	۲۰٪	۵۰٪	۸۰٪
۰۶K	احزاب ثبت‌شده	+۱۰	+۳۰	+۵۰
۰۷K	مشارکت در انتخابات مؤسسان	—	+۶۵٪	—
۰۸K	تأیید قانون اساسی در همه‌پرسی	—	—	+۶۰٪
۰۹K	رضایت عمومی از روند گذار	۶۰٪	۶۵٪	۷۰٪
۱۰K	بازگشت مهاجران	۱۰۰،۰۰۰	۳۰۰،۰۰۰	۵۰۰،۰۰۰

۲.۱۱.۸ نمودار ریسک

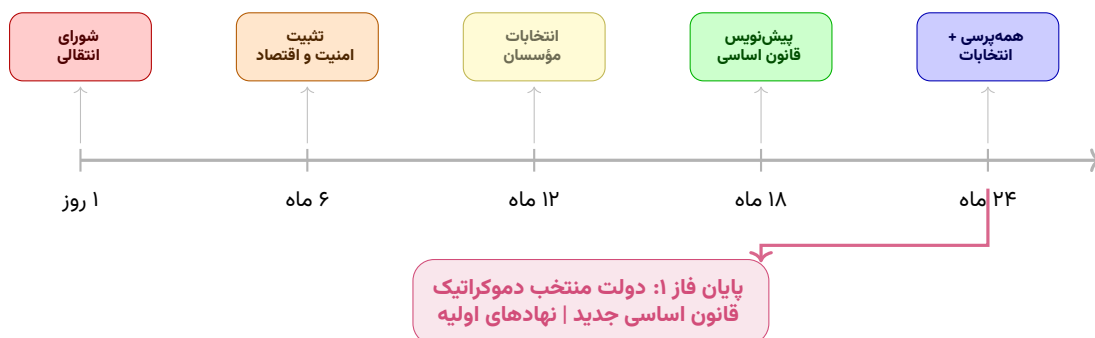
۱۲.۸ شاخص‌های موفقیت فاز اول

۱۳.۸ جمع‌بندی: ۲۴ ماه سرنوشت‌ساز

خلاصه فصل

خلاصه فصل ۸:

۱. **لحظه صفر** نیازمند آمادگی قبلی است – شورای انتقالی باید از پیش شکل گرفته باشد
۲. **شورای انتقالی ۲۱ نفره** باید فراگیر و نماینده همه اقشار باشد
۳. **دولت موقت تکنوکرات** باید بحران‌ها را مدیریت کند، نه سیاست‌بازی
۴. **۶ ماه اول** تمرکز بر امنیت، آزادی‌ها، و تثبیت اقتصادی
۵. **انتخابات مجلس مؤسسان** در ماه ۱۱ – نقطه عطف دموکراتیک
۶. **قانون اساسی جدید** با مشارکت گسترده مردمی تدوین می‌شود
۷. **همه‌پرسی ماه ۲۱ و انتخابات عمومی ماه ۲۴** پایان دوره گذار
۸. **مدیریت نیروهای امنیتی** با رویکرد اصلاح (نه انحلال کامل)
۹. **رفع تحریم‌ها** حیاتی‌ترین اولویت دیپلماتیک است
۱۰. **عدالت انتقالی** باید متعادل باشد – نه شتاب‌زده، نه تعلل‌آمیز

شکل ۱۲.۸: نقاط عطف فاز اول گذار

«دو سال اول گذار، بیش از دو دهه آینده را شکل می‌دهد. هر اشتباه در این دوره، سال‌ها برای اصلاح زمان می‌برد.»

– گیلرمو اودانل، نظریه‌پرداز گذار دموکراتیک

منابع فصل هشتم

- [۱] L. Whitehead, & P. Schmitter, G., O'Donnell, Transitions (۱۹۸۶). Press. University Hopkins Johns Rule. Authoritarian from
- [۲] A. Stepan, & J. Linz, Transition Democratic of Problems (۱۹۹۶). Press. University Hopkins Johns Consolidation. and
- [۳] T. Carothers, Journal Paradigm." Transition the of End "The (۲۰۰۲). Democracy, of (۱)۱۳، ۲۱-۵.
- [۴] IDEA. International Review. Global A Constitution-Building: (۲۰۱۷). Stockholm.
- [۵] J. Elster, Constitution- the in Mechanisms and "Forces (۱۹۹۵). Journal, Law Duke Process." Making (۲)۴۵، ۳۹۶-۳۶۴.
- [۶] P. Hayner, the and Justice Transitional Truths: Unspeakable (۲۰۱۱). Routledge. Commissions. Truth of Challenge
- [۷] P. Greiff, De "Theorizing "Transitional Justice." Nomos، ۵۱ (۲۰۱۲). ۷۷-۳۱.
- [۸] L. Diamond, Consolida- Toward Democracy: Developing (۱۹۹۹). Press. University Hopkins Johns tion.
- [۹] A. Przeworski, Uni- Cambridge Market. the and Democracy (۱۹۹۱). Press. versity
- [۱۰] IMF. (۲۰۲۳) Report: Staff Iran. of Republic Islamic
- [۱۱] Commission. Venice Amend- Constitutional on Report (۲۰۲۲). Europe. of Council ment.
- [۱۲] ACE Electoral Knowledge Network. (۲۰۲۳) De- System Electoral Database. sign
- [۱۳] P. Bremer, Schuster. & Simon Iraq. in Year My (۲۰۰۶).
- [۱۴] بشیریه، حسین. (۱۳۹۹). گذار به دموکراسی. نشر نگاه معاصر.
- [۱۵] آبراهامیان، یرواند. (۱۳۹۸). تاریخ ایران مدرن. ترجمه محمد ابراهیم فتاحی. نشر نی.
- [۱۶] Watch. Rights Human Iran. :۲۰۲۳ Report World (۲۰۲۳).

فصل ۹

فاز ۲: نهادسازی (سال ۳-۵)

خلاصه فصل

خلاصه فصل: فاز دوم گذار به ساختن نهادهای پایدار دموکراتیک اختصاص دارد. در این سه سال، قانون اساسی جدید اجرایی می‌شود، ساختار فدرالی کشور شکل می‌گیرد، قوه قضائیه مستقل بنا می‌شود، نظام آموزشی بازسازی می‌گردد، و جامعه مدنی تقویت می‌شود. این فصل نقشه راه تفصیلی نهادسازی را با تأکید بر تجربه کشورهایی که در این فاز موفق بودند (آلمان، ژاپن، اسپانیا) ارائه می‌دهد. چالش اصلی این دوره، تبدیل وعده‌های قانون اساسی به واقعیت‌های نهادی است.

۱.۹ مقدمه: از قانون تا نهاد

«قانون اساسی کاغذی است اگر نهادهایی برای اجرایش وجود نداشته باشد. نهادها استخوان‌بندی دموکراسی‌اند؛ بدون آن‌ها، دموکراسی تنها شعار است.»

— داگلاس نورث، برنده نوبل اقتصاد

با پایان فاز اول، ایران دارای قانون اساسی جدید و دولت منتخب است. اما این تازه آغاز راه است. تجربه جهانی نشان می‌دهد که بسیاری از کشورها قانون اساسی دموکراتیک دارند اما دموکراسی واقعی ندارند. تفاوت در **نهادسازی** است.

۱.۱.۹ تعریف نهاد

الگو و درس

نهاد چیست؟

نهاد (Institution) مجموعه‌ای از قواعد، رویه‌ها، و سازمان‌هاست که:

- رفتار افراد و گروه‌ها را شکل می‌دهد
- پایدار و مستقل از افراد خاص است
- خودتقویت‌کننده است (نقض آن هزینه دارد)
- مشروعیت اجتماعی دارد

مثال: دادگاه قانون اساسی یک نهاد است – فراتر از قضات فعلی، با رویه‌های مشخص، و مورد احترام جامعه.

۲.۱.۹ اولویت‌های نهاده سازی فاز دوم

حیاتی اولویت

استقلال
قوه قضائیه

نظام فدرالی
و استان‌ها

بالا اولویت

نهاده‌های
نظارتی مستقل

اصلاح نظام
آموزشی

متوسط اولویت

تقویت
جامعه مدنی

اصلاح
بوروکراسی

۱ فاز از تداوم

رفع تحریم
و بازسازی اقتصاد

عدالت
انتقالی

گذار از پس ۵ تا ۳ سال

شکل ۱.۹: اولویت‌بندی نهاده سازی در فاز دوم

۲.۹ استقرار ساختار فدرالی

هشدار

چرا فدرالیسم برای ایران ضروری است؟

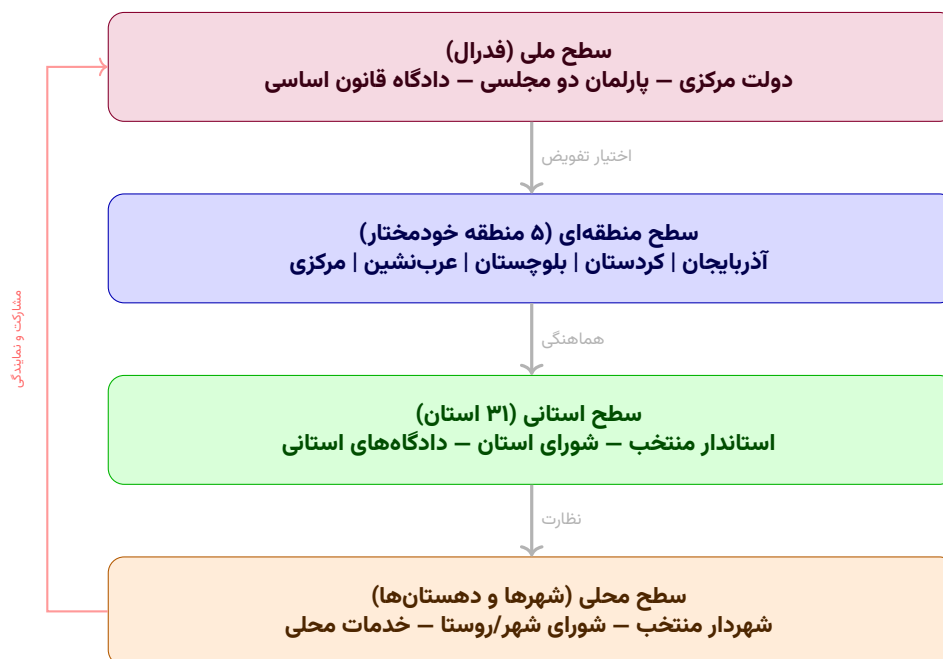
- تنوع قومی-زبانی: ۴۰٪ جمعیت غیرفارس‌زبان
- بی‌اعتمادی تاریخی به مرکز: ۱۰۰ سال تمرکزگرایی
- نابرابری منطقه‌ای: شکاف ۴ برابری درآمد سرانه
- وسعت جغرافیایی: ۶.۱ میلیون کیلومتر مربع
- تجربه همسایگان: موفقیت فدرالیسم در هند و شکست تمرکز در عراق

۱.۲.۹ مدل فدرالیسم همبسته برای ایران

جدول ۱.۹: مقایسه مدل‌های فدرالیسم و انتخاب برای ایران

ویژگی	آمریکا	آلمان	هند	سوئیس	پیشنهاد ایران
نوع تعداد واحدها	دوگانه ۵۰	همبسته ۱۶	نامتقارن ۲۸	مشارکتی ۲۶	همبسته ۵ منطقه + ۳۱ استان
استقلال مالی زبان رسمی	بالا ۱	متوسط ۱	پایین ۲۲	بالا ۴	متوسط ۱ ملی + ۶ منطقه‌ای
انحلال واحد	ممکن نیست	ممکن نیست	ممکن	ممکن نیست	ممکن نیست
مجلس دوم	سنا (ایالتی)	بوندسرات	راجیا سابا	شورای ایالات	مجلس اقوام

۲.۲.۹ تقسیمات پیشنهادی کشوری

شکل ۲.۹: ساختار چهارلایه حکومت در نظام فدرالی پیشنهادی

جدول ۲.۹: مشخصات پنج منطقه خودمختار پیشنهادی

منطقه	استان‌ها	جمعیت (م)	مساحت (هزار km ²)	زبان منطقه‌ای	مرکز پیشنهادی
آذربایجان	شرقی، غربی، اردبیل، زنجان	۱۲	۱۰۵	ترکی آذربایجانی	تبریز
کردستان	کردستان، کرمانشاه، ایلام، بخشی از همدان	۶	۶۵	کردی	سنندج
بلوچستان	سیستان و بلوچستان	۳	۱۸۷	بلوچی	زاهدان
عربستان مرکزی	خوزستان ۲۳ استان باقیمانده	۵۹	۶۴ ۲۲۷،۱	عربی فارسی	اهواز تهران
جمع	۳۱	۸۵	۶۴۸،۱		

۳.۲.۹ پنج منطقه خودمختار

الگو و درس

الگوی اسپانیا: «دولت خودمختاری‌ها»

اسپانیا با ۱۷ منطقه خودمختار (Comunidades Autónomas) نشان داد که فدرالیسم نامتقارن می‌تواند هم وحدت ملی را حفظ کند و هم به خواسته‌های قومی پاسخ دهد. کاتالونیا و باسک بیشترین خودمختاری را دارند (پلیس محلی، آموزش به زبان محلی، مالیات مستقل) درحالی‌که مناطق دیگر کمتر. این انعطاف، جدایی‌طلبی را کنترل کرده است.

۴.۲.۹ تقسیم صلاحیت‌ها

۵.۲.۹ نظام مالی فدرالی

۳.۹ بازسازی قوه قضائیه

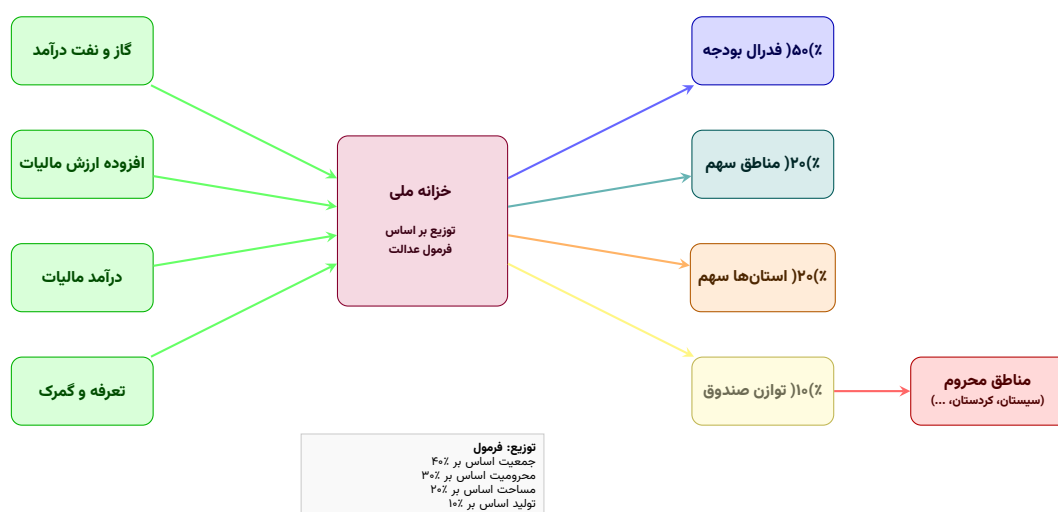
هشدار

وضعیت قوه قضائیه ایران در نقطه گذار:

- وابستگی کامل به رهبری – فقدان استقلال
- قضات شرعی بدون تحصیلات حقوقی مدرن
- دادگاه‌های انقلاب با رویه‌های غیراستاندارد
- شکنجه و اعترافات اجباری رایج

جدول ۳.۹: تقسیم صلاحیت‌ها بین سطوح حکومتی

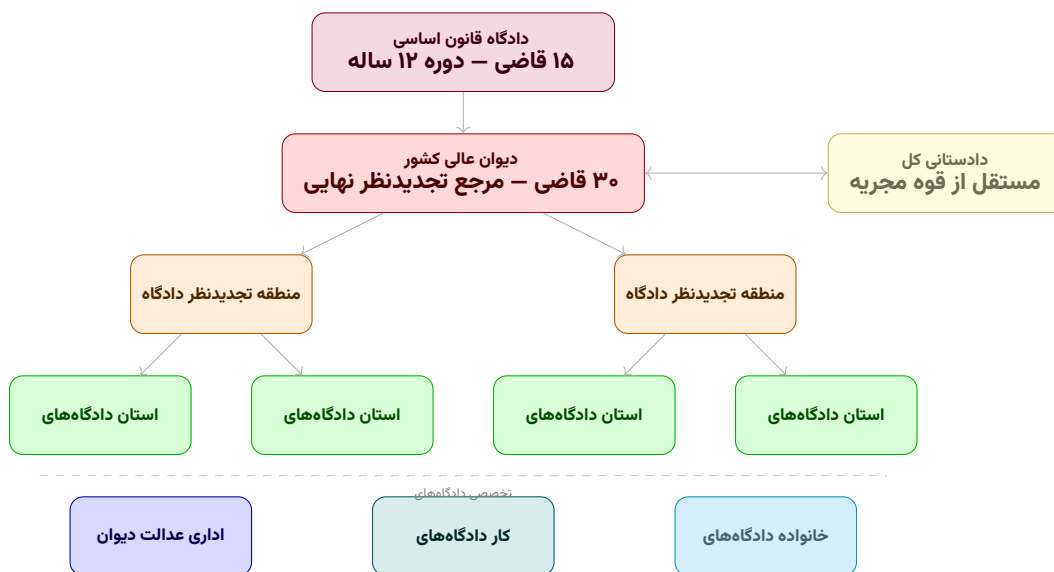
ردیف	حوزه	ملی	منطقه	استان	محلی
۱	دفاع و امنیت ملی	✓			
۲	سیاست خارجی	✓			
۳	پول و بانکداری	✓			
۴	گمرک و تجارت خارجی	✓			
۵	شهروندی و مهاجرت	✓			
۶	انرژی (نفت، گاز، برق)	✓	✓		
۷	حمل‌ونقل بین‌استانی	✓	✓		
۸	آموزش عالی	✓	✓		
۹	بهداشت (سیاست‌گذاری)	✓	✓		
۱۰	مدیریت آب (حوضه‌ها)		✓		
۱۱	آموزش (ابتدایی و متوسطه)		✓	✓	
۱۲	پلیس محلی		✓		
۱۳	بهداشت (اجرا)		✓		
۱۴	رسانه محلی		✓		
۱۵	حمل‌ونقل درون‌شهری	✓			
۱۶	مسکن و شهرسازی	✓			
۱۷	آب و فاضلاب شهری	✓			
۱۸	فضای سبز و پارک‌ها	✓			

شکل ۳.۹: نظام مالی فدرالی: جریان درآمدها و توزیع بودجه

- فساد گسترده در دستگاه قضا
 - تبعیض جنسیتی در شهادت و دیه
- بازسازی قوه قضائیه از صفر ضروری است.

۱.۳.۹ ساختار جدید قوه قضائیه

شکل ۴.۹: ساختار پیشنهادی قوه قضائیه مستقل

۲.۳.۹ اصول کلیدی قضایی

جدول ۴.۹: اصول بنیادین نظام قضایی جدید

ردیف	اصل	تضمین اجرایی
۱	استقلال قضات	انتخاب توسط شورای قضایی مستقل، نه دولت
۲	تصدی مادام‌العمر	عزل تنها به حکم دادگاه انتظامی قضات
۳	برابری در برابر قانون	حذف تبعیض جنسیتی، قومی، دینی
۴	اصل برائت	متهم بی‌گناه است تا اثبات جرم
۵	حق وکیل	وکیل رایگان برای ناتوانان مالی
۶	منع شکنجه	اعترافات تحت فشار باطل است
۷	علنی بودن محاکمات	جز در موارد استثنایی
۸	حق تجدیدنظر	حداقل دو درجه رسیدگی
۹	تناسب مجازات	ممنوعیت مجازات‌های غیرانسانی

۳.۳.۹ دادگاه قانون اساسی

الگو و درس

الگوی دادگاه قانون اساسی آلمان: (Bundesverfassungsgericht)

معتبرترین دادگاه قانون اساسی جهان با ویژگی‌های:

- ۱۶ قاضی منتخب بوندستاگ و بوندسرات (نصف-نصف)
- دوره ۱۲ ساله بدون تمدید – استقلال از فشار سیاسی
- صلاحیت گسترده: ابطال قوانین، حل اختلاف قوا، حمایت از حقوق فردی
- دسترسی مستقیم شهروندان (Verfassungsbeschwerde)
- ۹۹٪ آلمانی‌ها به آن اعتماد دارند

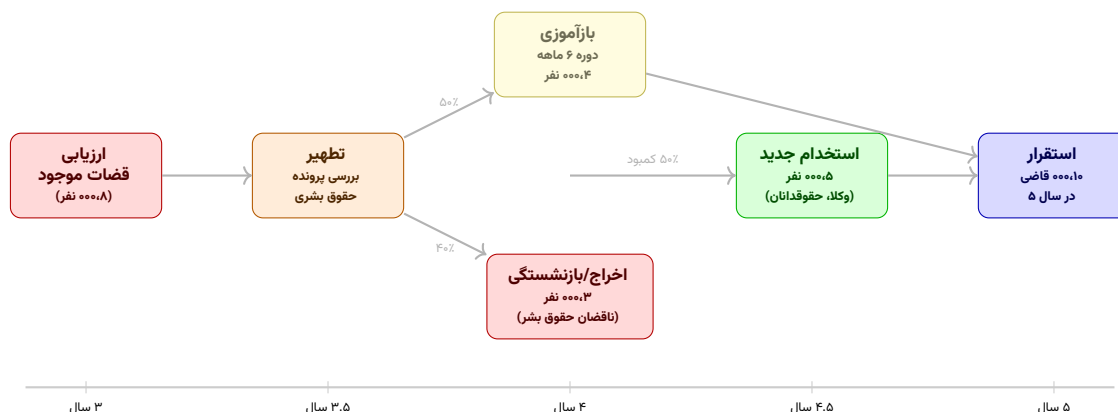
جدول ۵.۹: ترکیب و صلاحیت‌های دادگاه قانون اساسی پیشنهادی

بند	موضوع	مشخصات
۱	تعداد قضات	۱۵ نفر (۳ شعبه ۵ نفره)
۲	نحوه انتخاب	۵ توسط مجلس، ۵ توسط مجلس اقوام، ۵ توسط قضات دیوان عالی
۳	شرایط	حداقل ۲۰ سال سابقه قضایی یا حقوقی
۴	دوره	۱۲ سال، غیرقابل تمدید
۵	صلاحیت‌ها	بررسی انطباق قوانین با قانون اساسی
۶		حل اختلاف بین قوا
۷		حل اختلاف بین مرکز و مناطق
۸		رسیدگی به شکایات حقوق بنیادین
۹		نظارت بر انتخابات
۱۰		انحلال احزاب ضددموکراتیک

۴.۳.۹ بازآموزی و جایگزینی قضات

۴.۹ نهادهای نظارتی مستقل

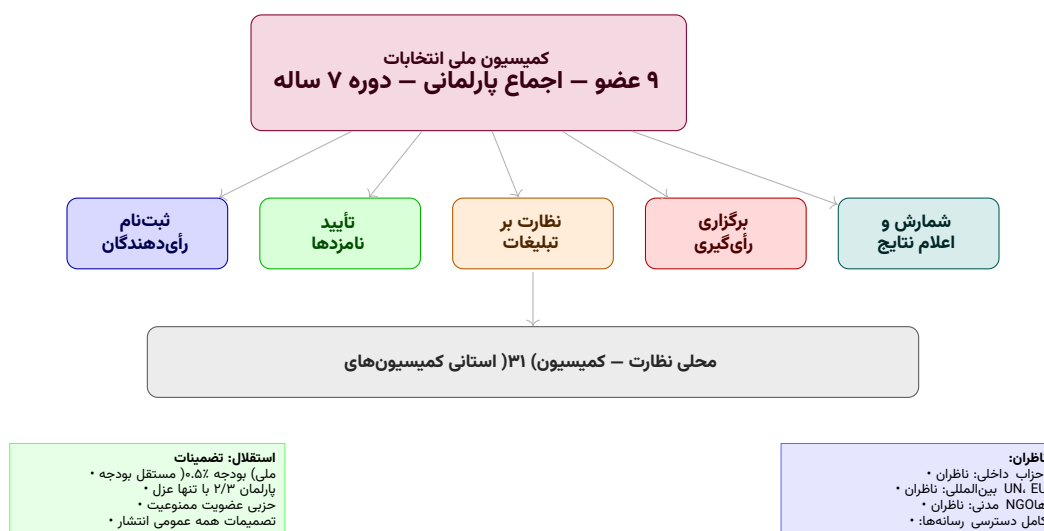
برای تضمین پاسخگویی و جلوگیری از فساد، نهادهای نظارتی مستقل از قوای سه‌گانه ضروری هستند.

شکل ۵.۹: فرآیند بازسازی کادر قضایی

جدول ۶.۹: نهادهای نظارتی مستقل پیشنهادی

نهاد	وظیفه اصلی	نحوه انتخاب رئیس	تعداد اعضا	دوره
کمیسیون انتخابات	نظارت بر انتخابات	اجماع پارلمان	۹	۷ سال
دیوان محاسبات	حسابرسی مالی دولت	مجلس اقوام	۱۵	۹ سال
کمیسیون حقوق بشر	حمایت از حقوق بنیادین	رئیس جمهور + تأیید مجلس	۱۱	۶ سال
سازمان بازرسی کل	مبارزه با فساد	شورای قضایی	۱	۵ سال
بانک مرکزی مستقل	سیاست پولی	کابینه + تأیید مجلس	۹ شورا	۸ سال
سازمان صداوسیما	رسانه عمومی بی طرف	هیئت امنای منتخب	۱۳	۶ سال
کمیسیون رقابت	جلوگیری از انحصار	مجلس	۵	۵ سال
آمبادزمن (دادستان مردم)	شکایات شهروندان	رأی مستقیم مجلس	۱	۷ سال

شکل ۶.۹: ساختار کمیسیون ملی انتخابات

۱.۴.۹ معماری نهادهای نظارتی

۲.۴.۹ کمیسیون ملی انتخابات

۵.۹ اصلاح نظام آموزشی

هشدار

وضعیت آموزش در ایران:

- محتوای ایدئولوژیک: ۳۰٪ برنامه درسی مذهبی/سیاسی
- تبعیض جنسیتی: محدودیت رشته‌ها برای دختران
- سرکوب زبان‌های محلی: آموزش فقط به فارسی
- فرار مغزها: ۱۵۰،۰۰۰ نخبه سالانه مهاجرت می‌کنند
- کیفیت پایین: رتبه ۹۰+ در آزمون‌های بین‌المللی
- تاریخ‌نگاری جعلی: حذف بخش‌هایی از تاریخ معاصر

۱.۵.۹ اهداف اصلاح آموزشی

جدول ۷.۹: اهداف پنج‌ساله اصلاح نظام آموزشی

هدف	شاخص	وضعیت فعلی	هدف سال ۵	اقدام کلیدی
سکولاریزه کردن	سهم محتوای مذهبی	۳۰٪	۵٪ (اختیاری)	بازنویسی کتب
چندزبانگی	آموزش به زبان مادری	۰٪	۱۰۰٪ مناطق قومی	معلم و کتاب محلی
برابری جنسیتی	رشته‌های باز برای دختران	۷۰٪	۱۰۰٪	لغو محدودیت‌ها
کیفیت	رتبه PISA	—	جزو ۵۰ کشور	اصلاح برنامه درسی
تفکر انتقادی	ساعات بحث/پروژه	۵٪	۳۰٪	آموزش معلمان
تاریخ واقعی	پوشش تاریخ معاصر	سانسور شده	کامل و بی‌طرف	کتب جدید

۲.۵.۹ ساختار جدید آموزش

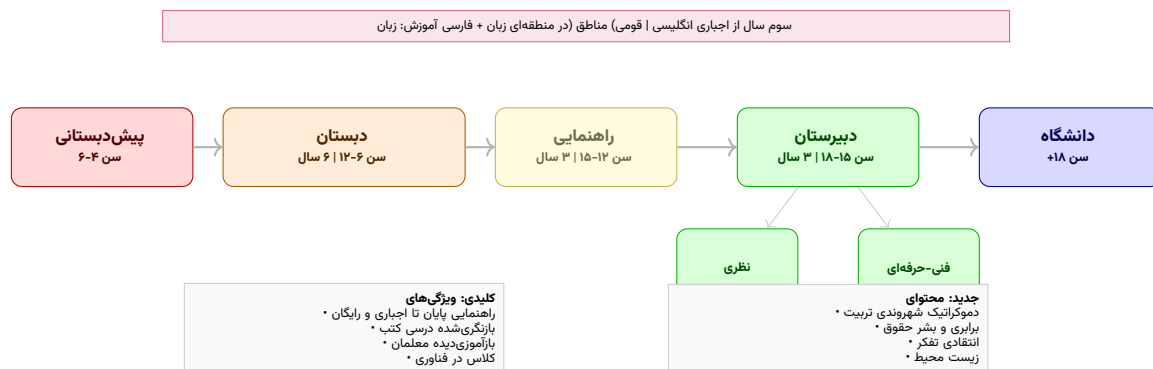
۳.۵.۹ آموزش چندزبانه

الگو و درس

الگوی سوئیس: چهار زبان رسمی

سوئیس با ۴ زبان رسمی (آلمانی ۶۳٪، فرانسوی ۲۳٪، ایتالیایی ۸٪، رومانش ۵.۰٪) نشان داده که چندزبانگی تهدید نیست:

- آموزش ابتدایی به زبان مادری

شکل ۷.۹: ساختار جدید نظام آموزشی

- زبان دوم ملی از سال سوم
- انگلیسی از سال پنجم
- هویت ملی سوئیسی قوی‌تر از هویت‌های زبانی

جدول ۸.۹: برنامه آموزش چندزبانه در مناطق قومی ایران

مقطع	زبان اول	زبان دوم	زبان سوم	سهم محتوا	یادداشت
پیش‌دبستانی	زبان مادری ۱۰۰٪	—	—	کامل محلی	پایه زبانی
دبستان ۱-۳	زبان مادری ۸۰٪	فارسی ۲۰٪	—	عمدتاً محلی	معرفی فارسی
دبستان ۴-۶	زبان مادری ۵۰٪	فارسی ۴۰٪	انگلیسی ۱۰٪	متوازن	دوزبانگی
راهنمایی	زبان مادری ۴۰٪	فارسی ۵۰٪	انگلیسی ۱۰٪	عمدتاً فارسی	آماده‌سازی
دبیرستان	انتخابی	فارسی ۶۰٪	انگلیسی ۲۰٪	ملی + محلی	تخصص

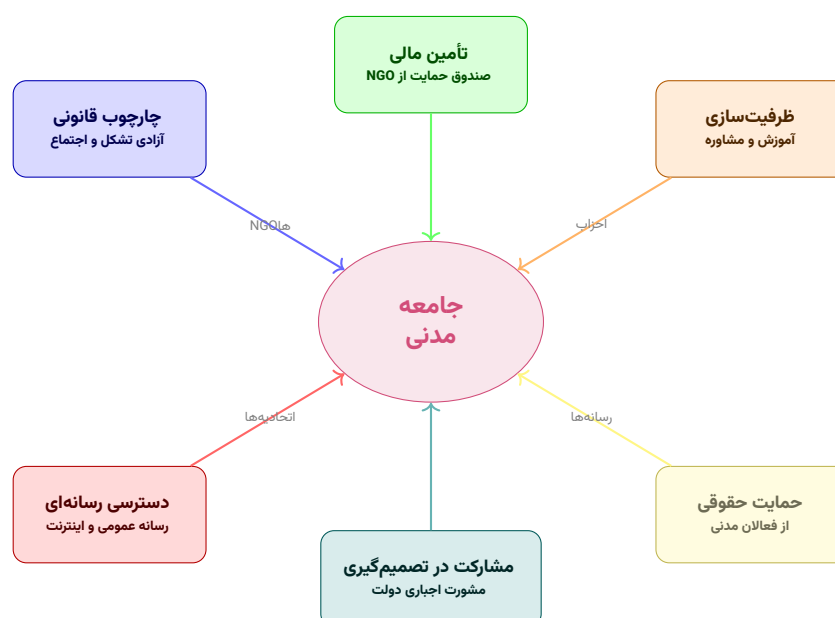
۶.۹ تقویت جامعه مدنی

«دموکراسی بدون جامعه مدنی قوی مانند ساختمان بدون پی است — زیبا اما ناپایدار.»

— رابرت پاتنام، دانشمند سیاسی

جدول ۹.۹: وضعیت جامعه مدنی ایران: قبل و هدف

شاخص	توضیح	وضعیت فعلی	هدف سال ۵
های NGO ثبت شده	تعداد سازمان های مردم نهاد	۲۰،۰۰۰ (اکثراً غیرفعال)	۱۰۰،۰۰۰ فعال
آزادی تشکل	امتیاز House Freedom	۲/۴۰	۳۰/۴۰
اتحادیه های کارگری مستقل	تعداد	۰	۵۰۰+
احزاب سیاسی فعال	با حضور واقعی	۳-۴	۵۰+
رسانه های مستقل	تعداد	۰ (داخل)	۵۰۰+
مشارکت داوطلبانه	درصد جمعیت	۵٪	۲۵٪

شکل ۸.۹: شش رکن حمایت از جامعه مدنی

جدول ۱۰.۹: مقایسه قوانین NGO: وضعیت فعلی و پیشنهادی

موضوع	قانون فعلی	قانون پیشنهادی	استاندارد بین المللی
ثبت نام	نیاز به مجوز وزارت کشور	اعلامی (notification)	Guidelines UN
زمان ثبت	۶ ماه تا ۲ سال	۳۰ روز	EU: ۱۵-۳۰ روز
حق اعتراض به رد	محدود	دادگاه اداری	کنوانسیون اروپایی
تأمین مالی خارجی	ممنوع	مجاز با شفافیت	compliant FATF
فعالیت سیاسی	ممنوع	مجاز (جز احزاب)	ICCPR ماده ۲۲
انحلال	به دستور دولت	فقط به حکم دادگاه	Commission Venice
معافیت مالیاتی	محدود	گسترده برای خیریه ها	standards OECD

۱.۶.۹ وضعیت جامعه مدنی در نقطه گذار

۲.۶.۹ چارچوب حمایت از جامعه مدنی

۳.۶.۹ قانون جامع تشکل‌ها و NGOها

۴.۶.۹ صندوق ملی حمایت از جامعه مدنی

الگو و درس

الگوی صندوق ملی دموکراسی آمریکا: (NED)

NED سالانه ۳۰۰ میلیون دلار به NGOها در سراسر جهان کمک می‌کند. ویژگی‌های کلیدی:

- بودجه دولتی اما مدیریت مستقل
- هیئت‌مدیره دوحزبی (جمهوری‌خواه + دموکرات)
- شفافیت کامل در اعطای کمک‌ها
- ارزیابی مستقل اثربخشی

پیشنهاد برای ایران: صندوق ملی توسعه جامعه مدنی با بودجه سالانه ۵۰۰ میلیارد تومان

جدول ۱۱.۹: ساختار صندوق ملی حمایت از جامعه مدنی

بند	موضوع	مشخصات
۱	بودجه سالانه	۵۰۰ میلیارد تومان (۱۰٪ بودجه ملی)
۲	منبع	بودجه عمومی + کمک‌های بین‌المللی
۳	هیئت‌مدیره	۱۱ نفر: ۵ نماینده مجلس، ۳ نماینده NGO، ۳ کارشناس مستقل
۴	معیار تخصیص	شفافیت، اثربخشی، پوشش جغرافیایی
۵	سقف کمک	حداکثر ۵ میلیارد تومان به هر NGO در سال
۶	حوزه‌های اولویت	حقوق بشر، محیط زیست، زنان، اقوام، جوانان
۷	نظارت	حسابرسی سالانه توسط دیوان محاسبات
۸	شفافیت	انتشار عمومی همه کمک‌ها

۷.۹ اصلاح بوروکراسی دولتی

هشدار

وضعیت بوروکراسی ایران:

- ۵.۲ میلیون کارمند دولت (بدون نظامی)
- ۵۰٪ بودجه صرف حقوق کارکنان
- ۳۰٪ پست‌ها موازی یا غیرضروری
- انتصابات سیاسی-ایدئولوژیک به جای شایستگی
- فساد سیستماتیک در استخدام و ارتقا
- بهره‌وری پایین: ۳۰٪ OECD

۱.۷.۹ اصول اصلاح اداری

جدول ۱۲.۹: اصول و اقدامات اصلاح بوروکراسی

اصل	مشکل فعلی	اقدام اصلاحی	شاخص موفقیت
شایسته‌سالاری	انتصاب سیاسی	آزمون‌های استخدامی شفاف	۱۰۰٪ استخدام رقابتی
کوچک‌سازی	تورم نیرو	بازنشستگی داوطلبانه	کاهش ۲۰٪ نیرو
تمرکززدایی	همه تصمیمات در تهران	واگذاری به استان‌ها	۵۰٪ تصمیمات محلی
دیجیتال‌سازی	کاغذبازی	دولت الکترونیک	۸۰٪ خدمات آنلاین
شفافیت	پنهان‌کاری	دسترسی آزاد به اطلاعات	قانون FOI اجرایی
پاسخگویی	فقدان نظارت	ارزیابی عملکرد سالانه	همه مدیران ارزیابی‌شده

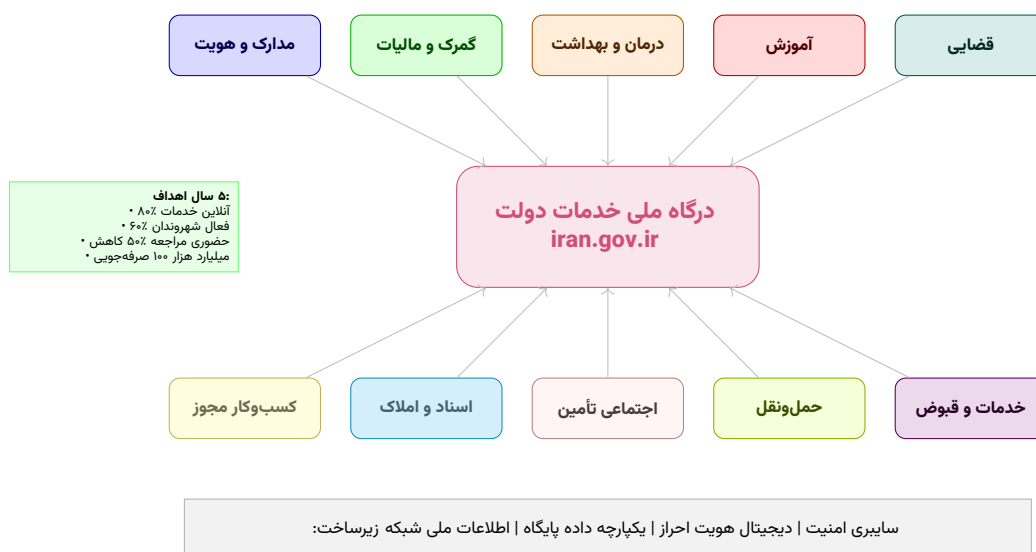
۲.۷.۹ دولت الکترونیک

۳.۷.۹ نظام جدید استخدام و ارتقا

۸.۹ رسانه‌های عمومی مستقل

«رسانه عمومی مستقل ستون چهارم دموکراسی است. بدون اطلاعات آزاد، انتخاب آزاد بی‌معناست.»

— اعلامیه UNESCO درباره رسانه‌ها

شکل ۹.۹: معماری دولت الکترونیک

جدول ۱۳.۹: نظام جدید مدیریت منابع انسانی دولت

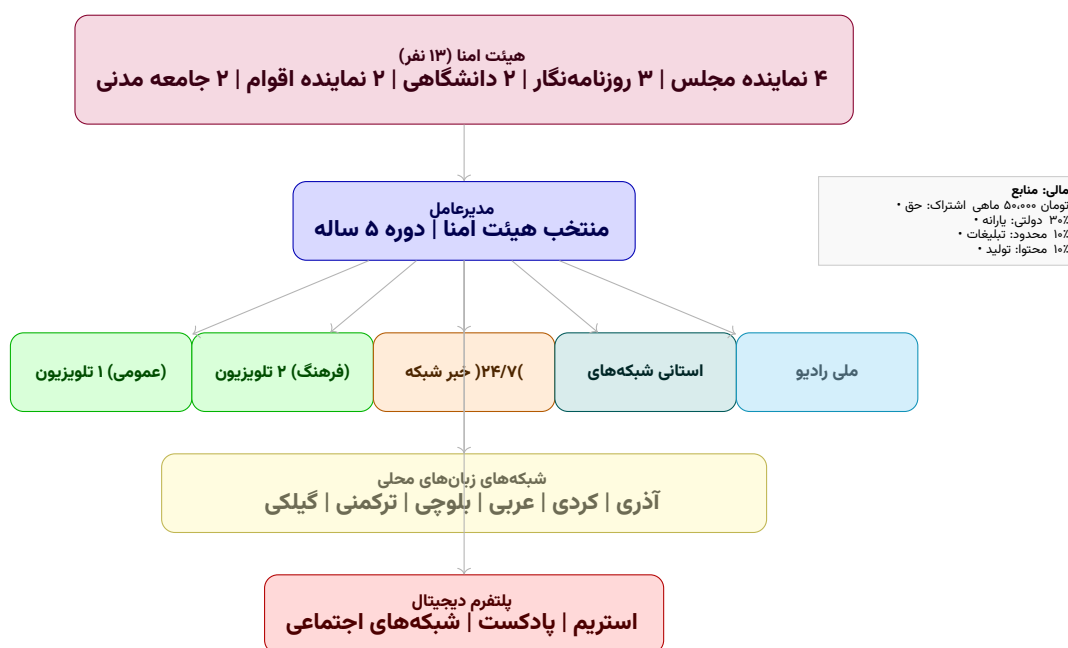
مرحله	روش فعلی	روش جدید	سازوکار
استخدام	معرفی نامه مصاحبه	+ آزمون سراسری	+ سازمان سنجش مستقل
انتصاب مدیران	سیاسی-ایدئولوژیک	شایستگی + تجربه	کمیته انتصابات مستقل
ارزیابی عملکرد	صورری یا فاقد	سالانه با شاخص های کمی	سیستم ۳۶۰ درجه
ارتقا	ارشددیت + رابطه	عملکرد + آموزش	امتیازبندی شفاف
حقوق و مزایا	نابرابر، رانتی	یکسان، بر اساس رتبه	جدول حقوق واحد
آموزش ضمن خدمت	محدود ایدئولوژیک	اجباری حرفه ای	۴۰ ساعت سالانه

۱.۸.۹ تبدیل صداوسیما به رسانه عمومی مستقل

جدول ۱۴.۹: مقایسه صداوسیمای فعلی با مدل پیشنهادی

ویژگی	صداوسیمای فعلی	مدل پیشنهادی	الگوی موفق
مالکیت	دولتی (زیر نظر رهبری)	عمومی (مستقل)	BBC بریتانیا
انتصاب رئیس هیئت‌امنا	رهبر	هیئت امنای مستقل	ARD آلمان
بودجه	دولتی + تبلیغات	۱۳ نفر منتخب متنوع	NHK ژاپن
محتوا	تبلیغات حکومتی	حق اشتراک + دولتی محدود	SVT سوئد
دسترسی احزاب	صفر (جز حکومتی‌ها)	اطلاع‌رسانی بی‌طرف برابر در انتخابات	PBS آمریکا
			همه کشورهای OECD

۲.۸.۹ ساختار سازمان رسانه عمومی ایران (رعا)

شکل ۱۰.۹: ساختار سازمان رسانه عمومی ایران

۹.۹ تداوم عدالت انتقالی

در فاز دوم، عدالت انتقالی از مرحله فوری به مرحله نهادی وارد می‌شود.

جدول ۱۵.۹: تقویم عدالت انتقالی فاز دوم

سال	محور	اقدامات	خروجی
۳	محاکمات	آغاز محاکمه فرماندهان سرکوب	۵۰ محاکمه
۳	حقیقت‌یابی	ادامه جلسات استماع عمومی	۱۰،۰۰۰ شهادت
۳-۴	جبران خسارت	برنامه جامع غرامت به قربانیان	۵۰۰،۰۰۰ خانواده
۴	اصلاح نهادی	تطهیر نهادهای امنیتی و قضایی	گزارش تطهیر
۴-۵	تاریخ‌نگاری	ثبت رسمی جنایات در تاریخ	کتاب درسی جدید
۵	یادبود	ساخت موزه و بناهای یادبود	موزه ملی قربانیان
۵	گزارش نهایی	انتشار گزارش کمیسیون حقیقت	سند ملی

۱.۹.۹ اقدامات عدالت انتقالی سال‌های ۳-۵

۲.۹.۹ دادگاه ویژه جنایات دوره استبداد

الگو و درس

الگوی دادگاه‌های ویژه:

آرژانتین: محاکمه ژنرال‌های دیکتاتوری (۱۹۸۵) – نماد عدالت در آمریکای لاتین
آلمان: دادگاه‌های نورنبرگ (۱۹۴۵-۴۶) – پایه حقوق بین‌الملل کیفری
رواندا: دادگاه‌های گاکاچا – عدالت ترمیمی در سطح محلی
پیشنهاد برای ایران: ترکیبی از محاکمات رسمی (برای جنایات بزرگ) و کمیسیون حقیقت (برای موارد دیگر)

جدول ۱۶.۹: صلاحیت و ساختار دادگاه ویژه

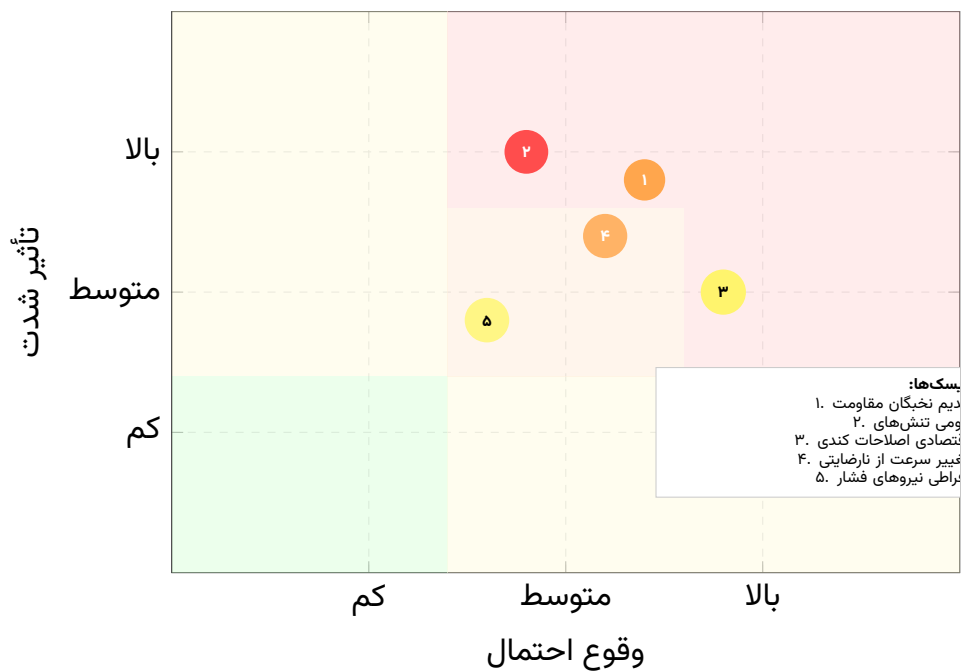
بند	موضوع	مشخصات
۱	صلاحیت موضوعی	جنایت علیه بشریت، شکنجه، اعدام‌های فراقضایی، ناپدیدسازی
۲	صلاحیت زمانی	۱۳۵۷ تا روز گذار
۳	ترکیب قضات	۹ قاضی: ۶ ایرانی + ۳ بین‌المللی
۴	دادستان	دادستان مستقل منتخب مجلس
۵	حقوق متهمان	استانداردهای بین‌المللی (وکیل، علنی بودن، تجدیدنظر)
۶	مجازات‌ها	حبس (حداکثر ابد) – ممنوعیت اعدام
۷	مرور زمان	جنایات علیه بشریت: بدون مرور زمان
۸	حمایت از شهود	برنامه حفاظت از شاهدان

جدول ۱۷.۹: شاخص‌های کلیدی موفقیت (KPI) فاز دوم

کد	شاخص	پایان سال ۳	پایان سال ۴	پایان سال ۵
۱P	استقرار ساختار فدرالی	۵۰٪	۸۰٪	۱۰۰٪
۲P	استقلال قضات (نظرسنجی)	۴۰٪	۵۵٪	۷۰٪
۳P	پوشش آموزش چندزبانه	۲۰٪ مناطق	۶۰٪	۱۰۰٪
۴P	های NGO فعال ثبت شده	۴۰،۰۰۰	۷۰،۰۰۰	۱۰۰،۰۰۰
۵P	خدمات دولت الکترونیک	۴۰٪	۶۰٪	۸۰٪
۶P	شاخص آزادی مطبوعات	رتبه ۱۲۰	رتبه ۱۰۰	رتبه ۸۰
۷P	اعتماد به نهادهای (نظرسنجی)	۴۵٪	۵۵٪	۶۵٪
۸P	تطهیر نیروهای امنیتی	۶۰٪	۸۵٪	۱۰۰٪
۹P	محاكمات عدالت انتقالی	۲۰	۵۰	۱۰۰
۱۰P	رضایت اقوام (نظرسنجی)	۵۰٪	۶۰٪	۷۰٪

۱۰.۹ شاخص‌های موفقیت فاز دوم

۱۱.۹ چالش‌ها و ریسک‌های فاز دوم

شکل ۱۱.۹: ماتریس ریسک فاز دوم

هشدار

ریسک اصلی فاز دوم: «دام انتظارات»

مردم پس از انقلاب انتظار بهبود سریع دارند. اما نهادسازی زمان‌بر است. اگر بهبود ملموس دیده نشود، سرخوردگی می‌تواند به:

- رأی به پوپولیست‌ها
 - اعتراضات ضد دولت جدید
 - نوستالژی رژیم قبلی
 - افزایش مهاجرت
- منجر شود.
- راه‌حل:** ادامه استراتژی «آبادانی ملموس» همراه با نهاده سازی بلندمدت

۱۲.۹ جمع‌بندی فصل

خلاصه فصل

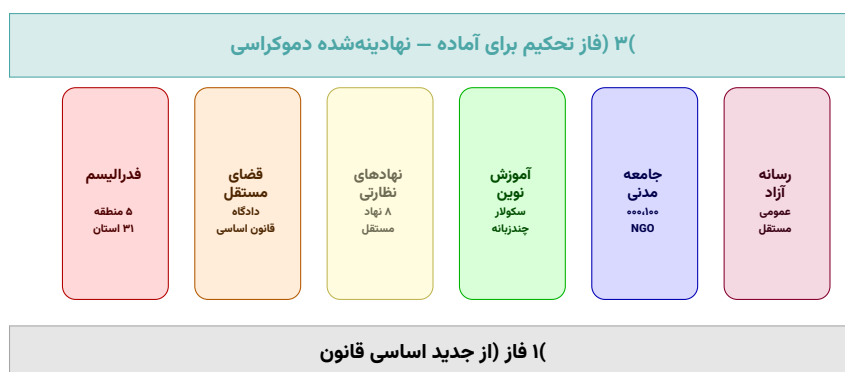
خلاصه فصل ۹:

۱. **فدرالیسم همبسته** با ۵ منطقه خودمختار و ۳۱ استان، پاسخ به تنوع قومی ایران است
۲. **قوه قضائیه مستقل** با دادگاه قانون اساسی ۱۵ نفره، ستون حاکمیت قانون است
۳. **نهادهای نظارتی مستقل** (۸ نهاد) تضمین‌کننده پاسخگویی و مبارزه با فساد هستند
۴. **اصلاح نظام آموزشی** شامل سکولاریزاسیون، چندزبانگی، و تفکر انتقادی است
۵. **جامعه مدنی قوی** با ۱۰۰،۰۰۰ NGO فعال، پایه دموکراسی مشارکتی است
۶. **دولت الکترونیک** با ۸۰٪ خدمات آنلاین، کارایی و شفافیت را افزایش می‌دهد
۷. **رسانه عمومی مستقل** جایگزین صداوسیما می‌شود
۸. **عدالت انتقالی** در این فاز به محاکمات و جبران خسارت می‌رسد
۹. **ریسک اصلی** «دام انتظارات» است که با آبادانی ملموس مدیریت می‌شود

منابع فصل نهم

[۱] Economic and Change Institutional Institutions, D. North. (۱۹۹۰). leftmargin nosep, Press. University Cambridge Performance.

[۲] Press. University Yale Democracy. of Patterns A. Lijphart. (۲۰۱۲). leftmargin nosep,

شکل ۱۲.۹: شش ستون نهادسازی فاز دوم

- [۳]، A. Stepan. (۱۹۹۹). U.S. the Beyond Democracy: and "Federalism. leftmargin nosep،
- Democracy، of Journal Model." (۴)، ۱۹-۳۴.
- [۴]، A. Huq، & T. Ginsburg. (۲۰۱۶). Perfor- Constitutional Assessing leftmargin nosep،
- Press. University Cambridge mance.
- [۵]، IDEA. International (۲۰۲۱). Democracy of State Global The leftmargin nosep،
- [۶]، Commission. Venice (۲۰۱۰). the of Independence the on Report leftmargin nosep،
- Europe. of Council System. Judicial
- [۷]، UNDP. (۲۰۱۹). Enhanced through Integrity Judicial Strengthening leftmargin nosep،
- Justice. to Access
- [۸]، R. Putnam. (۱۹۹۳). in Traditions Civic Work: Democracy Making leftmargin nosep،
- Press. University Princeton Italy. Modern
- [۹]، L. Diamond. (۱۹۹۹). Consolida- Toward Democracy: Developing leftmargin nosep،
- Press. University Hopkins Johns tion.
- [۱۰]، F. Fukuyama. (۲۰۱۴). Farrar، Decay. Political and Order Political leftmargin nosep،
- Giroux. and Straus
- [۱۱]، Bank. World (۲۰۱۷). and Governance Report: Development World leftmargin nosep،
- Law. the
- [۱۲]، UNESCO. (۲۰۲۱). and Expression of Freedom in Trends World leftmargin nosep،
- Development. Media
- [۱۳]، P. Hayner. (۲۰۱۱). Rout- Justice. Transitional Truths: Unspeakable leftmargin nosep،
- ledge.
- [۱۴]، کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۹۵). تضاد دولت و ملت. نشر نی. leftmargin nosep،
- [۱۵]، بشیریه، حسین. (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی سیاسی. نشر نگاه معاصر. leftmargin nosep،
- [۱۶]، طباطبایی، جواد. (۱۳۹۸). تاریخ اندیشه سیاسی در ایران. انتشارات مینوی leftmargin nosep،
- خرد.

فصل ۱۰

فاز ۳: تحکیم (سال ۶-۱۰)

خلاصه فصل

خلاصه فصل: فاز سوم دوره تثبیت و تعمیق دموکراسی است. در این پنج سال، نهادهای ساخته شده در فاز دوم باید امتحان خود را پس دهند: دومین و سومین دوره انتخابات، اولین انتقال مسالمت آمیز قدرت، عبور از بحران های اقتصادی، و مدیریت تنش های قومی. این فصل بر تثبیت اقتصادی، احیای محیط زیست (به ویژه بحران آب)، همگرایی منطقه ای، و شکل گیری فرهنگ دموکراتیک تمرکز دارد. شاخص موفقیت این فاز: دموکراسی ای که دیگر به افراد خاص وابسته نیست.

۱.۱۰ مقدمه: آزمون واقعی دموکراسی

«دموکراسی تنها زمانی تحکیم می شود که به "تنها بازی در شهر" تبدیل شود – وقتی هیچ بازیگر مهمی خارج از قواعد دموکراتیک عمل نکند.»

– خوان لینتز، نظریه پرداز دموکراسی

بسیاری از گذارهای دموکراتیک در فاز سوم شکست می خورند. کشورهایی که موفق به برگزاری انتخابات آزاد شدند، ممکن است در برابر چالش های این دوره تسلیم شوند:

- **خستگی از اصلاحات:** مردم از تغییرات مداوم خسته می شوند
- **ظهور پوپولیسم:** نارضایتی ها به سود افراطیون تمام می شود
- **بازگشت نیروهای قدیم:** نخبگان حذف شده بازمی گردند
- **بحران های اقتصادی:** فقر و تورم مشروعیت نظام را تضعیف می کند

۱.۱.۱۰ معیارهای تحکیم دموکراسی

جدول ۱.۱۰: معیارهای تحکیم دموکراسی (بر اساس لینتر و استپان)

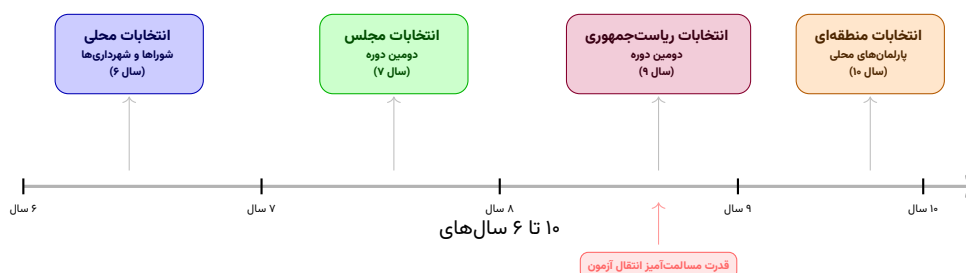
بُعد	معیار	شاخص	هدف ایران سال ۱۰
رفتاری	هیچ بازیگری خارج از قواعد	عدم کودتا، شورش، یا خشونت سیاسی	صفر تلاش ضد دموکراتیک
نگرشی	اکثریت باور به دموکراسی	نظرسنجی: دموکراسی بهترین نظام	۷۰٪+ موافق
قانونی	همه در چارچوب قانون	احترام به قانون اساسی توسط همه	رعایت ۱۰۰٪
نهادی	نهادهای مستقل و کارآمد	شاخص‌های حکمرانی	بالای میانگین جهانی
اقتصادی	اقتصاد تنظیم‌شده بازار	رشد پایدار، توزیع عادلانه	رشد ۵٪+، جینی > ۳۵.۰

۲.۱۰ انتقال مسالمت‌آمیز قدرت

هشدار

آزمون نهایی: دموکراسی زمانی تحکیم می‌شود که حزب/فرد حاکم در انتخابات ببازد و بدون خشونت قدرت را واگذار کند. این «آزمون دو انتقال» (Two-Turnover Test) (ساموئل هانتینگتون است).

۱.۲.۱۰ تقویم انتخاباتی فاز سوم

شکل ۱.۱۰: تقویم انتخاباتی فاز سوم: چهار انتخابات در پنج سال

جدول ۲.۱۰: سناریوهای محتمل انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۹

سناریو	نتیجه	احتمال	پیامد	اقدام لازم
۱	پیروزی حزب حاکم	۳۵٪	تداوم سیاست‌ها	ممانعت از اقتدارگرایی
۲	پیروزی اپوزیسیون	۴۰٪	انتقال مسالمت‌آمیز	تقویت نهادها
۳	انتخابات مناقشه‌دار	۱۵٪	بحران مشروعیت	میانجی‌گری قضایی
۴	عدم پذیرش نتیجه	۱۰٪	بحران جدی	فشار داخلی/خارجی

۲.۲.۱۰ سناریوهای انتقال قدرت

الگو و درس

الگوی غنا: انتقال مسالمت‌آمیز موفق

غنا در سال ۲۰۰۰ شاهد اولین انتقال مسالمت‌آمیز قدرت در تاریخش بود. جری رالینگز پس از ۱۹ سال حکومت، شکست حزبش را پذیرفت. کلیدهای موفقیت:

- کمیسیون انتخابات کاملاً مستقل
 - ارتش بی‌طرف
 - جامعه مدنی قوی
 - فشار بین‌المللی
 - فرهنگ سیاسی بالغ
- غنا اکنون یکی از باثبات‌ترین دموکراسی‌های آفریقا است.

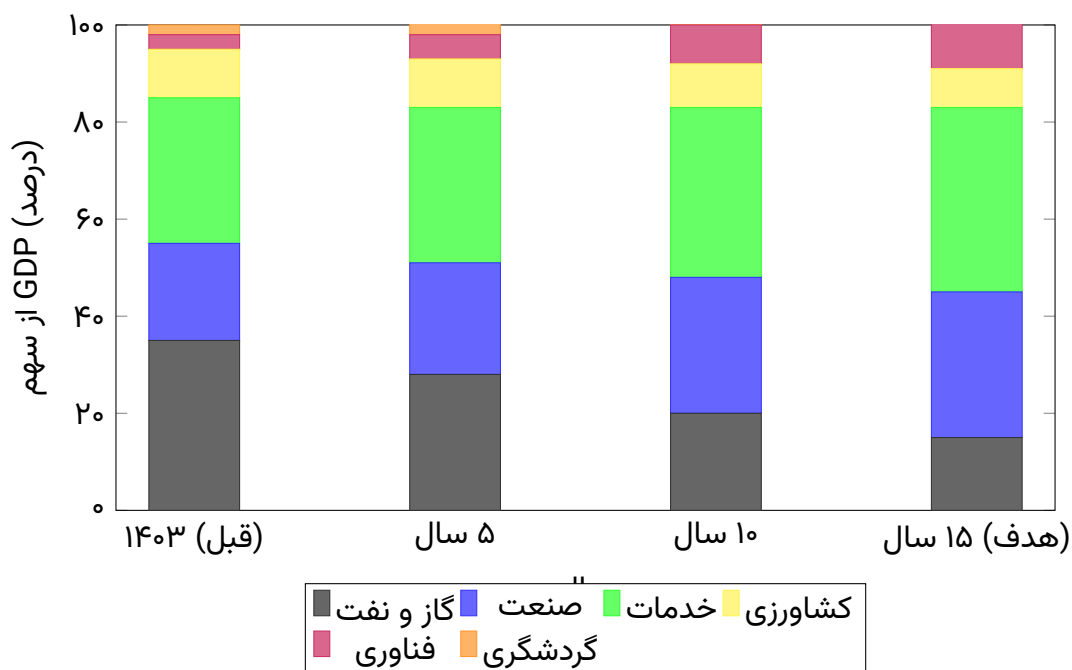
۳.۱۰ تثبیت اقتصادی

«دموکراسی نمی‌تواند در شکم گرسنه زندگی کند. رفاه اقتصادی نه شرط کافی، اما شرط لازم دموکراسی پایدار است.»

— سیمور مارتین لیپست

جدول ۳.۱۰: اهداف کلان اقتصادی سال‌های ۶ تا ۱۰

شاخص	توضیح	وضعیت سال ۵	هدف سال ۱۰	رشد سالانه
رشد GDP	تولید ناخالص داخلی	۴٪	۶٪	افزایشی
تورم	شاخص مصرف‌کننده	۱۵٪	۵٪	کاهشی
بیکاری	نرخ بیکاری	۱۰٪	۶٪	کاهشی
سرمایه‌گذاری خارجی	FDI سالانه	۵ میلیارد \$	۲۵ میلیارد \$	۴۰٪
صادرات غیرنفتی	سهم از صادرات	۴۰٪	۶۰٪	افزایشی
درآمد سرانه	PPP	۱۸,۰۰۰ \$	۲۵,۰۰۰ \$	۷٪
ضریب جینی	نابرابری	۳۸.۰	۳۲.۰	کاهشی

شکل ۲.۱۰: مسیر تنوع‌بخشی اقتصادی: کاهش وابستگی به نفت

جدول ۴.۱۰: صنایع اولویت‌دار برای توسعه در فاز سوم

صنعت	مزیت ایران	هدف صادرات	اشتغال‌زایی	سرمایه‌گذاری لازم
پتروشیمی	منابع گاز فراوان	۳۰ میلیارد \$	۲۰۰,۰۰۰	۲۰ میلیارد \$
خودروسازی	بازار داخلی بزرگ	۵ میلیارد \$	۵۰۰,۰۰۰	۱۵ میلیارد \$
فناوری اطلاعات	نیروی انسانی	۱۰ میلیارد \$	۳۰۰,۰۰۰	۵ میلیارد \$
گردشگری	میراث فرهنگی طبیعت	۲۰ میلیارد \$	۱,۰۰۰,۰۰۰	۱۰ میلیارد \$
داروسازی	تحقیقات پزشکی	۵ میلیارد \$	۱۰۰,۰۰۰	۸ میلیارد \$
انرژی‌های تجدیدپذیر	پتانسیل خورشیدی/بادی	۳ میلیارد \$	۱۵۰,۰۰۰	۳۰ میلیارد \$

۱.۳.۱۰ اهداف اقتصادی فاز سوم

۲.۳.۱۰ استراتژی تنوع بخشی اقتصاد

۳.۳.۱۰ توسعه صنعتی هدفمند

الگو و درس

الگوی امارات: تنوع بخشی موفق

امارات در ۳۰ سال، سهم نفت از GDP را از ۸۰٪ به ۳۰٪ کاهش داد. کلیدها:

- سرمایه گذاری در زیرساخت (فرودگاه، بندر)
 - ایجاد مناطق آزاد (جبل علی، DIFC)
 - جذب استعدادهای جهانی
 - گردشگری و خدمات مالی
 - صندوق ثروت ملی (ADIA)
- ایران با جمعیت و منابع بیشتر، پتانسیل بالاتری دارد.

۴.۱۰ احیای محیط زیست و بحران آب

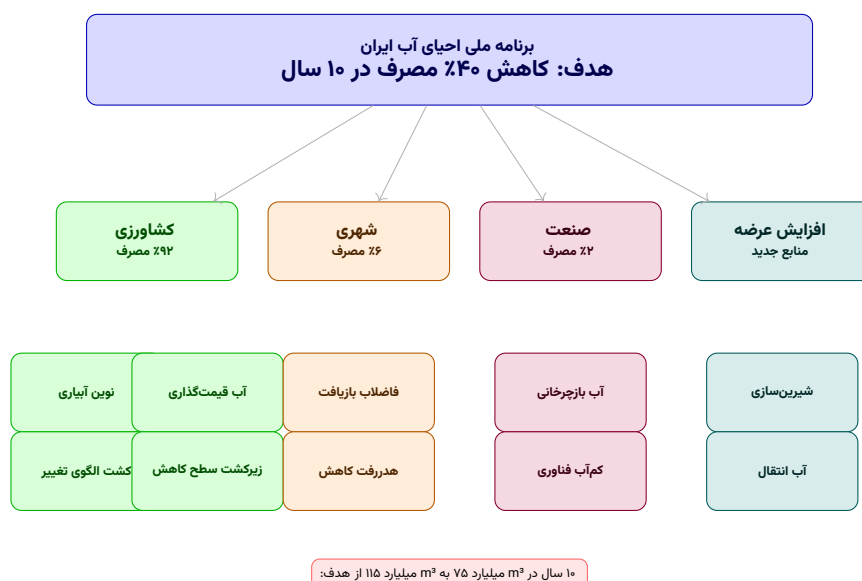
هشدار

بحران آب: تهدید وجودی

ایران با کسری سالانه ۱۵-۲۰ میلیارد مترمکعب آب مواجه است. بدون اقدام فوری:

- ۵۰ میلیون نفر تا ۱۴۲۰ با کمبود شدید آب مواجه می شوند
- ۷۰٪ دشت ها ممنوعه یا بحرانی هستند
- دریاچه ارومیه ۹۰٪ کوچک شده
- زاینده رود و کارون خشک شده اند
- فرونشست در ۳۰۰ دشت

بحران آب می تواند دموکراسی نوپا را ساقط کند.

شکل ۳.۱۰: چهار محور برنامه ملی احیای آب

جدول ۵.۱۰: اهداف کمی احیای آب در فاز سوم

شاخص	توضیح	وضعیت فعلی	هدف سال ۱۰	کاهش
مصرف کشاورزی	میلیارد مترمکعب/سال	۹۲	۶۰	۳۵٪
راندمان آبیاری	درصد	۳۵٪	۶۰٪	—
هدررفت شبکه شهری	درصد	۳۰٪	۱۵٪	۵۰٪
بازیافت فاضلاب	درصد	۱۰٪	۵۰٪	—
شیرین‌سازی	میلیون مترمکعب/روز	۵۰	۵	—
سطح سفره‌های زیرزمینی	درصد ظرفیت	۴۵٪	۵۵٪	۱۰+٪

جدول ۶.۱۰: برنامه احیای اکوسیستم‌های آبی

اکوسیستم	وضعیت فعلی	هدف سال ۱۰	اقدام اصلی	بودجه (میلیارد \$)
دریاچه ارومیه	۱۰٪ حجم اولیه	۵۰٪ حجم اولیه	کاهش مصرف	۵
زاینده‌رود	خشک فصلی	جریان پایدار	تخصیص مجدد آب	۲
هورالعظیم	۳۰٪ مساحت	۷۰٪ مساحت	آبرسانی از کارون	۵.۱
خلیج گرگان	در آستانه مرگ	احیای نسبی	اتصال به دریا	۱
کارون	آلوده کم‌آب	استاندارد WHO	تصفیه + تخصیص	۳

۱.۴.۱۰ برنامه جامع احیای آب

۲.۴.۱۰ اهداف کمی بخش آب

۳.۴.۱۰ احیای دریاچه‌ها و رودخانه‌ها

الگو و درس

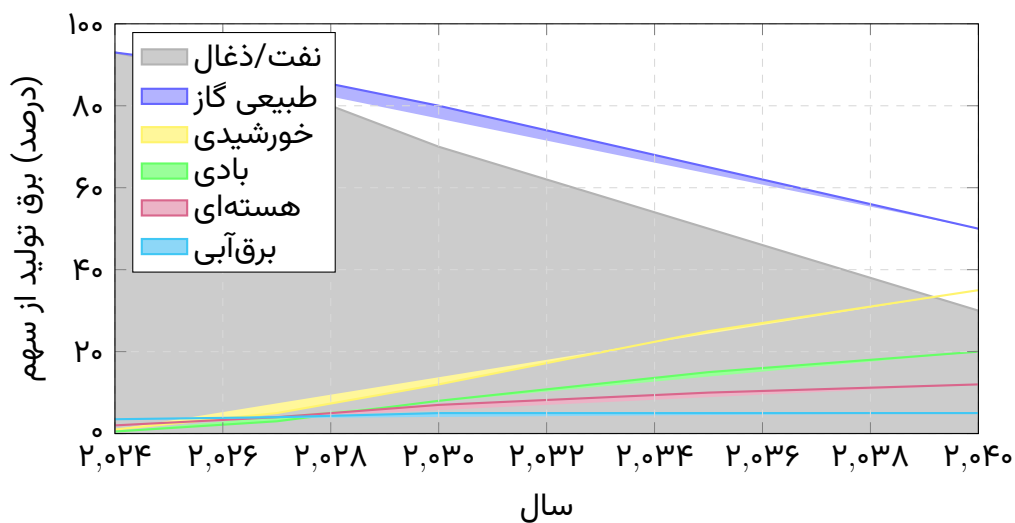
الگوی دریای آرال: درس‌های تلخ

دریای آرال (ازبکستان/قزاقستان) از ۶۸,۰۰۰ km² به کمتر از ۱۰,۰۰۰ km² رسید – بزرگ‌ترین فاجعه زیست‌محیطی قرن بیستم. علت: انحراف آب برای پنبه‌کاری. پیامدها:

- نابودی صنعت ماهیگیری (۴۰,۰۰۰ شغل)
- طوفان‌های نمکی و بیماری‌های تنفسی
- مهاجرت میلیونی
- فروپاشی اقتصاد منطقه

دریاچه ارومیه در همین مسیر است مگر اقدام فوری صورت گیرد.

۴.۴.۱۰ انتقال به انرژی پاک

شکل ۴.۱۰: مسیر انتقال به انرژی پاک: سهم منابع تولید برق

۵.۱۰ همگرایی منطقه‌ای

«ایران دموکراتیک می‌تواند قطب ثبات و همکاری در خاورمیانه باشد - نه صادرکننده انقلاب، بلکه صادرکننده توسعه.»

- تحلیل‌گر

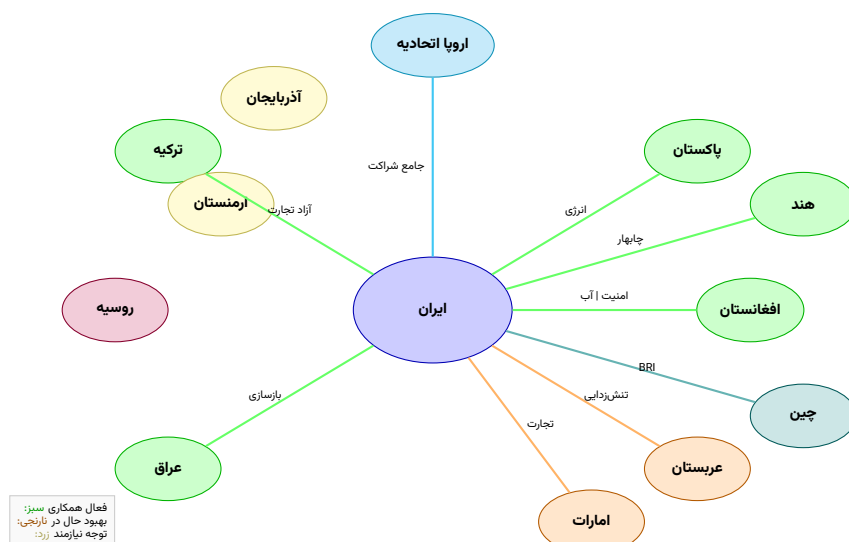
۱.۵.۱۰ اهداف سیاست خارجی فاز سوم

جدول ۷.۱۰: اهداف سیاست خارجی سال‌های ۶ تا ۱۰

محور	هدف	اقدام کلیدی	شاخص موفقیت
همسایگان	روابط عادی با همه	پیمان عدم منطقه‌ای	صفر درگیری مرزی
اعراب خلیج فارس	همکاری اقتصادی امنیتی	شورای امنیت خلیج فارس	تجارت ۵۰ میلیارد \$
اسرائیل	به رسمیت شناختن مشروط	در چارچوب راه‌حل دو دولت	روابط دیپلماتیک
اروپا	شراکت استراتژیک	موافقت‌نامه جامع EU-Iran	تجارت ۱۰۰ میلیارد €
آمریکا	عادی‌سازی کامل	سفارت لغو تحریم‌ها	روابط کامل دیپلماتیک
سازمان‌های بین‌المللی	عضویت فعال	WTO FATF شورای حقوق بشر	عضویت کامل

۲.۵.۱۰ نقشه همگرایی منطقه‌ای

۳.۵.۱۰ پیمان همکاری خلیج فارس

شکل ۵.۱۰: نقشه روابط منطقه‌ای ایران در افق سال ۱۰

الگو و درس

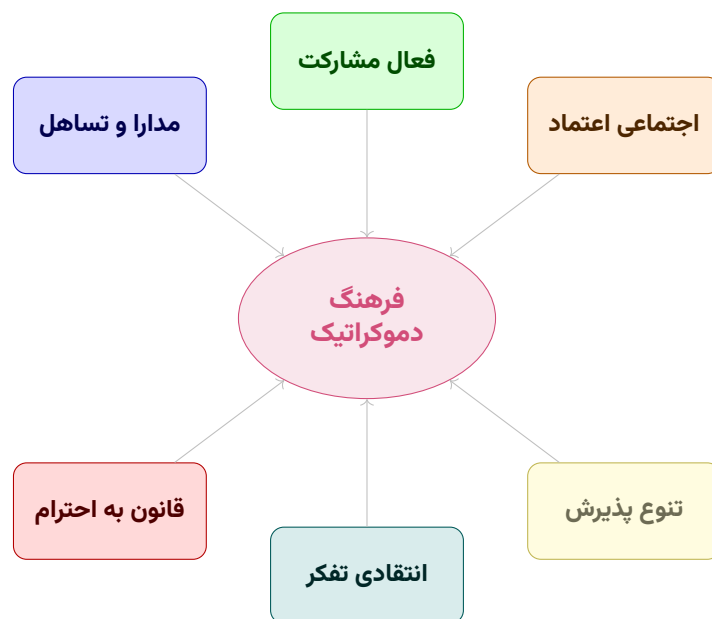
پیشنهاد: شورای همکاری خلیج فارس جدید

پیمانی شامل ایران + شش کشور GCC با محورهای:

- **امنیتی:** پیمان عدم تجاوز، کاهش تسلیحات، مبارزه با تروریسم
 - **اقتصادی:** منطقه تجارت آزاد، هماهنگی انرژی، سرمایه‌گذاری مشترک
 - **زیست‌محیطی:** حفاظت از خلیج فارس، مدیریت آب‌های مشترک
 - **فرهنگی:** تبادل دانشجو، گردشگری، رسانه مشترک
- این پیمان می‌تواند صلح پایدار را در پرتنش‌ترین منطقه جهان برقرار کند.

۶.۱۰ فرهنگ دموکراتیک

دموکراسی پایدار نیازمند فرهنگ دموکراتیک است – ارزش‌ها و رفتارهایی که از قانون فراتر می‌روند.

شکل ۶.۱۰: شش رکن فرهنگ دموکراتیک

جدول ۸.۱۰: برنامه‌های ترویج فرهنگ دموکراتیک

حوزه	برنامه	محتوا	مخاطب
آموزش رسمی	تربیت شهروندی	حقوق و مسئولیت‌ها، مشارکت مدنی	دانش‌آموزان
رسانه	کمپین‌های آگاهی‌بخشی	مدارا، گفتگو، احترام به تفاوت	عموم مردم
جامعه مدنی	کارگاه‌های دموکراسی	مهارت‌های مشارکت، نظارت	فعالان مدنی
احزاب	آموزش حزبی	رقابت سالم، پذیرش شکست	اعضای احزاب
محلی	شوراهای محله	تصمیم‌گیری مشارکتی	شهروندان
هنر ادبیات	حمایت از آثار دموکراتیک	فیلم، کتاب، تئاتر نمایشگاه	هنرمندان و مخاطبان

جدول ۹.۱۰: شاخص‌های کلیدی موفقیت (KPI) فاز سوم

کد	شاخص	هدف سال ۱۰	وزن
۰۱C	انتقال مسالمت‌آمیز قدرت (بله/خیر)	بله	۱۵٪
۰۲C	شاخص دموکراسی EIU	+۵.۶ (دموکراسی ناقص)	۱۰٪
۰۳C	رشد GDP سالانه	+۶٪	۱۰٪
۰۴C	نرخ تورم	زیر ۵٪	۸٪
۰۵C	نرخ بیکاری	زیر ۶٪	۸٪
۰۶C	سرمایه‌گذاری خارجی سالانه	۲۵ میلیارد \$+	۷٪
۰۷C	کاهش مصرف آب	۳۵٪ نسبت به سال پایه	۱۰٪
۰۸C	سهم انرژی تجدیدپذیر	+۲۵٪	۷٪
۰۹C	رضایت عمومی از دموکراسی	+۷۰٪	۱۰٪
۱۰C	روابط دیپلماتیک کامل	با همه همسایگان + آمریکا + EU	۱۰٪
۱۱C	شاخص ادراک فساد	+۴۵ (از ۱۰۰)	۵٪

۱.۶.۱۰ ارکان فرهنگ دموکراتیک

۲.۶.۱۰ برنامه‌های ترویج فرهنگ دموکراتیک

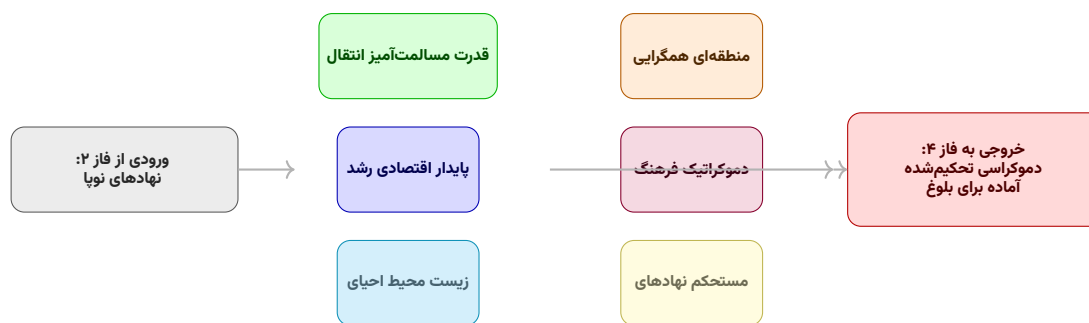
۷.۱۰ شاخص‌های موفقیت فاز سوم

۸.۱۰ جمع‌بندی فصل

خلاصه فصل

خلاصه فصل ۱۰:

۱. آزمون انتقال قدرت: انتخابات سال ۹ محک اصلی تحکیم دموکراسی است
۲. تثبیت اقتصادی: رشد ۶٪+، تورم ۵٪-، تنوع‌بخشی از نفت
۳. بحران آب: کاهش ۳۵٪ مصرف، احیای دریاچه ارومیه، اصلاح کشاورزی
۴. انتقال انرژی: ۲۵٪ سهم تجدیدپذیرها تا سال ۱۰
۵. همگرایی منطقه‌ای: عادی‌سازی با همه همسایگان، پیمان خلیج فارس
۶. فرهنگ دموکراتیک: نهادینه‌سازی ارزش‌های تساهل و مشارکت
۷. پایان فاز سوم: دموکراسی‌ای که دیگر وابسته به افراد نیست

شکل ۷.۱۰: مسیر فاز سوم: از نهادهای نوپا به تحکیم

منابع فصل دهم

- [۱] A. Stepan, & J. Linz, (۱۹۹۶). Transition Democratic of Problems. Press. University Hopkins Johns Consolidation. and
- [۲] S. Huntington, (۱۹۹۱). Late the in Democratization Wave: Third The. Press. Oklahoma of University Century. Twentieth
- [۳] L. Diamond, (۱۹۹۹). Consolida- Toward Democracy: Developing. Press. University Hopkins Johns tion.
- [۴] S.M. Lipset, (۱۹۵۹). "Some Requisites Social" of Democracy. Amer- Review, Science Political ican ۶۹-۱۰۵.
- [۵] Bank. World (۲۰۲۳). Monitor. Economic Iran
- [۶] IMF. (۲۰۲۳). Iran. Outlook: Economic World
- [۷] UN-Water. (۲۰۲۳). East. Middle Report: Scarcity Water
- [۸] IRENA. (۲۰۲۳). Statistics. Energy Renewable
- [۹] K. Madani, (۲۰۱۴). "Water in Management" the Causing is What Iran: in
- [۴] (۴), ۳۱۵-۳۲۸. Sciences, and Studies Environmental of Journal Crisis?" Looming
- [۱۰] وزارت نیرو. (۱۴۰۲). ترازنامه آب ایران.
- [۱۱] مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). سالنامه آماری کشور.
- [۱۲] Unit. Intelligence Economist (۲۰۲۴). Index Democracy ۲۰۲۳.
- [۱۳] House. Freedom (۲۰۲۴). World the in Freedom ۲۰۲۴.
- [۱۴] Survey. Values World (۲۰۲۲). Results. V Wave
- [۱۵] C. Welzel, & R. Inglehart, (۲۰۰۵). Change, Cultural Modernization. Press. University Cambridge Democracy. and

فصل ۱۱

فاز ۴ و ۵: بلوغ و تعالی دموکراتیک (سال ۱۱-۲۵)

خلاصه فصل

این فصل به دو فاز پایانی گذار دموکراتیک می‌پردازد: **فاز چهارم (بلوغ)** در سال‌های ۱۱ تا ۱۵ که طی آن نهادها به بلوغ کامل می‌رسند و رویه‌های دموکراتیک درونی می‌شوند، و **فاز پنجم (تعالی)** در سال‌های ۱۶ تا ۲۵ که ایران به الگوی توسعه منطقه‌ای تبدیل شده و به استانداردهای کشورهای توسعه‌یافته دست می‌یابد. هدف نهایی: ایرانی آباد، آزاد و سربلند در جامعه جهانی با کیفیت زندگی در سطح OECD.

۱.۱۱ مقدمه: از تثبیت به تعالی

پس از یک دهه تلاش فشرده برای گذار، نهادسازی و تثبیت، ایران در آستانه ورود به مرحله‌ای کیفی متفاوت قرار می‌گیرد. اگر سه فاز نخست را می‌توان «ساختن خانه» نامید، فازهای چهارم و پنجم «زندگی در خانه» و «زیباسازی آن» هستند.

«دموکراسی تنها زمانی تکمیل می‌شود که نه تنها نخبگان، بلکه توده مردم نیز آن را تنها بازی ممکن بدانند – وقتی هیچ‌کس جدی به بازگشت اقتدارگرایی نیندیشد.»

– خوان لینز و آلفرد استپان، «مشکلات گذار و تثبیت دموکراتیک»، ۱۹۹۶

۱.۱.۱۱ تفاوت ماهوی فازهای پایانی

۲.۱.۱۱ پیش‌شرط‌های ورود به فاز چهارم

برای ورود موفق به فاز بلوغ، دستاوردهای زیر باید در پایان سال دهم محقق شده باشند:

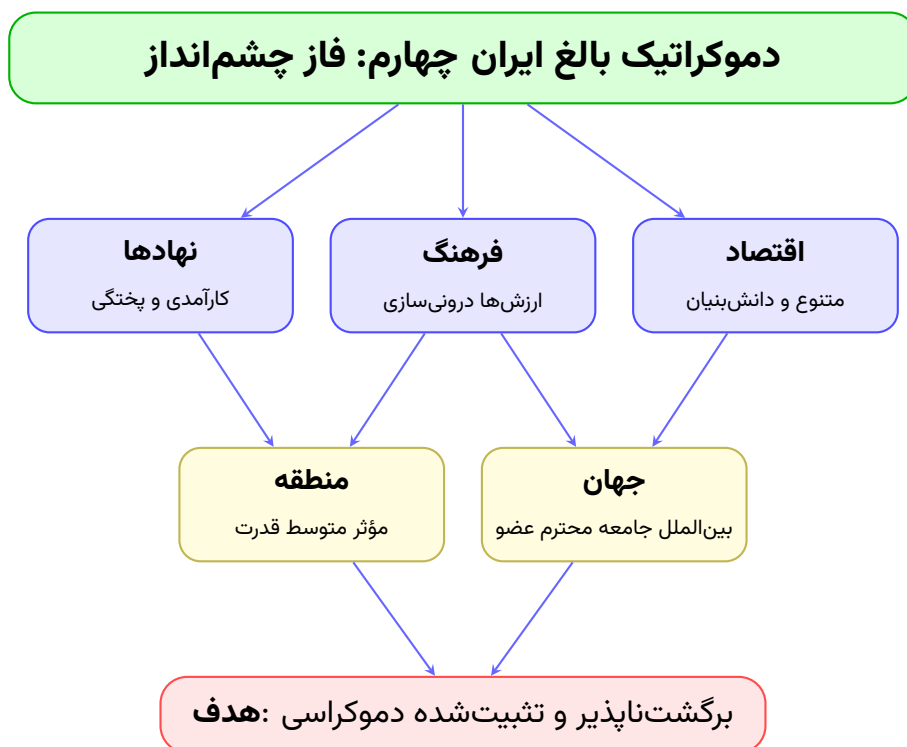
جدول ۱.۱۱: مقایسه ماهیت فازهای مختلف گذار دموکراتیک

فاز	ماهیت اصلی	چالش کلیدی	معیار موفقیت
۱ (گذار)	مدیریت بحران	بقا و ثبات	عدم بازگشت به خشونت
۲ (نهادسازی)	ساخت زیرساخت	طراحی و اجرا	نهادهای کارآمد
۳ (تحکیم)	آزمون نهادها	انتقال قدرت	چرخش مسالمت‌آمیز
۴ (بلوغ)	درونی‌سازی	فرهنگ‌سازی عمیق	دموکراسی به مثابه عادت
۵ (تعالی)	الگوسازی	نوآوری و پیشتازی	استانداردهای جهانی

۱. **انتقال مسالمت‌آمیز قدرت:** حداقل یک چرخش کامل قدرت از طریق انتخابات
۲. **ثبات اقتصادی:** تورم تک‌رقمی، رشد پایدار بالای ۵٪
۳. **اجماع ملی:** پذیرش قانون اساسی توسط بیش از ۷۵٪ مردم
۴. **نهادهای کارآمد:** عملکرد مطلوب سه قوه و نهادهای نظارتی
۵. **امنیت پایدار:** نبود تهدید جدی داخلی یا خارجی
۶. **جامعه مدنی پویا:** بیش از ۸۰،۰۰۰ سازمان مردم‌نهاد فعال

۲.۱۱ فاز چهارم: بلوغ دموکراتیک (سال ۱۱-۱۵)

۱.۲.۱۱ چشم‌انداز فاز چهارم

۲.۲.۱۱ ستون اول: نهادینه‌سازی کامل رویه‌ها

در این مرحله، نهادها از «اجرای قوانین» به «عادت‌واره شدن» گذر می‌کنند.

بلوغ قوه مقننه

جدول ۲.۱۱: شاخص‌های بلوغ قوه مقننه در پایان فاز چهارم

ردیف	شاخص	سال ۱۰	هدف سال ۱۵
۱	نرخ مشارکت انتخاباتی	٪۶۵	٪۷۵
۲	نسبت زنان در مجلس	٪۲۵	٪۳۵
۳	میانگین سن نمایندگان	۵۲ سال	۴۵ سال
۴	تحصیلات دانشگاهی نمایندگان	٪۸۵	٪۹۵
۵	رضایت عمومی از مجلس	٪۴۵	٪۶۵
۶	کیفیت قانون‌گذاری (ارزیابی مستقل)	۱۰/۵.۶	۱۰/۸
۷	شفافیت فرآیند تصمیم‌گیری	٪۷۰	٪۹۵

اقدامات کلیدی:

- تقویت دفاتر تحقیقاتی مجلس با ۵۰۰ کارشناس متخصص
- راه‌اندازی سامانه مشارکت الکترونیک شهروندان در قانون‌گذاری
- برگزاری منظم جلسات پاسخگویی نمایندگان در حوزه‌های انتخابیه
- ایجاد مکانیزم نظارت مردمی بر هزینه‌های نمایندگان

تکامل قوه قضائیه

الگو و درس

الگوی موفق: دادگستری آلمان پس از جنگ

دادگستری آلمان غربی پس از ۱۹۴۵ نمونه‌ای موفق از بازسازی است:

- پاکسازی قضات نازی با حفظ ظرفیت سیستم
- آموزش نسل جدید با تأکید بر حقوق بشر
- استقلال کامل مالی و اداری
- دادگاه قانون اساسی فدرال به‌عنوان نگهبان دموکراسی
- پس از ۲۰ سال: یکی از معتبرترین نظام‌های قضایی جهان

پختگی قوه مجریه

دولت در این مرحله باید از «مدیریت بحران» به «برنامه‌ریزی بلندمدت» گذر کند.

۱. سیاستگذاری مبتنی بر شواهد:

- مرکز ملی آمار و داده با استقلال کامل
- الزام ارزیابی تأثیر برای همه سیاست‌ها
- بانک داده باز (Open Data) برای پژوهشگران

۲. دولت هوشمند:

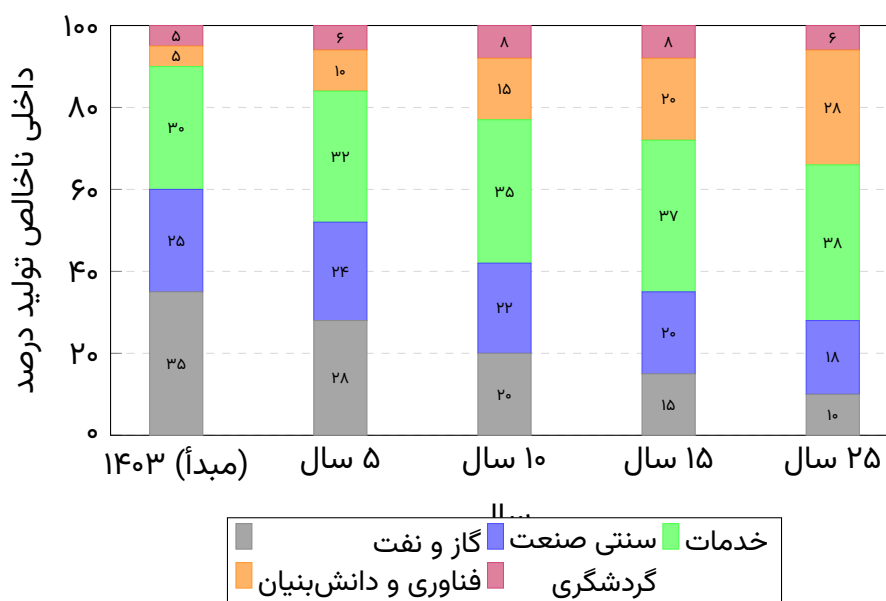
جدول ۳.۱۱: اهداف کیفی قوه قضائیه در فاز چهارم

حوزه	هدف کمی	اقدامات اجرایی
استقلال	امتیاز ۱۰/۸ در شاخص‌های بین‌المللی	قانون تصدی مادام‌العمر قضات عالی
کارآمدی	میانگین رسیدگی ۹۰ روز	دادرسی الکترونیک کامل، افزایش ۵۰٪ قضات
دسترسی	معاضدت قضایی برای ۱۰۰٪ نیازمندان	۵۰۰۰ وکیل معاضدتی، کلینیک‌های حقوقی
اعتماد	رضایت ۶۵٪ مردم	شفافیت آراء، نظارت مردمی، آموزش عمومی
تخصص	۲۰ شعبه تخصصی جدید	محاکم محیط‌زیست، فناوری، تجارت بین‌الملل

- ۹۵٪ خدمات دولتی آنلاین
 - هویت دیجیتال یکپارچه برای همه شهروندان
 - هوش مصنوعی در خدمات عمومی (با نظارت اخلاقی)
۳. بروکراسی کارآمد:
- کاهش ۴۰٪ حجم دستگاه دولتی نسبت به ۱۴۰۳
 - حقوق رقابتی برای جذب نخبگان
 - ارزیابی عملکرد شفاف و مبتنی بر نتیجه

۳.۲.۱۱ ستون دوم: اقتصاد دانش‌بنیان

تحول ساختاری اقتصاد

شکل ۱.۱۱: تحول ساختار اقتصادی ایران در افق ۲۵ ساله

زیست‌بوم نوآوری

جدول ۴.۱۱: اهداف زیست‌بوم نوآوری در پایان فاز چهارم (سال ۱۵)

ردیف	شاخص	سال ۱۰	سال ۱۵	رتبه جهانی
۱	هزینه R&D (%) GDP	۵.۱٪	۵.۲٪	در ۳۰ کشور برتر
۲	ثبت اختراع سالانه (بین‌المللی)	۲،۰۰۰	۵،۰۰۰	در ۲۵ کشور برتر
۳	تعداد استارت‌آپ‌های فعال	۱۵،۰۰۰	۴۰،۰۰۰	—
۴	جذب سرمایه‌گذاری خطرپذیر (میلیارد دلار)	۲	۸	در ۲۰ کشور برتر
۵	تعداد یونیکورن‌ها	۵	۱۵	—
۶	صادرات فناوری (میلیارد دلار)	۵	۲۰	—
۷	شاخص نوآوری جهانی (GII)	رتبه ۵۰	رتبه ۳۵	—

حوزه‌های اولویت‌دار فناوری:

اول اولویت

زیست‌فناوری

تجهیزات و دارو

مصنوعی هوش

فارسی زبان پردازش

پاک انرژی

هیدروژن و خورشیدی

دوم اولویت

فضایی

سنجش و ماهواره

آب فناوری

بازیافت و شیرین‌سازی

نانوفناوری

پیشرفته مواد

سوم اولویت

هوشمند کشاورزی

کم‌آبر

فین‌تک

دیجیتال بانکداری

دیجیتال سلامت

دور راه از پزشکی

سرمایه انسانی

هشدار

هشدار: فرار مغزها همچنان تهدید است

- حتی در فاز چهارم، بدون توجه جدی به سرمایه انسانی، ریسک فرار مغزها باقی می‌ماند:
- ایران سالانه ۱۵۰،۰۰۰ فارغ‌التحصیل دانشگاهی تولید می‌کند
 - در دهه گذشته، تخمین‌ها نشان می‌دهد سالانه ۵۰،۰۰۰ نفر تحصیل‌کرده مهاجرت کرده‌اند
 - راه‌حل: ایجاد فرصت‌های شغلی جذاب، آزادی آکادمیک، و کیفیت زندگی بالا
 - هدف: تبدیل «فرار مغزها» به «چرخش مغزها» — ایرانیان خارج به‌عنوان پل ارتباطی

جدول ۵.۱۱: برنامه توسعه سرمایه انسانی در فاز چهارم

حوزه	هدف کمی	برنامه‌های کلیدی
آموزش عالی	ورود به ۲۰۰ دانشگاه برتر جهان	۵ قطب دانشگاهی بین‌المللی
آموزش فنی	۴۰٪ فارغ‌التحصیلان در رشته‌های فنی	اصلاح کنکور، ارتقای منزلت فنی حرفه‌ای
جذب نخبگان	بازگشت متخصص ۵۰،۰۰۰	ویزای طلایی، معافیت مالیاتی
مهارت‌افزایی	آموزش ۵ میلیون شاغل	پلتفرم ملی آموزش مهارت
زبان انگلیسی	۵۰٪ جمعیت مسلط	آموزش از ابتدایی، محتوای رایگان

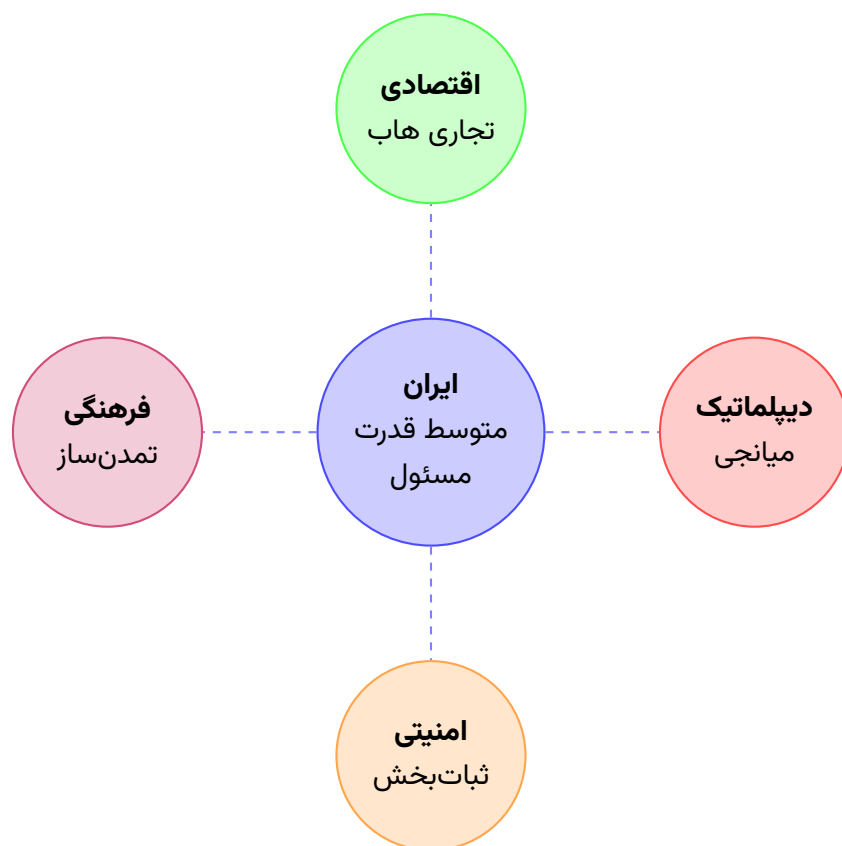
۴.۲.۱۱ ستون سوم: جایگاه منطقه‌ای ایران

قدرت متوسط مسئول

ایران در فاز چهارم باید به «قدرت متوسط مسئول» در منطقه تبدیل شود – کشوری که هم توانایی دارد و هم مسئولیت‌پذیر است.

«قدرت واقعی در قرن بیست و یکم، توانایی شکل‌دادن به محیط از طریق جذابیت است، نه اجبار. کشورهای موفق‌ترند که دیگران بخواهند با آن‌ها همکاری کنند.»

– جوزف نای، «قدرت نرم»، ۲۰۰۴

نقش‌های منطقه‌ای ایران

جدول ۶.۱۱: نقش‌های هدف ایران در منطقه تا پایان فاز چهارم

نقش	جغرافیا	محتوای عملی
هاب انرژی	خاورمیانه- آسیای مرکزی	صادرات برق پاک، ترانزیت گاز، ذخیره‌سازی
دالان تجاری	شمال-جنوب، شرق-غرب	INSTC، راه ابریشم جدید، بنادر چابهار و بندرعباس
مرکز مالی	خلیج فارس	بورس منطقه‌ای، بانکداری اسلامی، فین‌تک
قطب علمی	جهان اسلام	۱۰ دانشگاه در رتبه‌بندی جهانی
میانجی صلح	خاورمیانه	میزبان مذاکرات، نیروی حافظ صلح
الگوی توسعه	کشورهای در حال گذار	انتقال تجربه، مشاوره فنی

سازمان‌های منطقه‌ای

• **پیمان همکاری خلیج فارس:** شامل ایران، عراق، کویت، بحرین، قطر، امارات، عمان، عربستان

- منطقه آزاد تجاری (تا سال ۱۲)
- پول مشترک یا سامانه پرداخت منطقه‌ای (تا سال ۱۸)
- مکانیزم حل اختلاف (فوری)

- سازمان همکاری آسیای مرکزی و قفقاز:
 - مدیریت مشترک منابع آب (آمودریا، ارس)
 - شبکه انرژی متصل
 - همکاری ضد تروریسم
- اتحادیه کشورهای فارسی‌زبان: ایران، افغانستان، تاجیکستان + اقلیت‌های فارسی‌زبان
 - همکاری فرهنگی و رسانه‌ای
 - استانداردسازی زبان فارسی دیجیتال
 - تبادل دانشگاهی

۵.۲.۱۱ ستون چهارم: فرهنگ دموکراتیک عمیق

از قواعد به عادات

الگو و درس

الگوی موفق: دموکراسی اسکاندیناوی

- کشورهای اسکاندیناوی نمونه بارز «دموکراسی به مثابه عادت» هستند:
- اعتماد اجتماعی بالا (بیش از ۷۰٪ مردم به یکدیگر اعتماد دارند)
 - مشارکت داوطلبانه گسترده (۵۰٪+ در سازمان‌های مدنی)
 - شفافیت به عنوان هنجار فرهنگی
 - رواداری و پذیرش تنوع
 - **درس کلیدی:** دموکراسی پایدار نیازمند زیرساخت فرهنگی است

جدول ۷.۱۱: شاخص‌های فرهنگ دموکراتیک در پایان فاز چهارم

شاخص	توضیح	سال ۱۰	هدف سال ۱۵
اعتماد بین فردی	«به اکثر مردم می‌توان اعتماد کرد»	۲۵٪	۴۰٪
اعتماد به نهادهای دولتی	میانگین اعتماد به نهادهای دولتی	۳۵٪	۵۵٪
رواداری سیاسی	پذیرش مخالفان به عنوان همسایه	۴۵٪	۶۵٪
مشارکت مدنی	عضویت در حداقل یک سازمان	۱۵٪	۳۵٪
سواد رسانه‌ای	توانایی تشخیص اخبار جعلی	۳۰٪	۶۰٪
برابری جنسیتی (نگرش)	موافقت با برابری حقوق	۶۵٪	۸۵٪

برنامه‌های فرهنگ‌سازی

۱. آموزش شهروندی:

- درس «شهروندی و دموکراسی» از ابتدایی تا دانشگاه
 - شبیه‌سازی انتخابات و مجلس در مدارس
 - اردوهای آشنایی با تنوع قومی-فرهنگی
۲. رسانه‌های مسئول:
- شورای اخلاق رسانه‌ای خودانتظام
 - حمایت از روزنامه‌نگاری تحقیقی
 - پلتفرم ملی fact-checking
۳. گفتگوی ملی مستمر:
- جشنواره سالانه دموکراسی
 - دیالوگ‌های بین‌قومی و بین‌مذهبی
 - یادبود قربانیان استبداد

۶.۲.۱۱ تقویم فاز چهارم

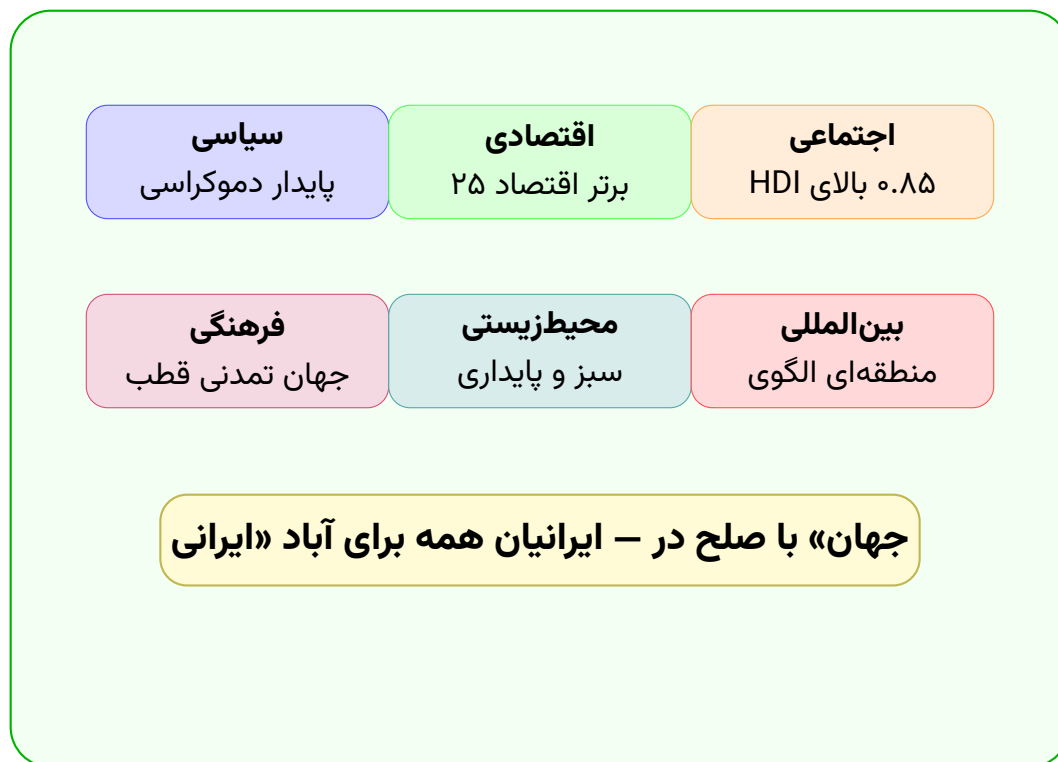
جدول ۸.۱۱: نقاط عطف کلیدی فاز چهارم (سال ۱۱-۱۵)

سال	رویداد کلیدی	شاخص‌های موفقیت
۱۱	آغاز برنامه پنج‌ساله سوم	تصویب در مجلس با اجماع گسترده
۱۲	انتخابات ریاست‌جمهوری	چرخش مسالمت‌آمیز قدرت (دوم یا سوم)
۱۲	راه‌اندازی منطقه آزاد خلیج فارس	امضای پیمان توسط ۶+ کشور
۱۳	میزبانی نشست بین‌المللی	اولین اجلاس سران در تهران پس از گذار
۱۴	ارزیابی میان‌دوره‌ای	دستیابی به ۸۰٪ اهداف فاز
۱۵	پایان فاز چهارم	اعلام «دموکراسی تثبیت‌شده»

۳.۱۱ فاز پنجم: تعالی (سال ۱۶-۲۵)

۱.۳.۱۱ چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹

سربلند آزاد، آباد، کشوری ۱۴۲۹: ایران چشم‌انداز

۲.۳.۱۱ شاخص‌های کلان هدف سال ۲۵

جدول ۹.۱۱: اهداف کلان ایران در پایان سال ۲۵ (۱۴۲۹)

حوزه	شاخص	۱۴۰۳	هدف ۱۴۲۹	معادل جهانی
اقتصاد	GDP سرانه (PPP)	\$۱۵,۰۰۰	\$۴۵,۰۰۰	پرتغال امروز
اقتصاد	رتبه اقتصادی جهان	۲۱	۱۵	—
توسعه انسانی	شاخص HDI	۷۷۴.۰	۸۷۰.۰	کره جنوبی امروز
سلامت	امید به زندگی	۷۷ سال	۸۳ سال	ژاپن امروز
آموزش	میانگین سال‌های تحصیل	۱۰ سال	۱۴ سال	آلمان امروز
دموکراسی	شاخص دموکراسی (EIU)	—	+۸ از ۱۰	«دموکراسی کامل»
فساد	شاخص CPI	۲۵	+۷۰	اسپانیا امروز
محیط‌زیست	انتشار PCO سرانه	۵.۸ تن	۴ تن	میانگین جهانی
نوآوری	شاخص GII	+۶۰	۲۵	در ۳۰ کشور برتر

۳.۳.۱۱ محور اول: الگوی توسعه برای منطقه

ایران به عنوان مدل

«موفقیت واقعی یک گذار دموکراتیک زمانی است که کشورهای دیگر بخواهند از آن الگو برداری کنند. ایران با تاریخ و جغرافیای منحصربه‌فردش می‌تواند نشان دهد که دموکراسی و توسعه با هویت بومی سازگارند.»

— نویسنده

ابعاد الگوسازی:

۱. گذار موفق از اقتدارگرایی: مدل ایرانی گذار می‌تواند برای کشورهای مشابه (مصر، الجزایر، پاکستان) الهام‌بخش باشد
۲. مدیریت تنوع قومی: نشان دادن امکان وحدت در کثرت بدون تجزیه
۳. اسلام و دموکراسی: اثبات سازگاری دموکراسی با جوامع مسلمان
۴. توسعه پایدار: مدیریت بحران آب و انتقال انرژی در شرایط دشوار
۵. رهایی از تحریم: الگویی برای بازگشت به جامعه بین‌الملل

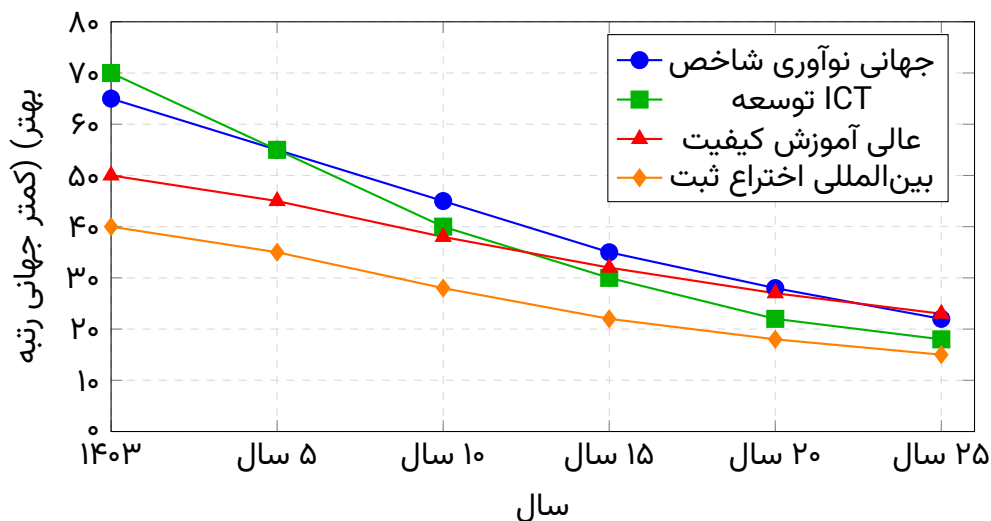
مؤسسات انتقال تجربه

جدول ۱۰.۱۱: نهادهای انتقال تجربه ایرانی به جهان

نهاد	مأموریت	فعالیت‌های کلیدی
آکادمی گذار دموکراتیک تهران	آموزش فعالان مدنی منطقه	دوره‌های ۳-۶ ماهه، بورسیه سالانه ۵۰۰ نفر
مرکز تنوع و همزیستی	مطالعات مذهبی	تحقیقات، میانجی‌گری، مشاوره
بنیاد توسعه پایدار ایران	همکاری فنی	انتقال فناوری آب، انرژی، کشاورزی
شبکه زنان خاورمیانه	توانمندسازی زنان	حمایت از فعالان زن، شبکه‌سازی
رسانه بین‌المللی فارسی	دیپلماسی عمومی	پخش به ۲۰+ کشور، محتوای چندزبانه

۴.۳.۱۱ محور دوم: نوآوری و فناوری پیشرفته

اهداف بلندپروازانه فناوری

شکل ۲.۱۱: مسیر صعود ایران در شاخص‌های فناوری و نوآوری

پروژه‌های کلان فناوری

جدول ۱۱.۱۱: پروژه‌های کلان فناوری در فاز پنجم

پروژه	هدف	سرمایه‌گذاری	دستاوردهای مورد انتظار
شهر هوشمند تهران ۰.۲	بازسازی پایتخت	۵۰ میلیارد دلار	کاهش ۵۰٪ ترافیک
شبکه ملی برق هوشمند	انرژی پایدار	۳۰ میلیارد دلار	۶۰٪ تجدیدپذیر
کریدور علم و فناوری	اقتصاد دانش‌بنیان	۲۰ میلیارد دلار	۵ شهرک فناوری
زیرساخت فضایی	استقلال فضایی	۱۵ میلیارد دلار	ماهواره‌های بومی، خدمات سنجش
ابرایانه ایرانی	محاسبات پیشرفته	۵ میلیارد دلار	در ۵۰ ابررایانه برتر جهان
هاب زیست‌فناوری	صنعت دارو	۱۰ میلیارد دلار	صادرات ۱۰ میلیارد دلاری

جدول ۱۲.۱۱: اهداف کیفیت زندگی در پایان سال ۲۵

حوزه	شاخص	۱۴۰۳	۱۴۲۹	میانگین OECD
درآمد	درآمد خانوار (سرانه ماهانه)	\$۵۰۰	\$۵۰۰،۲	\$۰۰۰،۳
مسکن	متراژ سرانه مسکن	۲۵ م ^۲	۴۰ م ^۲	۴۰ م ^۲
سلامت	تخت بیمارستان/۱۰۰۰ نفر	۵.۱	۴	۵
آموزش	نرخ دانشگاه‌رفتگان	۳۵٪	۶۰٪	۵۰٪
اشتغال	نرخ بیکاری	۱۲٪	۵٪	۵٪
تبادل کار-زندگی	ساعات کار هفتگی	۴۸	۴۰	۳۸
امنیت	نرخ جرم (قتل/۱۰۰ هزار)	۳	۵.۱	۲
محیط زیست	روزهای هوای پاک تهران	۸۰	۲۵۰	—
رضایت	رضایت از زندگی (۱-۱۰)	۵.۴	۷	۷

۵.۳.۱۱ محور سوم: کیفیت زندگی در سطح OECD

شاخص‌های کیفیت زندگی

تأمین اجتماعی فراگیر

الگو و درس

الگوی موفق: دولت رفاه اسکاندیناوی

مدل اسکاندیناوی نشان می‌دهد رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی با هم سازگارند:

- پوشش بیمه‌ای ۱۰۰٪ جمعیت
- آموزش رایگان از مهدکودک تا دکتری
- مرخصی والدین ۱۲+ ماه با حقوق
- بیمه بیکاری سخاوتمندانه با آموزش اجباری
- مستمری بازنشستگی تضمین شده
- نتیجه: کمترین نابرابری، بالاترین شادی در جهان

جدول ۱۳.۱۱: برنامه تأمین اجتماعی فراگیر تا سال ۲۵

برنامه	پوشش هدف	منابع مالی
بیمه سلامت همگانی	۱۰۰٪ جمعیت	مالیات بر درآمد، مالیات بر مصرف، مالیات تصاعدی، کاهش هزینه‌ی نظامی
بازنشستگی پایدار	حداقل مستمری ۶۰٪ حداقل دستمزد	اصلاح صندوق‌ها، سرمایه‌گذاری
بیمه بیکاری	۸۰٪ حقوق به مدت ۱۲ ماه	مشارکت کارفرما و دولت
حمایت از خانواده	کمک‌هزینه فرزند تا ۱۸ سالگی	بودجه عمومی
مسکن اجتماعی	۲ میلیون واحد مسکن حمایتی	زمین دولتی، وام کم‌بهره
آموزش رایگان	مهدکودک تا کارشناسی	بودجه آموزش ۶٪ GDP

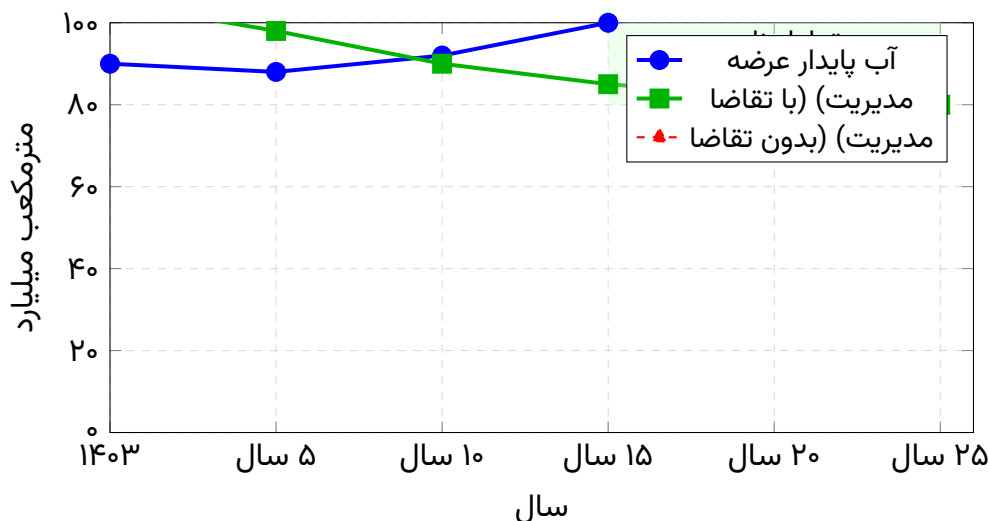
جدول ۱۴.۱۱: برنامه توسعه شهری و زیرساختی تا سال ۲۵

حوزه	شاخص	۱۴۰۳	۱۴۲۹	پروژه‌های کلیدی
حمل‌ونقل ریلی	طول (کیلومتر)	۳۵۰	۵۰۰،۱	مترو ۱۰ کلان‌شهر
راه‌آهن	شبکه سریع	۱۵۰ کیلومتر	۳،۰۰۰ کیلومتر	تهران-مشهد-اصفهان
فرودگاه	ظرفیت (میلیون)	۵۰	۱۵۰	فرودگاه جدید تهران
بندر	ظرفیت (TEU)	۳ میلیون	۱۵ میلیون	توسعه چابهار
دیجیتال	پوشش پرسرعت	۶۰٪	۹۸٪	فیبر نوری سراسری
انرژی	ظرفیت تجدیدپذیر	۵٪	۶۰٪	۵۰ گیگاوات خورشیدی

شهرها و زیرساخت‌ها

۶.۳.۱۱ محور چهارم: محیط‌زیست و پایداری

بحران آب: راه‌حل نهایی

شکل ۳.۱۱: مسیر دستیابی به تعادل آبی تا سال ۲۵

جدول ۱۵.۱۱: استراتژی جامع مدیریت آب در فاز پنجم

راهکار	پتانسیل (MCM/سال)	هزینه	اقدامات کلیدی
کاهش مصرف کشاورزی	۰۰۰،۲۵	متوسط	آبیاری نوین ۱۰۰٪، تغییر الگوی کشت
بازیافت فاضلاب	۰۰۰،۸	متوسط	تصفیه‌خانه ۱۰۰ شهر، استفاده صنعتی-کشاورزی
شیرین‌سازی	۰۰۰،۵	بالا	۲۰ واحد خلیج فارس و عمان
جمع‌آوری باران	۰۰۰،۳	پایین	سازه‌های تغذیه مصنوعی
کاهش تبخیر	۰۰۰،۲	متوسط	پوشش کانال‌ها، لوله‌کشی
انتقال بین‌حوضه‌ای	۰۰۰،۲	بالا	پروژه‌های محدود و پایدار
مجموع	۰۰۰،۴۵	—	رفع کامل کسری آب

انتقال انرژی

هشدار

هشدار: پنجره زمانی محدود

ایران برای انتقال انرژی پنجره زمانی محدودی دارد:
 • ذخایر نفت با نرخ فعلی: ۸۰-۱۰۰ سال

- اما تقاضای جهانی برای نفت تا ۲۰۵۰ به شدت کاهش می‌یابد
- اگر منتظر بمانیم، منابع نفتی بی‌ارزش می‌شوند (stranded assets)
- **فرصت:** استفاده از درآمدهای فعلی نفت برای سرمایه‌گذاری در انرژی پاک
- هدف: ایران از صادرکننده نفت به صادرکننده برق پاک و هیدروژن سبز تبدیل شود

جدول ۱۶.۱۱: اهداف انتقال انرژی ایران تا سال ۲۵

شاخص	توضیح	۱۴۰۳	۱۴۲۹
سهم تجدیدپذیر در برق	خورشیدی، بادی، آبی	۸٪	۶۰٪
ظرفیت خورشیدی	گیگاوات نصب‌شده	۱	۵۰
ظرفیت بادی	گیگاوات نصب‌شده	۵۰	۲۰
خودروهای برقی	درصد فروش سالانه	۱٪	۸۰٪
انتشار ۲CO	تن سرانه	۵۰.۸	۴
صادرات برق پاک	میلیارد دلار سالانه	۵۰	۱۰
تولید هیدروژن سبز	میلیون تن سالانه	۰	۵
کارایی انرژی صنعتی	بهبود نسبت به ۱۴۰۳	—	۴۰٪+

بازسازی محیط‌زیست

جدول ۱۷.۱۱: اهداف زیست‌محیطی در افق ۲۵ ساله

حوزه	شاخص	۱۴۰۳	۱۴۲۹
جنگل‌ها	پوشش جنگلی کشور	۷٪	۱۲٪
دریاچه ارومیه	حجم آب (میلیارد م ^۳)	۲	۱۵ (احیای کامل)
تالاب‌ها	تالاب‌های احیاشده	۳۰٪	۸۰٪
مناطق حفاظت‌شده	درصد مساحت کشور	۱۰٪	۱۸٪
کیفیت هوای شهرها	روزهای سالم (تهران)	۸۰	۳۰۰
بازیافت زباله	درصد بازیافت شهری	۱۰٪	۶۰٪
فرسایش خاک	کاهش نسبت به ۱۴۰۳	—	۵۰٪

۷.۳.۱۱ محور پنجم: جایگاه بین‌المللی

ایران در نظم جهانی

شکل ۴.۱۱: جایگاه ایران در سازمان‌های بین‌المللی تا سال ۲۵

روابط با قدرت‌های بزرگ

جدول ۱۸.۱۱: چشم‌انداز روابط ایران با قدرت‌های جهانی در سال ۲۵

کشور/بلوک	ماهیت رابطه	حوزه همکاری	چالش‌های احتمالی
اتحادیه اروپا	مشارکت استراتژیک	تجارت، فناوری	مهاجرت، حقوق بشر
آمریکا	همکاری رقابتی	تجارت، منطقه‌ای	اسرائیل، رقابت منطقه‌ای
چین	مشارکت اقتصادی	راه ابریشم، انرژی	وابستگی نامتقارن
روسیه	همکاری انتخابی	انرژی، امنیت	دریای خزر، آسیای مرکزی
هند	شراکت رو به رشد	ترانزیت، فناوری	انرژی، پاکستان
ژاپن-کره	همکاری اقتصادی	سرمایه‌گذاری، فناوری	محدود

جدول ۱۹.۱۱: برنامه قدرت نرم و دیپلماسی فرهنگی

ابزار	هدف	شاخص موفقیت
گردشگری	جذب ۲۰ میلیون گردشگر سالانه	درآمد ۵۰ میلیارد دلار
سینما و هنر	حضور در جشنواره‌های بین‌المللی	۳ جایزه بزرگ سینمایی
ورزش	میزبانی رویدادهای بزرگ	جام جهانی، المپیک
زبان فارسی	گسترش آموزش فارسی	۱ میلیون زبان‌آموز غیرایرانی
مراکز فرهنگی	خانه‌های ایران در جهان	۱۰۰ مرکز در ۵۰ کشور
دانشگاه‌ها	جذب دانشجوی بین‌المللی	۱۰۰،۰۰۰ دانشجوی خارجی

جدول ۲۰.۱۱: نقاط عطف کلیدی فاز پنجم (سال ۱۶-۲۵)

سال	رویداد کلیدی	شاخص موفقیت
۱۶	آغاز برنامه پنج‌ساله	تمرکز بر تعالی و کیفیت
۱۷	عضویت کامل در WTO	رفع کامل تحریم‌ها
۱۸	انتخابات ریاست‌جمهوری	چهارمین چرخش مسالمت‌آمیز
۱۸	راه‌اندازی پول مشترک منطقه‌ای	پیمان پولی خلیج فارس
۲۰	میزبانی آسیایی	نمایش ایران نوین به جهان
۲۱	آغاز برنامه پنج‌ساله پنجم	تمرکز بر پایداری
۲۲	GDP سرانه ۴۰،۰۰۰ دلار	ورود به گروه کشورهای پردرآمد
۲۳	تبادل آبی کامل	پایان بحران آب
۲۴	انتخابات ریاست‌جمهوری	پنجمین چرخش مسالمت‌آمیز
۲۵	جشن ۲۵ سالگی دموکراسی	اعلام موفقیت گذار و تعالی

دیپلماسی فرهنگی

۸.۳.۱۱ تقویم فاز پنجم

۴.۱۱ شاخص‌های جامع پایش بلندمدت

۱.۴.۱۱ داشبورد ملی پیشرفت

کلیدی شاخص‌های – پیشرفت پایش ملی داشبورد

شکل ۵.۱۱: داشبورد ۹ شاخص کلیدی پیشرفت ملی

جدول ۲۱.۱۱: مسیر حرکت شاخص‌های کلیدی در افق ۲۵ ساله

شاخص	۱۴۰۳	۵س	۱۰س	۱۵س	۲۰س	۲۵س
۱ دموکراسی (EIU)	۲.۲	۵.۵	۵.۶	۵.۷	۵.۸	۵.۸
۲ HDI	۷۷.۰	۷۹.۰	۸۲.۰	۸۴.۰	۸۶.۰	۸۷.۰
۳ GDP سرانه (\$K)	۱۵	۲۰	۲۸	۳۵	۴۰	۴۵
۴ CPI فساد	۲۵	۳۵	۴۵	۵۵	۶۵	۷۰
۵ نرخ بیکاری (%)	۱۲	۱۰	۸	۶	۵	۵
۶ تورم (%)	۴۵	۱۵	۷	۴	۳	۲
۷ ضریب جینی	۴۲.۰	۴۰.۰	۳۸.۰	۳۷.۰	۳۶.۰	۳۵.۰
۸ زنان در مجلس (%)	۶	۲۰	۲۵	۳۵	۴۰	۴۵
۹ امید به زندگی (سال)	۷۷	۷۸	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳
۱۰ سهم تجدیدپذیر (%)	۸	۱۵	۲۵	۴۰	۵۰	۶۰

۲.۴.۱۱ مسیر حرکت شاخص‌ها

۵.۱۱ ریسک‌ها و سناریوهای جایگزین

۱.۵.۱۱ ریسک‌های بلندمدت

هشدار

هشدار: موفقیت تضمین‌شده نیست

- حتی با بهترین برنامه‌ریزی، ریسک‌های جدی می‌توانند مسیر را منحرف کنند:
- **خستگی دموکراتیک:** کاهش مشارکت و علاقه مردم پس از هیجان اولیه
 - **پوپولیسم جدید:** ظهور رهبران کاریزماتیک با وعده‌های غیرواقعی
 - **بحران اقتصادی جهانی:** رکود بزرگ می‌تواند دستاوردها را تهدید کند
 - **تنش‌های قومی:** شکست در مدیریت تنوع می‌تواند به تجزیه‌طلبی بینجامد
 - **تغییرات اقلیمی:** خشکسالی‌های شدیدتر از پیش‌بینی
 - **فناوری مخرب:** هوش مصنوعی و اتوماسیون می‌تواند بیکاری انبوه ایجاد کند

۲.۵.۱۱ سه سناریوی بلندمدت

۳.۵.۱۱ مکانیزم‌های تاب‌آوری

برای افزایش احتمال سناریوهای مثبت و کاهش آسیب‌پذیری:

۱. نهادهای ضربه‌گیر:

- صندوق ذخیره ارزی (هدف: ۵۰۰ میلیارد دلار)
- ذخایر استراتژیک غذا و انرژی
- شبکه امنیت اجتماعی خودکار

۲. انعطاف‌پذیری سیاسی:

جدول ۲۲.۱۱: سه سناریوی محتمل برای ایران در سال ۲۵

بُعد	سناریوی خوش‌بینانه	سناریوی محتمل	سناریوی بدبینانه
نام	ایران طلایی	ایران در حال پیشرفت	ایران سرگردان
دموکراسی	دموکراسی (+۵.۸)	کامل (۸)	دموکراسی ناقص (۷-)
اقتصاد	۸۵۰\$ سرانه	۴۰\$ سرانه	۲۵\$ سرانه
وحدت ملی	همبستگی قوی	تنش‌های مدیریت‌شده	بحران هویت
منطقه‌ای	رهبر منطقه	بازیگر مؤثر	بازیگر حاشیه‌ای
محیط‌زیست	تعادل پایدار	بهبود نسبی	بحران ادامه‌دار
احتمال	۲۵%	۵۰%	۲۵%

- مکانیزم اصلاح قانون اساسی
- فرآیند همه‌پرسی برای تصمیمات بزرگ
- دادگاه قانون اساسی به‌عنوان داور نهایی

۳. تنوع اقتصادی:

- کاهش وابستگی به نفت به زیر ۱۰٪
- شرکای تجاری متنوع (هیچ شریک بالای ۲۰٪)
- اقتصاد دانش‌بنیان مقاوم به تحریم

۴. سرمایه اجتماعی:

- اعتماد بین‌فردی بالا
- جامعه مدنی قوی
- رسانه‌های متکثر و مسئول

۶.۱۱ پیام پایانی: میراثی برای نسل‌های آینده

«ما این سرزمین را از نیاکان خود به ارث نبرده‌ایم؛ آن را از فرزندان خود به امانت گرفته‌ایم. نسل ما مسئولیت دارد ایرانی آباد، آزاد و سربلند به نسل‌های آینده تحویل دهد – نه صرفاً یک کشور، بلکه یک تمدن زنده و بالنده.»

– نویسنده

۱.۶.۱۱ عهد با آیندگان

این کتاب بر یک اصل بنیادین استوار است: **عدالت بین‌نسلی**. تصمیمات امروز ما، آینده فرزندان ما را شکل می‌دهد.

الگو و درس

چه ایرانی می‌خواهیم به نسل آینده تحویل دهیم؟

- کشوری که در آن هر کودک، فارغ از قومیت، جنسیت، یا طبقه، فرصت برابر داشته باشد
- سرزمینی که رودخانه‌هایش جاری، جنگل‌هایش سرسبز، و هوایش پاک باشد
- جامعه‌ای که حرمت و آزادی هر انسان در آن محترم باشد
- ملتی که در صلح با همسایگان و جهان زندگی کند
- تمدنی که به میراث گذشته خود افتخار کند و در عین حال به آینده بنگرد
- دموکراسی‌ای که نه به زور، بلکه از قلب مردم برخاسته باشد

۲.۶.۱۱ آخرین سخن

مسیر از بحران تا بالندگی طولانی و پرپیچ‌وخم است. ۲۵ سال زمان زیادی به نظر می‌رسد، اما در تاریخ یک تمدن ۲۵۰۰ ساله، لحظه‌ای بیش نیست. نسل کنونی ایرانیان در نقطه عطفی تاریخی ایستاده است. می‌توانیم مسیر تاریخ را تغییر دهیم – اگر بخواهیم، اگر با هم باشیم، و اگر به آینده ایمان داشته باشیم.

دست‌یافتنی رؤیای یک ۱۴۲۹ ایران

سربلند | آزاد | آباد

ما «آینده ما، مسئولیت ما، وطن»

منابع فصل یازدهم

- Con- and Transition Democratic of Problems. (۱۹۹۶) A. Stepan, & J., J. Linz, Press. University Hopkins Johns solidation.
- Politics. World in Success to Means The Power: Soft (۲۰۰۴) S. J. Nye, Affairs. Public
- Business. Crown Fail. Nations Why (۲۰۱۲) A. J. Robinson, & D., Acemoglu, and Straus Farrar, Decay. Political and Order Political (۲۰۱۴) F. Fukuyama, Giroux.
- Chi- Rage, Russian from Democracy Saving Winds: Ill (۲۰۱۹) L. Diamond, Press. Penguin Complacency. American and Ambition, nese
- Indicators. Development World (۲۰۲۳) Bank. World
- Report. Development Human (۲۰۲۲) UNDP.
- Index. Democracy (۲۰۲۳) Unit. Intelligence Economist

- Index. Perceptions Corruption International. Transparency (۲۰۲۳).
- WIPO. (۲۰۲۳) Index. Innovation Global.
- Outlook. Energy World (۲۰۲۳) Agency. Energy International.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). سالنامه آماری کشور.
- موسسه مطالعات انرژی. (۱۴۰۲). ترازنامه انرژی ایران.

بخش چهارم

حوزه‌های تخصصی

فصل ۱۲

مدیریت تنوع قومی-فرهنگی: وحدت در کثرت

خلاصه فصل

ایران سرزمینی با تنوع قومی-زبانی غنی است: فارس‌ها (۵۵٪)، آذری‌ها (۲۰٪)، کردها (۱۰٪)، لرها (۶٪)، عرب‌ها (۳٪)، بلوچ‌ها (۲٪)، ترکمن‌ها (۱٪) و دیگر اقوام. این تنوع هم فرصت است و هم چالش. این فصل مدل «فدرالیسم همبسته» را ارائه می‌دهد: ساختاری که حقوق فرهنگی-زبانی اقوام را تضمین می‌کند، نابرابری‌های تاریخی را جبران می‌نماید، و در عین حال وحدت ملی و تمامیت ارضی را حفظ می‌کند. اصل راهنما: «ایرانی بودن هویت مشترک ماست، تنوع قومی ثروت مشترک ما».

۱.۱۲ مقدمه: تنوع به مثابه ثروت یا تهدید؟

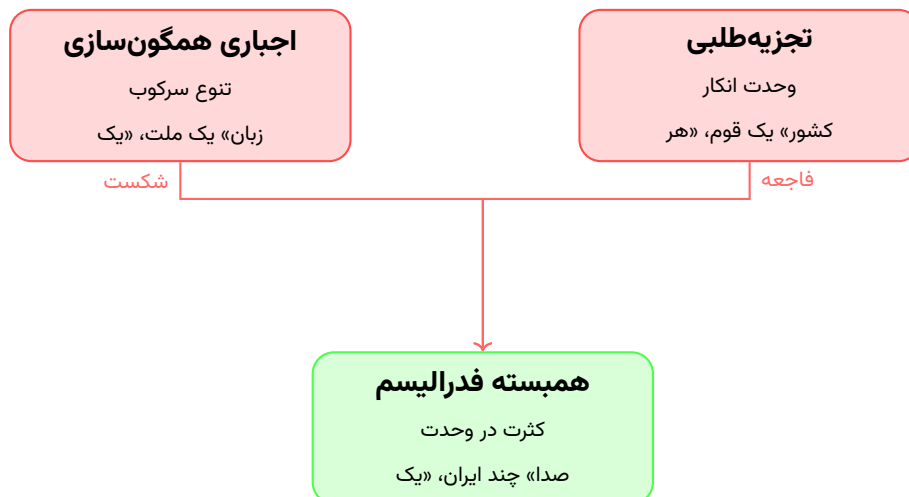
«تنوع قومی ذاتاً نه خوب است نه بد. این نهادها و سیاست‌ها هستند که تعیین می‌کنند تنوع به همزیستی مسالمت‌آمیز می‌انجامد یا به خشونت و تجزیه. سوئیس و یوگسلاوی هر دو چندقومی بودند — سرنوشتشان بسیار متفاوت شد.»

— آرنست لیپهارت، «دموکراسی در جوامع چندپاره»، ۱۹۷۷

ایران در طول تاریخ همواره سرزمینی چندقومی بوده است. امپراتوری‌های ایرانی از هخامنشیان تا صفویان، تنوع را نه تنها تحمل، بلکه اغلب جشن می‌گرفتند. اما دوران مدرن، به‌ویژه از مشروطه به بعد، شاهد تنش فزاینده میان «ملت‌سازی متمرکز» و «حقوق اقوام» بوده است.

۱.۱.۱۲ دوگانه کاذب: وحدت یا تنوع

میان راه یک و افراط دو

۲.۱.۱۲ چرا این موضوع حیاتی است؟

جدول ۱.۱۲: اهمیت مدیریت صحیح تنوع قومی

بُعد	در صورت موفقیت	در صورت شکست
ثبات سیاسی	مشروعیت فراگیر نظام جدید	بی ثباتی مزمن، شورش های قومی
تمامیت ارضی	حفظ مرزها با رضایت همه	ریسک تجزیه و جنگ داخلی
توسعه اقتصادی	بهره گیری از همه استعدادها	هدررفت سرمایه انسانی مناطق
امنیت ملی	مرزهای امن با حمایت محلی	آسیب پذیری در مناطق قومی
وجهه بین المللی	الگوی همزیستی	بهانه مداخله خارجی

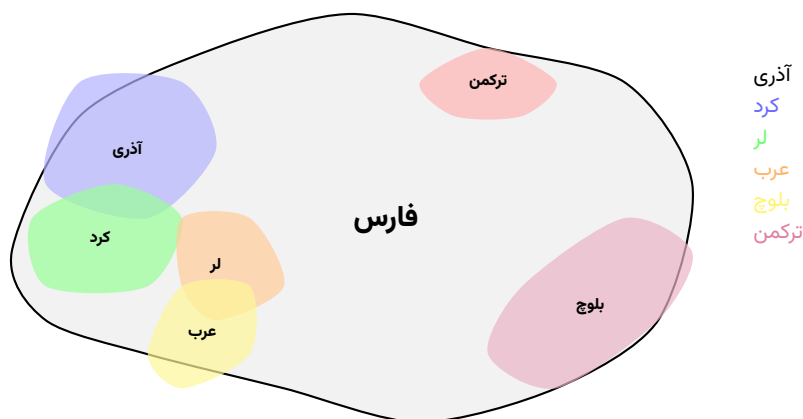
جدول ۲.۱۲: ترکیب قومی-زبانی ایران (تخمین ۱۴۰۳)

ردیف	قوم/زبان	جمعیت (میلیون)	درصد	مناطق اصلی سکونت
۱	فارس	۴۸	۵۵٪	مرکز، شرق، جنوب
۲	آذری (ترک)	۵.۱۷	۲۰٪	آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، زنجان
۳	کرد	۷.۸	۱۰٪	کردستان، کرمانشاه، ایلام، آذربایجان غربی
۴	لر (لر و بختیاری)	۲.۵	۶٪	لرستان، چهارمحال، خوزستان شمالی
۵	عرب	۶.۲	۳٪	خوزستان، بوشهر، هرمزگان
۶	بلوچ	۷.۱	۲٪	سیستان و بلوچستان
۷	ترکمن	۹.۰	۱٪	گلستان، خراسان شمالی
۸	سایر	۴.۲	۳٪	گیلک، مازنی، تالش، قشقایی و...
	مجموع	۸۷	۱۰۰٪	

۲.۱۲ نقشه قومی-زبانی ایران

۱.۲.۱۲ ترکیب جمعیتی

۲.۲.۱۲ توزیع جغرافیایی

شکل ۱.۱۲: نقشه ساده‌شده توزیع قومی در ایران

جدول ۳.۱۲: ترکیب مذهبی ایران

ردیف	مذهب/دین	درصد تخمینی	توضیحات
۱	شیعه دوازده امامی	۸۵-۹۰٪	اکثریت، رسمی در نظام فعلی
۲	سنی	۸-۱۰٪	کرد، بلوچ، ترکمن، بخشی از عرب‌ها
۳	مسیحی	۵.۰٪	ارمنی، آشوری، کلدانی
۴	یهودی	کمتر از ۱.۰٪	بزرگ‌ترین جامعه یهودی خاورمیانه خارج از اسرائیل
۵	زرتشتی	کمتر از ۱.۰٪	یزد، کرمان، تهران
۶	بهایی	تخمین متفاوت	غیررسمی، تحت فشار
۷	بی‌دین/لاداری	نامشخص	در حال افزایش

۳.۲.۱۲ تنوع مذهبی

۳.۱۲ میراث تاریخی: بی‌اعتمادی حاشیه به مرکز

۱.۳.۱۲ سیاست‌های همگون‌سازی

هشدار

درس تاریخ: همگون‌سازی اجباری همیشه شکست خورده است
 سیاست‌های «یک‌سان‌سازی» در ایران معاصر نتایج معکوس داشته:

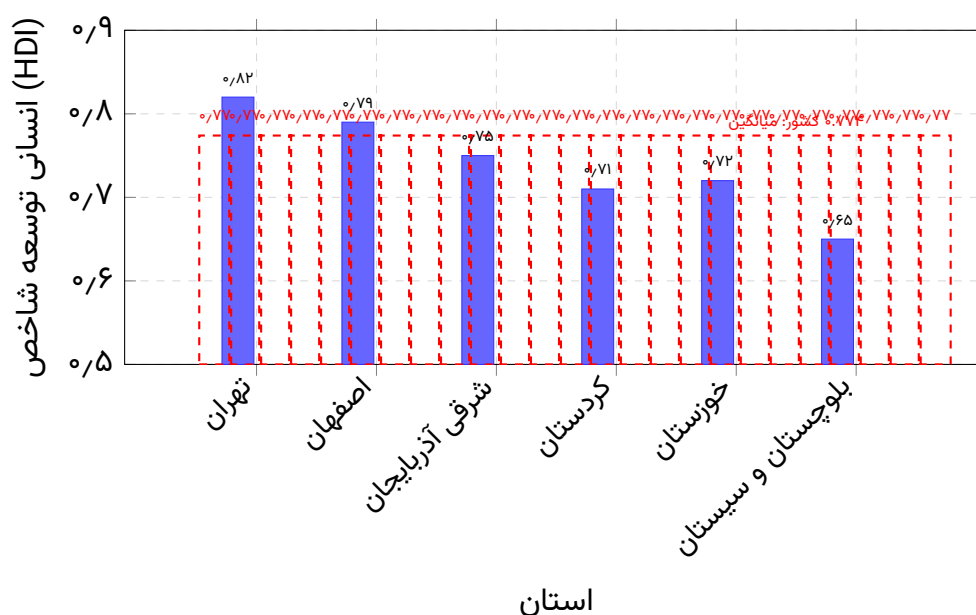
- **دوره رضاشاه:** ممنوعیت لباس محلی، تحمیل زبان فارسی، سرکوب عشایر
 - نتیجه: شورش‌های قومی، تقویت هویت‌طلبی پنهان
- **دوره پهلوی دوم:** تمرکز توسعه در مرکز، بی‌توجهی به مناطق قومی
 - نتیجه: شکاف توسعه‌ای، نارضایتی مناطق
- **جمهوری اسلامی:** تبعیض مذهبی علیه سنی‌ها، محدودیت‌های زبانی
 - نتیجه: احساس شهروند درجه دو در اقلیت‌ها

درس: سرکوب هویت قومی آن را تقویت می‌کند، نه تضعیف.

جدول ۴.۱۲: شاخص‌های توسعه به تفکیک استان‌های قومی (۱۴۰۲)

شاخص	تهران	آذربایجان شرقی	کردستان	خوزستان	سیستان و بلوچستان
HDI استانی	۸۲.۰	۷۵.۰	۷۱.۰	۷۲.۰	۶۵.۰
نرخ بیکاری	۸٪	۱۱٪	۱۵٪	۱۴٪	۱۸٪
درآمد سرانه (به تهران=۱۰۰)	۱۰۰	۶۵	۵۵	۶۰	۴۰
دسترسی به اینترنت پرسرعت	۸۵٪	۶۵٪	۵۵٪	۶۰٪	۳۵٪
پزشک به ازای هر ۱۰۰۰ نفر	۵.۳	۸.۱	۲.۱	۵.۱	۸.۰
نرخ باسوادی	۹۷٪	۹۳٪	۹۰٪	۹۱٪	۸۲٪

۲.۳.۱۲ شکاف توسعه‌ای

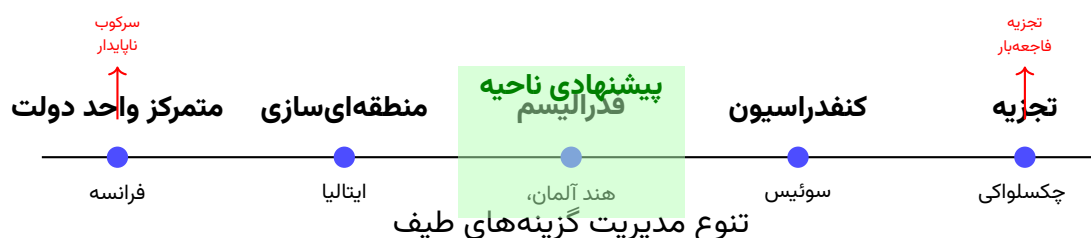

شکل ۲.۱۲: شکاف توسعه‌ای بین استان‌های مرکزی و حاشیه‌ای

۳.۳.۱۲ نارضایتی‌های انباشته

۴.۱۲ چارچوب نظری: مدل‌های مدیریت تنوع

۱.۴.۱۲ طیف گزینه‌ها

جدول ۵.۱۲: مطالبات اصلی اقوام مختلف ایران

قوم	مطالبات فرهنگی-زبانی	مطالبات اقتصادی	سیاسی- سطح تنش
آذری	آموزش به زبان ترکی، رسانه ترکی	سهم عادلانه از قدرت، توسعه	متوسط
کرد	زبان کردی رسمی، خودمختاری	پایان تبعیض، توسعه بالا	پایین
لر	حفظ فرهنگ و زبان	توسعه اقتصادی	پایین
عرب	زبان عربی در مدارس	سهم از درآمد نفت، محیط زیست	متوسط-بالا
بلوچ	حقوق مذهبی (سنی)، زبان	امنیت، توسعه، پایان	بالا
ترکمن	حفظ فرهنگ، زبان	توسعه اقتصادی	پایین

۲.۴.۱۲ مدل‌های موفق جهانی

الگو و درس

الگوی موفق: سوئیس – آزمایشگاه همزیستی

سوئیس با ۴ زبان رسمی (آلمانی ۶۳٪، فرانسوی ۲۳٪، ایتالیایی ۸٪، رومانش ۱٪) نمونه بارز مدیریت موفق تنوع است:

- **ساختار:** ۲۶ کانتون با خودمختاری گسترده
- **زبان:** هر کانتون زبان رسمی خود را تعیین می‌کند؛ سطح فدرال چهارزبانه
- **سیاست:** دموکراسی مستقیم، شورای فدرال هفت نفره با چرخش ریاست
- **نتیجه:** یکی از باثبات‌ترین و مرفه‌ترین کشورهای جهان
- **درس برای ایران:** تمرکززدایی واقعی + هویت مشترک فراقومی = موفقیت

جدول ۶.۱۲: مقایسه مدل‌های مدیریت تنوع در کشورهای موفق

کشور	مدل	ویژگی کلیدی	موفقیت	درس برای ایران
سوئیس	فدرال-کنفدرال	خودمختاری بالا	خیلی بالا	تمرکززدایی واقعی
کانادا	فدرال نامتقارن	حقوق خاص کبک	بالا	انعطاف در برابر تفاوت‌ها
هند	فدرال زبانی	ایالت‌ها اساس زبان	متوسط-بالا	مدیریت پیچیدگی
اسپانیا	منطقه‌ای خودمختار	خودمختاری‌های نامتقارن	متوسط	توازن مرکز-پیرامون
بلژیک	فدرال جماعتی	جماعت‌های زبانی	متوسط	تقسیم قدرت

۳.۴.۱۲ مدل‌های ناموفق: درس‌های منفی

هشدار

هشدار: از یوگسلاوی و عراق بیاموزیم

یوگسلاوی:

- تنوع مدیریت نشده + ناسیونالیسم افراطی = جنگ داخلی خونین
- ۱۴۰،۰۰۰ کشته، ۴ میلیون آواره
- تجزیه به ۷ کشور با کینه‌های پایدار

عراق:

- سرکوب طولانی کردها و شیعیان توسط رژیم بعث
 - پس از ۲۰۰۳: بی‌ثباتی مزمن، تنش‌های قومی-مذهبی
 - کردستان عراق: خودمختاری دوفاکتو، تمایل به استقلال
- درس:** سرکوب مسئله را حل نمی‌کند، فقط به تعویق می‌اندازد و تشدید می‌کند.

۵.۱۲ مدل پیشنهادی: فدرالیسم همبسته

۱.۵.۱۲ اصول بنیادین

همبسته فدرالیسم اصل هفت

۱. ارضی یکپارچگی

قرمز خط ایران مرزهای

۲. شهروندی برابری

برابر ایرانیان همه

۳. فرهنگی-زبانی حقوق

اساسی قانون در شده تضمین

۴. متناسب خودمختاری

یکسان نه نیاز، اساس بر

مشترک هویت

بودن ایرانی

جدول ۷.۱۲: ساختار مناطق خودمختار پیشنهادی

منطقه	مرکز	استان‌ها	جمعیت (م)	زبان‌های منطقه‌ای	رسمی
آذربایجان	تبریز	شرقی، غربی، اردبیل، زنجان	۱۲	فارسی + ترکی آذری	
کردستان بزرگ	سنندج	کردستان، کرمانشاه، ایلام	۶	فارسی + کردی	
عربستان ایران	اهواز	خوزستان	۵	فارسی + عربی	
بلوچستان	زاهدان	سیستان و بلوچستان	۳	فارسی + بلوچی	
ترکمن صحرا	گنبدکاووس	بخشی گلستان	از ۱	فارسی + ترکمنی	
سایر استان‌ها: در چارچوب استانی معمول					

۲.۵.۱۲ ساختار پیشنهادی: پنج منطقه خودمختار

«خودمختاری به معنای جدایی نیست. برعکس، خودمختاری درست طراحی شده، انگیزه جدایی را کاهش می‌دهد. وقتی مردم احساس کنند صدایشان شنیده می‌شود و حقوقشان محترم است، دلیلی برای جدایی طلبی ندارند.»

— ویل کیملیکا، «شهروندی چندفرهنگی»، ۱۹۹۵

۳.۵.۱۲ صلاحیت‌های هر سطح

۴.۵.۱۲ مجلس اقوام و مناطق

صلاحیت‌های ویژه مجلس اقوام:

- حق وتو در قوانین مربوط به حقوق اقوام و مناطق
- تصویب تغییرات مرزی استان‌ها
- نظارت بر توزیع عادلانه بودجه ملی
- تأیید انتصاب مقامات مناطق خودمختار

جدول ۸.۱۲: تقسیم صلاحیت‌ها بین سطوح حکومتی

حوزه	صلاحیت فدرال (ملی)	صلاحیت منطقه‌ای/استانی
دفاع و امنیت	ارتش، ضدتروریسم	مرزبانی، پلیس محلی (هماهنگی)
سیاست خارجی	انحصاری	—
اقتصاد کلان	پول، بانک مرکزی، تجارت خارجی	توسعه منطقه‌ای، مالیات محلی
آموزش	استانداردها، دانشگاه‌های ملی	مدارس، زبان آموزش، برنامه محلی
فرهنگ و رسانه	صداوسیما ملی، میراث ملی	رسانه محلی، میراث منطقه‌ای
بهداشت	بیمه ملی، استانداردها	بیمارستان‌های استانی
زیرساخت	بزرگراه‌های ملی، راه‌آهن	جاده‌های محلی، حمل‌ونقل شهری
محیط‌زیست	قوانین کلان، منابع آب بین‌استانی	اجرا، منابع محلی

جدول ۹.۱۲: ترکیب مجلس اقوام و مناطق (۱۰۰ کرسی)

ردیف	دسته‌بندی	تعداد کرسی	نحوه انتخاب
۱	نمایندگان استان‌ها (۲×۳۱)	۶۲	انتخاب مستقیم، ۲ نفر از هر استان
۲	نمایندگان اقوام	۲۰	انتخاب توسط شوراهای قومی
۳	نمایندگان اقلیت‌های دینی	۸	ارمنی (۲)، آشوری (۱)، یهودی (۱)، زرتشتی (۱)، سنی (۳)
۴	نخبگان و شخصیت‌های ملی	۱۰	انتصاب با تأیید مجلس ملی
	مجموع	۱۰۰	

۶.۱۲ حقوق زبانی و فرهنگی

۱.۶.۱۲ سیاست زبانی

شکل ۳.۱۲: هرم سیاست زبانی پیشنهادی

۲.۶.۱۲ برنامه آموزش چندزبانه

جدول ۱۰.۱۲: برنامه آموزش زبان در مدارس مناطق قومی

مقطع	زبان مادری	فارسی	انگلیسی	زبان انتخابی
پیش‌دبستان	۱۰۰٪	—	—	—
ابتدایی (۱-۳)	۶۰٪	۴۰٪	—	—
ابتدایی (۴-۶)	۴۰٪	۵۰٪	۱۰٪	—
متوسطه اول	۳۰٪	۵۰٪	۲۰٪	—
متوسطه دوم	۲۰٪	۵۰٪	۲۵٪	۵٪
دانشگاه	—	اصلی	انتخابی	زبان مادری اختیاری

نکات کلیدی:

- کودکان در پایه‌های اولیه به زبان مادری آموزش می‌بینند
- فارسی به تدریج معرفی شده و غالب می‌شود
- هدف: شهروندانی دوزبانه یا سه‌زبانه
- انتخاب زبان آموزش با خانواده و شورای منطقه‌ای

جدول ۱۱.۱۲: منشور حقوق فرهنگی اقوام

ردیف	حق	تضمین اجرایی
۱	حق آموزش به زبان مادری	مدارس دوزبانه، معلمان بومی
۲	حق رسانه به زبان محلی	تلویزیون و رادیوی منطقه‌ای، مطبوعات
۳	حق استفاده از زبان در دادگاه	مترجم رسمی، قاضی بومی‌زبان
۴	حق نام‌گذاری به زبان محلی	نام فرزند، کسب‌وکار، خیابان
۵	حق حفظ آداب و سنن	تعطیلات محلی، جشن‌های قومی
۶	حق پوشش محلی	آزادی لباس سنتی
۷	حق مذهب	مساجد سنی، کلیسا، کنیسه، آتشکده
۸	حق مشارکت در تصمیم‌گیری	شوراهای قومی، سهمیه در نهادها

۳.۶.۱۲ حقوق فرهنگی

۷.۱۲ عدالت اقتصادی و جبران نابرابری‌ها

۱.۷.۱۲ برنامه توسعه متوازن

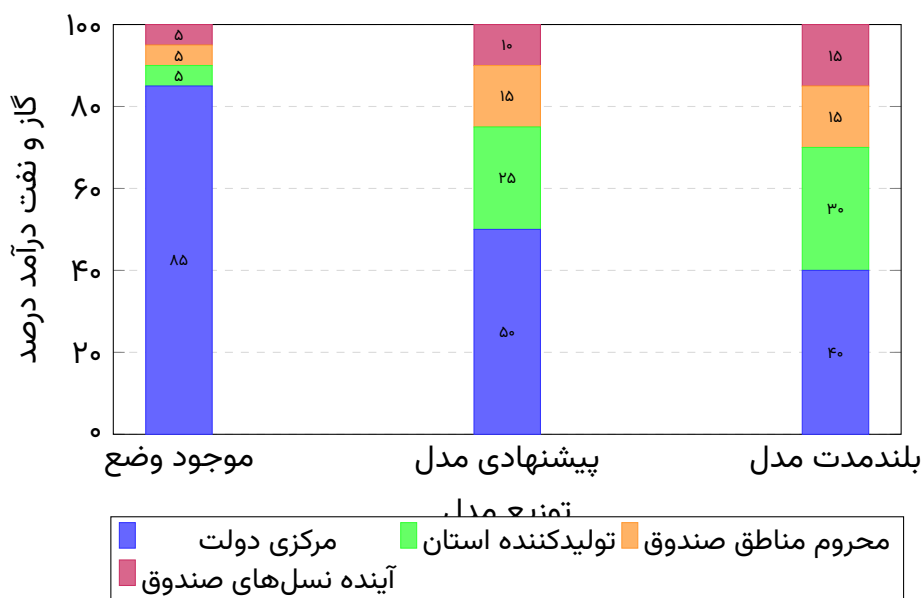
«عدالت اقتصادی پایه صلح قومی است. وقتی مردم یک منطقه احساس کنند منابع سرزمینشان استخراج می‌شود اما سهمی از آن نمی‌برند، بذر نارضایتی کاشته شده است.»

— نویسنده

جدول ۱۲.۱۲: برنامه جبران شکاف توسعه‌ای (افق ۱۵ ساله)

منطقه	HDI فعلی	هدف سال ۱۰	هدف سال ۱۵	سرمایه‌گذاری ویژه
سیستان و بلوچستان	۶۵.۰	۷۵.۰	۸۰.۰	۵۰ میلیارد دلار
کردستان	۷۱.۰	۷۸.۰	۸۲.۰	۳۰ میلیارد دلار
خوزستان	۷۲.۰	۷۹.۰	۸۳.۰	۴۰ میلیارد دلار
آذربایجان غربی	۷۳.۰	۷۹.۰	۸۳.۰	۲۵ میلیارد دلار
لرستان	۷۲.۰	۷۸.۰	۸۲.۰	۲۰ میلیارد دلار
مجموع سرمایه‌گذاری ویژه توسعه مناطق محروم				۱۶۵ میلیارد دلار

۲.۷.۱۲ تقسیم عادلانه درآمدهای ملی

شکل ۴.۱۲: مدل پیشنهادی توزیع درآمدهای نفت و گاز

۳.۷.۱۲ اصل سهم منطقه از منابع

جدول ۱۳.۱۲: سهم استان‌ها از درآمد منابع طبیعی

نوع منبع	قاعده توزیع	سهم استان مبدأ
نفت و گاز	۲۵٪ به استان، ۱۵٪ صندوق توسعه، ۱۰٪ نسل آینده	۲۵٪
معادن	۳۰٪ به استان، ۱۰٪ صندوق محیط‌زیست	۳۰٪
آب	مدیریت حوضه‌ای، تضمین‌شده برای مبدأ	متغیر
گردشگری	۵۰٪ درآمد ورودی به استان	۵۰٪

الگو و درس

الگوی موفق: نروژ و صندوق نفتی

نروژ با مدیریت هوشمندانه درآمد نفت، الگویی برای همه کشورهای نفتی شده است:

- **صندوق بازنشستگی دولتی:** بیش از ۴.۱ تریلیون دلار دارایی
- **قاعده مالی:** فقط ۳٪ صندوق سالانه قابل برداشت
- **شفافیت:** همه سرمایه‌گذاری‌ها عمومی
- **نتیجه:** ثروت پایدار برای نسل‌های آینده
- **درس برای ایران:** درآمد نفت متعلق به همه نسل‌ها و همه مناطق است

۴.۷.۱۲ پروژه‌های کلان توسعه مناطق قومی

جدول ۱۴.۱۲: پروژه‌های کلان توسعه در مناطق قومی

منطقه	پروژه کلیدی	سرمایه (میلیارد \$)	دست‌آورد مورد انتظار
آذربایجان	هاب لجستیک قفقاز	۱۵	۵۰۰،۵۰۰ شغل، ترانزیت
کردستان	شهرک صنعتی-گردشگری	۱۰	۲۰۰،۰۰۰ شغل، گردشگری
خوزستان	احیای کارون و تالاب‌ها	۲۰	محیط‌زیست، کشاورزی
بلوچستان	بندر چابهار و منطقه آزاد	۲۵	هاب تجارت هند-آسیای مرکزی
ترکمن صحرا	کریدور انرژی خزر	۸	صادرات برق، گاز
لرستان	قطب گردشگری طبیعت	۵	۱۰۰،۰۰۰ شغل
عرب خوزستان	پتروشیمی سبز	۱۵	اشتغال محلی، ارزش‌افزوده

۸.۱۲ مشارکت در قدرت ملی

۱.۸.۱۲ اصل حضور متناسب

«دموکراسی در جوامع چندپاره نمی‌تواند صرفاً حکومت اکثریت باشد. باید مکانیزم‌هایی وجود داشته باشد که همه گروه‌های مهم در تصمیم‌گیری‌های کلیدی مشارکت داشته باشند.»

— آرنست لیپهارت، «الگوهای دموکراسی»، ۱۹۹۹

جدول ۱۵.۱۲: اصل تناسب قومی در نهادهای ملی

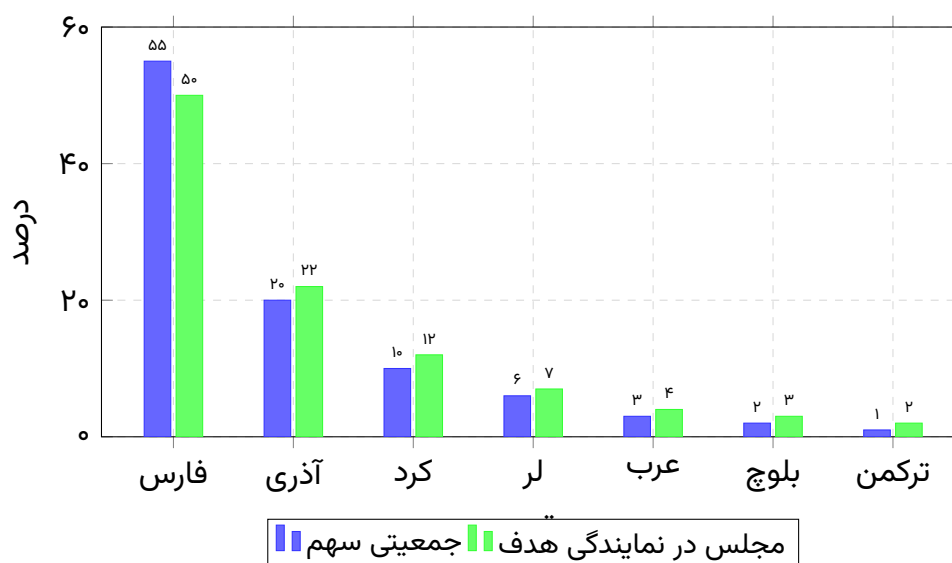
نهاد	هدف تناسب	مکانیزم تضمین
کابینه دولت	حداقل ۳۰٪ غیرفارسی	الزام قانونی، نظارت مجلس اقوام
قوه قضائیه	۲۵٪ از اقوام غیرفارسی	سهمیه در آزمون قضاوت، آموزش ویژه
ارتش (فرماندهان)	۲۰٪ در سطوح بالا	برنامه ارتقای متنوع
سفرا	۲۵٪ از اقوام	انتصاب متوازن
مدیران ارشد دولتی	۲۵٪ از مناطق قومی	امتیاز در استخدام
دانشگاه‌های ملی	سهمیه منطقه‌ای	کنکور استانی، بورسیه

۲.۸.۱۲ شورای عالی اقوام

جدول ۱۶.۱۲: ساختار و وظایف شورای عالی اقوام ایران

مشخصه	توضیح
ترکیب	۲۱ عضو: ۳ نفر از هر یک از ۷ گروه قومی اصلی
انتخاب	انتخاب توسط شوراهای قومی منطقه‌ای
دوره	۶ سال با تمدید یک‌بار
ریاست	چرخشی سالانه بین اقوام
وظایف و اختیارات	
مشورتی	نظر مشورتی در همه قوانین مرتبط با اقوام
نظارتی	گزارش سالانه وضعیت حقوق اقوام
پیشنهادی	ارائه لوایح به مجلس از طریق نمایندگان
حل اختلاف	میانجی‌گری در تنش‌های بین قومی
وتوی تعلیقی	توقف ۶ ماهه قوانین مغایر با حقوق اقوام برای بازنگری

۳.۸.۱۲ نمایندگی در نهادهای کلیدی

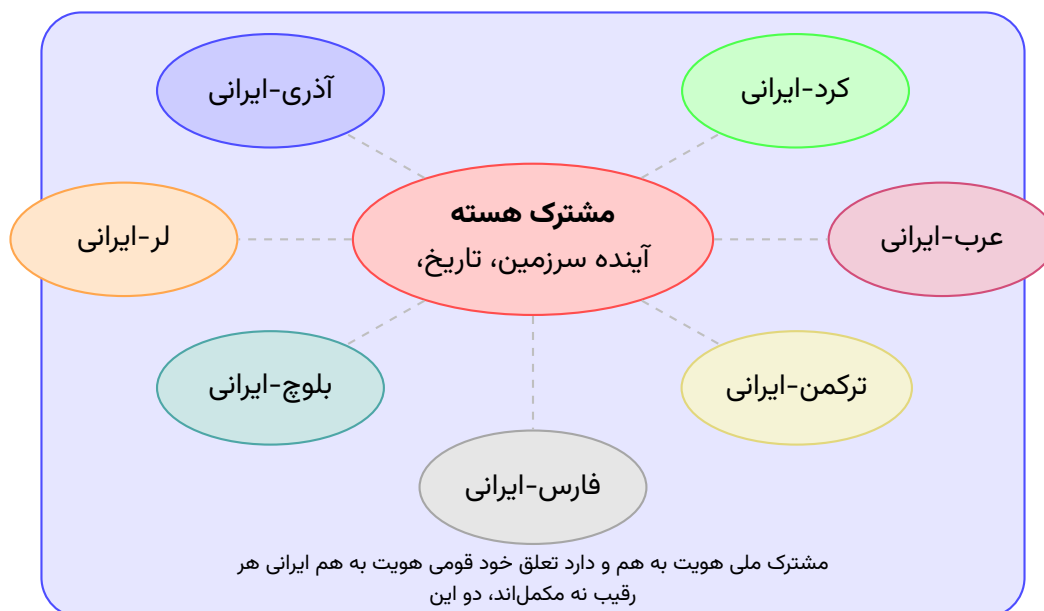

شکل ۵.۱۲: مقایسه سهم جمعیتی و هدف نمایندگی اقوام

۹.۱۲ هویت ملی مشترک: چتر فراگیر

۱.۹.۱۲ بازتعریف «ایرانی بودن»

فراگیر چتر ایرانی: هویت

۲.۹.۱۲ عناصر هویت مشترک

جدول ۱۷.۱۲: عناصر هویت ملی مشترک ایرانی

عناصر	توصیف	نمونه های عینی
تاریخ مشترک	میراث مشترک	هخامنشیان، ساسانیان، صفویان - همه اقوام سهیم بودند
سرزمین مشترک	فلات ایران	جغرافیای طبیعی که اقوام را به هم پیوند می دهد
زبان پیونددهنده	فارسی به عنوان زبان مشترک	نه جایگزین زبان های محلی، بلکه پل ارتباط
فرهنگ مشترک	نوروز، شب یلدا، ادبیات	جشن ها و سنت های مشترک فراقومی
سرنوشت مشترک	آینده ای که با هم می سازیم	پروژه های ملی، چالش های مشترک (آب، توسعه)
ارزش های مشترک	آزادی، عدالت، دموکراسی	قانون اساسی به عنوان میثاق مشترک

جدول ۱۸.۱۲: برنامه‌های عملی تقویت همبستگی ملی

برنامه	گروه هدف	محتوا و هدف
سربازی مشترک	جوانان ۱۸-۲۰	خدمت در استان‌های دیگر، آشنایی با تنوع
اردوهای ملی جشنواره اقوام	دانش‌آموزان عموم مردم	بازدید متقابل مدارس مناطق مختلف جشنواره سالانه فرهنگ اقوام در تهران و شهرها
موزه تنوع ایران	گردشگران شهروندان	موزه ملی تنوع قومی-فرهنگی
پروژه‌های ملی مشترک	همه	راه‌آهن سراسری، شبکه آب، انرژی
تیم‌های ورزشی ملی رسانه ملی چندزبانه	ورزشکاران مخاطبان رسانه	تیم‌های متنوع قومی با پرچم واحد شبکه‌های تلویزیونی به زبان‌های مختلف

۳.۹.۱۲ برنامه‌های تقویت همبستگی

«ملت‌ها ساخته می‌شوند، نه کشف. هویت ملی محصول انتخاب آگاهانه برای زندگی مشترک است. ایران می‌تواند نشان دهد که تنوع و وحدت با هم ممکن‌اند – اگر همه احساس کنند در این خانه مشترک جایی دارند.»

– ارنست رنان، «ملت چیست؟»، ۱۸۸۲ – بازخوانی برای ایران

۱۰.۱۲ مدیریت تنش‌ها و پیشگیری از بحران

۱.۱۰.۱۲ سیستم هشدار زودهنگام

مستمر گفتگوی روتین، پایش – عادی وضعیت: سبز سطح	محلی گزارش نظرسنجی، رسانه‌ها، شاخص‌ها:
شکایات به فوری رسیدگی گفتگو، تقویت – محسوس نارضایتی: زرد سطح	مکرر شکایات کوچک، اعتراضات شاخص‌ها:
ارشد مسئولان حضور اصلاحی، اقدام میانجی‌گری، – فعال تنش: نارنجی سطح	محدود درگیری تظاهرات، شاخص‌ها:
تحریک‌کننده اقدامات تعلیق مستقیم، مذاکره بحران، مدیریت – بحران: قرمز سطح	گسترده اعتصاب خشونت، شاخص‌ها:

شکل ۶.۱۲: سیستم هشدار زودهنگام تنش‌های قومی

۲.۱۰.۱۲ مکانیزم‌های حل اختلاف

جدول ۱۹.۱۲: ساختار چندلایه حل اختلافات قومی

سطح	نهاد مسئول	ابزار	زمان‌بندی
محلی	شورای محلی	بزرگان گفتگو، سنتی	۱-۷ روز
استانی	دفتر حقوق اقوام استان	تحقیق، مذاکره	۱-۴ هفته
منطقه‌ای	شورای خودمختار منطقه	تصمیم‌گیری الزام‌آور	۱-۳ ماه
ملی	شورای عالی اقوام	میانجی‌گری، توصیه به دولت	۱-۶ ماه
قضایی	دادگاه اساسی	قانون رأی نهایی و الزام‌آور	۳-۱۲ ماه

۳.۱۰.۱۲ خطوط قرمز و قواعد بازی

هشدار

خطوط قرمز غیرقابل مذاکره

برای حفظ توازن بین حقوق اقوام و وحدت ملی، خطوط قرمز روشن ضروری است:

خطوط قرمز برای دولت مرکزی:

- ممنوعیت سرکوب نظامی اعتراضات مسالمت‌آمیز
- ممنوعیت محدودیت زبان و فرهنگ
- ممنوعیت تبعیض در استخدام و خدمات

خطوط قرمز برای جنبش‌های قومی:

- ممنوعیت خشونت و تروریسم
- ممنوعیت همکاری با دشمنان خارجی علیه ایران
- ممنوعیت فعالیت تجزیه‌طلبانه مسلحانه

قاعده طلایی: اختلافات از طریق گفتگو و نهادهای قانونی حل می‌شوند، نه زور.

جدول ۲۰.۱۲: تقویم اجرای سیاست‌های مدیریت تنوع

زمان	اقدام کلیدی	شاخص موفقیت
ماه ۱-۶	اعلام منشور حقوق اقوام	پذیرش توسط رهبران قومی
سال ۱	تأسیس شورای عالی اقوام	برگزاری اولین نشست
سال ۱-۲	شروع آموزش دوزبانه	۵۰۰ مدرسه پایلوت
سال ۲	تصویب قانون مناطق خودمختار	تصویب در مجلس مؤسسان
سال ۳	انتخابات منطقه‌ای	مشارکت ۶۰٪+ در مناطق قومی
سال ۳-۵	اجرای برنامه توسعه متوازن	کاهش ۲۰٪ شکاف HDI
سال ۵	ارزیابی میان‌دوره‌ای	نظرسنجی رضایت اقوام
سال ۵-۱۰	گسترش کامل آموزش چندزبانه	همه مناطق قومی
سال ۱۰	ارزیابی جامع	کاهش ۵۰٪ شکاف توسعه
سال ۱۵	تحقق اهداف برابری	HDI همه مناطق بالای ۸۰.۰

جدول ۲۱.۱۲: شاخص‌های کلیدی پایش وضعیت اقوام

شاخص	توضیح	مبدأ	سال ۱۰	سال ۲۵
شکاف HDI	اختلاف بالاترین و پایین‌ترین استان	۱۷.۰	۱۰.۰	۵.۰
رضایت اقوام	درصد «راضی» از حقوق فرهنگی	۳۰٪	۶۵٪	۸۵٪
نماینده‌گری در دولت	درصد مقامات اقلیت‌های قومی	۱۰٪	۲۵٪	۳۵٪
آموزش دوزبانه	پوشش مدارس در مناطق قومی	۰٪	۷۰٪	۱۰۰٪
رسانه محلی	ساعات پخش زبان‌های محلی	۵٪	۳۰٪	۵۰٪
تنش‌های قومی	تعداد خشونت‌آمیز/سال	—	-۵۰٪	-۹۰٪
هویت دوگانه	«هم قوم‌ام، هم ایرانی»	۴۰٪	۶۵٪	۸۵٪

۱۱.۱۲ تقویم اجرایی

۱۲.۱۲ شاخص‌های پایش

۱۳.۱۲ جمع‌بندی: وحدت در کثرت

الگو و درس

پیام کلیدی فصل

ایران می‌تواند نشان دهد که:

- **تنوع قومی ثروت است**، نه تهدید – اگر درست مدیریت شود
 - **وحدت و تنوع با هم ممکن‌اند** – سوئیس، کانادا و هند این را ثابت کرده‌اند
 - **سرکوب راه‌حل نیست** – فقط مسئله را پنهان و تشدید می‌کند
 - **فدرالیسم همبسته** مدلی است که هم حقوق اقوام را تضمین می‌کند، هم وحدت ملی را
 - **عدالت اقتصادی پایه صلح قومی است** – توسعه متوازن ضروری است
 - **هویت ایرانی چتری فراگیر** است که همه را در بر می‌گیرد
- شعار:** «ایرانی بودن هویت مشترک ماست، تنوع قومی ثروت مشترک ما»

منابع فصل دوازدهم

- A. Lijphart. (۱۹۷۷). Plural in Democracy. Press. University Yale Societies.
- A. Lijphart. (۱۹۹۹). Patterns of Democracy. Press. University Yale.
- W. Kymlicka. (۱۹۹۵). Multicultural Citizenship. Press. University Oxford.
- L. D. Horowitz. (۱۹۸۵). Ethnic Groups in Conflict. California of University Press.
- R. T. Gurr. (۲۰۰۰). Minorities at Risk in the New States: Versus Peoples. Press. USIP Century.
- B. O'Leary, & J. McGarry. (۱۹۹۳). The Politics of Ethnic Conflict Regulation. Routledge.
- E. Renan. (۱۸۸۲). What is a Nation?
- R. Brubaker. (۱۹۹۶). Nationalism Reframed. Press. University Cambridge.
- احمدی، حمید. (۱۳۸۷). قومیت و قوم‌گرایی در ایران. نشر نی.
- کاتوزیان، محمدعلی همایون. (۱۳۹۲). تضاد دولت و ملت در ایران. نشر نی.
- آبراهامیان، یرواند. (۱۳۸۹). ایران بین دو انقلاب. نشر نی.
- UNDP. (۲۰۲۰). Iran. Report: Development Human.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). سرشماری نفوس و مسکن.

فصل ۱۳

بازسازی اقتصادی و رهایی از تحریم

خلاصه فصل

اقتصاد ایران با چالش‌های ساختاری عمیق مواجه است: تورم مزمن (۴۵-۵۰٪)، بیکاری بالا (۱۲٪ رسمی، واقعی بیشتر)، وابستگی به نفت (۳۵٪ بودجه)، تحریم‌های گسترده (۳۸۰۰+ تحریم)، فساد سیستماتیک (رتبه ۱۴۹ جهان)، و فرار سرمایه و مغزها. این فصل نقشه راهی برای بازسازی اقتصادی ارائه می‌دهد: رفع تحریم‌ها در کوتاه‌مدت، تثبیت اقتصاد کلان در میان‌مدت، و تحول ساختاری به اقتصاد متنوع و دانش‌بنیان در بلندمدت. اصل راهنما: «آبادانی ملموس و فوری» – مردم باید بهبود را در زندگی روزمره خود احساس کنند.

۱.۱۳ مقدمه: اقتصاد بیمار، دموکراسی شکننده

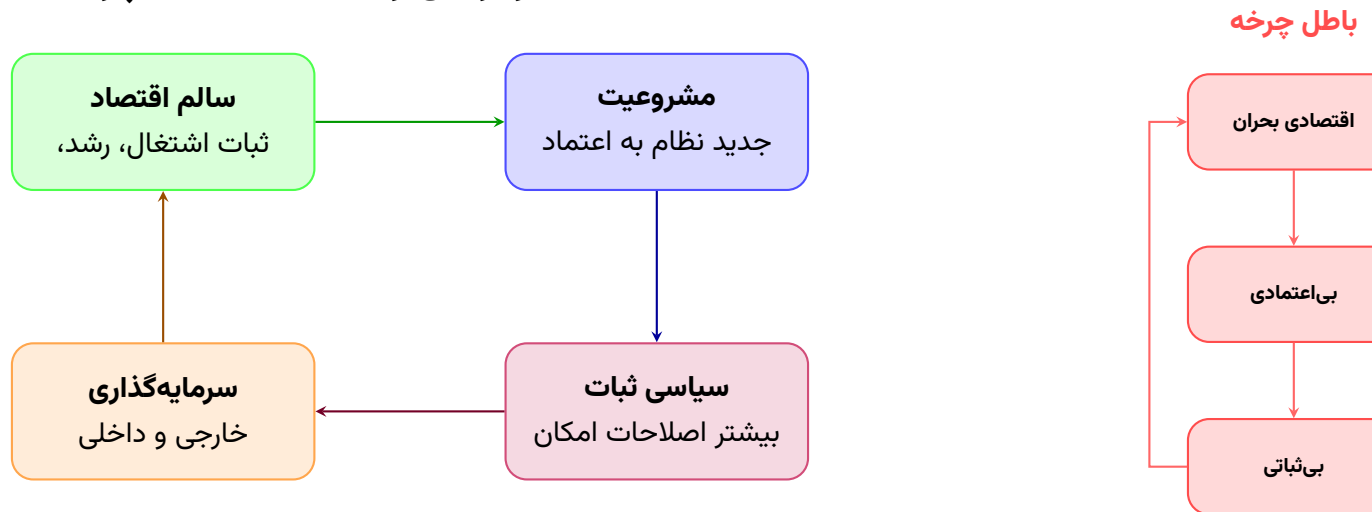
«دموکراسی‌ها به ندرت در فقر زنده می‌مانند. هیچ دموکراسی‌ای با درآمد سرانه زیر ۶۰۰۰ دلار تاکنون پایدار نمانده است. اقتصاد سالم شرط لازم – هرچند نه کافی – برای دموکراسی پایدار است.»

– آدام پرزورسکی، «دموکراسی و توسعه»، ۲۰۰۰

موفقیت گذار دموکراتیک به شدت به عملکرد اقتصادی گره خورده است. مردم از نظام جدید انتظار بهبود زندگی دارند. اگر این انتظار برآورده نشود، مشروعیت دموکراسی زیر سؤال می‌رود و راه برای بازگشت اقتدارگرایی یا هرج‌ومرج باز می‌شود.

۱.۱.۱۳ چرا اقتصاد اولویت است؟

دموکراسی و اقتصاد فضیلت چرخه

۲.۱۳ تشخیص: وضعیت اقتصاد ایران

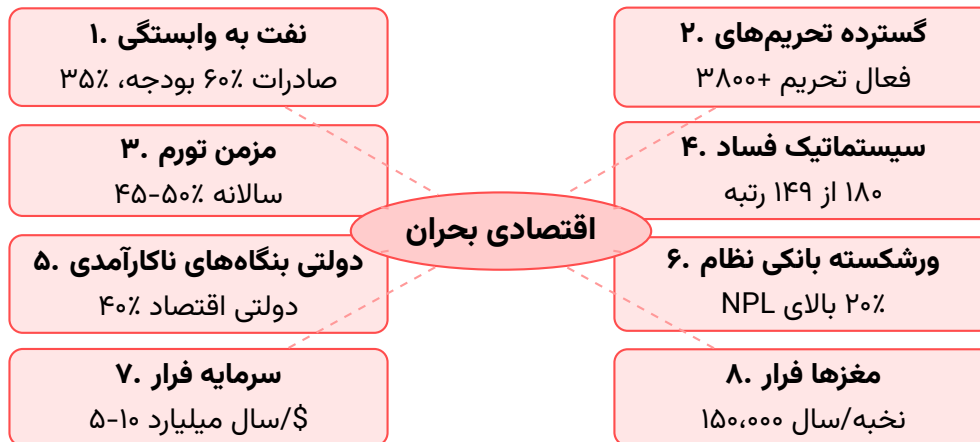
۱.۲.۱۳ شاخص‌های کلان اقتصادی

جدول ۱.۱۳: شاخص‌های کلیدی اقتصاد ایران (۲۰۲۴/۱۴۰۳)

ردیف	شاخص	مقدار	رتبه جهانی	وضعیت
۱	GDP (PPP)	۳.۱ تریلیون \$	۲۱	متوسط
۲	GDP سرانه (PPP)	\$ ۱۵,۰۰۰	۷۰	پایین‌تر از پتانسیل
۳	رشد اقتصادی	۲-۳٪	—	ناکافی
۴	نرخ تورم	۴۵-۵۰٪	۵ بدترین	بحرانی
۵	نرخ بیکاری (رسمی)	۱۲٪	—	بالا
۶	بیکاری جوانان	۲۸٪	—	بحرانی
۷	نرخ فقر	۳۰٪+	—	بالا
۸	ضریب جینی	۴۲.۰	—	ناابرابری بالا
۹	بدهی دولت (% GDP)	۴۵٪	—	قابل مدیریت
۱۰	ذخایر ارزی	۲۰-۳۰ میلیارد \$	—	ناکافی

۲.۲.۱۳ مشکلات ساختاری

ایران اقتصاد ساختاری مشکل هشت

۳.۲.۱۳ تحریم‌ها: چالش اصلی

جدول ۲.۱۳: تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران

نوع تحریم	تعداد تقریبی	تأثیر اصلی
تحریم‌های آمریکا	+۵۰۰،۲	قطع از سیستم دلاری، تحریم ثانویه
تحریم‌های اتحادیه اروپا	+۸۰۰	محدودیت تجارت، بانکی
تحریم‌های سازمان ملل	+۵۰	تسلیماتی، هسته‌ای (بخشی لغو شده)
تحریم‌های سایر کشورها	+۴۰۰	کانادا، استرالیا، ژاپن و...
مجموع	+۸۰۰،۳	قطع از سیستم مالی جهانی

هشدار

هشدار: هزینه واقعی تحریم‌ها

تحریم‌ها هزینه‌های سنگینی بر اقتصاد ایران تحمیل کرده‌اند:

- **صادرات نفت:** از ۵.۲ میلیون بشکه/روز به کمتر از ۱ میلیون
 - **درآمد ارزی:** کاهش ۶۰-۷۰٪
 - **ارزش ریال:** سقوط از ۵۰۰،۳ به ۱۰۰۰،۵۰۰ در برابر دلار
 - **تجارت خارجی:** محدودیت شدید واردات و صادرات
 - **سرمایه‌گذاری خارجی:** نزدیک به صفر
 - **هزینه انسانی:** کمبود دارو، تجهیزات پزشکی، تورم و فقر
- نتیجه:** رفع تحریم‌ها اولویت اول است، اما کافی نیست - اصلاحات ساختاری ضروری است.

۳.۱۳ استراتژی سه مرحله‌ای بازسازی اقتصادی

شکل ۱.۱۳: استراتژی سه مرحله‌ای بازسازی اقتصادی

۴.۱۳ فاز اول: تثبیت (سال ۱-۲)

۱.۴.۱۳ اولویت اول: رفع تحریم‌ها

جدول ۳.۱۳: نقشه راه رفع تحریم‌ها

مرحله	اقدام ایران	اقدام طرف مقابل	زمان بندی
۱	اعلام به NPT، پایبندی به توقف غنی سازی بالای ۵٪	تعلیق تحریم‌های نفتی	ماه ۱-۳
۲	پذیرش IAEA، شفافیت کامل	رفع تحریم‌های بانکی (SWIFT)	ماه ۳-۶
۳	امضای پروتکل الحاقی	رفع تحریم‌های تجاری	ماه ۶-۱۲
۴	تعهد به عدم توسعه سلاح	رفع تحریم‌های ثانویه آمریکا	ماه ۱۲-۱۸
۵	بازگشت به برجام + توافق جدید	آزادسازی دارایی‌های بلوکه شده	ماه ۱۸-۲۴

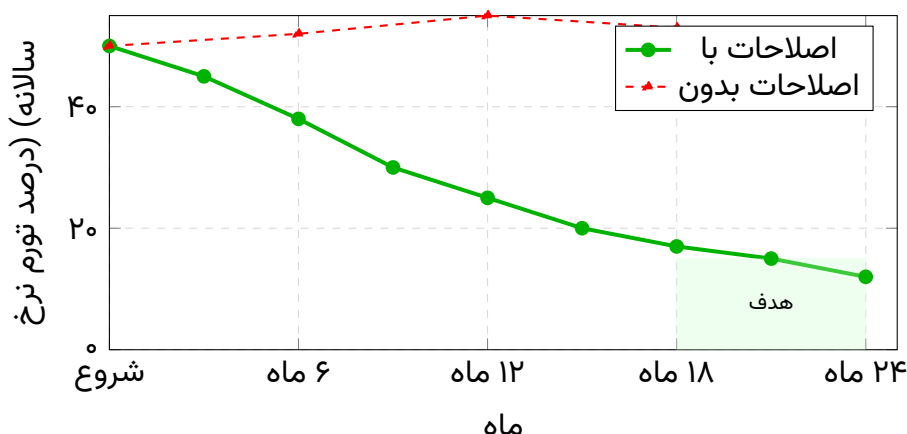
«رفع تحریم‌ها شرط لازم است، اما کافی نیست. کشورهای زیادی بدون تحریم هم فقیر مانده‌اند. آنچه تعیین کننده است، کیفیت نهادها و سیاست‌های اقتصادی است.»

— دارون عجم‌اوغلو و جیمز رابینسون، «چرا ملت‌ها شکست می‌خورند»، ۲۰۱۲

جدول ۴.۱۳: برنامه کنترل تورم در دو سال اول

ابزار	اقدام	اثر مورد انتظار
سیاست پولی	استقلال بانک مرکزی، هدف‌گذاری تورم	توقف چاپ پول برای کسری بودجه
سیاست مالی	کاهش کسری بودجه به زیر ۳٪ GDP	کاهش فشار تقاضا
سیاست ارزی	یکسان‌سازی نرخ ارز، شناورسازی مدیریت‌شده	حذف رانت ارزی، ثبات
یارانه‌ها	هدفمندسازی واقعی (نقدی به دهک‌های پایین)	کاهش هزینه دولت، کارایی
واردات	تسهیل واردات کالاهای اساسی	افزایش عرضه، کاهش قیمت
ذخایر ارزی	افزایش به ۱۰۰ میلیارد دلار (هدف ۵ ساله)	اعتماد و ثبات ارزی

۲.۴.۱۳ کنترل تورم

شکل ۲.۱۳: مسیر کاهش تورم در دو سال اول

۳.۴.۱۳ برنامه ۱۰۰ روز اول اقتصادی

۴.۴.۱۳ حمایت از اقشار آسیب‌پذیر

الگو و درس

الگوی موفق: برزیل – برنامه بولسا فامیلیا

برزیل با برنامه یارانه نقدی مشروط (Bolsa Família) توانست فقر را به شدت کاهش دهد:

- پرداخت نقدی به ۱۴ میلیون خانوار فقیر

جدول ۵.۱۳: اقدامات اقتصادی فوری در ۱۰۰ روز اول

روز	اقدام	هدف فوری
۷-۱	اعلام سیاست اقتصادی جدید	ایجاد اعتماد، جلوگیری از پانیک
۱۴-۱	تماس با IMF و بانک جهانی	درخواست مشاوره و کمک فنی
۳۰-۱	یکسان‌سازی نرخ ارز	حذف رانت، شفافیت
۳۰-۱	آزادسازی واردات کالاهای اساسی	کاهش فوری قیمت‌ها
۶۰-۳۰	اصلاح قانون بانک مرکزی	استقلال پولی
۶۰-۳۰	شروع مذاکرات رفع تحریم	سیگنال به بازارها
۱۰۰-۶۰	ارائه لایحه بودجه اصلاح‌شده	کاهش کسری، شفافیت
۱۰۰-۶۰	پرداخت یارانه نقدی هدفمند	حمایت از اقشار آسیب‌پذیر

- شرط: فرستادن کودکان به مدرسه، واکسیناسیون، معاینات پزشکی
- هزینه: کمتر از ۵.۰٪ GDP
- نتیجه: کاهش فقر از ۲۶٪ به ۱۰٪ در ۱۵ سال
- درس برای ایران: یارانه نقدی هدفمند + شرایط توانمندسازی

جدول ۶.۱۳: برنامه حمایت اجتماعی در دوره گذار

برنامه	گروه هدف	بودجه سالانه	پوشش
یارانه نقدی تقویت‌شده	دهک‌های ۱-۴	۲۰ میلیارد \$	۳۰ میلیون نفر
بیمه بیکاری موقت	کارگران تعدیل‌شده	۵ میلیارد \$	۲ میلیون نفر
سبد کالای اساسی	فقر مطلق	۳ میلیارد \$	۱۰ میلیون نفر
کمک مسکن	بی‌سرپناهان، مستأجران	۴ میلیارد \$	۵ میلیون نفر
بهداشت رایگان	همه	۱۵ میلیارد \$	۸۷ میلیون نفر

جدول ۷.۱۳: بسته اصلاحات ساختاری اقتصادی

حوزه	مشکل فعلی	اصلاح پیشنهادی	زمان بندی
بنگاه‌های دولتی	ناکارآمدی، زیان‌دهی	خصوصی‌سازی شفاف	سال ۳-۷
نظام بانکی	NPL بالا، ورشکستگی	تجدید ساختار، ادغام	سال ۲-۵
نظام مالیاتی	فرار مالیاتی، گسترده	اصلاح مالیاتی، دیجیتال‌سازی	سال ۲-۴
بازار کار	صلبیت، غیررسمی	انعطاف‌پذیری، حمایت از کارگر	سال ۳-۵
رقابت	انحصارات گسترده	قانون رقابت، شکستن انحصار	سال ۲-۵
زمین و مسکن	سوداگری، بالا	مالیات بر زمین، عرضه مسکن	سال ۲-۷

۵.۱۳ فاز دوم: بازسازی (سال ۳-۷)

۱.۵.۱۳ اصلاحات ساختاری

۲.۵.۱۳ خصوصی‌سازی: این بار درست

هشدار

هشدار: درس‌های خصوصی‌سازی ناموفق

خصوصی‌سازی در ایران (اصل ۴۴) عمدتاً شکست خورده:

- انتقال به «خودی‌ها» و نهادهای شبه‌دولتی
- فساد گسترده در واگذاری‌ها
- عدم بهبود کارایی
- تمرکز ثروت در دست عده‌ای

اصول خصوصی‌سازی صحیح:

- شفافیت کامل: مزایده علنی، قیمت‌گذاری مستقل
- ممنوعیت خرید توسط نهادهای وابسته به دولت
- حفظ حقوق کارگران: بازآموزی، بیمه بیکاری
- رقابت: جلوگیری از انحصار خصوصی
- نظارت مستقل بر فرآیند

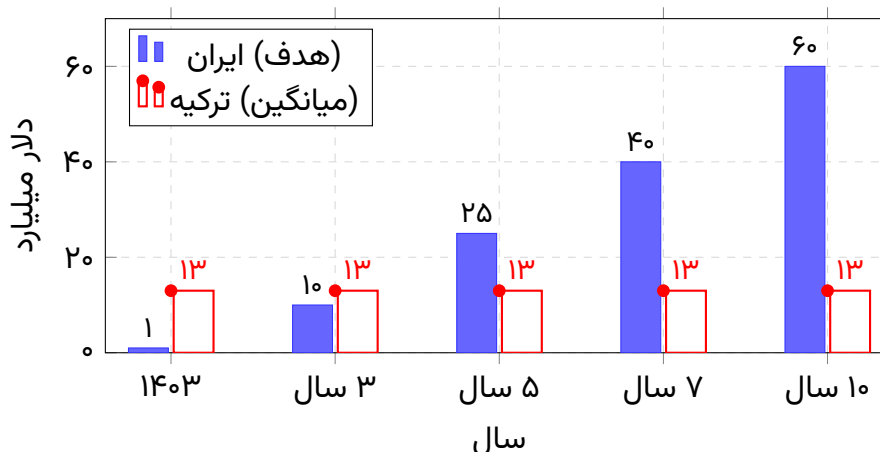
جدول ۸.۱۳: برنامه خصوصی‌سازی اولویت‌بندی‌شده

بخش	سهم دولت فعلی	هدف سال ۷	روش
مخابرات	٪۶۰	٪۲۰	فروش سهام در بورس
بانک‌ها	٪۷۰	٪۳۰	ادغام و عرضه عمومی
خودروسازی	٪۸۵	٪۲۰	مشارکت خارجی + IPO
فولاد و معدن	٪۵۰	٪۲۵	مزایده بین‌المللی
حمل‌ونقل	٪۹۰	٪۴۰	واگذاری تدریجی
نفت و گاز	٪۱۰۰	٪۸۰	حفظ مالکیت ملی، قراردادهای جدید

جدول ۹.۱۳: اهداف جذب سرمایه‌گذاری خارجی (FDI)

شاخص	۱۴۰۳	سال ۳	سال ۵	سال ۷	سال ۱۰
FDI سالانه (میلیارد \$)	۱	۱۰	۲۵	۴۰	۶۰
موجودی FDI (میلیارد \$)	۶۰	۸۰	۱۳۰	۲۰۰	۳۵۰
رتبه سهولت کسب‌وکار	۱۲۷	۸۰	۵۰	۳۵	۲۵

۳.۵.۱۳ جذب سرمایه‌گذاری خارجی

شکل ۳.۱۳: اهداف جذب سرمایه‌گذاری خارجی

اقدامات کلیدی برای جذب FDI:

- قانون جدید سرمایه‌گذاری خارجی با تضمین‌های قوی
- داوری بین‌المللی برای اختلافات
- مناطق آزاد واقعی (نه صوری)
- حذف بوروکراسی: مجوز یکپارچه
- ثبات سیاسی و حاکمیت قانون

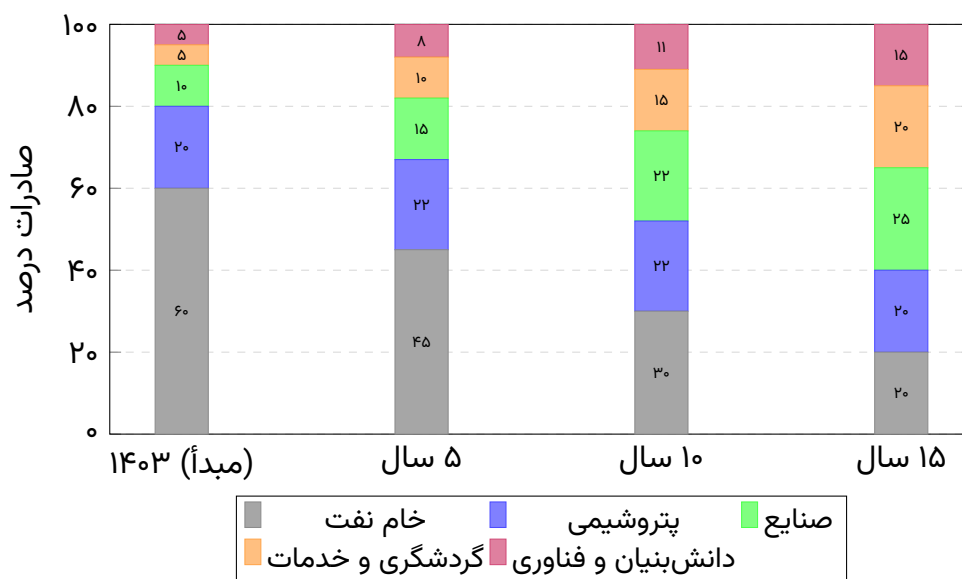
جدول ۱۰.۱۳: برنامه نوسازی صنایع کلیدی

صنعت	چالش فعلی	سرمایه‌گذاری	هدف
خودرو	کیفیت پایین، فناوری قدیمی	۲۰ میلیارد \$	مشارکت با برندهای جهانی
پتروشیمی	ظرفیت خام‌فروشی	۳۰ میلیارد \$	زنجیره ارزش کامل
فولاد	انرژی‌بر، آلاینده	۱۵ میلیارد \$	فناوری سبز، صادرات
نساجی	رقابت‌پذیری پایین	۵ میلیارد \$	برندسازی، کیفیت
غذایی	وابستگی به واردات	۱۰ میلیارد \$	خودکفایی، صادرات
دارو و تجهیزات پزشکی	واردات بالا	۸ میلیارد \$	تولید داخلی ۸۰٪

۴.۵.۱۳ نوسازی صنایع

۶.۱۳ فاز سوم: تحول ساختاری (سال ۸-۱۵)

۱.۶.۱۳ تنوع‌بخشی به اقتصاد

شکل ۴.۱۳: تنوع‌بخشی به سبد صادراتی ایران

جدول ۱۱.۱۳: پنج موتور رشد اقتصادی آینده ایران

موتور	پتانسیل	هدف سال ۱۵	سرمایه‌گذاری	اشتغال
گردشگری	۵۰ سایت یونسکو، تنوع	۳۰ میلیون گردشگر	۵۰ میلیارد \$	۳ میلیون
ترانزیت	موقعیت ژئوپلتیک	۵۰ میلیارد \$ درآمد	۴۰ میلیارد \$	۱ میلیون
فناوری اطلاعات	نیروی کار تحصیل کرده	۲۰ میلیارد \$ صادرات	۱۵ میلیارد \$	۱ میلیون
انرژی‌های تجدیدپذیر	آفتاب، باد فراوان	۱۰ میلیارد \$ صادرات برق	۸۰ میلیارد \$	۵۰۰ هزار
کشاورزی مدرن	آب و هوا متنوع	خودکفایی + صادرات	۳۰ میلیارد \$	۲ میلیون

۲.۶.۱۳ موتورهای رشد جدید

گردشگری: گنج پنهان

الگو و درس

پتانسیل گردشگری ایران

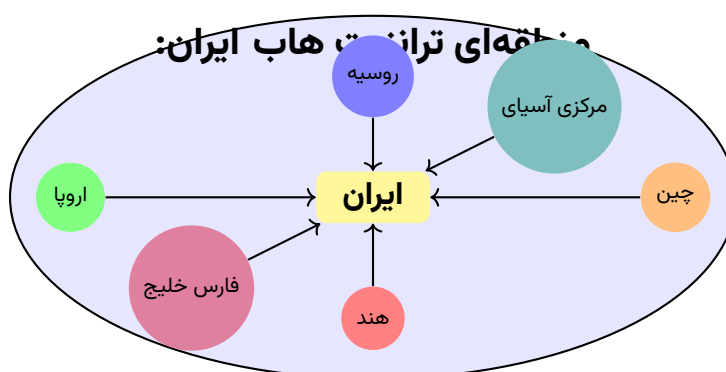
ایران یکی از ۱۰ کشور برتر جهان از نظر جاذبه‌های گردشگری است:

- میراث فرهنگی: ۲۷ سایت ثبت یونسکو (رتبه ۱۰ جهان)
- تنوع طبیعی: کویر، جنگل، کوه، ساحل
- تنوع فرهنگی: موسیقی، غذا، صنایع دستی اقوام
- گردشگری سلامت: پزشکی ارزان و باکیفیت
- گردشگری مذهبی: مشهد، قم (۲۰+ میلیون زائر/سال)

مقایسه:

- ترکیه: ۵۰ میلیون گردشگر، ۳۵ میلیارد دلار
- امارات: ۲۰ میلیون گردشگر، ۴۰ میلیارد دلار
- ایران (فعلی): ۵ میلیون گردشگر، ۳ میلیارد دلار
- ایران (هدف ۱۵ سال): ۳۰ میلیون گردشگر، ۵۰ میلیارد دلار

ترانزیت: پل بین قاره‌ها

جدید ابریشم راه | شرق-غرب کریدور | (INSTC) شمال-جنوب کریدور

۳.۶.۱۳ اشتغال‌زایی

جدول ۱۲.۱۳: برنامه اشتغال‌زایی ۱۰ میلیون شغل در ۱۰ سال

بخش	اشتغال فعلی (م)	هدف سال ۱۰ (م)	راهبرد
گردشگری و هتلداری	۵.۰	۳	زیرساخت، ویزا، بازاریابی
ساختمان و مسکن	۳	۵	پروژه مسکن ملی
صنایع تولیدی	۴	۶	نوسازی، صادرات‌محور
فناوری اطلاعات	۳.۰	۳.۱	استارت‌آپ‌ها، صادرات خدمات
کشاورزی مدرن	۴	۵.۴	مکانیزاسیون، ارزش‌افزوده
خدمات	۸	۱۲	مالی، بهداشت، آموزش
انرژی‌های نو	۱.۰	۵.۰	تولید و نصب
مجموع	۲۴	۳۴	۱۰ میلیون شغل جدید

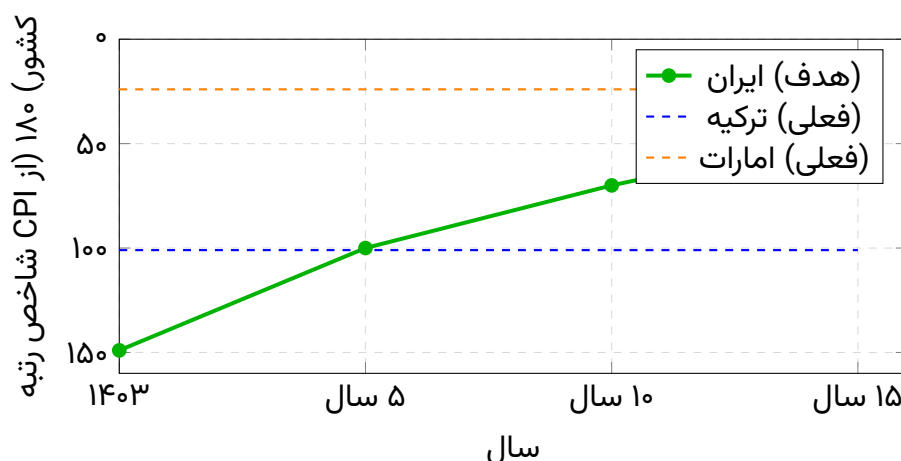
۷.۱۳ مبارزه با فساد اقتصادی

«فساد بزرگ‌ترین دشمن توسعه است. هر دلاری که به جیب فاسدان می‌رود، از مدرسه، بیمارستان و زیرساخت کم می‌شود. بدون مبارزه جدی با فساد، هیچ برنامه اقتصادی موفق نخواهد شد.»

— بانک جهانی، گزارش فساد و توسعه، ۲۰۱۷

جدول ۱۳.۱۳: برنامه جامع مبارزه با فساد اقتصادی

محور	اقدام	نتیجه مورد انتظار
شفافیت	ثبت الکترونیک همه معاملات دولتی	حذف رانت اطلاعاتی
نظارت	کمیسیون مستقل ضدفساد با اختیارات کامل	بازداشت و محاکمه مفسدان
قوانین	قانون «از کجا آورده‌ای» با ضمانت اجرا	مصادره اموال نامشروع
تعارض منافع	ممنوعیت فعالیت اقتصادی مقامات و خانواده	جلوگیری از سوءاستفاده
مناقصات	الکترونیکی، علنی، داوری مستقل	کاهش فساد در قراردادهای
حفاظت از گزارشگران	قانون whistleblower، پاداش	تشویق افشاگری
مجازات	سلب مصونیت همه مقامات، مجازات سنگین	بازدارندگی

شکل ۵.۱۳: مسیر بهبود رتبه ایران در شاخص فساد

۸.۱۳ نظام مالیاتی جدید

۱.۸.۱۳ اصلاح ساختار مالیاتی

اصول نظام مالیاتی جدید:

۱. عدالت: ثروتمندان بیشتر بپردازند (تصاعدی)
۲. کارایی: حذف معافیت‌های ناکارآمد
۳. سادگی: فرم‌های ساده، پرداخت الکترونیک
۴. شفافیت: همه مالیات‌دهندگان ببینند پولشان کجا می‌رود
۵. اجرای قاطع: مجازات سنگین برای فرار مالیاتی

جدول ۱۴.۱۳: مقایسه نظام مالیاتی فعلی و پیشنهادی

شاخص	فعلی	هدف سال ۱۰	توضیح
نسبت مالیات به GDP	۷٪	۱۸٪	میانگین OECD: ۳۴٪
مالیات بر درآمد (حداکثر)	۳۵٪	۴۵٪	تصادفی، عادلانه
مالیات بر شرکت‌ها	۲۵٪	۲۰٪	کاهش برای جذب سرمایه
مالیات بر ارزش افزوده	۹٪	۱۵٪	استاندارد جهانی
مالیات بر ثروت	—	۱-۲٪	جدید، برای عدالت
مالیات بر اموال	ناچیز	۱٪ ارزش	ضد سوداگری

۹.۱۳ ادغام در اقتصاد جهانی

جدول ۱۵.۱۳: نقشه راه ادغام در اقتصاد جهانی

سال	اقدام	دستاوردها
۲-۱	رفع تحریم‌ها، اتصال به SWIFT	دسترسی به سیستم مالی جهانی
۳-۲	عضویت ناظر در WTO	شروع مذاکرات الحاق
۵-۳	توافقات تجارت آزاد	ترکیه، هند، چین، اوراسیا
۷-۵	عضویت کامل در WTO	دسترسی به بازار ۱۶۴ کشور
۱۰-۷	توافق تجاری با اتحادیه اروپا	بزرگ‌ترین بازار جهان
۱۵-۱۰	عضویت در OECD (هدف)	استانداردهای جهانی

۱.۹.۱۳ توافقات تجاری هدف

۲.۹.۱۳ هدف صادرات

جدول ۱۶.۱۳: اهداف صادراتی ایران در افق ۱۵ ساله

بخش	۱۴۰۳ (میلیارد \$)	سال ۵	سال ۱۰	سال ۱۵
نفت و گاز	۵۰	۸۰	۱۰۰	۸۰
پتروشیمی	۱۵	۲۵	۴۰	۵۰
صنایع و معدن	۱۰	۲۰	۳۵	۵۰
کشاورزی و غذا	۵	۱۰	۱۸	۲۵
خدمات (گردشگری، IT)	۵	۱۵	۳۵	۶۰
فناوری و دانش بنیان	۲	۸	۱۷	۳۵
مجموع صادرات	۸۷	۱۵۸	۲۴۵	۳۰۰

۱۰.۱۳ نظام بانکی و مالی

۱.۱۰.۱۳ بحران نظام بانکی

هشدار

هشدار: بانک‌های ایران در وضعیت بحرانی هستند

وضعیت نظام بانکی ایران نگران‌کننده است:

- مطالبات معوق (NPL): بالای ۲۰٪ (استاندارد جهانی: زیر ۵٪)
 - کفایت سرمایه: بسیاری زیر حداقل استاندارد
 - بانک‌های ورشکسته: چندین بانک عملاً ورشکسته
 - بنگاه‌داری: بانک‌ها مالک شرکت‌های زیان‌ده
 - فساد: وام‌های کلان به افراد مرتبط
- نتیجه: بدون اصلاح نظام بانکی، رشد اقتصادی پایدار ممکن نیست.

جدول ۱۷.۱۳: برنامه اصلاح نظام بانکی

مرحله	اقدام	زمان‌بندی و هدف
۱	ارزیابی مستقل (Asset Review) Quality	ماه ۱-۶: شناسایی وضعیت واقعی
۲	تفکیک بانک‌ها به سالم/قابل‌نجات/ورشکسته	ماه ۶-۱۲
۳	تزریق سرمایه به بانک‌های قابل‌نجات	سال ۱-۲: ۳۰ میلیارد دلار
۴	ادغام یا انحلال بانک‌های ورشکسته	سال ۱-۳
۵	فروش غیربانکی بنگاه‌های	سال ۲-۵
۶	پیاپی سازی استانداردهای بازل III	سال ۳-۷
۷	ورود بانک‌های خارجی	سال ۳+

جدول ۱۸.۱۳: اهداف توسعه بازار سرمایه

شاخص	۱۴۰۳	سال ۵	سال ۱۰
ارزش بازار سهام (% GDP)	۳۵٪	۶۰٪	۱۰۰٪
ارزش اوراق بدهی (% GDP)	۵٪	۲۰٪	۴۰٪
تعداد شرکت‌های بورسی	۷۰۰	۲۰۰،۱	۳۰۰،۲
سرمایه‌گذاران خارجی (%)	۱٪	۱۰٪	۲۵٪
صندوق‌های سرمایه‌گذاری	۲۰۰	۵۰۰	۳۰۰،۱

۲.۱۰.۱۳ توسعه بازار سرمایه

۳.۱۰.۱۳ فین‌تک و بانکداری دیجیتال

الگو و درس

فرصت: جهش به بانکداری دیجیتال

ایران می‌تواند از «عقب‌ماندگی» به «پیش‌تازی» برسد:

- نسل جوان دیجیتال: ۷۰٪ جمعیت زیر ۴۰ سال
- نفوذ اینترنت: ۸۰٪+ جمعیت
- استارت‌آپ‌های فین‌تک: زیرساخت موجود
- الگوهای موفق: کینیا (M-Pesa)، هند (UPI)، چین (Alipay)

اهداف:

- ۹۰٪ پرداخت‌ها دیجیتال تا سال ۵
- ریال دیجیتال بانک مرکزی (CBDC) تا سال ۳
- بانکداری باز (Open Banking) تا سال ۴
- هویت دیجیتال یکپارچه تا سال ۲

۱۱.۱۳ انرژی و پایداری اقتصادی

۱.۱۱.۱۳ اصلاح یارانه انرژی

«یارانه انرژی در ایران معادل کل بودجه بهداشت و آموزش است. این پول عمدتاً به ثروتمندان می‌رسد که مصرف بیشتری دارند. اصلاح یارانه‌ها هم عدالت است، هم کارایی.»

– صندوق بین‌المللی پول، گزارش یارانه انرژی، ۲۰۲۳

اصول اصلاح یارانه انرژی:

جدول ۱۹.۱۳: یارانه‌های انرژی و برنامه اصلاح

حامل	قیمت فعلی	قیمت جهانی	یارانه سالانه	هدف سال ۵
بنزین (لیتر)	۳۰۰،۰۰۰ تومان	۵۰،۰۰۰ تومان	۳۰ میلیارد \$	قیمت منطقه‌ای
گازوئیل (لیتر)	۱،۵۰۰،۰۰۰ تومان	۴۵،۰۰۰ تومان	۲۰ میلیارد \$	قیمت منطقه‌ای
گاز طبیعی (م ^۳)	۱،۰۰۰،۰۰۰ تومان	۱۵،۰۰۰ تومان	۲۵ میلیارد \$	تدریجی
برق (کیلووات)	۵۰۰ تومان	۵،۰۰۰ تومان	۱۵ میلیارد \$	تدریجی
مجموع یارانه انرژی			۹۰ میلیارد \$/سال	

۱. **تدریجی:** افزایش قیمت در ۵ سال، نه یک‌شبه
۲. **جبرانی:** یارانه نقدی به دهک‌های ۱-۵
۳. **صنعتی:** قیمت‌های متفاوت برای صنایع (دوره انتقال)
۴. **حمل‌ونقل عمومی:** سوبسید برای اتوبوس و مترو
۵. **شفاف:** نشان‌دادن هزینه واقعی به مردم

۲.۱۱.۱۳ سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر

جدول ۲۰.۱۳: برنامه سرمایه‌گذاری در انرژی تجدیدپذیر

منبع	ظرفیت فعلی (GW)	سال ۵	سال ۱۰	سرمایه‌گذاری
خورشیدی	۱	۱۵	۵۰	۵۰ میلیارد \$
بادی	۵۰	۵	۲۰	۲۵ میلیارد \$
برق‌آبی	۱۲	۱۴	۱۶	۱۰ میلیارد \$
سایر (زمین‌گرمایی، زیست‌توده)	۱۰	۱	۴	۵ میلیارد \$
مجموع تجدیدپذیر	۶.۱۳	۳۵	۹۰	۹۰ میلیارد \$
سهم از تولید برق	۸٪	۲۵٪	۵۰٪	

جدول ۲۱.۱۳: شاخص‌های بحران مسکن در ایران

شاخص	ایران	استاندارد جهانی	توضیح
نسبت قیمت مسکن به درآمد	۳۰-۲۵	۵-۳	بحرانی
نرخ مالکیت مسکن	۶۵٪	۶۵٪	قابل قبول
متراژ سرانه مسکن	۲۵ م ^۲	۴۰ م ^۲	پایین
واحدهای خالی	۵.۲ میلیون	—	سوداگری
کمبود سالانه مسکن	۷۰۰،۰۰۰ واحد	—	تولید ناکافی

جدول ۲۲.۱۳: برنامه جامع مسکن ملی

محور	اقدام	هدف کمی
عرضه زمین	آزادسازی زمین‌های دولتی برای مسکن	۱۰۰،۰۰۰ هکتار در ۵ سال
مالیات	مالیات ۲٪ بر خانه‌های خالی و دوم به بعد	کاهش سوداگری
تولید تسهیلات	پروژه ملی ساخت مسکن ارزان و وام مسکن بلندمدت با نرخ واقعی	۱ میلیون واحد/سال ۲۰ سال، نرخ تورم+۲٪
اجاره	حمایت از مستأجران، یارانه اجاره	۲ میلیون خانوار
مسکن اجتماعی	ساخت مسکن استیجاری دولتی	۵۰۰،۰۰۰ واحد در ۱۰ سال

جدول ۲۳.۱۳: شاخص‌های کلیدی اقتصادی و اهداف ۱۵ ساله

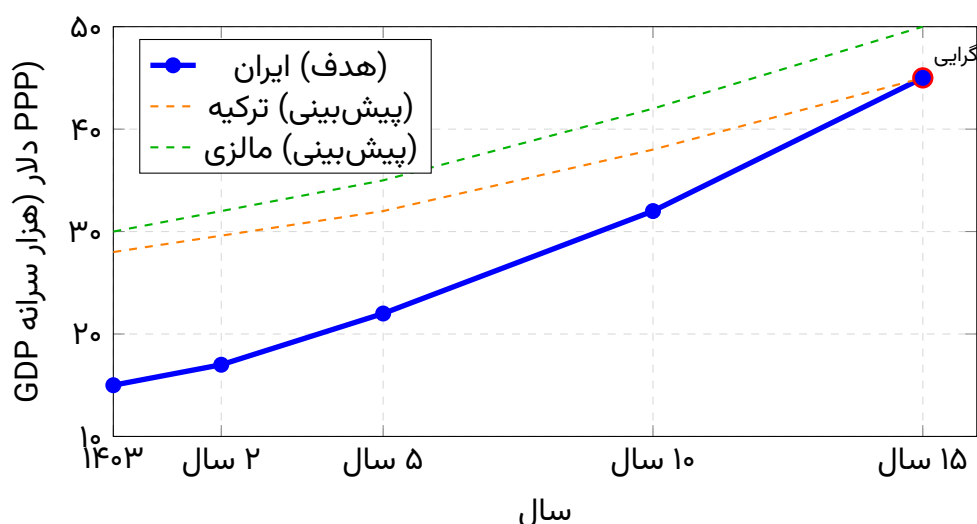
شاخص	۱۴۰۳	۲۰۲۰	۲۰۲۵	۲۰۳۰	۲۰۳۵
۱ رشد GDP (%)	۲	۵	۷	۶	۵
۲ تورم (%)	۵۰	۱۵	۷	۴	۲
۳ بیکاری (%)	۱۲	۱۰	۸	۶	۵
۴ GDP سرانه (\$K PPP)	۱۵	۱۷	۲۲	۳۲	۴۵
۵ صادرات (میلیارد \$)	۸۷	۱۱۰	۱۵۸	۲۴۵	۳۰۰
۶ FDI سالانه (میلیارد \$)	۱	۵	۲۵	۵۰	۶۰
۷ نسبت مالیات/GDP (%)	۷	۹	۱۲	۱۶	۱۸
۸ سهم نفت از بودجه (%)	۳۵	۳۰	۲۲	۱۵	۱۰
۹ رتبه فساد (CPI)	۱۴۹	۱۲۰	۸۵	۶۰	۴۵
۱۰ رتبه کسب‌وکار	۱۲۷	۹۰	۵۰	۳۵	۲۵

۱۲.۱۳ مسکن و زمین

۱.۱۲.۱۳ بحران مسکن

۲.۱۲.۱۳ برنامه جامع مسکن

۱۳.۱۳ شاخص‌های کلیدی و اهداف

شکل ۶.۱۳: مسیر رشد GDP سرانه ایران در مقایسه با کشورهای مشابه

۱۴.۱۳ ریسک‌ها و سناریوها

جدول ۲۴.۱۳: ریسک‌های اصلی برنامه اقتصادی و راهکارها

ریسک	احتمال	راهکار کاهش
شکست مذاکرات رفع تحریم	متوسط	تنوع شرکا، اقتصاد مقاومتی هوشمند
مقاومت گروه‌های ذی‌نفع	بالا	ائتلاف‌سازی، جبران بازندگان
بحران مالی جهانی	متوسط	صندوق ذخیره، تنوع صادرات
ناآرامی اجتماعی از اصلاحات	متوسط	تدریج، حمایت از آسیب‌پذیران
فرار سرمایه و مغزها	بالا	ثبات، فرصت، کیفیت زندگی
سقوط قیمت نفت	متوسط	تنوع‌بخشی سریع‌تر، صندوق ذخیره

جدول ۲۵.۱۳: سه سناریوی اقتصادی برای ایران در سال ۱۵

شاخص	خوش‌بینانه	محتمل	بدبینانه
GDP سرانه	\$۵۵,۰۰۰	\$۴۵,۰۰۰	\$۳۰,۰۰۰
تورم	۱٪	۳٪	۱۰٪
بیکاری	۳٪	۵٪	۱۰٪
رتبه فساد	۳۰	۴۵	۸۰
FDI سالانه	\$۸۰ میلیارد	\$۶۰ میلیارد	\$۲۰ میلیارد
سهم نفت از صادرات	۱۰٪	۲۰٪	۴۰٪
احتمال	۲۰٪	۵۵٪	۲۵٪

۱.۱۴.۱۳ سه سناریوی اقتصادی

۱۵.۱۳ جمع‌بندی: اقتصادی که برای همه کار می‌کند

الگو و درس

پیام کلیدی فصل

- بازسازی اقتصادی ایران ممکن است – اگر این اصول رعایت شود:
- **اولویت رفع تحریم:** بدون اتصال به اقتصاد جهانی، رشد پایدار ممکن نیست
 - **ثبات اقتصاد کلان:** کنترل تورم و ثبات ارزی، پیش‌شرط هر کاری
 - **اصلاحات ساختاری:** بدون تغییر نهادها، رشد موقتی خواهد بود
 - **تنوع‌بخشی:** رهایی از نفرین نفت با توسعه گردشگری، فناوری، صنایع
 - **مبارزه با فساد:** فساد بزرگ‌ترین مانع توسعه است
 - **عدالت:** رشد باید شامل همه شود، نه فقط ثروتمندان
 - **آبادانی ملموس:** مردم باید بهبود را در زندگی روزمره احساس کنند
- هدف:** اقتصادی که برای همه ایرانیان کار می‌کند – پویا، عادلانه، پایدار.

«اقتصاد خوب همیشه به سیاست خوب نیاز دارد. بدون ثبات سیاسی، حاکمیت قانون، و نهادهای کارآمد، هیچ سیاست اقتصادی موفق نخواهد شد. برعکس، اقتصاد بیمار دموکراسی را تضعیف می‌کند. اقتصاد و سیاست دو روی یک سکه‌اند.»

– نویسنده

منابع فصل سیزدهم

- Business. Crown Fail. Nations Why. (۲۰۱۲) A. J. Robinson, & D., Acemoglu, Uni- Cambridge Development. and Democracy. (۲۰۰۰) al. et A. Przeworski, •

- Press. versity
- University Princeton Recipes. Many Economics, One (۲۰۰۷) D. Rodrik, •
Press.
- Norton. W.W. Discontents. Its and Globalization (۲۰۰۲) E. J. Stiglitz, •
Report. Business Doing (۲۰۲۳) Bank. World •
Outlook. Economic World (۲۰۲۳) IMF. •
Report. Subsidies Energy (۲۰۲۳) IMF. •
Index. Perceptions Corruption (۲۰۲۳) International. Transparency •
Report. Investment World (۲۰۲۳) UNCTAD. •
Statistics. Trade (۲۰۲۳) WTO. •
• بانک مرکزی ایران. (۱۴۰۲). گزارش اقتصادی و ترازنامه.
• مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۴۰۲). گزارش‌های اقتصادی.
• صندوق بین‌المللی پول. (۱۴۰۲). گزارش ماده چهار ایران.
• مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). حساب‌های ملی و شاخص‌های اقتصادی.

فصل ۱۴

بحران آب و محیط زیست: چالش حیاتی

خلاصه فصل

ایران با بحران زیست محیطی چندلایه مواجه است: **کسری آب سالانه ۱۵-۲۰ میلیارد مترمکعب**، خشک شدن دریاچه ها و تالاب ها (ارومیه، هامون، گاوخونی)، فرونشست زمین در ۳۰۰+ دشت، ریزگردها، آلودگی هوای شهرها، و تخریب جنگل ها. بدون حل بحران آب، نه توسعه پایدار ممکن است نه ثبات اجتماعی. این فصل راهبرد جامعی برای مدیریت بحران ارائه می دهد: **مدیریت تقاضا** (کاهش ۴۰٪ مصرف)، **افزایش عرضه پایدار** (شیرین سازی، بازیافت)، **حکمرانی نوین آب**، و **انتقال به اقتصاد سبز**. شعار: «هر قطره آب، هر نفس پاک – حق نسل های آینده».

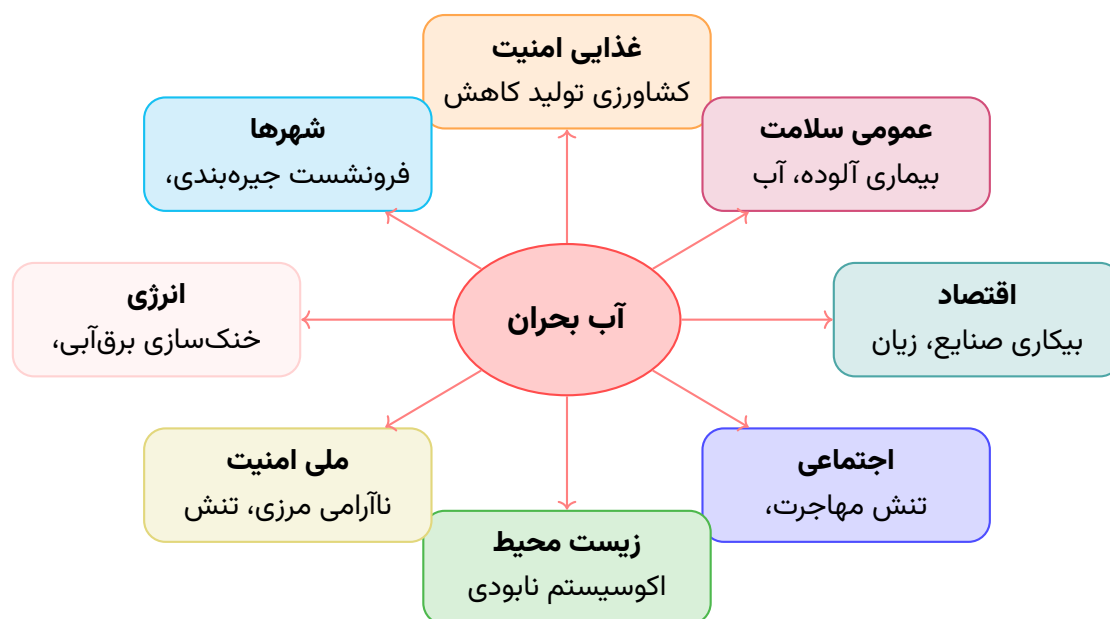
۱.۱۴ مقدمه: بحرانی که انکارش دیگر ممکن نیست

«جنگ های آینده خاورمیانه بر سر آب خواهد بود، نه نفت. ایران در خط مقدم این بحران قرار دارد. اگر امروز اقدام نکنیم، فردا بسیار دیر خواهد بود.»

– ایزمائیل سراج الدین، معاون سابق بانک جهانی، ۱۹۹۵

بحران آب و محیط زیست تنها یک مسئله فنی نیست – یک **بحران امنیت ملی** است. خشکسالی های پیایی، مهاجرت روستاییان، تنش های بین استانی بر سر آب، و ناآرامی های اجتماعی همه ریشه در همین بحران دارند. دموکراسی آینده ایران بدون حل این بحران پایدار نخواهد بود.

۱.۱.۱۴ چرا این موضوع اولویت است؟

شکل ۱.۱۴: پیامدهای چندبُعدی بحران آب

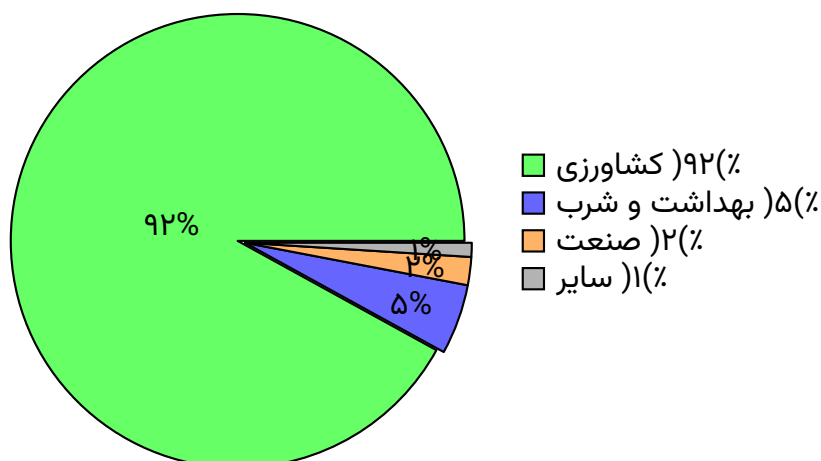
۲.۱۴ تشخیص: ابعاد بحران زیست محیطی

۱.۲.۱۴ بحران آب: اعداد و ارقام

جدول ۱.۱۴: شاخص‌های کلیدی بحران آب در ایران

ردیف	شاخص	مقدار	وضعیت	توضیح
۱	منابع آب تجدیدپذیر سالانه	۱۳۰ میلیارد م ^۳	—	کاهش یافته از ۱۵۰
۲	مصرف سالانه آب	۹۵-۱۰۰ میلیارد م ^۳	بحرانی	برداشت بیش از تجدید
۳	کسری سالانه	۱۵-۲۰ میلیارد م ^۳	بحرانی	از ذخایر زیرزمینی
۴	سرانه آب تجدیدپذیر	۵۰۰،۱ م ^۳ /نفر/سال	کم آب	خط فقر: ۷۰۰،۱
۵	افت سالانه سفره‌ها	۱-۳ متر	بحرانی	غیرقابل بازگشت
۶	دشتهای ممنوعه/بحرانی	۳۵۰ از ۶۰۹	۵۷٪	برداشت ممنوع
۷	راندمان آبیاری	۳۵-۴۰٪	پایین	جهانی: ۷۰-۸۰٪
۸	سهم کشاورزی از مصرف آب	۹۲٪	بیش از حد	جهانی: ۷۰٪

۲.۲.۱۴ توزیع مصرف آب

شکل ۲.۱۴: توزیع مصرف آب در ایران

۳.۲.۱۴ خشک شدن منابع آبی

جدول ۲.۱۴: وضعیت دریاچه‌ها و تالاب‌های اصلی ایران

منبع آبی	وسعت اولیه (کم ۲)	وسعت فعلی	کاهش	وضعیت
دریاچه ارومیه	۵۰۰،۵	۱۰۰،۱	۸۰٪	بحرانی - در آستانه نابودی
هامون	۴۰۰،۴	۵۰۰-۰	۹۰٪+	خشک شده
گاوخونی	۴۷۰	۰	۱۰۰٪	خشک شده
بختگان	۶۵۰	۵۰	۹۲٪	تقریباً خشک
پیشان	۴۲	۱۰	۷۶٪	بحرانی
تالاب انزلی	۴۵۰	۱۸۰	۶۰٪	در خطر
هورالعظیم	۳۰۰،۳	۵۰۰	۸۳٪	بحرانی

هشدار

هشدار: فاجعه دریاچه ارومیه

دریاچه ارومیه زمانی بزرگ‌ترین دریاچه داخلی خاورمیانه بود:

- **کاهش حجم:** از ۳۰ میلیارد مترمکعب به ۳ میلیارد (۹۰٪ کاهش)
 - **کاهش سطح:** از ۵۰۰،۵ کیلومتر مربع به کمتر از ۱۰۰،۱
 - **علل:** سدسازی بی‌رویه، کشاورزی پرآب، تغییر اقلیم
 - **پیامدها:** طوفان نمک، تهدید سلامت ۱۴ میلیون نفر، نابودی اکوسیستم
 - **هشدار:** بدون اقدام فوری، طی ۱۰ سال کاملاً خشک می‌شود
- اهمیت:** احیای ارومیه نماد تعهد نظام جدید به محیط زیست است.

۴.۲.۱۴ فرونشست زمین

جدول ۳.۱۴: فرونشست زمین در دشتهای بحرانی

دشت/منطقه	نرخ فرونشست (سانتی/سال)	مجموع فرونشست	پیامدها
دشت رفسنجان	۲۵-۳۰	+۵ متر	شکاف زمین، تخریب زیرساخت
دشت کاشمر	۲۰-۲۵	+۳ متر	آسیب به ساختمانها
جنوب تهران	۲۵-۳۶	+۴ متر	تهدید متروی تهران
دشت مشهد	۱۵-۲۰	+۲ متر	خطر زیرساخت شهری
اصفهان	۱۰-۱۵	+۵.۱ متر	آسیب به آثار تاریخی
کرمان	۲۰-۳۰	+۳ متر	تخریب کشاورزی

۵.۲.۱۴ آلودگی هوا

جدول ۴.۱۴: وضعیت آلودگی هوای کلان‌شهرهای ایران

شهر	۵.۲ PPM میانگین	استاندارد WHO	روزهای ناسالم/سال	مرگ زودرس/سال
تهران	۳۵	۵	+۲۵۰	+۰۰۰،۲۵
اهواز	+۸۰	۵	+۳۰۰	تخمین بالا
تبریز	۲۸	۵	۱۸۰	+۰۰۰،۵
اصفهان	۳۲	۵	۲۲۰	+۰۰۰،۸
مشهد	۲۵	۵	۱۵۰	+۰۰۰،۶
شیراز	۲۲	۵	۱۲۰	+۰۰۰،۳
مجموع مرگ‌های ناشی از آلودگی هوا در ایران				
				+۰۰۰،۶۰/سال

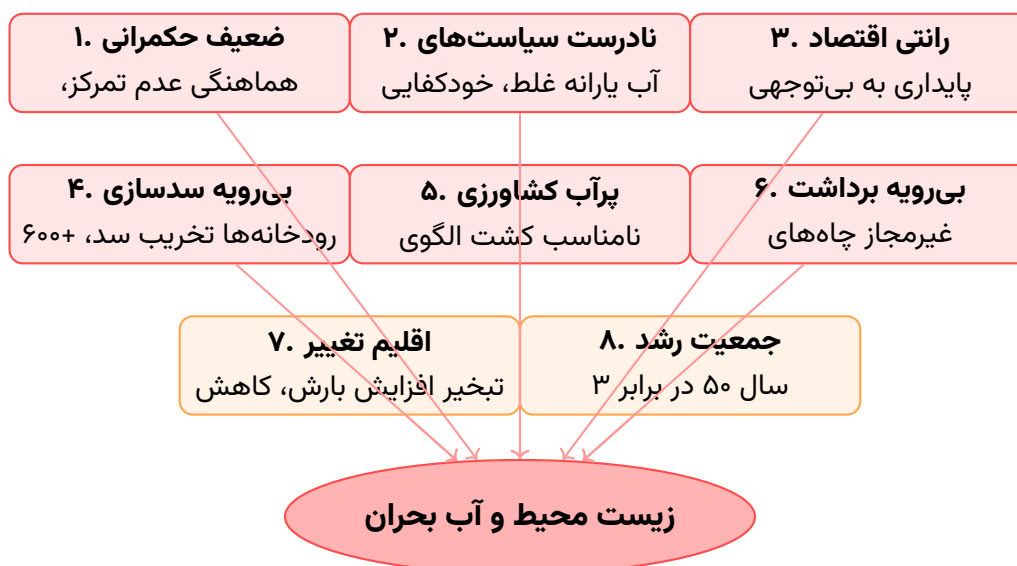
جدول ۵.۱۴: سایر چالش‌های زیست‌محیطی ایران

چالش	شدت	توضیح
ریزگردها	بحرانی	خوزستان، سیستان – منشأ داخلی و خارجی
تخریب جنگل	بالا	کاهش ۳۰٪ جنگل‌های هیرکانی در ۵۰ سال
فرسایش خاک	بالا	۲ میلیارد تن/سال فرسایش
بیابان‌زایی	بالا	۱۰٪ کشور در معرض بیابان‌زایی شدید
آلودگی آب	متوسط-بالا	نیتрат، فلزات سنگین در سفره‌ها
زباله و پسماند	بالا	بازیافت زیر ۱۰٪، دفن غیربهداشتی
انقراض گونه‌ها	بالا	یوزپلنگ، میش‌مرغ، و دهها گونه در خطر

۶.۲.۱۴ سایر بحران‌های زیست‌محیطی

۳.۱۴ علل ریشه‌ای بحران

زیست محیط و آب بحران ریشه‌های

«بحران آب ایران بیش از آنکه بحران طبیعی باشد، بحران مدیریت است. با همین میزان بارندگی، کشورهایی مثل اسرائیل و استرالیا وضعیت بهتری دارند. مشکل در سیاست‌ها و نهادهاست.»

– کاوه مدنی، محقق محیط زیست، ۲۰۱۴

۴.۱۴ استراتژی جامع مدیریت آب

شکل ۳.۱۴: چهار ستون استراتژی جامع مدیریت آب

۵.۱۴ ستون اول: مدیریت تقاضا

۱.۵.۱۴ اصلاح بخش کشاورزی

کشاورزی با ۹۲٪ مصرف آب، کلید حل بحران است.

جدول ۶.۱۴: برنامه کاهش مصرف آب کشاورزی

راهکار	توضیح	پتانسیل صرفه جویی	اقدامات
آبیاری نوبین	قطره ای، بارانی	۲۰ میلیارد م ^۳	پوشش ۱۰۰٪ در ۱۰ سال
تغییر الگوی کشت	حذف محصولات پر آب	۱۵ میلیارد م ^۳	ممنوعیت برنج در کویر
کاهش سطح زیرکشت	تناسب با آب موجود	۱۰ میلیارد م ^۳	خروج زمین های نامناسب
کشت گلخانه ای	مصرف ۱۰٪ آب مزرعه	۵ میلیارد م ^۳	۱۰۰،۰۰۰ هکتار گلخانه
مجموع صرفه جویی کشاورزی		۵۰ میلیارد م ^۳	

الگو و درس

الگوی موفق: اسرائیل – انقلاب آب

اسرائیل با بارش کمتر از ایران، به خودکفایی آب رسیده است:

- آبیاری قطره ای: ۹۰٪ کشاورزی – اختراع اسرائیلی
- بازیافت فاضلاب: ۸۵٪ فاضلاب بازیافت و استفاده مجدد
- شیرین سازی: ۷۰٪ آب شرب از شیرین سازی
- قیمت گذاری: قیمت واقعی آب
- نتیجه: صادرکننده محصولات کشاورزی با آب کمتر

• درس: مدیریت، نه فقط منابع، تعیین کننده است

۲.۵.۱۴ قیمت گذاری واقعی آب

جدول ۷.۱۴: اصلاح قیمت گذاری آب

بخش	قیمت فعلی	قیمت واقعی	هدف سال ۵
کشاورزی (م۳)	۵۰۰ ریال	۰۰۰،۱۵ ریال	۰۰۰،۸ ریال (تدریجی)
صنعت (م۳)	۰۰۰،۵ ریال	۰۰۰،۲۰ ریال	۰۰۰،۱۵ ریال
خانگی-پایه (م۳)	۰۰۰،۳ ریال	۰۰۰،۱۰ ریال	۰۰۰،۵ ریال
خانگی-پرمصرف (م۳)	۰۰۰،۱۰ ریال	۰۰۰،۳۰ ریال	۰۰۰،۲۵ ریال

اصول قیمت گذاری:

- پلکانی: مصرف بیشتر = قیمت بالاتر
- حمایت از مصرف پایه: سهمیه ارزان برای نیاز اساسی
- تدریجی: افزایش در ۵ سال
- بازتوزیع: درآمد صرف کارآمدسازی و حمایت از فقرا

۳.۵.۱۴ کاهش مصرف شهری و صنعتی

جدول ۸.۱۴: برنامه کاهش مصرف آب شهری و صنعتی

راهکار	اقدام	صرفه جویی
کاهش تلفات شبکه	نوسازی لوله ها، کنتور هوشمند	۵.۱ میلیارد م۳
لوازم کم مصرف	شیرآلات، توالت، ماشین لباسشویی	۵.۰ میلیارد م۳
بازيافت در صنايع	چرخه بسته آب در کارخانجات	۵.۰ میلیارد م۳
فضای سبز کم آب	گیاهان بومی، آبیاری هوشمند	۳.۰ میلیارد م۳
آموزش و فرهنگ سازی	کمپین ملی صرفه جویی	۲.۰ میلیارد م۳
مجموع صرفه جویی شهری و صنعتی		۳ میلیارد م۳

جدول ۹.۱۴: برنامه افزایش عرضه آب پایدار

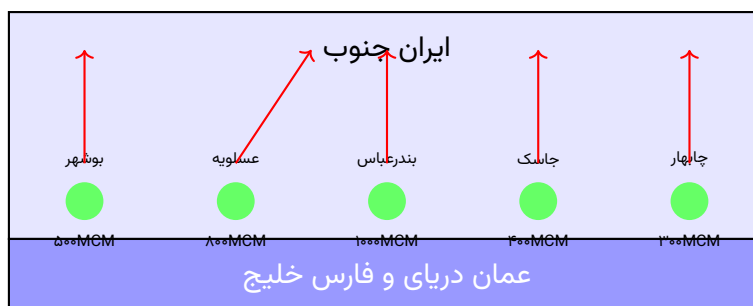
منبع	فعلی (میلیارد م ^۳)	هدف س ۱۰	سرمایه گذاری	توضیح
شیرین سازی دریا	۵.۰	۵	۲۵ میلیارد \$	خلیج فارس و عمان
بازیافت فاضلاب	۱	۸	۱۵ میلیارد \$	استفاده در کشاورزی
جمع آوری باران	۱.۰	۲	۵ میلیارد \$	سازه های ذخیره
کاهش تبخیر	—	۲	۳ میلیارد \$	پوشش کانال ها
تغذیه مصنوعی	۱	۳	۵ میلیارد \$	احیای سفره ها
مجموع افزایش عرضه		۲۰ میلیارد م ^۳	۵۳ میلیارد \$	

۶.۱۴ ستون دوم: افزایش عرضه پایدار

۱.۶.۱۴ منابع جدید آب

۲.۶.۱۴ شیرین سازی آب دریا

/سال ۳م میلیارد ۵ هدف: — ساحلی شیرین سازی شبکه

(MCM) سال در مترمکعب میلیون به ظرفیت

شکل ۴.۱۴: طرح شبکه شیرین سازی آب دریا

جدول ۱۰.۱۴: پروژه های کلان شیرین سازی

پروژه	ظرفیت (سال/MCM)	سرمایه (میلیارد \$)	منطقه خدمات	زمان
بندرعباس-کرمان	۱,۰۰۰	۸	کرمان، یزد	سال ۲-۶
عسلویه-فارس	۸۰۰	۶	شیراز، فارس	سال ۲-۵
بوشهر-خوزستان	۵۰۰	۴	بوشهر، خوزستان	سال ۳-۶
چابهار-بلوچستان	۳۰۰	۵.۲	سیستان و بلوچستان	سال ۲-۵
جاسک-هرمزگان	۴۰۰	۳	هرمزگان	سال ۳-۶
مجموع فاز اول	۳,۰۰۰	۵.۲۳		

۳.۶.۱۴ بازیاقت فاضلاب

جدول ۱۱.۱۴: برنامه بازیاقت فاضلاب

شاخص	فعلي	هدف سال ۵	هدف سال ۱۰
پوشش شبکه فاضلاب شهری	%۵۰	%۷۵	%۹۵
تصفیه فاضلاب	%۴۰	%۷۰	%۹۰
بازیاقت و استفاده مجدد	%۱۵	%۵۰	%۸۰
حجم بازياقتي (میلیارد م ^۳)	۱	۴	۸

۷.۱۴ ستون سوم: حکمرانی نوین آب

۱.۷.۱۴ اصلاح ساختار نهادی

هشدار

مشکل فعلی: حکمرانی چندپاره و ناکارآمد

مدیریت آب در ایران بین نهادهای متعدد تقسیم شده:

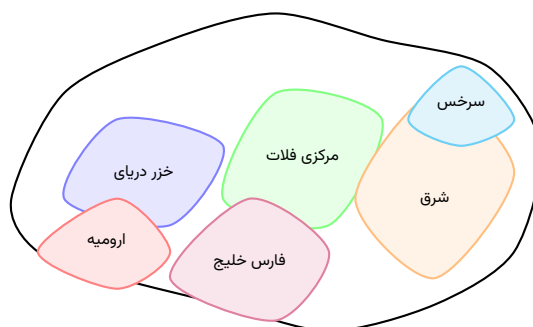
- وزارت نیرو: آب شرب و صنعت
 - وزارت جهاد کشاورزی: آب کشاورزی
 - سازمان محیط زیست: حفاظت منابع (بدون قدرت)
 - استانداری‌ها: مدیریت محلی
 - شرکت‌های آب منطقه‌ای: اجرایی
- نتیجه:** تضاد منافع، عدم هماهنگی، غلبه مصرف بر حفاظت

جدول ۱۲.۱۴: ساختار پیشنهادی حکمرانی آب

نهاد	وظیفه	ویژگی‌ها
شورای عالی آب	سیاستگذاری کلان	ریاست رئیس‌جمهور، همه ذی‌نفعان
سازمان ملی آب	تنظیم‌گری و نظارت	مستقل، غیرسیاسی، فنی
شرکت‌های حوضه آبریز	مدیریت اجرایی حوضه	۶ حوضه اصلی، خودگردان
شوراهای محلی آب	مدیریت مشارکتی	کشاورزان، شهرها، صنایع
دادگاه آب	حل اختلافات	قضات متخصص

۲.۷.۱۴ مدیریت حوضه‌ای

ایران اصلی آبریز حوضه شش

شکل ۵.۱۴: حوضه‌های آبریز اصلی ایران

جدول ۱۳.۱۴: مشخصات شش حوضه آبریز اصلی

حوضه	مساحت (کم) (۲)	جمعیت (م)	کسری آب	اولویت
فلات مرکزی	۸۳۰،۰۰۰	۳۵	بسیار بالا	۱
خلیج فارس و عمان	۲۳۰،۰۰۰	۲۰	متوسط	۳
دریاچه ارومیه	۵۲،۰۰۰	۶	بحرانی	۱
دریای خزر	۱۷۵،۰۰۰	۱۵	کم	۴
شرق (هامون و...)	۲۷۰،۰۰۰	۶	بالا	۲
مرزی (ارس، هیرمند)	۸۰،۰۰۰	۵	متوسط	۳

۳.۷.۱۴ شفافیت و داده‌محوری

جدول ۱۴.۱۴: برنامه شفافیت داده‌های آب

اقدام	توضیح	زمان‌بندی
پایگاه ملی آب	داده‌های لحظه‌ای سفره‌ها، سال ۱-۲	
کنتور هوشمند	همه چاه‌ها و مصرف‌کنندگان بزرگ	سال ۲-۵
گزارش سالانه آب	وضعیت هر حوضه، عمومی	سال ۱+
نقشه آنلاین خشکسالی	پایش لحظه‌ای با ماهواره	سال ۱-۲
حسابداری آب	ترازنامه آب هر استان	سال ۲-۳

جدول ۱۵.۱۴: برنامه ۱۰ ساله احیای دریاچه ارومیه

مرحله	اقدام	اثر (میلیارد م ^۳)	زمان
۱	کاهش ۴۰٪ مصرف کشاورزی حوضه	۰.۲	سال ۱-۵
۲	آزادسازی زیست‌محیطی از سدها	۵.۱	سال ۱-۳
۳	توقف پروژه‌های انتقال آب از حوضه	۵.۰	فوری
۴	بازیافت فاضلاب تبریز و ارومیه	۳.۰	سال ۲-۵
۵	جمع‌آوری رواناب‌ها	۲.۰	سال ۳-۷
مجموع آب اضافی برای دریاچه ۵.۴ میلیارد م^۳			
هدف رساندن حجم دریاچه به ۱۵ میلیارد م ^۳ (نصف ظرفیت اصلی)			

۸.۱۴ ستون چهارم: احیای اکوسیستم‌ها

۱.۸.۱۴ برنامه احیای دریاچه ارومیه

الگو و درس

الگوی موفق: احیای دریای آرال

قزاقستان موفق شد بخش شمالی دریای آرال را احیا کند:

- ساخت سد کوکارال برای جداسازی و حفظ بخش شمالی
- کاهش مصرف آب کشاورزی در حوضه
- نتیجه: افزایش سطح آب از ۳۸ به ۴۲ متر
- بازگشت ماهیگیری و معیشت محلی
- درس: احیا ممکن است – اگر اراده باشد

۲.۸.۱۴ احیای سایر اکوسیستم‌ها

۹.۱۴ تغییرات اقلیمی و سازگاری

جدول ۱۶.۱۴: برنامه احیای تالاب‌ها و رودخانه‌ها

اکوسیستم	اقدامات کلیدی	سرمایه‌گذاری	زمان
هامون	مذاکره با افغانستان، کاهش مصرف داخلی	۲ میلیارد \$	۱۰-۱ سال
زاینده‌رود	تبادل بخشی، حقابه گاوخونی	۵.۱ میلیارد \$	۷-۱ سال
هورالعظیم	رهاسازی آب، مذاکره با عراق	۱ میلیارد \$	۵-۱ سال
تالاب انزلی	تصفیه ورودی‌ها، لاروبی	۵.۰ میلیارد \$	۵-۲ سال
جنگل‌های هیرکانی	توقف تخریب، احیای ۵۰۰،۵۰۰ هکتار	۳ میلیارد \$	۱۵-۱ سال
کارون	پاکسازی، تنظیم رهاسازی سدها	۱ میلیارد \$	۷-۲ سال

«ایران یکی از آسیب‌پذیرترین کشورها در برابر تغییرات اقلیمی است. پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد تا ۲۰۵۰ دما ۲-۴ درجه افزایش و بارش ۲۰-۳۰٪ کاهش خواهد یافت. آنچه امروز بحران است، فردا فاجعه خواهد بود – اگر اقدام نکنیم.»

– گزارش IPCC، ۲۰۲۲

۱.۹.۱۴ پیش‌بینی‌های اقلیمی برای ایران

جدول ۱۷.۱۴: پیش‌بینی تغییرات اقلیمی در ایران

شاخص	۲۰۳۰	۲۰۵۰	۲۰۷۰
افزایش دما (درجه سانتی‌گراد)	۵.۱-۱	۳-۲	۵.۴-۳
کاهش بارش (درصد)	۱۰-۵	۲۵-۱۵	۳۵-۲۰
کاهش رواناب (درصد)	۲۰-۱۰	۴۰-۲۵	۵۵-۳۵
افزایش تبخیر (درصد)	۱۰-۵	۲۵-۱۵	۴۰-۲۵
روزهای گرم فرین (بیش از ۴۰°)	۳۰+ روز/سال	۵۰+ روز	۷۰+ روز

جدول ۱۸.۱۴: اقدامات سازگاری با تغییرات اقلیمی

بخش	اقدامات سازگاری	سرمایه‌گذاری
کشاورزی	ارقام مقاوم به خشکی، کشت زودرس، بیمه اقلیمی	۱۰ میلیارد \$
شهری	خنک‌سازی سبز، ساختمان کم‌مصرف، سایه‌بان	۱۵ میلیارد \$
آب	ذخیره‌سازی بیشتر، شیرین‌سازی، بازیافت	۳۰ میلیارد \$
سلامت	سیستم هشدار گرما، مراقبت از سالمندان	۵ میلیارد \$
زیرساخت	مقاوم‌سازی در برابر سیل و خشکسالی	۲۰ میلیارد \$
اکوسیستم	کریدورهای حیات وحش، مناطق حفاظت‌شده	۵ میلیارد \$

جدول ۱۹.۱۴: پروفایل انتشار گازهای گلخانه‌ای ایران

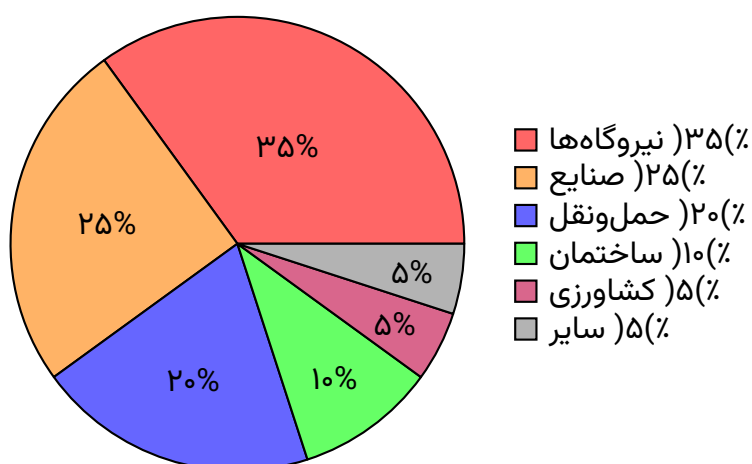
شاخص	مقدار	رتبه جهانی	توضیح
کل انتشار CO ₂	۷۵۰ میلیون تن/سال	۸	یکی از بزرگ‌ترین منتشرکنندگان
انتشار سرانه	۵.۸ تن/نفر/سال	بالا	دو برابر میانگین جهانی
سهم از انتشار جهانی	۸.۱٪	—	با ۱.۱٪ جمعیت جهان
رشد انتشار	۳٪/سال	—	نیاز به کاهش
سهم انرژی از انتشار	۷۵٪	—	نفت و گاز

۲.۹.۱۴ استراتژی سازگاری

۱۰.۱۴ کاهش انتشار و انتقال انرژی

۱.۱۰.۱۴ وضعیت فعلی انتشار

۲.۱۰.۱۴ منابع انتشار

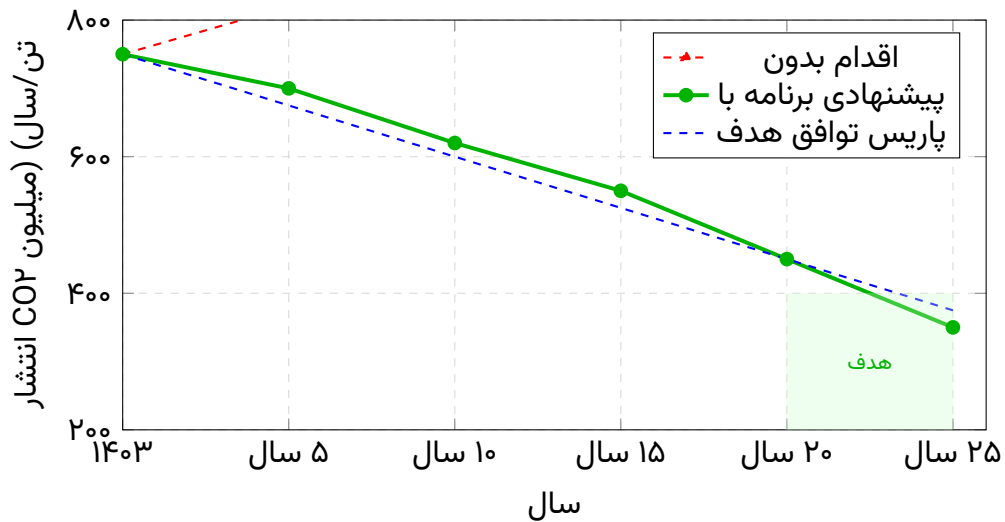

شکل ۶.۱۴: سهم بخش‌های مختلف از انتشار گازهای گلخانه‌ای

۳.۱۰.۱۴ اهداف کاهش انتشار

جدول ۲.۱۴: اهداف کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای

شاخص	۱۴۰۳	سال ۵	سال ۱۵	سال ۲۵
انتشار کل (میلیون تن)	۷۵۰	۷۰۰	۵۵۰	۳۵۰
انتشار سرانه (تن)	۵.۸	۵.۷	۵.۵	۵.۳
سهم تجدیدپذیر در برق	۸٪	۲۰٪	۵۰٪	۸۰٪
خودروهای برقی (سهم فروش)	۱٪	۱۵٪	۶۰٪	۹۵٪
کارایی انرژی (بهبود)	مبدأ	۱۵٪+	۴۰٪+	۶۰٪+

شکل ۷.۱۴: مسیر کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای

۴.۱۰.۱۴ برنامه انتقال انرژی

جدول ۲۱.۱۴: برنامه جامع انتقال انرژی

بخش	اقدام	سرمایه‌گذاری	نتیجه
برق	۶۰ گیگاوات خورشیدی و بادی	۸۰ میلیارد \$	۵۰٪ برق تجدیدپذیر
حمل و نقل	برقی‌سازی، حمل و نقل عمومی	۴۰ میلیارد \$	۵۰٪ کاهش انتشار
صنعت	کارایی انرژی، هیدروژن سبز	۳۰ میلیارد \$	۳۰٪ کاهش انتشار
ساختمان	عایق‌بندی، گرمایش/سرمایش نوین	۲۰ میلیارد \$	۵۰٪ کاهش مصرف
متان	کاهش سوختن و نشت گاز	۱۰ میلیارد \$	۵۰٪ کاهش متان
مجموع		۱۸۰ میلیارد \$	۵۰٪ کاهش کل انتشار

جدول ۲۲.۱۴: برنامه جامع کاهش آلودگی هوای شهرها

منبع آلودگی	اقدامات	هدف کمی
خودروها	از رده خارج کردن ۵ میلیون خودروی فرسوده، استانداردهای یورو ۶	۵۰٪ کاهش آلاینده‌ها
موتورسیکلت	برقی‌سازی ۳ میلیون موتور	۸۰٪ کاهش
صنایع	فیلتر اجباری، انتقال خارج شهر	۷۰٪ کاهش
نیروگاه‌ها	گازسوز کردن، فیلتر، انتقال	۶۰٪ کاهش
ساختمان‌ها	بخاری‌های استاندارد، گاز به جای مازوت	۵۰٪ کاهش
گرد و غبار	فضای سبز، آب‌پاشی، کمربند سبز	۴۰٪ کاهش

جدول ۲۳.۱۴: اهداف کیفیت هوای کلان‌شهرها

شهر	۵.۲PPM فعلی	هدف ۵س	هدف ۱۰س WHO
تهران	۳۵	۲۰	۱۰
اهواز	۸۰	۴۰	۲۰
تبریز	۲۸	۱۵	۸
اصفهان	۳۲	۱۸	۱۰
مشهد	۲۵	۱۵	۸

۱۱.۱۴ هوای پاک: حق شهروندان

۱.۱۱.۱۴ برنامه هوای پاک شهرها

الگو و درس

الگوی موفق: پکن – از آلوده‌ترین به بهبود چشمگیر

پکن در یک دهه آلودگی هوا را به شدت کاهش داد:

- ۲۰۱۳: ۵.۲PPM میانگین ۸۹ – یکی از آلوده‌ترین شهرهای جهان
- ۲۰۲۳: ۵.۲PPM میانگین ۳۲ – کاهش ۶۴٪
- اقدامات: بستن نیروگاه‌های زغالی، محدودیت خودرو، صنایع پاک
- سرمایه‌گذاری: ۱۲۰ میلیارد دلار در ۱۰ سال
- درس: با اراده سیاسی و سرمایه‌گذاری، بهبود ممکن است

۱۲.۱۴ حفاظت از تنوع زیستی

۱.۱۲.۱۴ ثروت زیستی ایران

جدول ۲۴.۱۴: تنوع زیستی ایران

گروه	تعداد گونه	بومی ایران	گونه‌های در خطر
پستانداران	۱۹۵	۱۲	یوزپلنگ آسیایی (کمتر از ۵۰)
پرندگان	۵۲۷	۵	میش‌مرغ، هوبره
خزندگان	۲۴۰	۵۵	لاک‌پشت‌های دریایی
ماهیان	۲۲۰	۶۰	ماهیان خاویاری خزر
گیاهان	+۰۰۰،۸	۷۰۰،۱	گونه‌های دارویی

۲.۱۲.۱۴ برنامه حفاظت از حیات وحش

جدول ۲۵.۱۴: برنامه حفاظت از تنوع زیستی

اقدام	توضیح	هدف
گسترش مناطق حفاظت‌شده	از ۱۰٪ به ۱۸٪ مساحت کشور	۱۵ میلیون هکتار جدید
کریدورهای حیات وحش	اتصال زیستگاه‌ها	۲۰ کریدور اصلی
مبارزه با شکار غیرمجاز	محیط‌بانی قوی، جریمه سنگین	۸۰٪ کاهش شکار
برنامه نجات یوزپلنگ	تکثیر در اسارت، حفاظت زیستگاه	افزایش به ۲۰۰ قلاده
حفاظت دریایی	مناطق حفاظت‌شده دریایی	۱۰٪ آب‌های ایران
احیای گونه‌ها	برنامه بازگرداندن گونه‌های منقرض محلی	شیر ایرانی، گورخر

۱۳.۱۴ اقتصاد سبز و مشاغل جدید

«انتقال به اقتصاد سبز تهدید نیست، فرصت است. مطالعات نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر، ۳ برابر بیشتر از سوخت‌های فسیلی شغل ایجاد می‌کند.»

— آژانس بین‌المللی انرژی‌های تجدیدپذیر، (IRENA) ۲۰۲۳

جدول ۲۶.۱۴: پتانسیل اشتغال‌زایی اقتصاد سبز

بخش	شغل فعلی (هزار)	هدف س ۱۰	نوع مشاغل
انرژی خورشیدی	۲۰	۳۰۰	نصب، تعمیر، تولید پنل
انرژی بادی	۵	۸۰	نصب، نگهداری توربین
خودروهای برقی	۱۰	۲۰۰	تولید، شارژ، باتری
بازیافت و پسماند	۵۰	۲۵۰	جمع‌آوری، فرآوری
کشاورزی ارگانیک	۳۰	۲۰۰	تولید، گواهی، بازاریابی
ساختمان سبز	۲۰	۱۵۰	معماری، عایق، سیستم‌ها
اکوتوریسم	۵۰	۳۰۰	راهنما، اقامتگاه، حفاظت
آب (شیرین‌سازی، بازیافت)	۳۰	۱۵۰	مهندسی، اپراتوری
مجموع مشاغل سبز	۲۱۵	۶۳۰،۱	۴.۱ میلیون شغل جدید

جدول ۲۷.۱۴: بازارهای جدید اقتصاد سبز ایران

بازار	اندازه فعلی	هدف س ۱۰	مزیت ایران
صادرات برق پاک	۵.۰ میلیارد \$	۱۰ میلیارد \$	آفتاب فراوان، موقعیت
تجهیزات انرژی نو	۲.۰ میلیارد \$	۵ میلیارد \$	صنعت موجود
هیدروژن سبز	۰	۵ میلیارد \$	انرژی ارزان
گردشگری اکو	۱ میلیارد \$	۱۰ میلیارد \$	تنوع طبیعی
فناوری آب	۵.۰ میلیارد \$	۳ میلیارد \$	تجربه بحران
محصولات ارگانیک	۳.۰ میلیارد \$	۳ میلیارد \$	کشاورزی سنتی
مجموع بازار سبز	۵.۲ میلیارد \$	۳۶ میلیارد \$	

۱.۱۳.۱۴ مشاغل سبز جدید

۲.۱۳.۱۴ فرصت های اقتصادی سبز

۱۴.۱۴ حکمرانی زیست محیطی

۱.۱۴.۱۴ ضعف های نهادی فعلی

هشدار

مشکل: محیط زیست بدون قدرت

سازمان حفاظت محیط زیست ایران:

- بودجه ناچیز: کمتر از ۲.۰٪ بودجه کشور
- بدون قدرت: نمی تواند جلوی پروژه های مخرب را بگیرد
- سیاسی: رئیس سازمان منصوب سیاسی
- ضعیف در اجرا: محیط بانان کم، تجهیزات ناکافی
- نتیجه: رشد اقتصادی همیشه بر محیط زیست ترجیح داده شده

۲.۱۴.۱۴ ساختار پیشنهادی

جدول ۲۸.۱۴: ساختار نوین حکمرانی زیست محیطی

ویژگی کلیدی	وظیفه	نهاد
وزیر در کابینه، بودجه ۱٪+	سیاست گذاری، اجرا، نظارت	وزارت محیط زیست
مستقل، فنی، غیرسیاسی	تنظیم گری، صدور مجوز، جریمه	آژانس حفاظت محیط زیست
قضات متخصص، مجازات سنگین	رسیدگی به جرایم زیست محیطی	دادگاه محیط زیست
۵ میلیارد دلار سرمایه اولیه	تأمین مالی پروژه ها	صندوق ملی محیط زیست
۲۰،۰۰۰ محیط بان (از ۵،۰۰۰ فعلی)	حفاظت میدانی	نیروی محیط بانی

جدول ۲۹.۱۴: حقوق زیست محیطی پیشنهادی برای قانون اساسی

حق	متن پیشنهادی
حق محیط زیست سالم حق آب پاک	«هر شهروند حق زندگی در محیط زیست سالم را دارد.» «دسترسی به آب آشامیدنی سالم و کافی حق بنیادین است.»
حق هوای پاک حق اطلاع رسانی	«دولت موظف به تأمین هوای پاک در شهرهاست.» «شهروندان حق دسترسی به داده های زیست محیطی را دارند.»
حق نسل های آینده	«دولت موظف به حفظ منابع طبیعی برای نسل های آینده است.»
حق شکایت	«هر شهروند حق شکایت از تخریب محیط زیست را دارد.»

جدول ۳۰.۱۴: تعهدات بین المللی زیست محیطی ایران

توافق	وضعیت فعلی	اقدام پیشنهادی
توافق پاریس (اقلیم)	امضا، بدون اجرای جدی	تصویب مجلس، تعهد ۵۰٪ کاهش
کنوانسیون تنوع زیستی	عضو	اجرای کامل، گزارش دهی
کنوانسیون رامسر (تالاب ها)	عضو مؤسس	احیای ۲۵ تالاب
کنوانسیون بیابان زدایی	عضو	برنامه ملی مبارزه
پروتکل مونترال (اوزون)	عضو	تکمیل حذف CFCs

۳.۱۴.۱۴ حقوق زیست محیطی در قانون اساسی

۱۵.۱۴ همکاری بین المللی

۱.۱۵.۱۴ توافقات و تعهدات

۲.۱۵.۱۴ همکاری منطقه ای آب

جدول ۳۱.۱۴: توافقات آبی منطقه ای

رودخانه/حوضه	کشورهای شریک	موضوع مذاکره
هیرمند	افغانستان	حقابه ایران، معاهده ۱۹۷۳
ارس	ترکیه، ارمنستان، آذربایجان	مدیریت مشترک، کیفیت آب
اروند رود	عراق	حقابه، کشتیرانی
دجله و فرات (غیرمستقیم)	ترکیه، عراق، سوریه	تأثیر بر هورالعظیم
خزر	روسیه، قزاقستان، ترکمنستان، آذربایجان	رژیم حقوقی، حفاظت

جدول ۳۲.۱۴: تقویم اجرای برنامه‌های زیست‌محیطی

زمان	اقدام کلیدی	شاخص موفقیت
ماه ۱-۶	اعلام وضعیت اضطراری آب و محیط زیست	تصویب قانون اضطراری
سال ۱	تشکیل وزارت محیط زیست	ساختار جدید فعال
سال ۱-۲	شروع پروژه‌های شیرین‌سازی	کلنگ ۵ پروژه بزرگ
سال ۲	قیمت‌گذاری واقعی آب کشاورزی (فاز ۱)	۲۰٪ افزایش قیمت
سال ۳	راه‌اندازی سامانه ملی پایش آب	داده لحظه‌ای همه حوضه‌ها
سال ۵	ارزیابی میان‌دوره‌ای	کاهش ۲۰٪ مصرف آب
سال ۵	۲۰٪ برق از تجدیدپذیر	ظرفیت ۲۰ گیگاوات
سال ۱۰	تعادل نسبی آب	کسری به ۵ میلیارد م ^۳
سال ۱۰	۵۰٪ برق از تجدیدپذیر	ظرفیت ۶۰ گیگاوات
سال ۱۵	تعادل کامل آب	کسری صفر
سال ۱۵	احیای ارومیه به ۵۰٪ ظرفیت	۱۵ میلیارد م ^۳ حجم

۱۶.۱۴ تقویم اجرایی

۱۷.۱۴ شاخص‌های پایش

جدول ۳۳.۱۴: شاخص‌های کلیدی پایش زیست‌محیطی

شاخص	۱۴۰۳	۵س	۱۰س	۱۵س
۱ کسری آب (میلیارد م ^۳)	۱۸	۱۲	۵	۰
۲ راندمان آبیاری (%)	۳۸	۵۵	۷۰	۸۵
۳ حجم دریاچه ارومیه (میلیارد م ^۳)	۳	۶	۱۰	۱۵
۴ ۵.۲PM تهران (میکروگرم)	۳۵	۲۰	۱۲	۸
۵ سهم تجدیدپذیر در برق (%)	۸	۲۰	۵۰	۷۰
۶ انتشار PCO (میلیون تن)	۷۵۰	۷۰۰	۵۵۰	۴۰۰
۷ پوشش جنگلی (%)	۷	۸	۱۰	۱۲
۸ مناطق حفاظت‌شده (%) مساحت	۱۰	۱۲	۱۵	۱۸
۹ بازیافت پسماند (%)	۸	۲۵	۴۵	۶۰
۱۰ شاخص EPI (از ۱۰۰)	۴۰	۵۰	۶۵	۷۵

۱۸.۱۴ جمع‌بندی: سبز یا نابود

الگو و درس

پیام کلیدی فصل

بحران آب و محیط زیست ایران:

- **واقعی و فوری است:** نه تهدید آینده، بلکه بحران امروز
 - **قابل حل است:** اگر اراده سیاسی و سرمایه‌گذاری باشد
 - **نیازمند تحول است:** تغییر بنیادین در مصرف آب، انرژی، کشاورزی
 - **فرصت اقتصادی است:** ۵.۱ میلیون شغل سبز، بازارهای جدید
 - **مسئولیت بین‌نسلی است:** آنچه امروز نجات ندهیم، فردا نخواهد بود
 - **پایه ثبات سیاسی است:** بدون آب و محیط سالم، دموکراسی پایدار نخواهد بود
- شعار:** «هر قطره آب، هر نفس پاک – حق ما و حق نسل‌های آینده»

«ما زمین را از نیاکان به ارث نبرده‌ایم؛ از فرزندانمان به امانت گرفته‌ایم. نسل ما آخرین نسلی است که می‌تواند فاجعه را متوقف کند – و اولین نسلی که پیامدهای آن را خواهد دید.»

– ضرب‌المثل بومیان آمریکا، بازخوانی برای ایران

منابع فصل چهاردهم

- IPCC. (۲۰۲۲). *Change Climate ۲۰۲۲: Vulnerability, and Adaptation Impacts*. Press. University Cambridge
- K. Madani. (۲۰۱۴). *What Iran: in management Water*. looming the causing is
- Bank. World. (۲۰۱۶). *High Dry: and Climate Change, the and Water, Econ-* DC. Washington, omy.
- FAO. (۲۰۲۱). *Food for Resources Water and Land World's the of State The*. Rome. Agriculture. and
- IRENA. (۲۰۲۳). *Annual Jobs: and Energy Renewable*. Dhahi. Abu Review.
- IEA. (۲۰۲۳). *Outlook. Energy World*. Paris.
- WHO. (۲۰۲۱). *Guidelines. Quality Air Global*. Geneva.
- UNEP. (۲۰۲۲). *Outlook. Environment Global*. Nairobi.
- C. R. Foltz. (۲۰۰۲). *Muslim the in Environmentalism*. Science. Nova World.
- وزارت نیرو. (۱۴۰۲). *ترازنامه آب ایران*.

- سازمان حفاظت محیط زیست. (۱۴۰۲). گزارش وضعیت محیط زیست کشور.
- مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۴۰۲). گزارش‌های بحران آب.
- مؤسسه تحقیقات آب. (۱۴۰۲). وضعیت سفره‌های آب زیرزمینی.
- کتاب سبز ایران. (۱۴۰۱). گزارش تنوع زیستی. سازمان حفاظت محیط زیست.

بخش پنجم

اجرا و پایش

فصل ۱۵

پایش، ارزیابی و مدیریت ریسک

خلاصه فصل

هر برنامه‌ای بدون سیستم پایش و ارزیابی محکوم به شکست است. این فصل چارچوب جامعی برای پایش پیشرفت گذار دموکراتیک، ارزیابی دوره‌ای، و مدیریت ریسک‌ها ارائه می‌دهد. سیستم پیشنهادی شامل: داشبورد ملی با ۵۰ شاخص کلیدی، گزارش‌دهی شفاف به مردم، نظام هشدار زودهنگام برای شناسایی انحرافات، و مکانیزم اصلاح مسیر است. اصل راهنما: «آنچه اندازه‌گیری نشود، مدیریت نمی‌شود – و آنچه شفاف نباشد، فاسد می‌شود».

۱.۱۵ مقدمه: چرا پایش حیاتی است؟

«برنامه‌ریزی بدون پایش مثل دویدن با چشم‌های بسته است. شاید بدانید کجا می‌خواهید بروید، اما نمی‌دانید کجا هستید و آیا در مسیر درست حرکت می‌کنید یا نه.»

— پیتر دراگر، پدر مدیریت مدرن

گذار دموکراتیک فرآیندی پیچیده، غیرخطی و پر از غافلگیری است. بهترین برنامه‌ها هم در برخورد با واقعیت تغییر می‌کنند. سیستم پایش و ارزیابی ابزاری است برای:

- **فهم واقعیت:** کجا هستیم؟ چقدر پیشرفت کرده‌ایم؟
- **شناسایی انحرافات:** آیا از مسیر خارج شده‌ایم؟
- **پاسخگویی:** آیا مسئولان به تعهداتشان عمل کرده‌اند؟
- **یادگیری:** چه چیزی کار کرد؟ چه چیزی نه؟
- **اصلاح مسیر:** چه تغییراتی لازم است؟

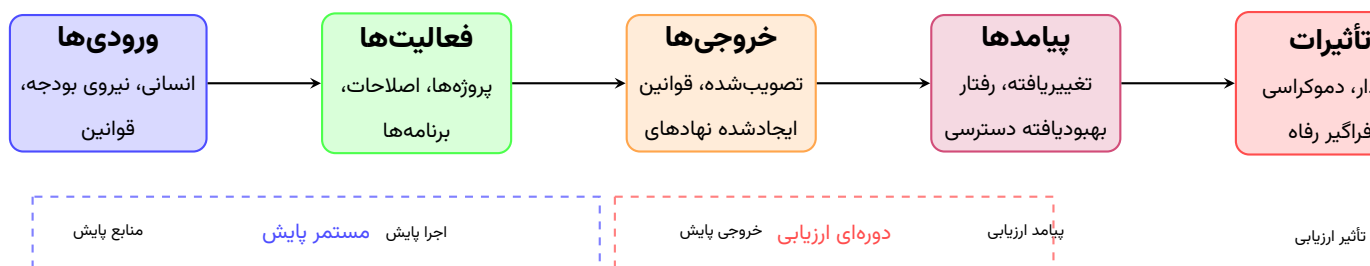
۱.۱.۱۵ تفاوت پایش و ارزیابی

جدول ۱.۱۵: تفاوت پایش و ارزیابی

بُعد	پایش (Monitoring)	ارزیابی (Evaluation)
زمان	مستمر و لحظه‌ای	دوره‌ای (سالانه، میان‌دوره، پایانی)
سؤال اصلی	آیا در مسیر هستیم؟	آیا به هدف رسیدیم؟ چرا؟
تمرکز	فعالیت‌ها و خروجی‌ها	نتایج و تأثیرات
مسئول	واحدهای اجرایی	ارزیابان مستقل
روش	داده‌های اداری، داشبورد	تحقیق، نظرسنجی، مصاحبه
کاربرد	اصلاح فوری	یادگیری، سیاستگذاری

۲.۱۵ چارچوب پایش: مدل منطقی

پایش سطوح و نتایج زنجیره

۳.۱۵ شاخص‌های کلیدی عملکرد (KPIs)

۱.۳.۱۵ اصول انتخاب شاخص

جدول ۲.۱۵: معیارهای SMART برای شاخص‌های خوب

حرف	معیار	توضیح
S	Specific (مشخص)	دقیقاً چه چیزی اندازه‌گیری می‌شود
M	Measurable (قابل اندازه‌گیری)	عدد و داده قابل جمع‌آوری
A	Achievable (دست‌یافتنی)	هدف واقع‌بینانه
R	Relevant (مرتبط)	به هدف اصلی کمک می‌کند
T	Time-bound (زمان‌دار)	مهلت مشخص دارد

۲.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه سیاسی

جدول ۳.۱۵: شاخص‌های کلیدی حوزه سیاسی و دموکراتیک

شاخص	مبدأ	س ۲	س ۵	س ۱۰	س ۱۵
۱ شاخص دموکراسی (EIU، از ۱۰)	۲.۲	۵.۴	۰.۶	۵.۷	۰.۸
۲ آزادی مطبوعات، (RSF، از ۱۸۰)	۱۷۶	۱۲۰	۸۰	۵۰	۳۵
۳ مشارکت انتخاباتی (%)	۴۰	۵۵	۶۵	۷۵	۷۵
۴ زنان در مجلس (%)	۶	۱۵	۲۵	۳۵	۴۵
۵ اعتماد به دولت (%)	۱۵	۳۰	۴۵	۵۵	۶۵
۶ حاکمیت قانون، (WJP، از ۱)	۴.۰	۵.۰	۶.۰	۷.۰	۸.۰
۷ استقلال قضایی (از ۱۰)	۳	۵	۶	۷	۸
۸ تعداد های NGO فعال (هزار)	۲۰	۴۰	۷۰	۱۰۰	۱۵۰
۹ شاخص فساد، (CPI، از ۱۰۰)	۲۵	۳۵	۴۵	۵۵	۷۰
۱۰ آزادی اینترنت (از ۱۰۰)	۱۶	۴۰	۶۰	۷۵	۸۵

۳.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه اقتصادی

جدول ۴.۱۵: شاخص‌های کلیدی حوزه اقتصادی

شاخص	مبدأ	س ۲	س ۵	س ۱۰	س ۱۵
۱ رشد GDP (%)	۲	۵	۷	۶	۵
۲ تورم (%)	۵۰	۱۵	۷	۴	۲
۳ بیکاری (%)	۱۲	۱۰	۸	۶	۵
۴ GDP سرانه (هزار \$ PPP)	۱۵	۱۷	۲۲	۳۲	۴۵
۵ ضریب جینی	۴۲.۰	۴۰.۰	۳۸.۰	۳۶.۰	۳۵.۰
۶ نرخ فقر (%)	۳۰	۲۵	۱۸	۱۰	۵
۷ FDI سالانه (میلیارد \$)	۱	۵	۲۵	۵۰	۶۰
۸ سهم نفت از بودجه (%)	۳۵	۳۰	۲۲	۱۵	۱۰
۹ رتبه کسب‌وکار (از ۱۹۰)	۱۲۷	۹۰	۵۰	۳۵	۲۵
۱۰ نسبت مالیات/GDP (%)	۷	۹	۱۲	۱۶	۱۸

جدول ۵.۱۵: شاخص‌های کلیدی حوزه اجتماعی و انسانی

شاخص	مبدأ	س ۲	س ۵	س ۱۰	س ۱۵
۱ شاخص توسعه انسانی (HDI)	۷۷.۰	۷۸.۰	۸۱.۰	۸۴.۰	۸۷.۰
۲ امید به زندگی (سال)	۷۷	۵.۷۷	۷۹	۸۱	۸۳
۳ میانگین سال تحصیل	۱۰	۵.۱۰	۵.۱۱	۵.۱۲	۱۴
۴ شکاف جنسیتی (GGI) از (۱)	۵۷.۰	۶۲.۰	۷۰.۰	۷۵.۰	۸۰.۰
۵ رضایت از زندگی (از ۱۰)	۵.۴	۵.۵	۵.۶	۵.۷	۵.۷
۶ اعتماد بین فردی (%)	۲۰	۲۵	۳۵	۴۵	۵۵
۷ پوشش بیمه سلامت (%)	۸۵	۹۰	۹۵	۹۸	۱۰۰
۸ دسترسی به اینترنت (%)	۸۰	۸۵	۹۲	۹۷	۹۹
۹ مسکن مناسب (خانوار)	۷۰	۷۵	۸۲	۸۸	۹۵
۱۰ رضایت اقوام از حقوق (%)	۳۰	۴۵	۶۰	۷۵	۸۵

جدول ۶.۱۵: شاخص‌های کلیدی حوزه محیط زیست

شاخص	مبدأ	س ۲	س ۵	س ۱۰	س ۱۵
۱ کسری آب (میلیارد م ^۳)	۱۸	۱۵	۱۰	۵	۰
۲ ۵.۲PM تهران (میکروگرم)	۳۵	۲۸	۲۰	۱۲	۸
۳ سهم انرژی تجدیدپذیر (%)	۸	۱۲	۲۵	۵۰	۷۰
۴ انتشار CO ₂ (میلیون تن)	۷۵۰	۷۲۰	۶۵۰	۵۰۰	۴۰۰
۵ حجم ارومیه (میلیارد م ^۳)	۳	۴	۷	۱۲	۱۵
۶ پوشش جنگلی (%)	۷	۵.۷	۵.۸	۱۰	۱۲
۷ بازیافت پسماند (%)	۸	۱۵	۳۰	۴۵	۶۰
۸ مناطق حفاظت شده (%)	۱۰	۱۱	۱۳	۱۶	۱۸
۹ راندمان آبیاری (%)	۳۸	۴۵	۵۵	۷۰	۸۵
۱۰ شاخص EPI (از ۱۰۰)	۴۰	۴۵	۵۵	۶۵	۷۵

جدول ۷.۱۵: شاخص‌های کلیدی امنیت و روابط بین‌الملل

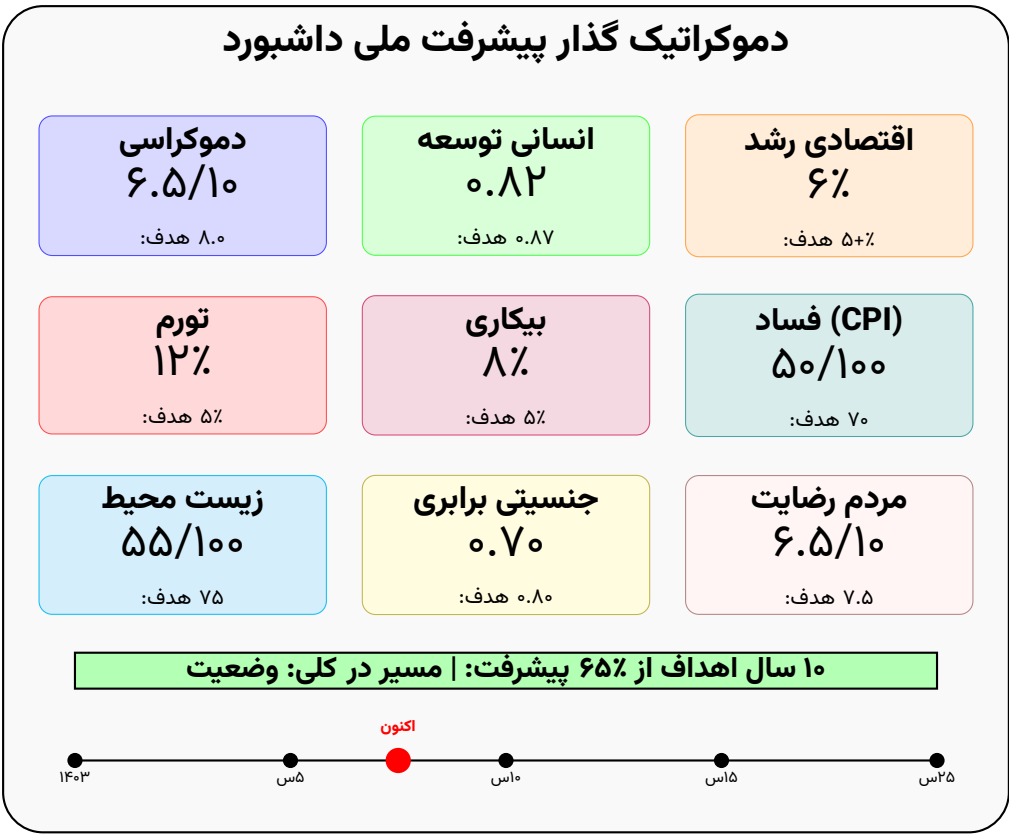
شاخص	مبدأ	۲س	۵س	۱۰س	۱۵س
۱ شاخص صلح جهانی (GPI)	۱۴۰	۱۱۰	۸۰	۵۵	۴۰
۲ تعداد تحریم‌های فعال	۳۸۰۰	۲۰۰۰	۵۰۰	۱۰۰	۰
۳ روابط دیپلماتیک عادی	۸۰	۱۲۰	۱۶۰	۱۸۰	۱۹۰
۴ عضویت در سازمان‌های بین‌المللی	۵۰	۶۰	۸۰	۱۰۰	۱۲۰
۵ گردشگر (میلیون)	۵	۸	۱۵	۲۵	۳۵
۶ رتبه پاسپورت ایرانی	+۱۸۰	۱۵۰	۱۰۰	۶۰	۴۰
۷ صادرات غیرنفتی (میلیارد \$)	۳۵	۵۰	۸۰	۱۴۰	۲۲۰
۸ نرخ جرم (قتل/۱۰۰ هزار)	۳	۵.۲	۲	۵.۱	۲.۱

۴.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه اجتماعی

۵.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه محیط زیست

۶.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه امنیت و بین‌الملل

۴.۱۵ داشبورد ملی پیشرفت

شکل ۱.۱۵: نمونه داشبورد ملی پیشرفت (فرضی - سال ۷)

۱.۴.۱۵ ویژگی‌های داشبورد

جدول ۸.۱۵: ویژگی‌های داشبورد ملی پیشرفت

ویژگی	توضیح	اهمیت
دسترسی عمومی	آنلاین، رایگان، به فارسی و انگلیسی	شفافیت و پاسخگویی
به‌روزرسانی	ماهانه برای اکثر شاخص‌ها	اطلاعات تازه
سطوح مختلف مقایسه بین‌المللی	ملی، استانی، شهری	جزئیات برای هر منطقه
روند تاریخی	جایگاه ایران در جهان	بنچ‌مارکینگ
دانلود داده API	نمودار تغییرات در زمان	دیدن پیشرفت
	داده‌های خام قابل دانلود	تحقیق و تحلیل مستقل
	برای توسعه‌دهندگان	اکوسیستم داده باز

۵.۱۵ نظام ارزیابی دوره‌ای

۱.۵.۱۵ تقویم ارزیابی

جدول ۹.۱۵: تقویم ارزیابی‌های دوره‌ای

نوع ارزیابی	زمان	محتوا	مسئول
گزارش ماهانه	هر ماه	شاخص‌های انحرافات	دفتر رئیس‌جمهور
گزارش فصلی	هر ۳ ماه	تحلیل عمیق‌تر، اصلاحات	دولت به مجلس
گزارش سالانه	هر سال	ارزیابی جامع، نظرسنجی	نهاد مستقل ارزیابی
ارزیابی میان‌دوره‌ای	هر ۵ سال	ارزیابی استراتژیک	پانل مستقل داخلی-خارجی
ارزیابی فاز	پایان هر فاز	آیا به اهداف رسیدیم؟	کمیته ملی ارزیابی
ممیزی بین‌المللی	هر ۲ سال	توسط نهادهای بین‌المللی	WB IMF، EU، UN،

۲.۵.۱۵ معیارهای ارزیابی موفقیت

الگو و درس

سه سؤال کلیدی ارزیابی

هر ارزیابی باید به سه سؤال پاسخ دهد:

۱. اثربخشی: آیا به اهداف رسیدیم؟ چقدر؟
۲. کارایی: با چه هزینه‌ای؟ آیا راه بهتری بود؟

۳. پایداری: آیا دستاوردها ماندگارند؟

سؤالات تکمیلی:

- مرتبط بودن: آیا اهداف درست انتخاب شدند؟
- انسجام: آیا سیاست‌ها هماهنگ بودند؟
- تأثیر: چه تغییر واقعی در زندگی مردم ایجاد شد؟

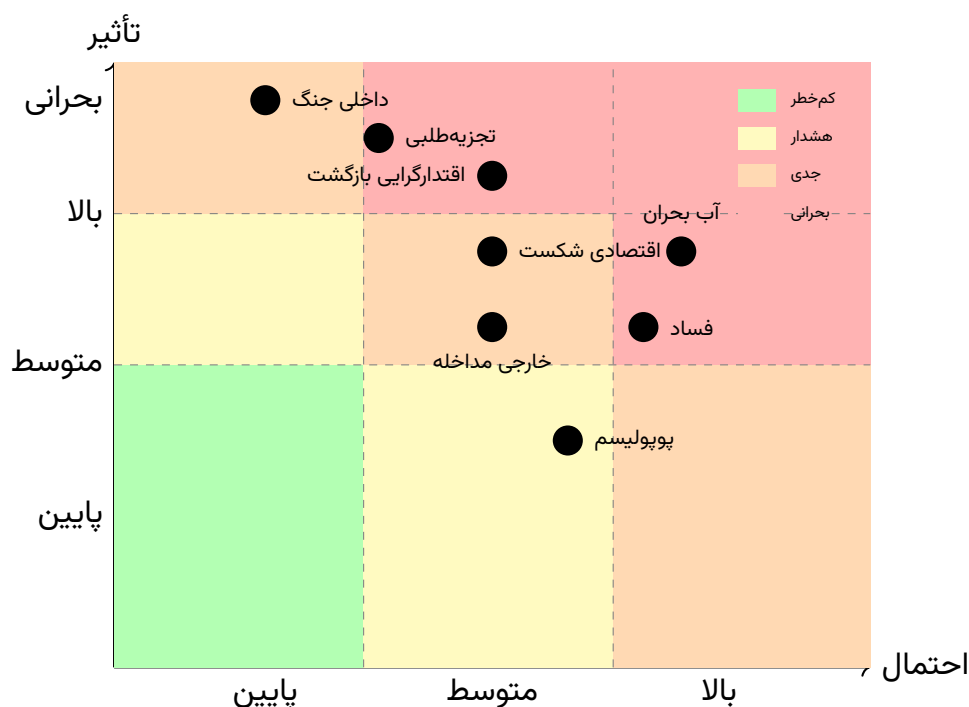
۶.۱۵ مدیریت ریسک

۱.۶.۱۵ ماتریس ریسک‌های گذار

جدول ۱۰.۱۵: ماتریس ریسک‌های اصلی گذار دموکراتیک

ریسک	احتمال	تأثیر	استراتژی کاهش
بازگشت اقتدارگرایی	متوسط	بحرانی	نهادسازی قوی، جامعه مدنی
جنگ داخلی/خشونت	پایین	فاجعه‌بار	عدالت انتقالی، دیالوگ ملی
شکست اقتصادی	متوسط	بالا	سیاست‌های احتیاطی، FDI
تجزیه‌طلبی	پایین-متوسط	بحرانی	فدرالیسم، حقوق اقوام
مداخله خارجی	متوسط	بالا	دیپلماسی فعال، موازنه
فساد سیستماتیک	بالا	بالا	شفافیت، نهاد ضدفساد مستقل
بحران آب/محیط زیست	بالا	بالا	اقدام فوری، سرمایه‌گذاری
پوپولیسم	متوسط-بالا	متوسط	آموزش، رسانه مسئول
خستگی اصلاحات	متوسط	متوسط	دستاوردهای ملموس، ارتباط
تنش با همسایگان	متوسط	متوسط-بالا	دیپلماسی منطقه‌ای

۲.۶.۱۵ نقشه حرارتی ریسک

شکل ۲.۱۵: نقشه حرارتی ریسک‌های گذار دموکراتیک

۳.۶.۱۵ سیستم هشدار زودهنگام

جدول ۱۱.۱۵: شاخص‌های هشدار زودهنگام

حوزه	شاخص‌های هشدار	آستانه بحران
سیاسی	کاهش مشارکت، افزایش اعتراضات	مشارکت زیر ۴۰٪، اعتراضات K+۱۰۰
اقتصادی	تورم، بیکاری، فرار سرمایه	تورم بالای ۳۰٪، بیکاری بالای ۱۵٪
قومی	تنش‌های قومی، خشونت محلی	بیش از ۱۰ حادثه/ماه
اجتماعی	رضایت، اعتماد به نهادها	رضایت زیر ۳۰٪
امنیتی	جرم، تروریسم، تنش مرزی	افزایش ۵۰٪
رسانه‌ای	سانسور، تهدید خبرنگاران	بازگشت محدودیت‌ها

هشدار

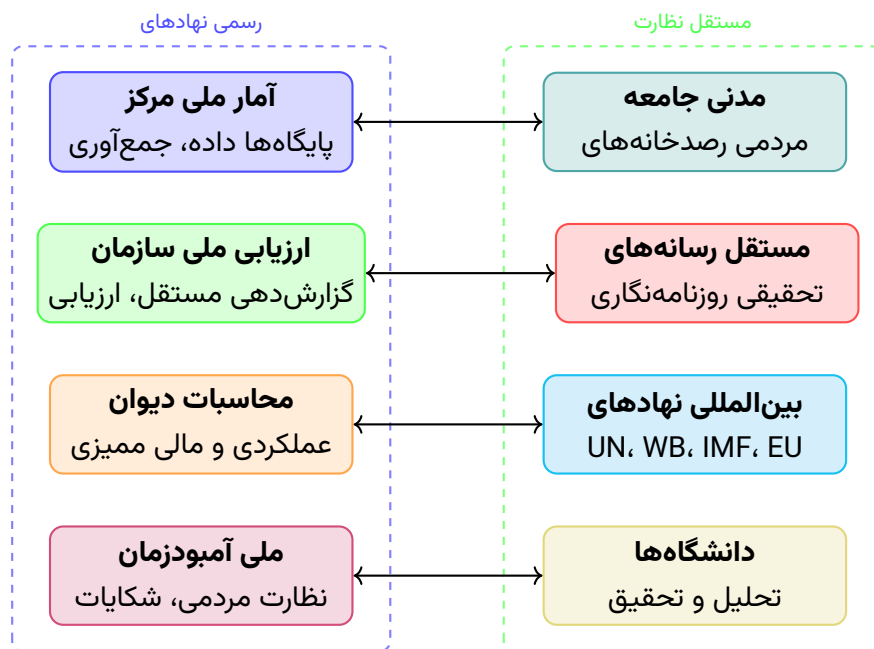
پروتکل پاسخ به هشدار

سطح زرد (هشدار اولیه):

- تشکیل کارگروه بررسی
- گزارش به مقامات ارشد

- تقویت پایش
- **سطح نازنجی (تنش جدی):**
- جلسه اضطراری کابینه
- اقدام اصلاحی فوری
- ارتباط عمومی شفاف
- **سطح قرمز (بحران):**
- فعال‌سازی پروتکل مدیریت بحران
- گفتگوی ملی/مذاکره
- درخواست کمک بین‌المللی در صورت نیاز

۷.۱۵ ساختار نهادی پایش

شکل ۳.۱۵: ساختار نهادی پایش و ارزیابی

۸.۱۵ پایش مشارکتی: صدای مردم

«دموکراسی فقط رأی دادن هر چند سال نیست. شهروندان باید بتوانند روزانه بر عملکرد دولت نظارت کنند و صدایشان شنیده شود.»

— نویسنده

جدول ۱۲.۱۵: وظایف نهادهای پایش و ارزیابی

نهاد	وظایف اصلی	ویژگی کلیدی
مرکز ملی آمار	جمع‌آوری داده، سرشماری، نظرسنجی	استقلال، استاندارد
سازمان ملی ارزیابی	ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌ها	مستقل از دولت، گزارش به مجلس
دیوان محاسبات	ممیزی مالی، ارزیابی عملکرد	گزارش علنی، قدرت پیگیری
آمبودزمان ملی	شکایات مردمی، نظارت بر حقوق	دسترسی آسان، قدرت تحقیق
کمیته پایش مجلس	نظارت بر قوه مجریه	جلسات علنی، استیضاح

۱.۸.۱۵ ابزارهای پایش مردمی

جدول ۱۳.۱۵: ابزارهای پایش مشارکتی

ابزار	توضیح	کاربرد
نظرسنجی ملی	پیمایش ۵۰،۰۰۰ نفری	سنجش رضایت، اولویت‌ها
اپلیکیشن شهروندی	گزارش مشکلات، امتیازدهی	فیدبک لحظه‌ای
کارت امتیاز اجتماعی	ارزیابی خدمات محلی توسط مردم	پاسخگویی محلی
بودجه مشارکتی	تصمیم‌گیری مردم درباره بخشی از بودجه	مشارکت مستقیم
جلسات عمومی	حضور مقامات برای پاسخگویی	تعامل مستقیم
رصدخانه‌های مدنی	های NGO ناظر بر حوزه‌های خاص	نظارت تخصصی
پلتفرم شفافیت	دسترسی به اسناد و قراردادهای دولتی	مبارزه با فساد

الگو و درس

الگوی موفق: کره جنوبی – e-People

سامانه e-People کره جنوبی نمونه‌ای از پایش مشارکتی است:

- سامانه آنلاین ثبت شکایات و پیشنهادات شهروندی
- الزام دولت به پاسخ در ۱۴ روز
- پیگیری آنلاین توسط شهروند
- انتشار آمار شکایات و نحوه رسیدگی
- سالانه ۲ میلیون+ شکایت و پیشنهاد
- نتیجه: افزایش پاسخگویی، کاهش فساد

۲.۸.۱۵. نظرسنجی ملی سالانه

جدول ۱۴.۱۵: محتوای نظرسنجی ملی سالانه

بخش	موضوعات	سؤالات نمونه
رضایت کلی اعتماد به نهادهای	زندگی، آینده، کشور دولت، مجلس، قضا، ارتش	آیا کشور در مسیر درست است؟ چقدر به مجلس اعتماد دارید؟
کیفیت خدمات	بهداشت، آموزش، حمل‌ونقل	کیفیت مدارس دولتی چطور است؟
آزادی‌ها امنیت	بیان، تجمع، رسانه جانی، مالی، اجتماعی	آیا می‌توانید آزادانه نظر دهید؟ چقدر احساس امنیت می‌کنید؟
اقتصاد اقوام و هویت	وضعیت مالی، اشتغال حقوق قومی، تعلق	وضعیت مالی‌تان بهتر شده؟ آیا به حقوق قومی‌تان احترام گذاشته می‌شود؟
محیط زیست	آب، هوا، آینده	وضعیت محیط زیست بهتر شده؟

۹.۱۵. مقایسه بین‌المللی (بنچ‌مارکینگ)

۱.۹.۱۵. شاخص‌های بین‌المللی مرجع

جدول ۱۵.۱۵: شاخص‌های بین‌المللی مرجع برای پایش

شاخص	سازمان	رتبه فعلی ایران	هدف س ۱۰	هدف س ۱۵
شاخص دموکراسی	EIU	۱۵۴ از ۱۶۷	۸۰	۵۰
آزادی جهان	House Freedom	Free Not	Free Partly	Free
شاخص فساد (CPI)	Intl Transparency	۱۴۹ از ۱۸۰	۷۰	۴۵
حاکمیت قانون	WJP	۱۱۸ از ۱۴۲	۶۰	۴۰
آزادی مطبوعات	RSF	۱۷۶ از ۱۸۰	۸۰	۴۰
توسعه انسانی (HDI)	UNDP	۷۶ از ۱۹۱	۵۵	۴۰
شکاف جنسیتی	WEF	۱۴۳ از ۱۴۶	۸۰	۵۰
کسب‌وکار	Bank World	۱۲۷ از ۱۹۰	۳۵	۲۵
شاخص صلح جهانی (GPI)	IEP	۱۴۰ از ۱۶۳	۶۰	۴۰
عملکرد محیط زیستی (EPI)	Yale	۱۲۰ از ۱۸۰	۶۰	۴۰
نوآوری جهانی (GII)	WIPO	۶۵ از ۱۳۲	۴۰	۲۵

جدول ۱۶.۱۵: کشورهای مرجع برای بنچ‌مارکینگ

دسته	کشورها	دلیل انتخاب
گذار موفق	کره جنوبی، تایوان، اسپانیا، شیلی	الگوی گذار از اقتدارگرایی
مشابه منطقه‌ای	ترکیه، مصر، عربستان	مقایسه منطقه‌ای
مشابه اقتصادی	مالزی، مکزیک، آرژانتین	سطح درآمد مشابه
چندقومی موفق	سوئیس، کانادا، هند	مدیریت تنوع
پیشرو محیط زیست	کاستاریکا، دانمارک	الگوی سبز
هدف بلندمدت	پرتغال، چک، استونی	جایی که می‌خواهیم برسیم

۲.۹.۱۵ کشورهای مرجع برای مقایسه

۱۰.۱۵ گزارش‌دهی و شفافیت

۱.۱۰.۱۵ انواع گزارش‌ها

جدول ۱۷.۱۵: نظام گزارش‌دهی پیشرفت گذار

نوع گزارش	دوره	محتوا	مخاطب
داشبورد آنلاین	لحظه‌ای	شاخص‌های کلیدی	عموم مردم
خبرنامه ماهانه	ماهانه	خلاصه پیشرفت‌ها	عموم، رسانه‌ها
گزارش فصلی	فصلی	تحلیل عملکرد	مجلس، نخبگان
گزارش سالانه	سالانه	ارزیابی جامع	همه ذی‌نفعان
گزارش تفصیلی بخشی	سالانه	هر حوزه جداگانه	متخصصان
گزارش به مردم	سالانه	زبان ساده، تصویری	عموم مردم

۲.۱۰.۱۵ اصول گزارش‌دهی شفاف

الگو و درس

هفت اصل گزارش‌دهی خوب

۱. صداقت: هم موفقیت‌ها، هم شکست‌ها
۲. به‌موقع: داده‌های تازه، نه کهنه
۳. قابل فهم: زبان ساده برای عموم
۴. قابل دسترس: آنلاین، رایگان، چندزبانه
۵. قابل مقایسه: با گذشته و با دیگران
۶. قابل راستی‌آزمایی: داده‌های خام قابل دانلود
۷. پاسخگو: توضیح انحرافات و اقدامات اصلاحی

۱۱.۱۵ مکانیزم اصلاح مسیر

«هیچ برنامه‌ای از برخورد با واقعیت سالم بیرون نمی‌آید. مهم این نیست که برنامه اولیه بی‌نقص باشد؛ مهم این است که توانایی یادگیری و اصلاح داشته باشیم.»

— دوایت آیزنهاور

۱.۱۱.۱۵ فرآیند اصلاح مسیر

شکل ۴.۱۵: فرآیند اصلاح مسیر

۲.۱۱.۱۵ سطوح اصلاح

جدول ۱۸.۱۵: سطوح مختلف اصلاح مسیر

سطح	نوع تغییر	مرجع تصمیم	زمان
عملیاتی	تنظیم فعالیت‌ها	مدیران اجرایی	فوری
تاکتیکی	اصلاح برنامه‌ها	وزرا و معاونان	۱-۳ ماه
استراتژیک	تغییر اولویت‌ها	کابینه	۳-۶ ماه
ساختاری	تغییر نهادها/قوانین	مجلس	۶-۱۲ ماه
بنیادین	بازنگری اهداف کلان	مجلس + همه‌پرسی	۱-۲ سال

۱۲.۱۵ ارزیابی تأثیر (Impact Evaluation)

۱.۱۲.۱۵ روش‌های ارزیابی تأثیر

۲.۱۲.۱۵ سؤالات کلیدی ارزیابی تأثیر

- آیا زندگی مردم واقعاً بهتر شده است؟
- کدام گروه‌ها بیشتر/کمتر بهره‌مند شده‌اند؟
- آیا تغییرات پایدار خواهند بود؟
- چه عوارض ناخواسته‌ای ایجاد شده؟

جدول ۱۹.۱۵: روش‌های ارزیابی تأثیر سیاست‌ها

روش	توضیح	کاربرد
آزمایش تصادفی (RCT)	مقایسه گروه آزمایش و کنترل	برنامه‌های اجتماعی
تفاوت در تفاوت	مقایسه قبل/بعد در دو گروه	سیاست‌های جدید
رگرسیون ناپیوستگی	استفاده از آستانه‌های سیاستی	برنامه‌های هدفمند
تطبیق (Matching)	مقایسه موارد مشابه	وقتی RCT ممکن نیست
مطالعه موردی کیفی	تحلیل عمیق چند مورد	فهم مکانیزم‌ها
نظرسنجی قبل/بعد	سنجش تغییر در نگرش‌ها	ارزیابی فرهنگی

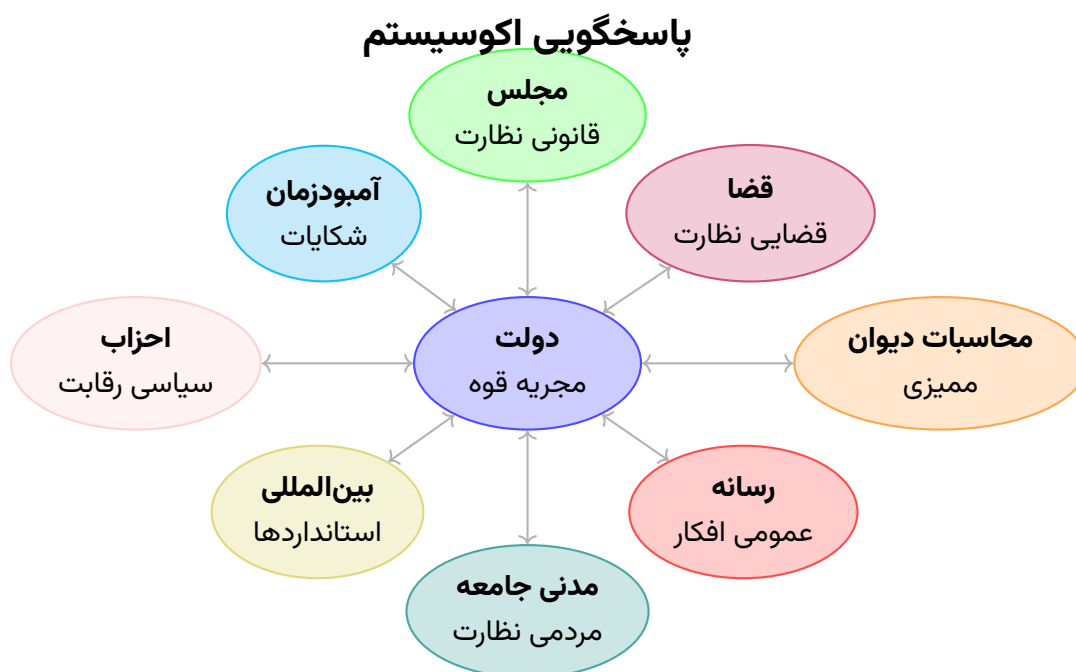
• آیا با همین هزینه، نتیجه بهتری ممکن بود؟

۱۳.۱۵ یادگیری سازمانی

جدول ۲۰.۱۵: مکانیزم‌های یادگیری سازمانی

مکانیزم	توضیح	خروجی
جلسات درس‌آموخته پایگاه دانش	بازنگری پس از هر پروژه بزرگ	گزارش درس‌آموخته‌ها
آموزش مستمر	ذخیره تجربیات و بهترین شیوه‌ها	ویکی داخلی، راهنماها
تبادل بین‌المللی تحقیق و توسعه سیاستی	دوره‌های کارکنان	کارکنان ماهرتر
بازخورد مردمی	یادگیری از کشورهای دیگر	بهترین شیوه‌های جهانی
	آزمایش پیلوت قبل از گسترش	سیاست‌های اثبات‌شده
	گوش‌دادن به شکایات و پیشنهادات	بهبود خدمات

۱۴.۱۵ چارچوب پاسخگویی

شکل ۵.۱۵: چارچوب چندلایه پاسخگویی

جدول ۲۱.۱۵: ابزارهای پاسخگویی

نوع پاسخگویی	ابزار	ضمانت اجرا
قانونی	استیضاح، رأی اعتماد	عدم برکناری
قضایی	محاکمه، جریمه	مجازات قانونی
مالی	ممیزی، شفافیت بودجه	جریمه، استرداد
انتخاباتی	رأی مردم	عدم انتخاب مجدد
اجتماعی	افکار عمومی، رسانه	فشار سیاسی
حرفه‌ای	استانداردهای اخلاقی	تعليق، اخراج

جدول ۲۲.۱۵: تقویم فعالیت‌های پایش و ارزیابی

زمان	فعالیت	مسئول
ماه ۱	راه‌اندازی داشبورد ملی (نسخه اولیه)	مرکز آمار
ماه ۶	اولین گزارش شش‌ماهه	دولت
سال ۱	نظرسنجی ملی پایه (Baseline)	سازمان ارزیابی
سال ۱	تأسیس سازمان ملی ارزیابی	مجلس
سال ۲	ارزیابی فاز گذار (فاز ۱)	پانل مستقل
سال ۳	اولین گزارش جامع به مردم	دولت + NGOها
سال ۵	ارزیابی میان‌دوره‌ای بزرگ	پانل داخلی-خارجی
سال ۵	ارزیابی فاز نهاده‌سازی (فاز ۲)	پانل مستقل
سال ۱۰	ارزیابی دهه اول گذار	کمیته ملی + بین‌المللی
سال ۱۵	ارزیابی تکمیلی گذار	کمیته ملی
سال ۲۵	ارزیابی نهایی و جشن موفقیت	ملی و بین‌المللی

۱۵.۱۵ تقویم پایش و ارزیابی

۱۶.۱۵ جمع‌بندی: پایش برای موفقیت

الگو و درس

پیام کلیدی فصل

سیستم پایش و ارزیابی:

- چشم برنامه است: بدون آن، کور حرکت می‌کنیم
 - ابزار پاسخگویی است: مردم باید بدانند چه می‌شود
 - موتور یادگیری است: از اشتباهات درس می‌گیریم
 - مبنای اصلاح است: بدون داده، اصلاح ممکن نیست
 - پیش‌شرط شفافیت است: آنچه پنهان است، فاسد می‌شود
 - مشارکتی است: مردم هم ناظرند، هم ارزیاب
- شعار: «آنچه اندازه‌گیری نشود، مدیریت نمی‌شود – آنچه شفاف نباشد، فاسد می‌شود»

«در نهایت، موفقیت گذار دموکراتیک با یک معیار ساده سنجیده می‌شود: آیا زندگی مردم عادی بهتر شده است؟ آیا آزادترند؟ آیا امنیت بیشتری دارند؟ آیا به آینده امیدوارترند؟ اگر پاسخ مثبت است، در مسیر درست هستیم.»

— نویسنده

منابع فصل پانزدهم

- Monitoring Results-Based a to Steps Ten .(۲۰۰۴) C. R. Rist, & Z., J. Kusek, Bank. World System. Evaluation and
- Bank. World Practice. in Evaluation Impact .(۲۰۱۶) al. et J. P. Gertler, Paris. Glance. a at Governance .(۲۰۱۹) OECD.
- Law. the and Governance Report: Development World .(۲۰۱۷) Bank. World DC. Washington,
- Method- Index Perceptions Corruption .(۲۰۲۳) International. Transparency ology.
- Methodology. World the in Freedom .(۲۰۲۳) House. Freedom
- Methodology. Index Democracy .(۲۰۲۳) Unit. Intelligence Economist
- Index. Law of Rule .(۲۰۲۳) Project. Justice World
- Report. Development Human .(۲۰۲۲) UNDP.
- Index. Peace Global .(۲۰۲۳) Peace. and Economics for Institute
- Index. Freedom Press World .(۲۰۲۳) Borders. Without Reporters
- Report. Gap Gender Global .(۲۰۲۳) Forum. Economic World
- Practices. Responsibilities, Tasks, Management: .(۱۹۹۳) F. P. Drucker, Business. Harper
- Learn- the of Practice and Art The Discipline: Fifth The .(۱۹۹۰) M. P. Senge, Doubleday. Organization. ing

بخش ششم

پیوست‌ها

پیوست آ

متن قانون اساسی پیشنهادی

خلاصه فصل

این پیوست متن کامل پیش نویس قانون اساسی جمهوری فدرال ایران را ارائه می دهد. این سند حقوقی بنیادین، حاصل تلفیق تجارب موفق جهانی با واقعیت های تاریخی-فرهنگی ایران است. ساختار این قانون اساسی بر سه ستون استوار است: **دموکراسی مشارکتی**، **فدرالیسم همبسته**، و **حقوق بنیادین تضمین شده**. متن شامل ۱۸۷ اصل در هفت فصل به همراه مقررات انتقالی است.

۱. آ دیباچه قانون اساسی

اساسی قانون ایران فدرال جمهوری

شمسی هجری ۱۴۰۵ سال | مؤسسان مجلس مصوب

دیباچه

ما، ملت ایران،
وارثان تمدنی کهن با پیشینه ای درخشان در تاریخ بشری؛
مردمانی متکثر از تبارها، زبان ها، فرهنگ ها و باورهای گوناگون که در طول هزاره ها در این

سرزمین در کنار یکدیگر زیسته‌ایم؛
با یادآوری رنج‌های مشترک از استبداد، تبعیض و بی‌عدالتی؛
با درس‌آموزی از تجربه‌های تلخ و شیرین تاریخ معاصر؛
با ایمان به کرامت ذاتی انسان و برابری همه شهروندان؛
با تعهد به آزادی، عدالت، دموکراسی و حاکمیت قانون؛
با احترام به تنوع فرهنگی به‌مثابه ثروت ملی؛
با مسئولیت در برابر نسل‌های آینده و محیط زیست؛
با امید به ساختن آینده‌ای بهتر برای همه فرزندان این سرزمین؛
این قانون اساسی را به‌عنوان میثاق ملی خود تصویب و اعلام می‌کنیم.

— مجلس مؤسسان جمهوری فدرال ایران

۲.آ فصل اول: اصول کلی و هویت ملی

۱.۲.آ بخش یکم: ماهیت و شکل حکومت

(۱۰-۱) اصول نظام بنیادین اصول

حکومت ماهیت ۱: اصل	دموکراتیک فدرال جمهوری
حاکمیت منشأ ۲: اصل	مردم به متعلق ملی حاکمیت
ملی وحدت ۳: اصل	ملی همبستگی و ارضی تمامیت
قوا تفکیک ۴: اصل	سه‌گانه قوای استقلال
قانون حاکمیت ۵: اصل	اساسی قانون برتری

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱	ماهیت حکومت ایران کشوری است با نظام جمهوری فدرال دموکراتیک که بر پایه حاکمیت ملی، حقوق بشر، و حکومت قانون بنیان نهاده شده است.

شماره اصل	متن اصل
اصل ۲	<p>منشأ حاکمیت</p> <p>حاکمیت ملی به طور انحصاری متعلق به مردم ایران است. هیچ فرد، گروه، نهاد یا مقامی نمی‌تواند این حاکمیت را از آن خود سازد یا به نام خدا، تاریخ، نژاد، یا هر مفهوم دیگری اعمال کند مگر از طریق سازوکارهای دموکراتیک پیش‌بینی‌شده در این قانون اساسی.</p>
اصل ۳	<p>وحدت و تمامیت ارضی</p> <p>ایران سرزمینی واحد، تجزیه‌ناپذیر و دارای تمامیت ارضی است. تنوع قومی، زبانی، فرهنگی و مذهبی ملت ایران به رسمیت شناخته شده و محترم است و همبستگی ملی از طریق فدرالیسم دموکراتیک تضمین می‌شود.</p>
اصل ۴	<p>تفکیک قوا</p> <p>قدرت حاکمیت ملی به سه قوه مستقل و متوازن تفکیک می‌شود:</p> <p>(الف) قوه مقننه: مجلس ملی و مجلس اقوام</p> <p>(ب) قوه مجریه: رئیس‌جمهور و هیئت وزیران</p> <p>(ج) قوه قضائیه: دادگستری مستقل</p> <p>این سه قوه تحت نظارت نهادهای مستقل و در چارچوب قانون اساسی عمل می‌کنند.</p>
اصل ۵	<p>برتری قانون اساسی</p> <p>قانون اساسی برترین قانون کشور است. هیچ قانون، مقرر، تصمیم یا اقدامی نمی‌تواند مغایر با آن باشد. دیوان عالی قانون اساسی مرجع نهایی تفسیر و پاسداری از قانون اساسی است.</p>
اصل ۶	<p>جدایی دین از دولت</p> <p>دولت نسبت به همه ادیان، مذاهب و باورها بی‌طرف است. هیچ دینی، دین رسمی دولت نیست. آزادی دین و وجدان تضمین می‌شود. دولت نمی‌تواند هیچ دینی را تحمیل یا تبلیغ کند و نمی‌تواند بر اساس دین تبعیض روا دارد.</p>
اصل ۷	<p>زبان‌های ملی</p> <p>(الف) زبان فارسی زبان رسمی و مشترک سراسری جمهوری فدرال ایران است.</p> <p>(ب) زبان‌های آذری، کردی، عربی، بلوچی، ترکمنی، لری، گیلکی و مازندرانی زبان‌های ملی ایران هستند که در مناطق مربوطه رسمیت دارند.</p> <p>(ج) آموزش به زبان مادری در کنار زبان فارسی حق هر شهروند است.</p>
اصل ۸	<p>پرچم و نمادهای ملی</p> <p>پرچم ملی، سرود ملی، و نشان ملی جمهوری فدرال ایران به موجب قانون تعیین می‌شود. این نمادها باید بازتاب‌دهنده تنوع و وحدت ملت ایران باشند.</p>
اصل ۹	<p>پایتخت</p> <p>تهران پایتخت جمهوری فدرال ایران است. انتقال پایتخت مستلزم تصویب دوسوم هر دو مجلس است.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۰	سیاست خارجی سیاست خارجی جمهوری فدرال ایران بر اصول زیر استوار است: الف) احترام به حقوق بین‌الملل و منشور ملل متحد ب) همزیستی مسالمت‌آمیز و عدم مداخله در امور داخلی کشورها ج) پیگیری منافع ملی از طریق دیپلماسی د) همکاری منطقه‌ای و بین‌المللی برای صلح و توسعه پایدار

۲.۲.آ بخش دوم: اصول غیرقابل تغییر

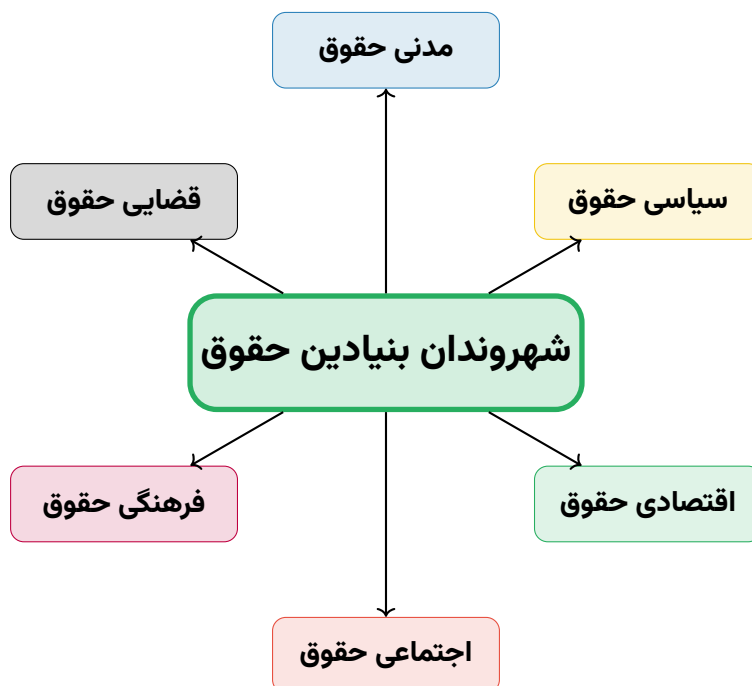
هشدار

اصول غیرقابل تغییر (اصل ۱۱)

اصول زیر غیرقابل تغییر هستند و هیچ بازنگری در قانون اساسی نمی‌تواند آنها را نقض کند:

- آ) ماهیت جمهوری و دموکراتیک نظام
- ب) حاکمیت ملی و انتخابی بودن حکومت
- ج) حقوق بنیادین شهروندان مندرج در فصل دوم
- د) تفکیک و استقلال قوای سه‌گانه
- ه) جدایی دین از دولت
- و) حقوق اقوام و ساختار فدرال
- ز) استقلال و تمامیت ارضی کشور

۳.آ فصل دوم: حقوق بنیادین شهروندان

۱.۳.آ بخش یکم: حقوق مدنی و آزادی‌های فردی (اصول ۱۲-۳۵)

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۲	کرامت انسانی کرامت ذاتی انسان مصون از تعرض است. احترام به این کرامت و حمایت از آن وظیفه همه نهادهای حکومتی است.
اصل ۱۳	برابری در برابر قانون همه شهروندان در برابر قانون برابرند. هرگونه تبعیض بر اساس جنسیت، قومیت، نژاد، زبان، دین، مذهب، باور سیاسی، منشأ اجتماعی، وضعیت اقتصادی، معلولیت، سن، یا هر وضعیت دیگر ممنوع است.
اصل ۱۴	حق حیات حق حیات هر انسان از تولد تا مرگ طبیعی محترم و تضمین شده است. مجازات اعدام ملغی است.
اصل ۱۵	ممنوعیت شکنجه شکنجه، رفتار غیرانسانی، تحقیرآمیز یا بی‌رحمانه در هر شرایطی مطلقاً ممنوع است. هرگونه اعتراف یا مدرکی که از طریق شکنجه به دست آمده باشد فاقد اعتبار قانونی است.

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۶	<p>آزادی فردی و امنیت شخصی</p> <p>(الف) هیچ‌کس را نمی‌توان بازداشت کرد مگر به موجب حکم مقام قضایی صالح و طبق قانون.</p> <p>(ب) هر بازداشت‌شده باید ظرف ۲۴ ساعت به دادگاه معرفی شود.</p> <p>(ج) هر کس حق دارد فوراً از دلایل بازداشت خود مطلع شود و به وکیل دسترسی داشته باشد.</p> <p>(د) بازداشت موقت استثنایی است و مدت آن نمی‌تواند از حدود قانونی تجاوز کند.</p>
اصل ۱۷	<p>حریم خصوصی</p> <p>حریم خصوصی افراد، مسکن، مکاتبات، ارتباطات و داده‌های شخصی مصون از تعرض است. تفتیش و نظارت تنها با حکم قضایی و در چارچوب قانون مجاز است.</p>
اصل ۱۸	<p>آزادی رفت‌وآمد</p> <p>هر شهروند حق دارد آزادانه در سراسر کشور رفت‌وآمد کند، محل سکونت خود را انتخاب نماید، از کشور خارج و به آن بازگردد. سلب یا محدودیت این حق تنها به موجب قانون و با حکم قضایی ممکن است.</p>
اصل ۱۹	<p>آزادی عقیده و بیان</p> <p>(الف) هر کس حق دارد آزادانه عقاید خود را داشته و ابراز کند.</p> <p>(ب) آزادی بیان، نوشتار، هنر و رسانه تضمین می‌شود.</p> <p>(ج) سانسور ممنوع است. محدودیت آزادی بیان تنها برای حمایت از حقوق دیگران، امنیت ملی یا نظم عمومی و به موجب قانون مجاز است.</p> <p>(د) تحریک به خشونت، نفرت‌پراکنی و انکار جنایات علیه بشریت ممنوع است.</p>
اصل ۲۰	<p>آزادی دین و وجدان</p> <p>(الف) هر کس حق دارد دین، مذهب یا باور خود را آزادانه انتخاب کند یا بدون دین باشد.</p> <p>(ب) هر کس حق دارد دین خود را به صورت فردی یا جمعی، در خلوت یا علن، عبادت و آموزش دهد.</p> <p>(ج) هیچ‌کس را نمی‌توان به پذیرش یا ترک دینی مجبور کرد.</p> <p>(د) تغییر دین حق هر فرد است و مجازات ندارد.</p>
اصل ۲۱	<p>آزادی تجمع و تشکل</p> <p>(الف) شهروندان حق برگزاری تجمعات و راهپیمایی‌های مسالمت‌آمیز بدون سلاح را دارند.</p> <p>(ب) تجمعات عمومی نیازمند اطلاع‌رسانی قبلی هستند، نه مجوز.</p> <p>(ج) تشکیل احزاب، انجمن‌ها، سندیکاها و سازمان‌های مدنی آزاد است.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۲۲	<p>حق مالکیت</p> <p>الف) مالکیت خصوصی به رسمیت شناخته شده و حمایت می‌شود.</p> <p>ب) سلب مالکیت تنها برای مصالح عمومی، با پرداخت غرامت عادلانه و به موجب قانون مجاز است.</p> <p>ج) مالکیت متضمن مسئولیت اجتماعی است.</p>

۲.۳.آ. بخش دوم: حقوق سیاسی (اصول ۳۶-۴۵)

شماره اصل	متن اصل
اصل ۳۶	<p>حق رأی</p> <p>الف) هر شهروند ایرانی که به سن ۱۸ سال رسیده باشد حق رأی دارد.</p> <p>ب) رأی‌گیری آزاد، برابر، مستقیم و مخفی است.</p> <p>ج) شرکت در انتخابات حق شهروندی است، نه تکلیف.</p>
اصل ۳۷	<p>حق انتخاب شدن</p> <p>الف) هر شهروندی که واجد شرایط قانونی باشد حق نامزد شدن برای مناصب انتخابی را دارد.</p> <p>ب) هیچ نهادی حق رد صلاحیت بر اساس معیارهای غیرقانونی یا سیاسی را ندارد.</p> <p>ج) احراز صلاحیت تنها بر اساس معیارهای عینی قانونی (سن، تابعیت، سابقه کیفری) و با حق اعتراض قضایی انجام می‌شود.</p>
اصل ۳۸	<p>آزادی احزاب</p> <p>الف) تشکیل و فعالیت احزاب سیاسی آزاد است.</p> <p>ب) احزاب باید در ساختار و عملکرد خود دموکراتیک باشند.</p> <p>ج) انحلال حزب تنها به حکم دیوان عالی قانون اساسی و به دلیل نقض اصول دموکراتیک ممکن است.</p>
اصل ۳۹	<p>حق همه‌پرسی</p> <p>الف) شهروندان می‌توانند از طریق همه‌پرسی در تصمیمات ملی مشارکت کنند.</p> <p>ب) ابتکار عمل مردمی: یک میلیون امضا می‌تواند برگزاری همه‌پرسی را الزامی کند.</p> <p>ج) همه‌پرسی نمی‌تواند ناقض حقوق بنیادین یا اصول غیرقابل تغییر باشد.</p>
اصل ۴۰	<p>حق دادخواهی</p> <p>هر شهروند حق دارد از نهادهای دولتی دادخواهی کند و پاسخ مکتوب دریافت نماید.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۴۱	دسترسی به اطلاعات الف) هر شهروند حق دسترسی به اطلاعات و اسناد دولتی را دارد. ب) طبقه‌بندی اسناد باید محدود، موجه و زمان‌دار باشد. ج) افشاگری فساد (سوت‌زنی) تحت حمایت قانون است.
اصل ۴۲	حق اعتراض و نافرمانی مدنی الف) اعتراض مسالمت‌آمیز حق شهروندی است. ب) نافرمانی مدنی در برابر قوانین ناقض حقوق بنیادین مشروع است. ج) حق مقاومت در برابر کودتا یا تلاش برای براندازی نظام دموکراتیک به رسمیت شناخته می‌شود.

آ.۳.۳ بخش سوم: حقوق اقتصادی و اجتماعی (اصول ۴۶-۶۵)

شماره اصل	متن اصل
اصل ۴۶	حق کار الف) هر شهروند حق کار، انتخاب آزادانه شغل، و شرایط کار عادلانه را دارد. ب) کار اجباری ممنوع است. ج) دولت موظف به تلاش برای ایجاد اشتغال کامل است.
اصل ۴۷	حقوق کارگران الف) حق تشکیل و عضویت در سندیکا و اتحادیه‌های کارگری تضمین می‌شود. ب) حق اعتصاب به رسمیت شناخته می‌شود. ج) دستمزد باید عادلانه و تضمین‌کننده زندگی با کرامت باشد. د) حداقل دستمزد به موجب قانون تعیین و سالانه بازنگری می‌شود.
اصل ۴۸	حق تأمین اجتماعی الف) هر شهروند حق بهره‌مندی از تأمین اجتماعی را دارد. ب) بیمه بیکاری، بازنشستگی، ازکارافتادگی و بیمه درمانی همگانی تضمین می‌شود. ج) حمایت ویژه از اقشار آسیب‌پذیر وظیفه دولت است.
اصل ۴۹	حق بهداشت و درمان الف) هر شهروند حق دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی را دارد. ب) خدمات بهداشت اولیه رایگان است. ج) بیمه درمانی پایه همگانی و اجباری است.
اصل ۵۰	حق مسکن دولت موظف است زمینه دسترسی همه شهروندان به مسکن مناسب را فراهم سازد. بی‌خانمانی باید ریشه‌کن شود.

شماره اصل	متن اصل
اصل ۵۱	حق آموزش الف) آموزش رایگان و اجباری تا پایان دوره متوسطه است. ب) آموزش عالی باید در دسترس همگان بر اساس شایستگی باشد. ج) دولت موظف به حمایت از آموزش مادام‌العمر است.
اصل ۵۲	حق آب الف) دسترسی به آب سالم و کافی حق بنیادین هر شهروند است. ب) دولت موظف به تأمین آب شرب سالم برای همه است. ج) منابع آب ثروت ملی و متعلق به نسل‌های حال و آینده است.
اصل ۵۳	حقوق محیط زیست الف) هر شهروند حق زندگی در محیط زیست سالم را دارد. ب) حمایت از محیط زیست وظیفه دولت و حق و تکلیف همه شهروندان است. ج) آلوده‌سازی محیط زیست جرم است.

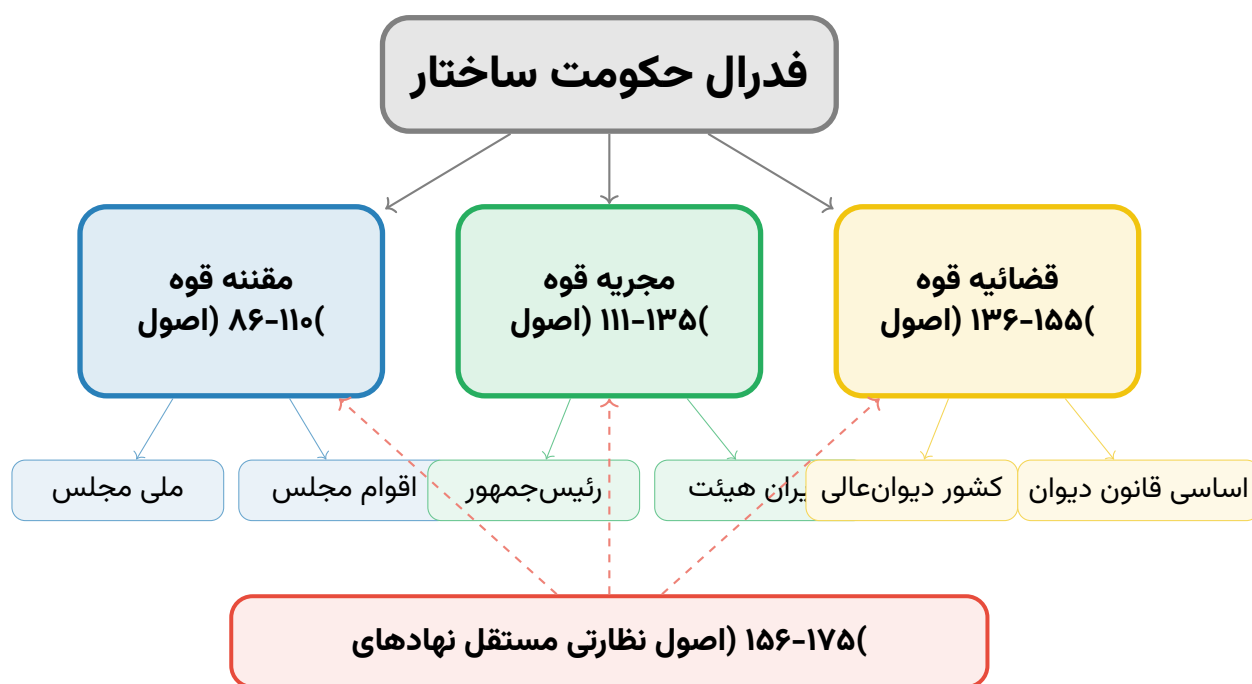
آ.۴.۳ بخش چهارم: حقوق فرهنگی و اقوام (اصول ۶۶-۷۵)

شماره اصل	متن اصل
اصل ۶۶	تنوع فرهنگی تنوع فرهنگی، قومی، زبانی و مذهبی ایران ثروت ملی است. دولت موظف به حمایت و حفاظت از این تنوع است.
اصل ۶۷	حقوق زبانی الف) هر شهروند حق استفاده از زبان مادری خود در عرصه‌های عمومی و خصوصی را دارد. ب) آموزش به زبان مادری در کنار زبان فارسی حق هر کودک است. ج) خدمات عمومی در مناطق دوزبانه به هر دو زبان ارائه می‌شود.
اصل ۶۸	حقوق قومی الف) هیچ قومی بر قوم دیگر برتری ندارد. ب) هر قوم حق حفظ و توسعه هویت، فرهنگ، زبان و سنن خود را دارد. ج) مشارکت عادلانه اقوام در قدرت سیاسی و اقتصادی تضمین می‌شود.
اصل ۶۹	میراث فرهنگی حفاظت از میراث فرهنگی، تاریخی و باستانی ایران وظیفه دولت است. غارت، تخریب یا قاچاق آثار تاریخی جرم سنگین است.
اصل ۷۰	آزادی علم و هنر تحقیق علمی و خلاقیت هنری آزاد است. دولت موظف به حمایت از علم، فناوری و هنر است.

۵.۳.آ بخش پنجم: حقوق قضایی (اصول ۷۶-۸۵)

شماره اصل	متن اصل
اصل ۷۶	اصل برائت هر کس بی‌گناه است تا زمانی که جرم او در دادگاه صالح به اثبات برسد. بار اثبات بر عهده دادستان است.
اصل ۷۷	حق محاکمه عادلانه الف) هر کس حق دارد در مدت معقول توسط دادگاه مستقل و بی‌طرف محاکمه شود. ب) محاکمات علنی است مگر در موارد استثنایی قانونی. ج) هر کس حق دارد از اتهامات علیه خود مطلع شود و فرصت کافی برای دفاع داشته باشد.
اصل ۷۸	حق وکیل الف) هر کس در تمام مراحل رسیدگی حق داشتن وکیل را دارد. ب) اگر متهم توانایی مالی نداشته باشد، دولت وکیل تسخیری تعیین می‌کند. ج) ارتباط بین وکیل و موکل محرمانه است.
اصل ۷۹	اصل قانونی بودن جرم و مجازات الف) هیچ عملی جرم نیست مگر به موجب قانون. ب) هیچ مجازاتی اعمال نمی‌شود مگر به موجب قانون. ج) قوانین کیفری عطف به ماسبق نمی‌شوند مگر به نفع متهم.
اصل ۸۰	ممنوعیت محاکمه مجدد هیچ‌کس را نمی‌توان برای جرمی که قبلاً محاکمه و تبرئه یا محکوم شده دوباره محاکمه کرد.
اصل ۸۱	حق تجدیدنظر هر محکوم حق درخواست تجدیدنظر در حکم را دارد.
اصل ۸۲	حق جبران خسارت هر کس که به‌ناحق بازداشت یا محکوم شده باشد حق جبران خسارت مادی و معنوی را دارد.
اصل ۸۳	اصلاح مجرمان هدف نظام کیفری اصلاح و بازپروری است، نه انتقام. شرایط زندان‌ها باید انسانی و اصلاحی باشد.

۴.آ فصل سوم: ساختار حکومت

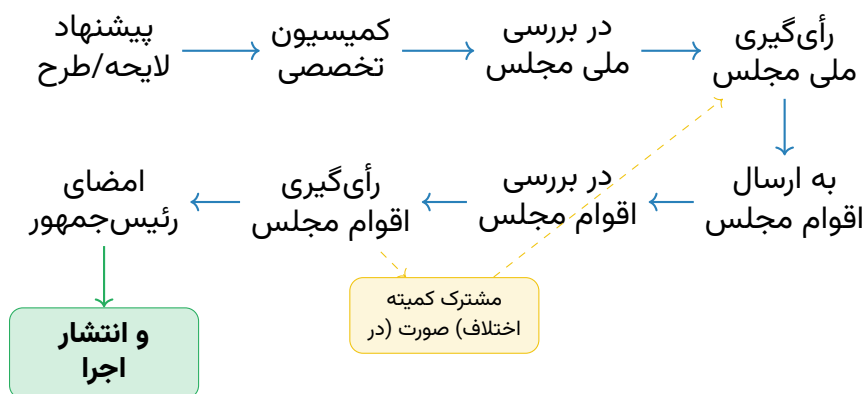
۱.۴.آ. بخش یکم: قوه مقننه (اصول ۸۶-۱۱۰)

الف) ساختار دومجلسی

شماره اصل	متن اصل
اصل ۸۶	<p>پارلمان فدرال</p> <p>قوه مقننه متشکل از دو مجلس است:</p> <p>الف) مجلس ملی (مجلس اول): نمایندگی مستقیم مردم</p> <p>ب) مجلس اقوام (مجلس دوم): نمایندگی مناطق و اقوام</p> <p>هر دو مجلس در تصویب قوانین مشارکت دارند.</p>
اصل ۸۷	<p>مجلس ملی</p> <p>الف) مجلس ملی متشکل از ۳۵۰ نماینده است که با رأی مستقیم و مخفی مردم انتخاب می‌شوند.</p> <p>ب) انتخابات به روش نسبی-فهرستی با آستانه ۳٪ برگزار می‌شود.</p> <p>ج) دوره نمایندگی چهار سال است.</p> <p>د) حداقل ۳۰٪ کاندیداها باید زن باشند.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۸۸	<p>مجلس اقوام</p> <p>الف) مجلس اقوام متشکل از ۱۲۰ نماینده است:</p> <p>۶۰ نماینده: ۴ نماینده از هر استان (انتخابی)</p> <p>۳۰ نماینده: نمایندگان مناطق خودمختار</p> <p>۲۰ نماینده: نمایندگان اقلیت‌های زبانی-فرهنگی</p> <p>۱۰ نماینده: نمایندگان ایرانیان خارج از کشور</p> <p>ب) دوره نمایندگی شش سال است و هر دو سال یک‌سوم اعضا تجدید می‌شوند.</p> <p>ج) رئیس مجلس اقوام معاون اول رئیس‌جمهور در تشریفات است.</p>
اصل ۸۹	<p>شرایط نمایندگی</p> <p>الف) تابعیت ایرانی</p> <p>ب) سن حداقل ۲۵ سال برای مجلس ملی و ۳۵ سال برای مجلس اقوام</p> <p>ج) برخورداری از حقوق مدنی</p> <p>د) نداشتن محکومیت کیفری مؤثر</p> <p>ه) حداقل مدرک کارشناسی</p>
اصل ۹۰	<p>مصونیت پارلمانی</p> <p>الف) نمایندگان به خاطر اظهارات و آرایشان در مجلس قابل تعقیب نیستند.</p> <p>ب) بازداشت نماینده در حال انجام وظیفه مستلزم اجازه مجلس است، مگر در جرم مشهود.</p> <p>ج) مصونیت شامل جرایم عادی خارج از وظایف نمایندگی نمی‌شود.</p>
اصل ۹۱	<p>تعارض منافع</p> <p>الف) نمایندگان نمی‌توانند همزمان شغل دولتی داشته باشند.</p> <p>ب) نمایندگان موظف به اعلام دارایی‌ها و منافع مالی خود هستند.</p> <p>ج) رأی‌دادن در موضوعاتی که نماینده ذی‌نفع است ممنوع است.</p>

ب) فرآیند قانون‌گذاری

شماره اصل	متن اصل
اصل ۹۲	<p>ابتکار قانون‌گذاری</p> <p>حق پیشنهاد قانون متعلق است به:</p> <p>(الف) هیئت وزیران (لایحه)</p> <p>(ب) حداقل ۱۵ نماینده مجلس ملی (طرح)</p> <p>(ج) حداقل ۱۰ نماینده مجلس اقوام (طرح)</p> <p>(د) ۵۰۰،۰۰۰ شهروند (ابتکار عمل مردمی)</p>
اصل ۹۳	<p>تصویب قوانین عادی</p> <p>(الف) قوانین عادی با اکثریت ساده هر دو مجلس تصویب می‌شوند.</p> <p>(ب) در صورت اختلاف، کمیته مشترک تشکیل می‌شود.</p> <p>(ج) اگر کمیته مشترک به توافق نرسد، مجلس ملی با اکثریت مطلق تصمیم نهایی را می‌گیرد.</p>
اصل ۹۴	<p>قوانین اساسی و بنیادین</p> <p>قوانینی که به حقوق اقوام، ساختار فدرال، یا حقوق بنیادین مربوط می‌شوند، نیازمند تصویب دوسوم هر دو مجلس هستند.</p>
اصل ۹۵	<p>حق وتوی مجلس اقوام</p> <p>مجلس اقوام در موضوعات زیر حق وتوی مطلق دارد:</p> <p>(الف) قوانین مربوط به ساختار فدرال و تقسیمات کشوری</p> <p>(ب) قوانین مربوط به حقوق اقوام و زبان‌ها</p> <p>(ج) قوانین مربوط به توزیع منابع ملی بین مناطق</p> <p>(د) انتصاب قضات دیوان عالی و دیوان قانون اساسی</p>
اصل ۹۶	<p>حق وتوی رئیس‌جمهور</p> <p>(الف) رئیس‌جمهور می‌تواند ظرف ۱۵ روز قانون مصوب را با ذکر دلایل به مجلس بازگرداند.</p> <p>(ب) مجلس می‌تواند با رأی دوسوم وتو را رد کند.</p> <p>(ج) رئیس‌جمهور موظف است قانون مصوب نهایی را ظرف ۱۰ روز امضا و ابلاغ کند.</p>
اصل ۹۷	<p>بودجه سالانه</p> <p>(الف) دولت موظف است لایحه بودجه را تا پایان آبان‌ماه به مجلس تقدیم کند.</p> <p>(ب) مجلس ملی بودجه را بررسی و تصویب می‌کند.</p> <p>(ج) مجلس اقوام بر توزیع عادلانه بودجه بین مناطق نظارت دارد.</p> <p>(د) تصویب نهایی بودجه تا پایان اسفند الزامی است.</p>
اصل ۹۸	<p>نظارت پارلمانی</p> <p>(الف) هیئت وزیران در برابر مجلس ملی مسئول است.</p> <p>(ب) نمایندگان حق سؤال و استیضاح وزرا را دارند.</p> <p>(ج) مجلس می‌تواند کمیسیون تحقیق تشکیل دهد.</p> <p>(د) رأی عدم اعتماد به هیئت وزیران با اکثریت مطلق ممکن است.</p>

۲.۴.آ بخش دوم: قوه مجریه (اصول ۱۱۱-۱۳۵)

الف) رئیس‌جمهور

ایران فدرال جمهوری رئیس‌جمهور

کشور رئیس و دولت رئیس نقش:	مردم مستقیم رأی انتخاب:
مجلس و ملت برابر در مسئولیت:	دوره (۲) حداکثر سال ۴ دوره:
تشریفاتی و اجرایی اختیارات:	سال ۴۰ حداقل سنی: شرایط
مجلس تأیید با وزرا انتصابات:	ایرانی‌الاصل تابعیت:

بودجه پیشنهاد | وزرا انتصاب | قوا کل فرماندهی | خارجی سیاست | قوانین اجرای اصلی: وظایف

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۱۱	جایگاه رئیس‌جمهور رئیس‌جمهور بالاترین مقام رسمی کشور پس از ملت است. رئیس‌جمهور رئیس قوه مجریه، رئیس دولت و نماینده رسمی جمهوری فدرال ایران در روابط بین‌المللی است.
اصل ۱۱۲	انتخاب رئیس‌جمهور الف) رئیس‌جمهور با رأی مستقیم، آزاد و مخفی مردم انتخاب می‌شود. ب) کاندیدای برنده باید بیش از ۵۰٪ آرا را کسب کند. ج) در صورت عدم کسب اکثریت مطلق، دور دوم بین دو نامزد اول برگزار می‌شود. د) انتخابات در فاصله ۳۰ تا ۶۰ روز قبل از پایان دوره رئیس‌جمهور فعلی برگزار می‌شود.
اصل ۱۱۳	شرایط کاندیداتوری کاندیدای ریاست جمهوری باید: الف) تابعیت ایرانی داشته و ایرانی‌الاصل باشد ب) حداقل ۴۰ سال سن داشته باشد ج) دارای حداقل مدرک کارشناسی ارشد باشد د) فاقد محکومیت کیفری مؤثر باشد هـ) حداقل ۱۰۰،۰۰۰ امضای حمایتی یا معرفی ۵۰ نماینده مجلس را داشته باشد

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۱۴	<p>دوره ریاست جمهوری</p> <p>الف) دوره ریاست جمهوری چهار سال است. ب) هیچ‌کس نمی‌تواند بیش از دو دوره متوالی یا سه دوره در مجموع رئیس‌جمهور شود. ج) دوره ریاست جمهوری از روز تحلیف آغاز می‌شود.</p>
اصل ۱۱۵	<p>سوگند رئیس‌جمهور</p> <p>رئیس‌جمهور منتخب در جلسه مشترک دو مجلس سوگند زیر را یاد می‌کند: «من [نام]، در برابر ملت ایران سوگند یاد می‌کنم که از قانون اساسی پاسداری کنم، حقوق و آزادی‌های شهروندان را محترم بشمارم، استقلال و تمامیت ارضی کشور را حفظ کنم، و با تمام توان در خدمت مردم ایران باشم.»</p>
اصل ۱۱۶	<p>وظایف و اختیارات رئیس‌جمهور</p> <p>رئیس‌جمهور:</p> <p>الف) سیاست‌های کلی دولت را تعیین و بر اجرای آنها نظارت می‌کند ب) هیئت وزیران را تشکیل داده و ریاست آن را بر عهده دارد ج) وزرا را منصوب می‌کند (با تأیید مجلس ملی) د) فرماندهی کل نیروهای مسلح را بر عهده دارد ه) معاهدات بین‌المللی را امضا می‌کند (با تصویب مجلس) و) سفرا را منصوب و استوارنامه سفرای خارجی را می‌پذیرد ز) عفو خصوصی اعطا می‌کند (به پیشنهاد وزیر دادگستری) ح) قوانین مصوب را امضا و ابلاغ می‌کند</p>
اصل ۱۱۷	<p>مسئولیت رئیس‌جمهور</p> <p>الف) رئیس‌جمهور در برابر ملت، قانون اساسی و مجلس ملی مسئول است. ب) رئیس‌جمهور سالانه گزارش عملکرد به مجلس ارائه می‌دهد. ج) رئیس‌جمهور در دوران تصدی از مصونیت کیفری برخوردار است، مگر در موارد خیانت، فساد کلان، یا نقض فاحش قانون اساسی.</p>
اصل ۱۱۸	<p>استیضاح رئیس‌جمهور</p> <p>الف) یک‌سوم نمایندگان مجلس ملی می‌توانند طرح استیضاح رئیس‌جمهور را مطرح کنند. ب) استیضاح باید متضمن دلایل مشخص باشد. ج) رئیس‌جمهور حق دفاع در مجلس را دارد. د) رأی عدم اعتماد با دوسوم آرای مجلس ملی و تأیید اکثریت مجلس اقوام تصویب می‌شود. ه) پس از رأی عدم اعتماد، رئیس‌جمهور برکنار و انتخابات جدید برگزار می‌شود.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۱۹	<p>خلأ ریاست جمهوری</p> <p>در صورت فوت، استعفا، برکناری یا عجز دائم رئیس‌جمهور:</p> <p>(الف) معاون اول به‌طور موقت وظایف را بر عهده می‌گیرد</p> <p>(ب) شورای موقت متشکل از رؤسای دو مجلس و رئیس دیوان عالی، خلأ را تأیید می‌کند</p> <p>(ج) انتخابات جدید ظرف ۶۰ روز برگزار می‌شود</p> <p>(د) رئیس‌جمهور موقت حق انحلال مجلس یا تغییرات اساسی در کابینه را ندارد</p>

(ب) هیئت وزیران

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۲۰	<p>ترکیب هیئت وزیران</p> <p>(الف) هیئت وزیران متشکل است از رئیس‌جمهور، معاونان رئیس‌جمهور و وزرا.</p> <p>(ب) تعداد وزارتخانه‌ها نباید از ۲۰ وزارتخانه تجاوز کند.</p> <p>(ج) ترکیب کابینه باید بازتاب‌دهنده تنوع جغرافیایی، قومی و جنسیتی کشور باشد.</p> <p>(د) حداقل ۳۰٪ اعضای کابینه باید زن باشند.</p>
اصل ۱۲۱	<p>انتصاب وزرا</p> <p>(الف) رئیس‌جمهور وزرای پیشنهادی را ظرف ۳۰ روز پس از تحلیف به مجلس ملی معرفی می‌کند.</p> <p>(ب) هر وزیر باید رأی اعتماد اکثریت نمایندگان را کسب کند.</p> <p>(ج) در صورت رد وزیر پیشنهادی، رئیس‌جمهور فرد دیگری را معرفی می‌کند.</p> <p>(د) اگر سه بار متوالی کابینه رأی اعتماد نگیرد، انتخابات زودهنگام برگزار می‌شود.</p>
اصل ۱۲۲	<p>وظایف هیئت وزیران</p> <p>هیئت وزیران:</p> <p>(الف) سیاست‌های دولت را تدوین و اجرا می‌کند</p> <p>(ب) لوایح قانونی را تهیه و به مجلس تقدیم می‌کند</p> <p>(ج) بودجه سالانه را تنظیم می‌کند</p> <p>(د) آیین‌نامه‌های اجرایی را تصویب می‌کند</p> <p>(هـ) بر عملکرد دستگاه‌های اجرایی نظارت می‌کند</p> <p>(و) امنیت ملی و نظم عمومی را تأمین می‌کند</p>

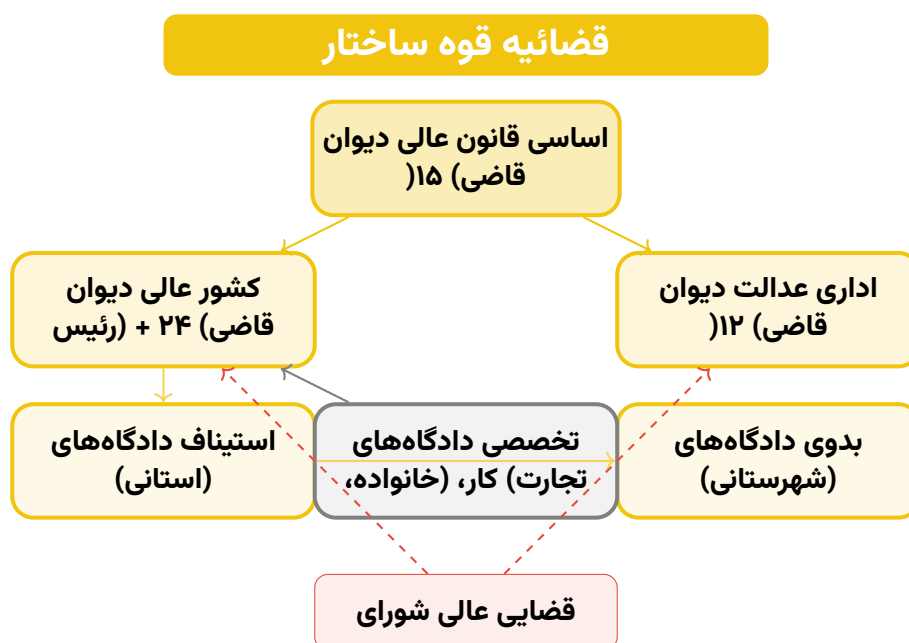
شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۲۳	<p>مسئولیت وزرا</p> <p>(الف) هر وزیر در قبال وظایف وزارتخانه خود مسئول است.</p> <p>(ب) هیئت وزیران به طور جمعی در برابر مجلس ملی مسئول است.</p> <p>(ج) نمایندگان می‌توانند از وزرا سؤال کنند و پاسخ باید ظرف ۱۵ روز داده شود.</p> <p>(د) استیضاح وزیر با امضای ۱۵ نماینده مطرح می‌شود و رأی عدم اعتماد با اکثریت ساده کافی است.</p>
اصل ۱۲۴	<p>تعارض منافع وزرا</p> <p>(الف) وزرا و معاونان نمی‌توانند شغل دیگری داشته باشند.</p> <p>(ب) وزرا موظف به اعلام کامل دارایی‌های خود در ابتدا و انتهای دوره هستند.</p> <p>(ج) وزرا نمی‌توانند در قراردادهای دولتی ذی‌نفع باشند.</p> <p>(د) محدودیت‌های پس از خدمت (۲ سال) برای ورود به بخش خصوصی مرتبط اعمال می‌شود.</p>

ج) نیروهای مسلح

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۲۵	<p>وظیفه نیروهای مسلح</p> <p>نیروهای مسلح جمهوری فدرال ایران موظف به:</p> <p>(الف) دفاع از استقلال و تمامیت ارضی کشور</p> <p>(ب) حمایت از نظام قانون اساسی و نظم دموکراتیک</p> <p>(ج) کمک در بلایای طبیعی و شرایط اضطراری</p> <p>نیروهای مسلح ابزار سیاست خارجی تهاجمی نیستند.</p>
اصل ۱۲۶	<p>فرماندهی نیروهای مسلح</p> <p>(الف) رئیس‌جمهور فرمانده کل نیروهای مسلح است.</p> <p>(ب) شورای عالی دفاع ملی به ریاست رئیس‌جمهور تشکیل می‌شود.</p> <p>(ج) اعلام جنگ و صلح مستلزم تصویب دوسوم مجلس ملی است.</p> <p>(د) اعزام نیرو به خارج از کشور نیازمند تصویب مجلس است.</p>
اصل ۱۲۷	<p>غیرسیاسی بودن ارتش</p> <p>(الف) نیروهای مسلح از سیاست‌ورزی و فعالیت حزبی منع هستند.</p> <p>(ب) نظامیان در دوران خدمت حق رأی دارند اما حق کاندیداتوری ندارند.</p> <p>(ج) دخالت نظامیان در امور سیاسی جرم سنگین است.</p> <p>(د) نظارت پارلمانی بر نیروهای مسلح الزامی است.</p>
اصل ۱۲۸	<p>بودجه دفاعی</p> <p>(الف) بودجه دفاعی باید به تصویب مجلس برسد.</p> <p>(ب) کمیسیون دفاع مجلس بر هزینه‌های نظامی نظارت دارد.</p> <p>(ج) گزارش سالانه عملکرد مالی نیروهای مسلح به مجلس ارائه می‌شود.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۲۹	<p>ممنوعیت کودتا</p> <p>الف) هرگونه تلاش نظامی برای تغییر نظام قانون اساسی کودتا محسوب می‌شود.</p> <p>ب) اطاعت از دستورات غیرقانونی و ضد قانون اساسی ممنوع است.</p> <p>ج) شهروندان و نهادها حق مقاومت در برابر کودتا را دارند.</p>

۳.۴.آ بخش سوم: قوه قضائیه (اصول ۱۳۶-۱۵۵)

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۳۶	<p>استقلال قضایی</p> <p>الف) قوه قضائیه مستقل است و هیچ نهادی حق دخالت در امور قضایی را ندارد.</p> <p>ب) قضات در صدور رأی مستقل‌اند و تنها تابع قانون هستند.</p> <p>ج) بودجه قضایی باید کافی و مستقل از قوه مجریه تأمین شود.</p>
اصل ۱۳۷	<p>شورای عالی قضایی</p> <p>الف) شورای عالی قضایی بالاترین نهاد اداری قوه قضائیه است.</p> <p>ب) ترکیب شورا: رئیس دیوان عالی کشور، دادستان کل، ۵ قاضی منتخب قضات، ۳ حقوقدان منتخب مجلس</p> <p>ج) وظایف: انتصاب و ترفیع قضات، نظارت بر عملکرد دادگاه‌ها، تدوین مقررات قضایی</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۳۸	<p>انتصاب قضات</p> <p>الف) قضات توسط شورای عالی قضایی بر اساس شایستگی و استقلال منصوب می‌شوند.</p> <p>ب) قضات دیوان عالی کشور با پیشنهاد شورا و تأیید مجلس اقوام منصوب می‌شوند.</p> <p>ج) قضات دیوان قانون اساسی با رأی دوسوم مجلس ملی و تأیید مجلس اقوام منصوب می‌شوند.</p>
اصل ۱۳۹	<p>تصدی قضاوت</p> <p>الف) قضات دارای تصدی مادام‌العمر تا سن بازنشستگی (۷۰ سال) هستند.</p> <p>ب) عزل قاضی تنها به حکم دادگاه انتظامی قضات و در موارد قانونی ممکن است.</p> <p>ج) انتقال قاضی بدون رضایت وی ممنوع است مگر در موارد قانونی.</p>
اصل ۱۴۰	<p>دیوان عالی کشور</p> <p>الف) دیوان عالی کشور بالاترین مرجع قضایی در امور مدنی و کیفری است.</p> <p>ب) وظایف: نظارت بر حسن اجرای قوانین، ایجاد رویه قضایی واحد، رسیدگی به فرجام‌خواهی</p> <p>ج) آرای دیوان در ایجاد رویه قضایی برای دادگاه‌های پایین‌تر الزام‌آور است.</p>
اصل ۱۴۱	<p>دیوان عالی قانون اساسی</p> <p>الف) دیوان عالی قانون اساسی پاسدار قانون اساسی و حقوق بنیادین است.</p> <p>ب) ترکیب: ۱۵ قاضی با دوره ۱۲ ساله غیرقابل تمدید (هر ۴ سال، ۵ نفر تجدید)</p> <p>ج) صلاحیت‌ها:</p> <p>بررسی انطباق قوانین با قانون اساسی</p> <p>رسیدگی به شکایات نقض حقوق بنیادین</p> <p>حل اختلاف بین قوا و بین مرکز و مناطق</p> <p>تفسیر قانون اساسی</p> <p>نظارت بر انتخابات ملی و همه‌پرسی</p>
اصل ۱۴۲	<p>دسترسی به دیوان قانون اساسی</p> <p>حق طرح شکایت در دیوان قانون اساسی متعلق است به:</p> <p>الف) هر شهروند که حقوق بنیادینش نقض شده باشد</p> <p>ب) رئیس‌جمهور، رئیس هر مجلس</p> <p>ج) یک‌پنجم نمایندگان هر مجلس</p> <p>د) دولت‌های محلی (در موضوعات فدرالی)</p> <p>ه) دادگاه‌ها هنگام شک در قانون اساسی بودن قانون</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۴۳	<p>دیوان عدالت اداری</p> <p>الف) دیوان عدالت اداری مرجع رسیدگی به شکایات از دستگاه‌های دولتی است.</p> <p>ب) هر شهروند حق شکایت از تصمیمات اداری را دارد.</p> <p>ج) دیوان می‌تواند تصمیمات غیرقانونی را ابطال و حکم به جبران خسارت دهد.</p>
اصل ۱۴۴	<p>دادستانی کل</p> <p>الف) دادستان کل مسئول تعقیب جرایم و نظارت بر اجرای قانون است.</p> <p>ب) دادستان کل توسط شورای عالی قضایی پیشنهاد و با تأیید مجلس منصوب می‌شود.</p> <p>ج) دادستانی مستقل است و تحت نظارت مجلس قرار دارد.</p>
اصل ۱۴۵	<p>دادرسی منصفانه</p> <p>الف) محاکمات باید علنی باشد مگر در موارد استثنایی قانونی.</p> <p>ب) هر فرد حق داشتن وکیل و فرصت کافی برای دفاع را دارد.</p> <p>ج) احکام باید مستدل و مکتوب باشند.</p> <p>د) حق تجدیدنظر در همه احکام تضمین می‌شود.</p>

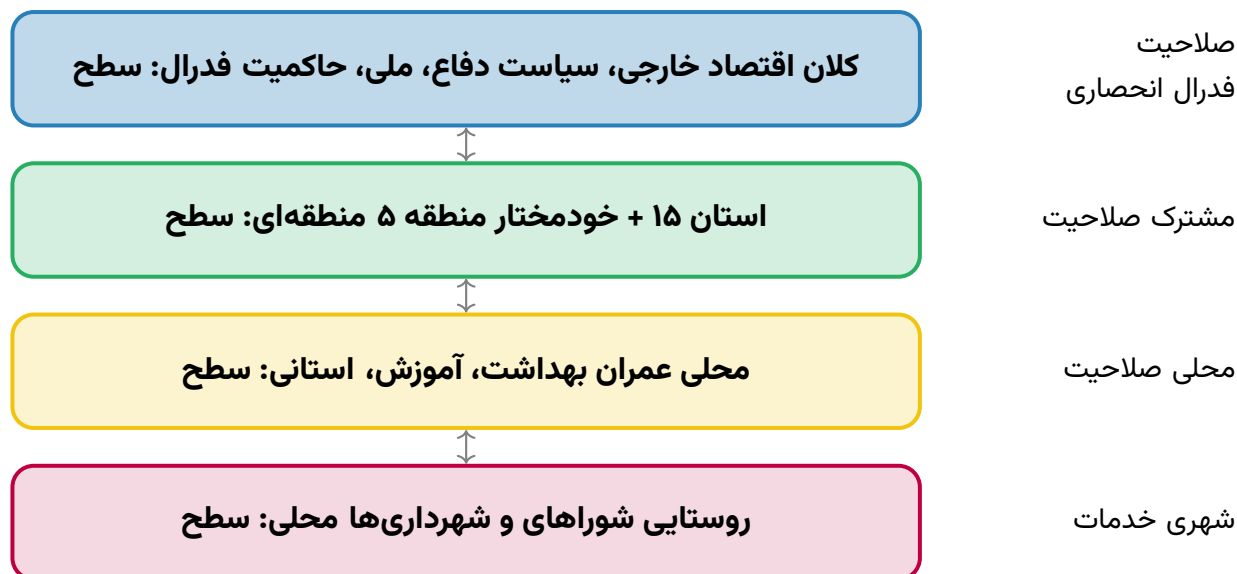
۵. فصل چهارم: مجلس اقوام و ساختار فدرال

الگو و درس

فدرالیسم همبسته: الگوی ایرانی

ساختار فدرال جمهوری فدرال ایران بر اساس اصل «وحدت در کثرت» طراحی شده است. این ساختار:

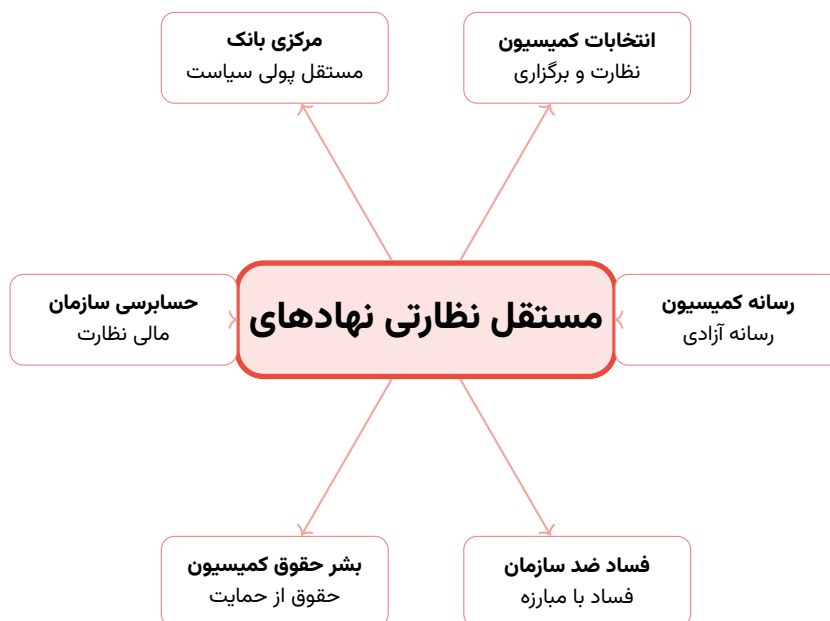
- تنوع قومی-فرهنگی را به رسمیت می‌شناسد
- خودمختاری منطقه‌ای را تضمین می‌کند
- همبستگی و وحدت ملی را حفظ می‌کند
- از تجزیه‌طلبی جلوگیری می‌کند

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۴۶	<p>تقسیمات کشوری</p> <p>جمهوری فدرال ایران متشکل است از:</p> <p>(الف) پنج منطقه خودمختار: آذربایجان، کردستان، بلوچستان، خوزستان (عربستان)، ترکمن صحرا</p> <p>(ب) پانزده استان: تهران، اصفهان، فارس، خراسان شمالی، خراسان رضوی، خراسان جنوبی، گیلان، مازندران، لرستان، کرمان، یزد، سمنان، قم، مرکزی، ساحلی جنوب</p> <p>(ج) شهرستان‌ها و بخش‌ها</p> <p>(د) تغییر مرزهای منطقه‌ای مستلزم تصویب دوسوم مجلس اقوام و همه‌پرسی منطقه‌ای است.</p>
اصل ۱۴۷	<p>مناطق خودمختار</p> <p>(الف) مناطق خودمختار دارای پارلمان و دولت منطقه‌ای منتخب هستند.</p> <p>(ب) زبان قومی در منطقه خودمختار زبان رسمی دوم است.</p> <p>(ج) مناطق خودمختار در چارچوب قانون اساسی، اساسنامه خود را تصویب می‌کنند.</p> <p>(د) فرماندار منطقه توسط پارلمان منطقه‌ای انتخاب و توسط رئیس‌جمهور تأیید می‌شود.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۴۸	<p>صلاحیت انحصاری فدرال</p> <p>صلاحیت‌های انحصاری دولت فدرال:</p> <p>الف) دفاع ملی و نیروهای مسلح</p> <p>ب) سیاست خارجی و معاهدات بین‌المللی</p> <p>ج) سیاست پولی، بانک مرکزی و ارز</p> <p>د) گمرک و تجارت خارجی</p> <p>ه) مهاجرت و تابعیت</p> <p>و) ارتباطات و حمل‌ونقل بین‌استانی</p> <p>ز) انرژی هسته‌ای و منابع استراتژیک</p>
اصل ۱۴۹	<p>صلاحیت مشترک</p> <p>صلاحیت‌های مشترک فدرال و منطقه‌ای:</p> <p>الف) آموزش عالی و تحقیقات</p> <p>ب) بهداشت عمومی</p> <p>ج) حفاظت از محیط زیست</p> <p>د) مدیریت منابع آب</p> <p>ه) توسعه اقتصادی و صنعتی</p> <p>در موارد تعارض، قانون فدرال ارجحیت دارد مگر در حوزه‌های خاص منطقه‌ای.</p>
اصل ۱۵۰	<p>صلاحیت منطقه‌ای و محلی</p> <p>صلاحیت‌های انحصاری مناطق و استان‌ها:</p> <p>الف) آموزش ابتدایی و متوسطه (در چارچوب استانداردهای ملی)</p> <p>ب) فرهنگ و میراث محلی</p> <p>ج) پلیس محلی و امنیت داخلی</p> <p>د) عمران و شهرسازی</p> <p>ه) خدمات اجتماعی و رفاهی محلی</p> <p>و) گردشگری منطقه‌ای</p>
اصل ۱۵۱	<p>توزیع منابع</p> <p>الف) درآمدهای نفت و گاز متعلق به کل ملت ایران است.</p> <p>ب) صندوق توازن منطقه‌ای برای توزیع عادلانه منابع تشکیل می‌شود.</p> <p>ج) فرمول توزیع: ۵۰٪ جمعیت، ۲۵٪ مساحت، ۱۵٪ محرومیت، ۱۰٪ عملکرد</p> <p>د) مناطق تولیدکننده منابع طبیعی سهم اضافی (۵٪) دریافت می‌کنند.</p> <p>ه) شورای توازن مالی بر اجرای عادلانه نظارت دارد.</p>
اصل ۱۵۲	<p>همکاری بین منطقه‌ای</p> <p>الف) مناطق می‌توانند برای پروژه‌های مشترک همکاری کنند.</p> <p>ب) شورای فرمانداران به ریاست رئیس‌جمهور برای هماهنگی تشکیل می‌شود.</p> <p>ج) اختلافات بین منطقه‌ای توسط دیوان قانون اساسی حل و فصل می‌شود.</p>

۶.آ فصل پنجم: نهادهای مستقل نظارتی

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۵۳	<p>اصل نهادهای مستقل</p> <p>نهادهای نظارتی مستقل رکن چهارم نظام حکومتی هستند. این نهادها:</p> <p>(الف) از قوای سه‌گانه مستقل‌اند</p> <p>(ب) رؤسای آنها با رأی دوسوم مجلس منصوب می‌شوند</p> <p>(ج) بودجه مستقل دارند</p> <p>(د) تنها در برابر مجلس پاسخگو هستند</p> <p>(ه) از مداخله سیاسی مصون‌اند</p>
اصل ۱۵۴	<p>کمیسیون مستقل انتخابات</p> <p>(الف) کمیسیون انتخابات مسئول برگزاری، نظارت و اعلام نتایج همه انتخابات است.</p> <p>(ب) ترکیب: ۱۱ عضو (۵ قاضی، ۳ حقوقدان، ۳ متخصص انتخابات)</p> <p>(ج) دوره عضویت: ۷ سال غیرقابل تمدید</p> <p>(د) اعضا نباید وابستگی حزبی داشته باشند</p> <p>(ه) تصمیمات کمیسیون در دیوان قانون اساسی قابل اعتراض است</p>
اصل ۱۵۵	<p>بانک مرکزی مستقل</p> <p>(الف) بانک مرکزی جمهوری فدرال ایران نهاد مستقل سیاست پولی است.</p> <p>(ب) هدف اصلی: ثبات قیمت‌ها و ارزش پول ملی</p> <p>(ج) رئیس بانک مرکزی با پیشنهاد رئیس‌جمهور و تأیید دوسوم مجلس منصوب می‌شود</p> <p>(د) دوره ریاست: ۶ سال (حداکثر ۲ دوره)</p> <p>(ه) دولت حق استقراض مستقیم از بانک مرکزی را ندارد</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۵۶	<p>سازمان حسابرسی کل کشور</p> <p>الف) سازمان حسابرسی نهاد عالی نظارت مالی است.</p> <p>ب) وظایف: حسابرسی همه نهادهای دولتی، شرکتهای دولتی، و نهادهای عمومی</p> <p>ج) گزارش سالانه به مجلس ارائه می‌شود</p> <p>د) دسترسی نامحدود به همه اسناد مالی دارد</p>
اصل ۱۵۷	<p>کمیسیون ملی حقوق بشر</p> <p>الف) کمیسیون حقوق بشر نهاد حمایت و ارتقای حقوق بنیادین است.</p> <p>ب) وظایف: دریافت شکایات، تحقیق، توصیه، آموزش حقوق بشر</p> <p>ج) ترکیب: ۱۵ عضو از حقوقدانان، فعالان مدنی، و نمایندگان اقلیت‌ها</p> <p>د) گزارش سالانه به مجلس و عموم</p>
اصل ۱۵۸	<p>سازمان ملی مبارزه با فساد</p> <p>الف) سازمان ضد فساد نهاد مستقل پیشگیری و مبارزه با فساد است.</p> <p>ب) صلاحیت: تحقیق درباره فساد در همه سطوح، از جمله مقامات عالی</p> <p>ج) حفاظت از افشاگران (سوت‌زنان)</p> <p>د) همکاری با دادستانی برای تعقیب متخلفین</p> <p>ه) انتشار شاخص سالانه فساد</p>
اصل ۱۵۹	<p>شورای عالی رسانه</p> <p>الف) شورای رسانه نهاد تنظیم‌گر مستقل بخش رسانه است.</p> <p>ب) وظایف: صدور مجوز، نظارت بر استانداردها، حفاظت از تکرارگری</p> <p>ج) ممنوعیت سانسور دولتی</p> <p>د) صدا و سیما باید بی‌طرف و متکثر باشد</p> <p>ه) شورا نمی‌تواند محتوا را سانسور کند، تنها نظارت پس از انتشار</p>
اصل ۱۶۰	<p>نهاد بازرسی کل کشور</p> <p>الف) بازرسی کل نهاد رسیدگی به شکایات از دستگاه‌های اجرایی است.</p> <p>ب) هر شهروند می‌تواند بدون هزینه شکایت کند</p> <p>ج) بازرس کل حق بازرسی از همه نهادهای را دارد</p> <p>د) توصیه‌های بازرسی لازم‌الاجرا است</p>

۷.آ فصل ششم: حکومت محلی و شوراها

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۶۱	<p>اصل تمرکززدایی</p> <p>اداره امور محلی بر اساس اصل تمرکززدایی و واگذاری اختیارات به پایین‌ترین سطح ممکن (اصل تقرب) انجام می‌شود.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۶۲	<p>شوراهای محلی</p> <p>(الف) در هر شهر و روستا شورای منتخب تشکیل می‌شود.</p> <p>(ب) اعضای شورا با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شوند.</p> <p>(ج) دوره شوراها چهار سال است.</p> <p>(د) شوراها مسئول نظارت بر اداره محلی و تصویب بودجه محلی هستند.</p>
اصل ۱۶۳	<p>شهرداری‌ها</p> <p>(الف) شهردار توسط شورای شهر انتخاب می‌شود.</p> <p>(ب) شهرداری‌ها استقلال مالی و اداری دارند.</p> <p>(ج) منابع شهرداری: مالیات محلی، عوارض، کمک‌های دولتی</p> <p>(د) شهرداری‌ها در برابر شورا و شهروندان پاسخگو هستند.</p>
اصل ۱۶۴	<p>استانداران</p> <p>(الف) استاندار نماینده دولت مرکزی در استان است.</p> <p>(ب) استاندار توسط وزیر کشور پیشنهاد و با تأیید شورای استان منصوب می‌شود.</p> <p>(ج) وظایف: هماهنگی بین دولت مرکزی و محلی، نظارت بر اجرای قوانین ملی</p>
اصل ۱۶۵	<p>شوراهای استانی</p> <p>(الف) شورای استان متشکل از نمایندگان شوراهای شهر و روستا است.</p> <p>(ب) وظایف: برنامه‌ریزی توسعه استانی، هماهنگی بین شهرستان‌ها</p> <p>(ج) شورای استان بودجه استانی را تصویب می‌کند.</p>
اصل ۱۶۶	<p>مشارکت مردمی</p> <p>(الف) شهروندان حق مشارکت مستقیم در تصمیمات محلی را دارند.</p> <p>(ب) همه‌پرسی محلی برای موضوعات مهم اجباری است.</p> <p>(ج) جلسات شوراها علنی است و شهروندان حق حضور دارند.</p> <p>(د) بودجه مشارکتی در شهرهای بزرگ الزامی است.</p>

۸.آ فصل هفتم: بازنگری در قانون اساسی

مجلس هر (دوسوم
 امضا)؛ میلیون ۲ یا
 ۲ مرحله (۰.۱۵) (at) (s۲) [step]
 بررسی
 ویژه (کمیته
 بازنگری)؛
 ۳ مرحله (۰.۱۵) (at) (s۳) [step]
 تصویب
 سه‌چهارم)

مجلس)؛ دو هر

۴ مرحله (۱.۵-،۰) (s۴(at)۰،۲۰، draw=SuccessGreen، fill=SuccessGreen!۲۰، step،

همه‌پرسی

مطلق (اکثریت

٪)؛ ۵۰ مشارکت با

(s۳(– (s۲(، <-] thick، DemocracyBlue] (s۱(– (s۲(، <-] thick، DemocracyBlue] (s۱(، <-]

(s۳(– (s۴(، <-] thick، DemocracyBlue] (s۳(، <-]

] draw=WarningRed، fill=WarningRed!۱۰، rounded corners=۵pt، minimum
width=۱۰cm، font=[at)۰،۳.۵(؛ نیستند بازنگری قابل ۱۱) اصل تغییر غیرقابل اصول

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۷۱	<p>همه‌پرسی</p> <p>(الف) هر بازنگری در قانون اساسی مستلزم تأیید در همه‌پرسی است.</p> <p>(ب) همه‌پرسی ظرف ۹۰ روز پس از تصویب مجلس برگزار می‌شود.</p> <p>(ج) تصویب نیازمند اکثریت مطلق آرای مأخوذه با مشارکت حداقل ۵۰٪ واجدین شرایط است.</p> <p>(د) اگر بازنگری به حقوق منطقه خاصی مربوط شود، اکثریت آن منطقه نیز لازم است.</p>
اصل ۱۷۲	<p>محدودیت‌های بازنگری</p> <p>(الف) اصول غیرقابل تغییر (اصل ۱۱) به هیچ وجه قابل بازنگری نیستند.</p> <p>(ب) در دوران حکومت نظامی یا وضعیت اضطراری بازنگری ممنوع است.</p> <p>(ج) در سال آخر دوره ریاست جمهوری بازنگری ممنوع است.</p> <p>(د) هر اصل تنها یک‌بار در هر ۱۰ سال قابل بازنگری است (مگر برای اصلاح فنی).</p>
اصل ۱۷۳	<p>اعلام و اجرا</p> <p>(الف) رئیس‌جمهور موظف است بازنگری مصوب را ظرف ۱۵ روز اعلام کند.</p> <p>(ب) تغییرات از تاریخ اعلام لازم‌الاجرا است مگر تاریخ دیگری تعیین شده باشد.</p> <p>(ج) متن جدید در روزنامه رسمی و رسانه‌های عمومی منتشر می‌شود.</p>

۹.آ فصل هشتم: مقررات انتقالی

هشدار

اهمیت مقررات انتقالی

مقررات انتقالی پل ارتباطی بین نظام قدیم و نظام جدید هستند. این مقررات:

- چارچوب زمانی مشخص برای اجرای قانون اساسی تعیین می‌کنند
- از خلأ قانونی و هرج‌ومرج جلوگیری می‌کنند
- حقوق مکتسبه را در حد معقول حفظ می‌کنند
- پس از اتمام دوره انتقال، خودبه‌خود منقضی می‌شوند

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۷۴	<p>لازم‌الاجرا شدن</p> <p>این قانون اساسی از تاریخ تصویب در همه‌پرسی لازم‌الاجرا می‌شود. دولت موقت موظف است ظرف ۳۰ روز تدابیر لازم برای اجرا را اتخاذ کند.</p>

شماره اصل	متن اصل														
اصل ۱۷۵	<p>دوره انتقالی</p> <p>الف) دوره انتقالی از تاریخ تصویب قانون اساسی تا برگزاری اولین انتخابات عمومی است.</p> <p>ب) این دوره نباید از ۱۸ ماه تجاوز کند.</p> <p>ج) دولت موقت تا تشکیل دولت منتخب به کار ادامه می‌دهد.</p>														
اصل ۱۷۶	<p>اولین انتخابات</p> <p>الف) اولین انتخابات ریاست جمهوری و مجلس ظرف ۱۲ ماه پس از تصویب قانون اساسی برگزار می‌شود.</p> <p>ب) کمیسیون موقت انتخابات توسط دولت موقت با مشورت نیروهای سیاسی تشکیل می‌شود.</p> <p>ج) انتخابات تحت نظارت بین‌المللی برگزار می‌شود.</p>														
اصل ۱۷۷	<p>تشکیل نهادها</p> <p>جدول زمانی تشکیل نهادهای قانون اساسی:</p> <table> <tr> <th>مهلت تشکیل نهاد</th><th></th></tr> <tr> <td>۳ ماه</td><td>کمیسیون انتخابات</td></tr> <tr> <td>۱۲ ماه</td><td>مجلس ملی و مجلس اقوام</td></tr> <tr> <td>۱۵ ماه</td><td>دیوان عالی قانون اساسی</td></tr> <tr> <td>۱۵ ماه</td><td>شورای عالی قضایی</td></tr> <tr> <td>۱۸ ماه</td><td>پارلمان‌های منطقه‌ای</td></tr> <tr> <td>۲۴ ماه</td><td>شوراهای محلی</td></tr> </table>	مهلت تشکیل نهاد		۳ ماه	کمیسیون انتخابات	۱۲ ماه	مجلس ملی و مجلس اقوام	۱۵ ماه	دیوان عالی قانون اساسی	۱۵ ماه	شورای عالی قضایی	۱۸ ماه	پارلمان‌های منطقه‌ای	۲۴ ماه	شوراهای محلی
مهلت تشکیل نهاد															
۳ ماه	کمیسیون انتخابات														
۱۲ ماه	مجلس ملی و مجلس اقوام														
۱۵ ماه	دیوان عالی قانون اساسی														
۱۵ ماه	شورای عالی قضایی														
۱۸ ماه	پارلمان‌های منطقه‌ای														
۲۴ ماه	شوراهای محلی														
اصل ۱۷۸	<p>قوانین موجود</p> <p>الف) قوانین موجود تا زمانی که صریحاً نسخ نشده یا با این قانون اساسی مغایر نباشند، معتبر می‌مانند.</p> <p>ب) مجلس جدید موظف است ظرف ۵ سال کلیه قوانین را با قانون اساسی تطبیق دهد.</p> <p>ج) دیوان قانون اساسی می‌تواند قوانین مغایر را باطل اعلام کند.</p>														
اصل ۱۷۹	<p>کارکنان دولت</p> <p>الف) کارکنان دولت که مرتکب نقض حقوق بشر نشده‌اند، در سمت خود باقی می‌مانند.</p> <p>ب) کمیسیون بررسی صلاحیت برای مقامات ارشد تشکیل می‌شود.</p> <p>ج) حقوق بازنشستگی کارکنان سابق محفوظ است.</p> <p>د) افرادی که به دلیل باورهای سیاسی اخراج شده‌اند، حق بازگشت دارند.</p>														

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۸۰	<p>عدالت انتقالی</p> <p>الف) کمیسیون حقیقت و آشتی برای بررسی نقض حقوق بشر در گذشته تشکیل می‌شود.</p> <p>ب) عاملان جنایات علیه بشریت تحت پیگرد قرار می‌گیرند.</p> <p>ج) قربانیان حق جبران خسارت دارند.</p> <p>د) عفو عمومی شامل جنایات علیه بشریت، شکنجه و کشتار نمی‌شود.</p>
اصل ۱۸۱	<p>نیروهای مسلح در دوره انتقال</p> <p>الف) نیروهای مسلح تحت فرماندهی دولت موقت قرار می‌گیرند.</p> <p>ب) شورای انتقالی دفاع برای بازسازی نیروهای مسلح تشکیل می‌شود.</p> <p>ج) نیروهای موازی و شبه‌نظامی منحل می‌شوند.</p> <p>د) ادغام عناصر مناسب در نیروی مسلح واحد انجام می‌شود.</p>
اصل ۱۸۲	<p>اموال عمومی</p> <p>الف) کلیه اموال نهادهای حکومت سابق به دولت جدید منتقل می‌شود.</p> <p>ب) اموال غارت‌شده باید به صاحبان اصلی یا خزانه عمومی بازگردد.</p> <p>ج) کمیسیون ویژه برای شناسایی و استرداد اموال تشکیل می‌شود.</p>
اصل ۱۸۳	<p>تعهدات بین‌المللی</p> <p>الف) جمهوری فدرال ایران جانشین تعهدات بین‌المللی قانونی دولت‌های پیشین است.</p> <p>ب) معاهدات مغایر با قانون اساسی بازنگری یا لغو می‌شوند.</p> <p>ج) دولت جدید به کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشر می‌پیوندد.</p>
اصل ۱۸۴	<p>استقرار ساختار فدرال</p> <p>الف) تا تشکیل دولت‌های منطقه‌ای، استانداران موقت اداره امور را بر عهده دارند.</p> <p>ب) انتخابات منطقه‌ای ظرف ۱۸ ماه برگزار می‌شود.</p> <p>ج) انتقال اختیارات به مناطق به‌تدریج و طی ۵ سال انجام می‌شود.</p>
اصل ۱۸۵	<p>زبان‌ها در دوره انتقال</p> <p>الف) برنامه آموزش زبان‌های ملی ظرف ۲ سال آغاز می‌شود.</p> <p>ب) اسناد رسمی به‌تدریج چندزبانه می‌شوند.</p> <p>ج) آکادمی زبان‌های ایران برای استانداردسازی تشکیل می‌شود.</p>
اصل ۱۸۶	<p>انقضای مقررات انتقالی</p> <p>مقررات انتقالی (اصول ۱۷۴-۱۸۵) پس از ۵ سال از تاریخ لازم‌الاجرا شدن قانون اساسی یا با تحقق کامل موضوع آنها (هرکدام زودتر باشد) منقضی می‌شوند.</p>

شماره اصل	متن اصل
اصل ۱۸۷	<p>اصل نهایی</p> <p>این قانون اساسی میثاق ملی مردم ایران برای زندگی مشترک در آزادی، برابری، عدالت و کرامت است. همه نهادها، مقامات و شهروندان موظف به احترام و پایبندی به آن هستند.</p> <p>به نام ملت ایران</p> <p>مصوب مجلس مؤسسان</p> <p>تأییدشده در همه‌پرسی ملی</p>

۱۰. آ. جداول تطبیقی با قوانین اساسی سایر کشورها

۱.۱۰. آ. مقایسه ساختار کلی

ویژگی	ایران (پیشنهادی)	آلمان	هند	آفریقای جنوبی	اسپانیا
نوع نظام	جمهوری فدرال	جمهوری فدرال	جمهوری فدرال	جمهوری واحد	پادشاهی مشروطه
رئیس کشور	رئیس‌جمهور منتخب	رئیس‌جمهور (غیرمستقیم)	رئیس‌جمهور (غیرمستقیم)	رئیس‌جمهور (پارلمانی)	پادشاه
رئیس دولت	رئیس‌جمهور	صدراعظم	نخست‌وزیر	رئیس‌جمهور	نخست‌وزیر
پارلمان	دومجلسی	دومجلسی	دومجلسی	دومجلسی	دومجلسی
تعداد واحدهای فدرال	۵ منطقه + ۱۵ استان	۱۶ لند	۲۸ ایالت + ۸ منطقه	۹ استان	۱۷ منطقه خودمختار
دادگاه اساسی	بله (۱۵ قاضی)	بله (۱۶ قاضی)	بله (دیوان عالی)	بله (۱۱ قاضی)	بله (۱۲ قاضی)
اصول غیرقابل تغییر	بله (۷ مورد)	بله (۲ مورد)	خیر (قضایی)	بله (ارزش‌های بنیادین)	خیر
جدایی دین و دولت	کامل	بله	سکولار	بله	بله

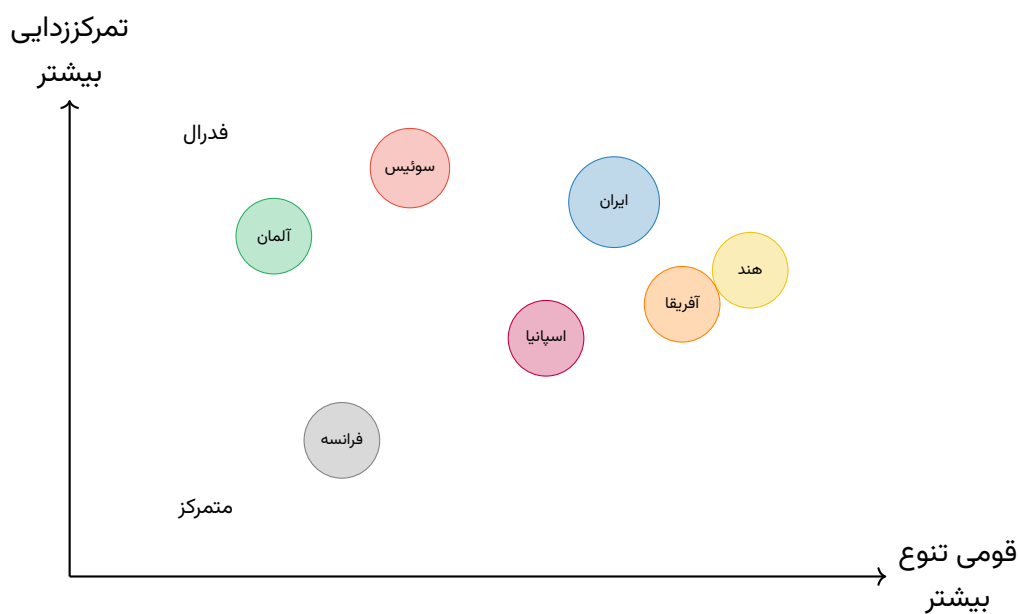
۲.۱۰. آ. مقایسه حقوق بنیادین

حق بنیادین	ایران	آلمان	هند	آفریقا	کانادا
لغو مجازات اعدام					

حق بنیادین	ایران	آلمان	هند	آفریقا	کانادا
آزادی دین و تغییر دین					
برابری جنسیتی صریح					
حقوق زبانی اقلیت‌ها					
حق آب					
حق محیط زیست سالم					
حق مسکن					
ممنوعیت تبعیض گرایش جنسی					
حق دسترسی به اطلاعات					
حفاظت از افشاگران					

= حمایت ویژه | = تضمین شده | = بدون تضمین صریح

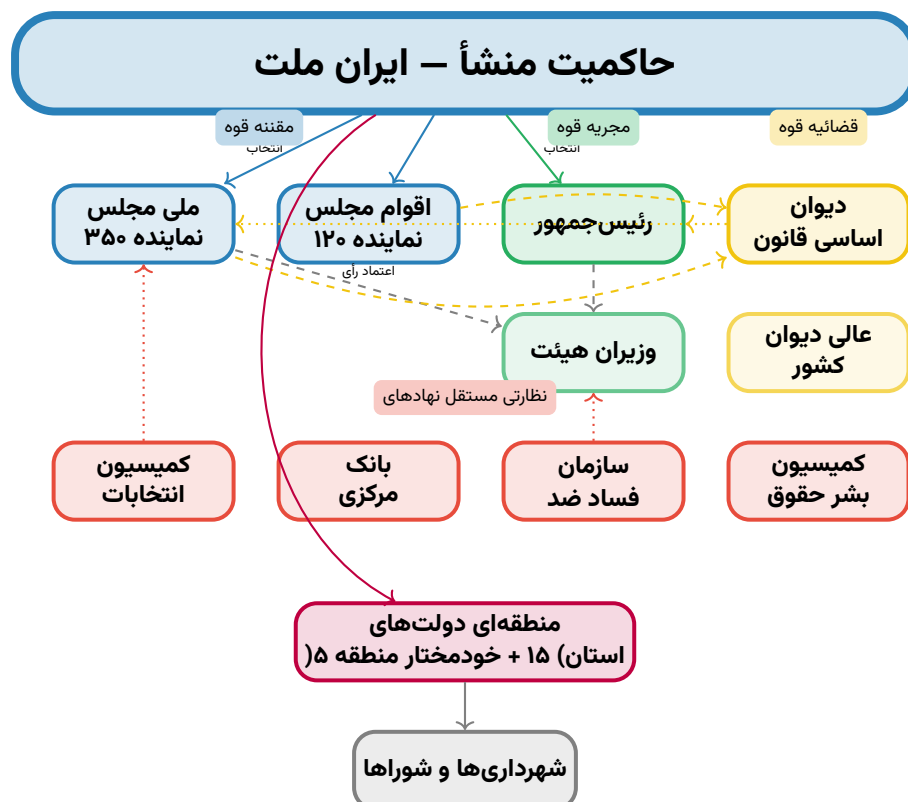
آ.۳.۱۰ مقایسه ساختار فدرال

آ.۴.۱۰ مقایسه فرآیند بازنگری قانون اساسی

کشور	پیشنهاددهنده	تصویب پارلمان	همه‌پرسی	اصول غیرقابل تغییر
ایران (پیشنهادی)	دوسوم هر مجلس یا ۲ میلیون امضا	سه‌چهارم هر دو مجلس	اجباری	کرامت انسانی، دموکراسی، فدرالیسم، حقوق بنیادین
آلمان	دوسوم هر مجلس	دوسوم هر دو مجلس	خیر	کرامت انسانی، ساختار فدرال
فرانسه	رئیس‌جمهور یا پارلمان	سه‌پنجم کنگره	اختیاری	شکل جمهوری
آمریکا	دوسوم هر مجلس یا درخواست ایالات	سه‌چهارم ایالات	خیر	نماینده‌گی برابر سنا
سوئیس	پارلمان یا ۱۰۰،۰۰۰ امضا	اکثریت ساده	اجباری (اکثریت مردم + کانتون‌ها)	خیر

۱۱.آ نمودار کلی ساختار حکومت

۱۲.آ خلاصه و جمع‌بندی

خلاصه فصل

خلاصه قانون اساسی پیشنهادی جمهوری فدرال ایران

شاخص	جزئیات
تعداد کل اصول	۱۸۷ اصل
تعداد فصول	۸ فصل
اصول غیرقابل تغییر	۷ اصل بنیادین
حقوق بنیادین	۷۴ اصل (اصول ۱۲-۸۵)
ساختار حکومت	۵۵ اصل
ساختار فدرال	۷ اصل + ۱۵ اصل محلی
نهادهای مستقل	۸ نهاد
مقررات انتقالی	۱۴ اصل (خودانقضا)

ویژگی‌های متمایز این قانون اساسی:

۱. جدایی کامل دین از دولت – برخلاف قانون اساسی فعلی
۲. فدرالیسم همبسته – پاسخ به مطالبات قومی بدون تجزیه
۳. مجلس اقوام – نهاد ویژه نمایندگی تنوع
۴. لغو مجازات اعدام – پیشرو در منطقه
۵. حق آب – پاسخ به بحران آب
۶. نهادهای مستقل قوی – پیشگیری از استبداد
۷. اصول غیرقابل تغییر – خطوط قرمز دموکراسی
۸. عدالت انتقالی – گذار مسالمت‌آمیز اما عادلانه

الگو و درس

منابع الهام‌بخش این قانون اساسی:

- قانون اساسی آلمان (۱۹۴۹): ساختار فدرال، دادگاه قانون اساسی، اصول غیرقابل تغییر
- قانون اساسی آفریقای جنوبی (۱۹۹۶): منشور حقوق، عدالت انتقالی، حقوق اقتصادی-اجتماعی
- قانون اساسی هند (۱۹۵۰): مدیریت تنوع، فدرالیسم نامتقارن
- قانون اساسی اسپانیا (۱۹۷۸): مناطق خودمختار، گذار دموکراتیک
- قانون اساسی سوئیس (۱۹۹۹): دموکراسی مستقیم، فدرالیسم زبانی

• منشور حقوق بشر اروپا و میثاقین بین‌المللی حقوق بشر

پیوست ب

منشور حقوق اقوام

خلاصه فصل

این منشور سند حقوقی تکمیلی قانون اساسی است که حقوق فردی و جمعی اقوام ایران را به تفصیل تضمین می‌کند. منشور بر این باور استوار است که **تنوع قومی-فرهنگی ایران نه تهدید بلکه ثروت ملی** است. این سند با الهام از اعلامیه حقوق اقلیت‌های ملل متحد (۱۹۹۲)، کنوانسیون چارچوب حمایت از اقلیت‌های ملی شورای اروپا (۱۹۹۵)، و تجربیات موفق کشورهای چندقومی تدوین شده است.

ب.۱ دیباچه منشور

اقوام حقوق منشور ایران فدرال جمهوری

اساسی قانون قوت دارای | اساسی قانون ضمیمه

دیباچه

ما، نمایندگان ملت ایران در مجلس مؤسسان،
با اذعان به اینکه ایران سرزمینی است با پیشینه تمدنی چندهزارساله که در آن اقوام
گوناگون – فارس، آذری، کرد، لر، عرب، بلوچ، ترکمن، گیلک، مازندرانی، و دیگران – در طول
تاریخ در کنار یکدیگر زیسته و این سرزمین را آباد کرده‌اند؛
با یادآوری رنج‌هایی که از تبعیض، سرکوب فرهنگی، و بی‌عدالتی اقتصادی بر اقوام رفته
است؛
با باور به اینکه هر قومی حق دارد هویت، زبان، فرهنگ و سنت‌های خود را حفظ و توسعه
دهد؛
با تعهد به ساختن آینده‌ای که در آن تنوع نه منشأ تفرقه بلکه سرچشمه ثروت و همبستگی
باشد؛
با احترام به اصل تمامیت ارضی و وحدت ملی در چارچوب فدرالیسم دموکراتیک؛
این منشور را به عنوان میثاق زندگی مشترک اقوام ایران تصویب و اعلام می‌کنیم.

– مجلس مؤسسان جمهوری فدرال ایران

۲.۲. فصل اول: اصول کلی و تعاریف

۱.۲. ماده ۱: هدف منشور

این منشور به منظور تضمین حقوق اقوام ایران، حفاظت از تنوع فرهنگی، و ایجاد چارچوب
حقوقی برای زندگی مشترک برابر و عادلانه تدوین شده است.

۲.۲. ماده ۲: تعاریف

اصطلاح	تعریف
قوم	گروهی از شهروندان که دارای ویژگی‌های مشترک زبانی، فرهنگی، تاریخی یا سرزمینی هستند و خود را متعلق به آن گروه می‌دانند.
زبان ملی	زبانی که توسط یکی از اقوام اصلی ایران به عنوان زبان مادری استفاده می‌شود و در این منشور به رسمیت شناخته شده است.
منطقه خودمختار	واحد سرزمینی که طبق قانون اساسی از درجه‌ای از خودمختاری در امور داخلی برخوردار است.
سرزمین تاریخی	منطقه‌ای که یک قوم به‌طور سنتی و تاریخی در آن ساکن بوده است.
حقوق جمعی	حقوقی که به یک گروه قومی به‌عنوان یک کلیت تعلق دارد.
حقوق فردی	حقوقی که به هر فرد عضو یک قوم تعلق دارد.
تبعیض مثبت	اقدامات موقت برای جبران نابرابری‌های تاریخی و ایجاد برابری واقعی.

اصطلاح	تعریف
همسان‌سازی اجباری	هرگونه سیاست یا اقدام برای از بین بردن هویت قومی یا فرهنگی.

ب.۳.۲ ماده ۳: اقوام به رسمیت شناخته شده

ایران اصلی اقوام

باشد. داشته چندگانه هویت می‌تواند فرد هر است. تخمینی درصدها *

قوم	زبان اصلی	سرزمین تاریخی	جمعیت تخمینی	وضعیت
فارسی	فارسی	فلات مرکزی، خراسان، فارس	≈ ۴۷ میلیون	قوم اکثریت
آذری	ترکی آذربایجانی	آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، زنجان	≈ ۱۷ میلیون	منطقه خودمختار
کرد	کردی (سورانی، کرمانجی)	کردستان، کرمانشاه، ایلام، آذربایجان غربی	≈ ۵.۸ میلیون	منطقه خودمختار
لر	لری (لکی، بختیاری)	لرستان، چهارمحال، کهگیلویه، خوزستان	≈ ۵ میلیون	حقوق ویژه
عرب	عربی	خوزستان	≈ ۵.۲ میلیون	منطقه خودمختار
بلوچ	بلوچی	سیستان و بلوچستان	≈ ۷.۱ میلیون	منطقه خودمختار
ترکمن	ترکمنی	گلستان (ترکمن صحرا)	≈ ۸۵۰ هزار	منطقه خودمختار
گیلک	گیلکی	گیلان	≈ ۳ میلیون	حقوق ویژه

قوم	زبان اصلی	سرزمین تاریخی	جمعیت تخمینی	وضعیت
مازندرانی	مازندرانی	مازندران	۳ میلیون	حقوق ویژه

سایر گروه‌های قومی-زبانی (تات، تالش، قشقایی، و غیره) نیز از حمایت این منشور برخوردارند.

ب.۴.۲ ماده ۴: اصول بنیادین

الگو و درس

اصول حاکم بر این منشور:

۱. اصل برابری: همه اقوام برابرند؛ هیچ قومی بر قوم دیگر برتری ندارد
۲. اصل عدم تبعیض: تبعیض بر اساس قومیت در هر شکل ممنوع است
۳. اصل حفاظت: دولت موظف به حمایت فعال از تنوع قومی است
۴. اصل مشارکت: اقوام حق مشارکت در تصمیمات مؤثر بر زندگی خود را دارند
۵. اصل همبستگی: تنوع در خدمت وحدت ملی و انسجام اجتماعی است
۶. اصل توسعه متوازن: همه مناطق حق توسعه برابر دارند
۷. اصل تمامیت ارضی: حقوق اقوام در چارچوب وحدت و یکپارچگی سرزمینی تضمین می‌شود

ب.۳ فصل دوم: حقوق فردی اعضای اقوام

اقوام اعضای فردی حقوق

هویت حق

اجبار عدم قومی، هویت ثبت آزادانه، انتخاب

زبان حق

دولتی خدمات آموزش، آزاد، استفاده

فرهنگ حق

دسترس سنت‌ها، حفظ مشارکت،

تبعیض عدم حق

خدمات آموزش، استخدام، در برابری

ب.۱.۳ ماده ۵: حق هویت قومی

بند	متن
۱.۵	هر فرد حق دارد آزادانه هویت قومی خود را تعیین کند، اعلام کند یا اعلام نکند.
۲.۵	هیچ کس را نمی‌توان به پذیرش یا انکار هویت قومی خاصی مجبور کرد.
۳.۵	هر فرد می‌تواند هویت قومی چندگانه داشته باشد (مثلاً فرزند خانواده کرد-فارس).
۴.۵	ثبت هویت قومی در اسناد رسمی اختیاری است و تنها برای مقاصد آماری و با رضایت فرد انجام می‌شود.
۵.۵	هیچ پیامد منفی حقوقی، اداری یا اجتماعی نباید بر اعلام یا عدم اعلام هویت قومی مترتب شود.

ب.۲.۳ ماده ۶: حق استفاده از زبان مادری

بند	متن
۱.۶	هر فرد حق دارد در زندگی خصوصی و عمومی از زبان مادری خود استفاده کند.
۲.۶	هر کودک حق دارد به زبان مادری خود آموزش ببیند.
۳.۶	هر فرد حق دارد در دادگاه‌ها و نهادهای دولتی از مترجم رایگان بهره‌مند شود.
۴.۶	هر فرد حق دارد نام خانوادگی و نام فرزندان خود را به زبان مادری انتخاب کند.
۵.۶	استفاده از زبان مادری در محیط کار نمی‌تواند دلیل اخراج یا تبعیض باشد.

ب.۳.۳ ماده ۷: حق مشارکت در زندگی فرهنگی

بند	متن
۱.۷	هر فرد حق دارد در زندگی فرهنگی قوم خود مشارکت کند.
۲.۷	هر فرد حق دارد آداب، رسوم و مراسم قومی خود را برگزار کند.
۳.۷	هر فرد حق دارد لباس سنتی قومی خود را بپوشد.
۴.۷	هر فرد حق دارد به میراث فرهنگی قوم خود دسترسی داشته باشد.
۵.۷	هر فرد حق دارد تاریخ و ادبیات قوم خود را بیاموزد و بیاموزاند.

ب. ۴.۳ ماده ۸: حق عدم تبعیض

هشدار

تبعیض قومی جرم است

ماده ۱.۸: هرگونه تبعیض بر اساس قومیت، زبان یا فرهنگ ممنوع و جرم است.

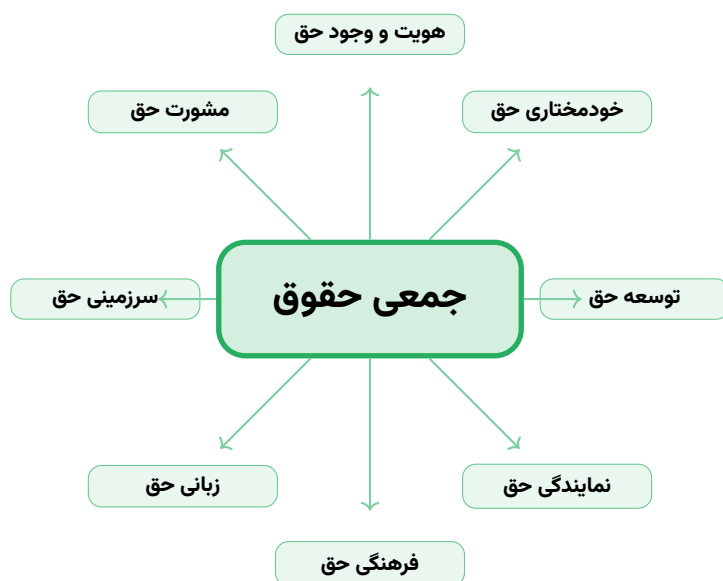
ماده ۲.۸: تبعیض شامل اما نه محدود به موارد زیر است:

- تبعیض در استخدام، ارتقا یا اخراج
- تبعیض در دسترسی به آموزش
- تبعیض در دسترسی به خدمات عمومی
- تبعیض در دسترسی به مسکن
- توهین و تحقیر قومی
- نفرت‌پراکنی قومی

ماده ۳.۸: قربانیان تبعیض حق شکایت و جبران خسارت مادی و معنوی دارند.

ماده ۴.۸: بار اثبات عدم تبعیض در دعاوی استخدامی بر عهده کارفرماست.

ب. ۴.۴ فصل سوم: حقوق جمعی اقوام

ب. ۱.۴ ماده ۹: حق وجود و حفظ هویت جمعی

بند	متن
۱.۹	هر قوم حق وجود به‌عنوان یک گروه متمایز را دارد.

۲.۹	هرگونه سیاست یا اقدام برای نابودی، همسان‌سازی اجباری یا محو هویت یک قوم ممنوع و جرم علیه بشریت است.
۳.۹	هر قوم حق دارد هویت جمعی خود را حفظ، توسعه و به نسل‌های آینده منتقل کند.
۴.۹	دولت موظف به حمایت فعال از حفظ تنوع قومی است.

ب.۲.۴ ماده ۱۰: حق خودمختاری داخلی

بند	متن
۱.۱۰	اقوامی که در سرزمین تاریخی خود اکثریت دارند، حق تشکیل منطقه خودمختار را در چارچوب قانون اساسی دارند.
۲.۱۰	خودمختاری شامل حق قانون‌گذاری در حوزه‌های محلی، اداره امور داخلی، و مدیریت منابع محلی است.
۳.۱۰	خودمختاری در چارچوب تمامیت ارضی و وحدت ملی تفسیر می‌شود.
۴.۱۰	اقوامی که منطقه خودمختار ندارند، از طریق مجلس اقوام و نهادهای محلی نمایندگی می‌شوند.

ب.۳.۴ ماده ۱۱: حق مشارکت سیاسی

بند	متن
۱.۱۱	هر قوم حق نمایندگی عادلانه در نهادهای ملی را دارد.
۲.۱۱	مجلس اقوام نهاد نمایندگی جمعی اقوام در سطح ملی است.
۳.۱۱	در انتصابات ملی (کابینه، دیوان عالی، نهادهای مستقل) باید تنوع قومی رعایت شود.
۴.۱۱	احزاب قومی-منطقه‌ای حق فعالیت آزاد دارند مشروط به پایبندی به قانون اساسی و اصول دموکراتیک.
۵.۱۱	هیچ قانون یا سیاستی که مستقیماً بر یک قوم تأثیر می‌گذارد، نباید بدون مشورت با نمایندگان آن قوم تصویب شود.

ب.۴.۴ ماده ۱۲: حق توسعه و منابع

بند	متن
۱.۱۲	هر قوم حق بهره‌مندی عادلانه از منابع ملی را دارد.
۲.۱۲	مناطق قومی محروم حق دریافت منابع جبرانی برای توسعه را دارند.

۳.۱۲	منابع طبیعی واقع در سرزمین یک قوم، متعلق به کل ملت است اما آن منطقه سهم ویژه‌ای دریافت می‌کند.
۴.۱۲	پروژه‌های توسعه در مناطق قومی باید با مشارکت و رضایت جوامع محلی انجام شود.
۵.۱۲	جابجایی اجباری جمعیت از سرزمین‌های سنتی ممنوع است مگر در شرایط اضطراری و با جبران کامل.

ب.۵ فصل چهارم: حقوق زبانی

سراسری مشترک رسمی زبان فارسی: زبان

مربوطه مناطق در رسمی ملی: زبان‌های

مازندرانی | گیلکی | لری | ترکمنی | بلوچی | عربی | کردی | آذری

حفاظت و حمایت گویش‌ها: و محلی زبان‌های

ب.۱.۵ ماده ۱۳: وضعیت زبان‌ها

بند	متن
۱.۱۳	زبان فارسی زبان رسمی مشترک جمهوری فدرال ایران است که همه شهروندان حق و وظیفه یادگیری آن را دارند.
۲.۱۳	زبان‌های آذری، کردی، عربی، بلوچی، ترکمنی، لری، گیلکی و مازندرانی زبان‌های ملی ایران هستند.
۳.۱۳	در مناطق خودمختار، زبان قومی آن منطقه زبان رسمی دوم است.
۴.۱۳	همه زبان‌ها و گویش‌های موجود در ایران، صرف‌نظر از تعداد گویشوران، شایسته حفاظت هستند.

ب.۲.۵ ماده ۱۴: حقوق زبانی در آموزش

بند	متن
۱.۱۴	آموزش به زبان مادری در مقطع پیش‌دبستانی و دبستان حق هر کودک است.

۲.۱۴	زبان فارسی از سال سوم دبستان به عنوان زبان دوم آموزش داده می شود و به تدریج زبان آموزش می شود.
۳.۱۴	در مناطق دوزبانه، نظام آموزشی دوزبانه (زبان مادری + فارسی) برقرار می شود.
۴.۱۴	یادگیری یک زبان ملی دیگر (غیر از زبان مادری و فارسی) در مدارس تشویق می شود.
۵.۱۴	دولت موظف به تربیت معلم، تألیف کتاب و تأمین منابع آموزشی به زبان های ملی است.
۶.۱۴	دانشگاه ها می توانند رشته هایی به زبان های ملی ارائه دهند.

ب.۳.۵ ماده ۱۵: حقوق زبانی در خدمات عمومی

حوزه	مناطق خودمختار	مناطق مختلط	سایر مناطق
اسناد هویتی	دوزبانه (فارسی + محلی)	دوزبانه به درخواست	فارسی
تابلوها و علائم	دوزبانه اجباری	دوزبانه در شهرهای بزرگ	فارسی
خدمات اداری	دوزبانه	مترجم در دسترس	فارسی + مترجم
دادگاه ها	دوزبانه	مترجم رایگان	مترجم رایگان
بهداشت و درمان	دوزبانه	مترجم بهداشتی	مترجم در دسترس
رسانه عمومی	شبکه محلی به زبان قومی	برنامه های چندزبانه	برنامه های زبان های ملی

ب.۴.۵ ماده ۱۶: آکادمی زبان های ایران

الگو و درس

آکادمی زبان های ایران

ماده ۱۶: آکادمی زبان های ایران به عنوان نهاد مستقل علمی تأسیس می شود.
وظایف آکادمی:

- پژوهش، مستندسازی و حفاظت از همه زبان ها و گویش های ایران
- استانداردسازی خط و املاي زبان های ملی
- تدوین فرهنگ لغت و دستور زبان
- حفاظت از زبان های در خطر انقراض
- ترویج چندزبانگی و یادگیری زبان ها

ماده ۲۱۶: هیئت مدیره آکادمی شامل نمایندگان همه زبان های ملی است.

ماده ۳۱۶: بودجه آکادمی باید کافی و تضمین شده باشد.

ب.۶ فصل پنجم: حقوق فرهنگی

ب.۶.۱ ماده ۱۷: حفاظت از میراث فرهنگی

بند	متن
۱.۱۷	میراث فرهنگی هر قوم بخشی از میراث ملی ایران است و تحت حمایت دولت قرار دارد.
۲.۱۷	آثار تاریخی، باستانی و فرهنگی هر منطقه باید در همان منطقه حفظ و نگهداری شود.
۳.۱۷	نام‌های تاریخی شهرها، روستاها و مکان‌ها باید حفظ شود. تغییر اجباری نام‌های تاریخی ممنوع است.
۴.۱۷	بازگرداندن نام‌های تاریخی که در گذشته به اجبار تغییر کرده‌اند، مجاز است.
۵.۱۷	موزه‌های قومی-منطقه‌ای برای حفظ و نمایش میراث فرهنگی تأسیس می‌شوند.

ب.۶.۲ ماده ۱۸: هنر و ادبیات

بند	متن
۱.۱۸	هنرمندان و نویسندگان هر قوم حق آفرینش آزاد به زبان و سبک خود را دارند.
۲.۱۸	دولت موظف به حمایت از تولید آثار ادبی و هنری به زبان‌های ملی است.
۳.۱۸	ادبیات کودک به زبان‌های ملی باید تولید و در دسترس قرار گیرد.
۴.۱۸	جشنواره‌های فرهنگی قومی با حمایت دولت برگزار می‌شود.
۵.۱۸	ترجمه آثار ادبی بین زبان‌های ملی تشویق و حمایت می‌شود.

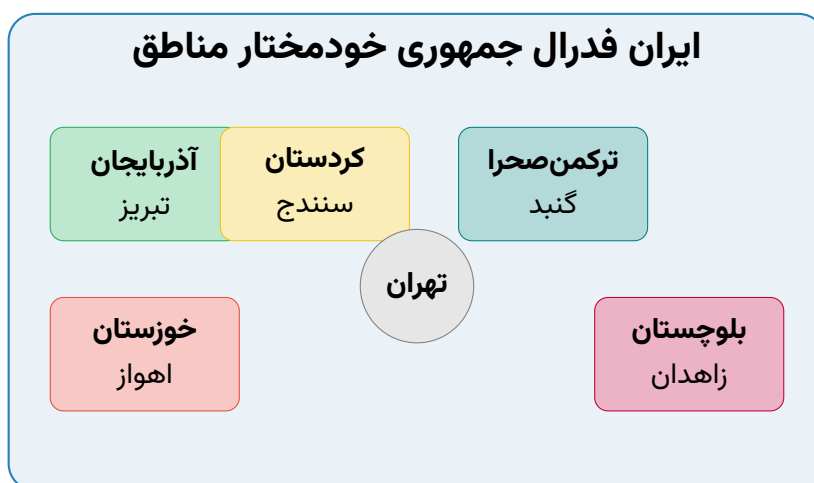
ب.۶.۳ ماده ۱۹: رسانه و ارتباطات

بند	متن
۱.۱۹	هر قوم حق داشتن رسانه‌های چاپی، صوتی، تصویری و دیجیتال به زبان خود را دارد.
۲.۱۹	صدا و سیمای ملی موظف به پخش برنامه به همه زبان‌های ملی به نسبت جمعیت است.
۳.۱۹	هر منطقه خودمختار حق داشتن شبکه رادیویی و تلویزیونی محلی به زبان قومی را دارد.
۴.۱۹	اینترنت و فضای مجازی به زبان‌های ملی باید توسعه یابد.
۵.۱۹	دولت از تولید محتوای دیجیتال به زبان‌های ملی حمایت می‌کند.

ب.۴.۶ ماده ۲۰: آداب، رسوم و جشن‌ها

بند	متن
۱.۲۰	هر قوم حق برگزاری جشن‌ها و مراسم سنتی خود را دارد.
۲.۲۰	روزهای مهم فرهنگی هر قوم (مانند نوروز، یلدا، سده، مهرگان، عید فطر، عید قربان) می‌تواند در منطقه مربوطه تعطیل رسمی باشد.
۳.۲۰	تقویم ملی باید شامل روزهای فرهنگی همه اقوام باشد.
۴.۲۰	موسیقی، رقص و هنرهای نمایشی سنتی هر قوم باید حفظ و آموزش داده شود.

ب.۷ فصل ششم: حقوق سرزمینی و توسعه

ب.۱.۷ ماده ۲۱: حق سرزمین

بند	متن
۱.۲۱	هر قوم حق زندگی در سرزمین تاریخی خود را دارد.
۲.۲۱	تغییر ترکیب جمعیتی عمدی مناطق قومی (مهندسی جمعیتی) ممنوع است.
۳.۲۱	جابجایی اجباری جمعیت از سرزمین‌های سنتی ممنوع است مگر در موارد اضطراری طبیعی و با جبران کامل و حق بازگشت.
۴.۲۱	مرزهای مناطق خودمختار تنها با رضایت ساکنان (همه‌پرسی) قابل تغییر است.
۵.۲۱	شهروندان همه اقوام حق سکونت در هر نقطه از کشور را دارند.

ب.۲.۷ ماده ۲۲: توسعه متوازن

منطقه‌ای توازن صندوق منابع توزیع فرمول

$$\text{عملکرد } ۱۰\% + \text{محرومیت } ۲۰\% + \text{مساحت } ۲۰\% + \text{جمعیت } ۵۰\%$$

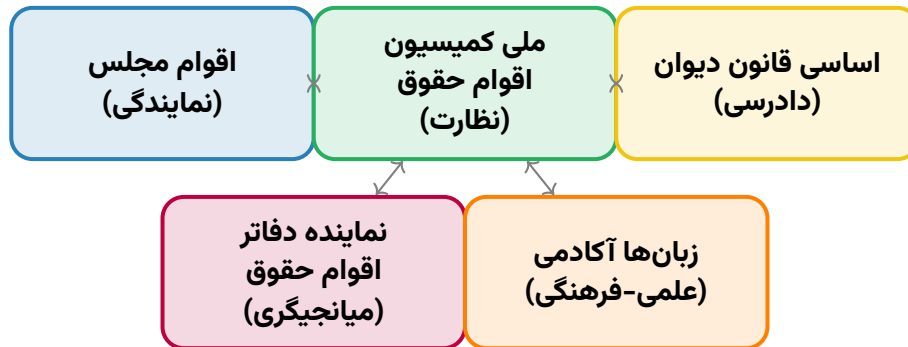
بند	متن
۱.۲۲	دولت موظف به تضمین توسعه متوازن همه مناطق کشور است.
۲.۲۲	صندوق توازن منطقه‌ای برای کاهش شکاف توسعه بین مناطق تأسیس می‌شود.
۳.۲۲	مناطق محروم حق دریافت منابع ویژه توسعه را دارند.
۴.۲۲	شاخص‌های توسعه (درآمد، آموزش، بهداشت، زیرساخت) در همه مناطق باید به‌طور سالانه اندازه‌گیری و منتشر شود.
۵.۲۲	هدف: رسیدن به حداکثر ۲۰٪ تفاوت در شاخص توسعه بین پیشرفته‌ترین و محروم‌ترین مناطق در افق ۲۰ ساله.

ب.۳.۷ ماده ۲۳: منابع طبیعی

بند	متن
۱.۲۳	منابع طبیعی (نفت، گاز، معادن، آب) متعلق به کل ملت ایران است.
۲.۲۳	مناطق تولیدکننده منابع طبیعی سهم ویژه (۵-۱۵٪ از درآمد) دریافت می‌کنند.
۳.۲۳	بهره‌برداری از منابع طبیعی باید با رعایت حقوق محیط زیست و جوامع محلی باشد.
۴.۲۳	جوامع محلی حق اطلاع و مشورت در پروژه‌های استخراجی را دارند.
۵.۲۳	خسارات زیست‌محیطی به مناطق باید جبران شود.

ب.۸. فصل هفتم: سازوکارهای حمایتی و نظارتی

اقوام حقوق از حمایت نهادهای

ب.۸.۱ ماده ۲۴: مجلس اقوام

بند	متن
۱.۲۴	مجلس اقوام (مجلس دوم پارلمان) نهاد عالی نمایندگی اقوام در سطح ملی است.
۲.۲۴	ترکیب: ۱۲۰ نماینده شامل نمایندگان استان‌ها، مناطق خودمختار، اقلیت‌های زبانی و ایرانیان خارج.
۳.۲۴	صلاحیت‌های ویژه مجلس اقوام: حق وتو بر قوانین مرتبط با حقوق اقوام حق وتو بر تغییرات در ساختار فدرال تأیید انتصاب قضات دیوان عالی و قانون اساسی نظارت بر توزیع عادلانه منابع ملی
۴.۲۴	هر قوم به رسمیت شناخته شده حداقل ۲ نماینده در مجلس اقوام دارد.

ب.۸.۲ ماده ۲۵: کمیسیون ملی حقوق اقوام

بند	متن
۱.۲۵	کمیسیون ملی حقوق اقوام نهاد مستقل نظارت بر اجرای این منشور و حمایت از حقوق اقوام است.
۲.۲۵	ترکیب کمیسیون: ۱۵ عضو از نمایندگان اقوام مختلف ۵ حقوق‌دان متخصص حقوق اقلیت‌ها ۳ نماینده سازمان‌های مدنی دوره عضویت: ۶ سال غیرقابل تمدید

۳.۲۵	وظایف کمیسیون: دریافت و رسیدگی به شکایات نقض حقوق اقوام نظارت بر اجرای این منشور و قوانین مرتبط ارائه گزارش سالانه به مجلس و عموم پیشنهاد اصلاح قوانین به مجلس آموزش و آگاهی‌رسانی عمومی میانجیگری در اختلافات قومی
۴.۲۵	کمیسیون دارای استقلال مالی و اداری است و بودجه آن باید کافی و تضمین‌شده باشد.
۵.۲۵	کمیسیون حق بازرسی از همه نهادهای دولتی در موضوعات مرتبط با حقوق اقوام را دارد.
۶.۲۵	تصمیمات کمیسیون لازم‌الاجرا است. عدم اجرا قابل پیگیری در دیوان عدالت اداری است.

ب.۳.۸ ماده ۲۶: دادرسی قضایی

بند	متن
۱.۲۶	هر فرد یا گروه قومی که حقوقش طبق این منشور نقض شده، حق طرح شکایت در دادگاه‌ها را دارد.
۲.۲۶	دیوان عالی قانون اساسی مرجع نهایی تفسیر این منشور و رسیدگی به دعاوی اساسی حقوق اقوام است.
۳.۲۶	شُعَب تخصصی حقوق اقوام در دادگاه‌های استان‌ها تشکیل می‌شود.
۴.۲۶	در مناطق دوزبانه، محاکمات می‌تواند به زبان محلی برگزار شود.
۵.۲۶	معاضدت قضایی رایگان برای دعاوی حقوق اقوام تضمین می‌شود.
۶.۲۶	احکام قطعی در موضوعات حقوق اقوام به‌صورت عمومی منتشر می‌شود.

ب.۴.۸ ماده ۲۷: نماینده حقوق اقوام (آمبودزمان)

الگو و درس

دفتر نماینده حقوق اقوام

ماده ۱.۲۷: در هر منطقه خودمختار و استان، دفتر نماینده حقوق اقوام تأسیس می‌شود.
وظایف نماینده:

- دریافت شکایات شهروندان در موضوعات قومی
- میانجیگری و حل‌وفصل اختلافات
- ارجاع موارد جدی به کمیسیون ملی یا دادگاه

- آموزش و آگاهی‌رسانی در سطح محلی
 - ارائه گزارش دوره‌ای به کمیسیون ملی
- ماده ۲۰۲۷:** نماینده باید از اهالی منطقه و آشنا به زبان و فرهنگ محلی باشد.
- ماده ۳۰۲۷:** دسترسی به نماینده رایگان و بدون تشریفات است.

ب.۹ فصل هشتم: ممنوعیت‌ها و ضمانت‌های اجرایی

ب.۹.۱ ماده ۲۸: اقدامات ممنوع

هشدار

اقدامات ممنوع علیه اقوام

اقدامات زیر ممنوع و جرم محسوب می‌شود:

۱. **نسل‌کشی فرهنگی:** هرگونه اقدام سیستماتیک برای نابودی زبان، فرهنگ یا هویت یک قوم
۲. **همسان‌سازی اجباری:** اجبار به ترک زبان مادری، تغییر نام، یا انکار هویت قومی
۳. **تبعیض سیستماتیک:** محرومیت عمدی یک قوم از حقوق، منابع یا فرصت‌ها
۴. **مهندسی جمعیتی:** تغییر عمدی ترکیب جمعیتی مناطق برای کاهش نسبت یک قوم
۵. **جابجایی اجباری:** کوچاندن اجباری جمعیت از سرزمین‌های سنتی
۶. **نفرت‌پراکنی قومی:** تحریک به خشونت یا نفرت علیه یک قوم
۷. **توهین قومی:** تحقیر، استهزا یا اهانت به هویت، زبان یا فرهنگ یک قوم
۸. **سرکوب زبانی:** ممنوعیت یا محدودیت استفاده از زبان مادری
۹. **تخریب میراث فرهنگی:** نابودی عمدی آثار تاریخی، فرهنگی یا مذهبی یک قوم
۱۰. **انکار وجود:** انکار رسمی وجود یا هویت یک قوم

ب.۹.۲ ماده ۲۹: مجازات‌ها

جرم	مجازات افراد	مجازات مقامات/نهادهای
نسل‌کشی فرهنگی	۱۰-۲۵ سال حبس	انحلال نهاد + پیگرد مسئولان
تبعیض سیستماتیک	۵-۱۵ سال حبس + جریمه	انفصال دائم + جریمه سنگین
مهندسی جمعیتی	۵-۱۰ سال حبس	ابطال تصمیمات + انفصال
نفرت‌پراکنی قومی	۲-۷ سال حبس + جریمه	انفصال + محرومیت از فعالیت
توهین قومی	۶ ماه تا ۳ سال حبس + جریمه	انفصال موقت + جریمه

سرکوب زبانی	۱-۵ سال حبس	ابطال مقررات + جبران خسارت
تخریب میراث فرهنگی	۵-۱۵ سال حبس + جبران	انحلال + جریمه سنگین

ب.۳.۹ ماده ۳۰: جبران خسارت

بند	متن
۱.۳۰	قربانیان نقض حقوق اقوام حق جبران کامل خسارت را دارند.
۲.۳۰	جبران شامل: غرامت مالی، اعاده وضع، بازسازی، عذرخواهی رسمی و تضمین عدم تکرار.
۳.۳۰	در موارد نقض سیستماتیک، جبران جمعی به نفع کل قوم آسیب دیده صورت می گیرد.
۴.۳۰	صندوق جبران خسارت قربانیان تبعیض قومی تأسیس می شود.
۵.۳۰	مرور زمان شامل جرایم علیه اقوام نمی شود.

ب.۱۰ فصل نهم: عدالت انتقالی و جبران تاریخی

اقوام برای انتقالی عدالت

تکرار عدم تضمین نهادی اصلاحات آموزش	قضایی پیگرد اصلی عاملان حقوق نقض	خسارت جبران معنوی و مادی جمعی و فردی	حقیقت یابی حقیقت کمیسیون آشتی و
---	--	--	---------------------------------------

متقابل احترام و عدالت حقیقت، پایه بر ملی آشتی هدف:

ب.۱.۱۰ ماده ۳۱: شناسایی بی عدالتی های تاریخی

بند	متن
۱.۳۱	جمهوری فدرال ایران به رسمیت می شناسد که در گذشته بی عدالتی هایی علیه اقوام مختلف روا داشته شده است.

۲.۳۱	این بی‌عدالتی‌ها شامل اما نه محدود به موارد زیر است: ممنوعیت و سرکوب زبان‌های مادری تبعیض در توزیع منابع و توسعه سرکوب سیاسی جنبش‌های قومی تغییر اجباری نام‌های تاریخی نادیده گرفتن هویت و فرهنگ اقوام مهندسی جمعیتی در برخی مناطق
۳.۳۱	شناسایی این بی‌عدالتی‌ها گام نخست به سوی آشتی ملی است.

ب.۲.۱۰ ماده ۳۲: کمیسیون حقیقت و آشتی قومی

بند	متن
۱.۳۲	کمیسیون حقیقت و آشتی قومی برای بررسی نقض حقوق اقوام در گذشته تشکیل می‌شود.
۲.۳۲	وظایف کمیسیون: مستندسازی موارد نقض حقوق اقوام شنیدن شهادت قربانیان و شاهدان شناسایی عاملان و ساختارهای مسئول تدوین گزارش جامع و توصیه‌ها پیشنهاد مصادیق جبران خسارت
۳.۳۲	ترکیب: ۲۱ عضو شامل نمایندگان همه اقوام، حقوقدانان، مورخان و فعالان حقوق بشر
۴.۳۲	مدت فعالیت: ۳ سال با امکان تمدید یک‌ساله
۵.۳۲	گزارش نهایی کمیسیون به‌صورت عمومی منتشر و در مدارس تدریس می‌شود.

ب.۳.۱۰ ماده ۳۳: اقدامات جبرانی جمعی

بند	متن
۱.۳۳	اقدامات نمادین: عذرخواهی رسمی دولت از اقوام آسیب‌دیده تعیین روز ملی تنوع و آشتی قومی احداث یادبودها و موزه‌های تاریخ اقوام گنجاندن تاریخ واقعی اقوام در کتب درسی

۲.۳۳	اقدامات مادی: صندوق جبران برای توسعه مناطق محروم قومی بورسیه تحصیلی ویژه برای جوانان اقوام محروم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مناطق آسیب‌دیده حمایت از احیای زبان‌ها و فرهنگ‌های آسیب‌دیده
۳.۳۳	اقدامات ساختاری: تبعیض مثبت موقت در استخدام دولتی سهامیه آموزش عالی برای مناطق محروم اولویت توسعه برای مناطق تاریک محروم

ب. ۴.۱۰ ماده ۳۴: بازگرداندن نام‌های تاریخی

بند	متن
۱.۳۴	شهرها، روستاها، خیابان‌ها و مکان‌هایی که نام تاریخی آنها به‌اجبار تغییر کرده، می‌توانند نام اصلی خود را بازیابند.
۲.۳۴	درخواست بازگرداندن نام توسط شورای محلی یا درخواست ۱۰٪ ساکنان مطرح می‌شود.
۳.۳۴	تصمیم نهایی با همه‌پرسی محلی گرفته می‌شود.
۴.۳۴	کمیته ملی نام‌های جغرافیایی برای بررسی و مشورت تشکیل می‌شود.

ب. ۱۱ فصل دهم: تبعیض مثبت و برابری واقعی

ب. ۱.۱۱ ماده ۳۵: اصل تبعیض مثبت

الگو و درس

تبعیض مثبت: ابزار برابری واقعی

ماده ۱.۳۵: برای جبران نابرابری‌های تاریخی و ایجاد برابری واقعی، اقدامات تبعیض مثبت موقت به نفع اقوام محروم مجاز و توصیه شده است.

ماده ۲.۳۵: تبعیض مثبت نقض اصل برابری نیست، بلکه ابزار تحقق برابری واقعی است.

ماده ۳.۳۵: اقدامات تبعیض مثبت موقت هستند و پس از رفع نابرابری باید پایان یابند.

ماده ۴.۳۵: کمیسیون ملی حقوق اقوام بر اجرا و ضرورت ادامه این اقدامات نظارت دارد.

ب. ۲.۱۱ ماده ۳۶: حوزه‌های تبعیض مثبت

حوزه	اقدام	هدف	مدت پیش‌بینی
استخدام دولتی	سهمیه متناسب با جمعیت قومی منطقه	نماینندگی عادلانه	۱۵ سال
آموزش عالی	بورسیه و سهمیه برای مناطق محروم	دسترسی برابر	۲۰ سال
انتصابات عالی	لحاظ تنوع قومی در کابینه و نهادها	مشارکت در قدرت	دائمی
بودجه توسعه	تخصیص ویژه به مناطق محروم	توسعه متوازن	تا رفع شکاف
رسانه	سهم متناسب در صدا و سیما	نماینندگی رسانه‌ای	۱۰ سال
قضاوت	تربیت قاضی از اقوام مختلف	عدالت چندفرهنگی	۱۵ سال

ب.۱۱. ماده ۳۷: نظارت بر برابری

بند	متن
۱.۳۷	شاخص‌های برابری قومی به صورت سالانه اندازه‌گیری و منتشر می‌شود.
۲.۳۷	شاخص‌های کلیدی: نرخ فقر به تفکیک قومی و منطقه‌ای سطح تحصیلات به تفکیک قومی نرخ بیکاری به تفکیک قومی نماینندگی در مشاغل دولتی عالی دسترسی به خدمات بهداشتی و آموزشی زیرساخت‌های توسعه در مناطق قومی
۳.۳۷	هدف: رسیدن به حداکثر ۱۵٪ تفاوت در شاخص‌های توسعه بین اقوام در افق ۲۵ ساله.
۴.۳۷	گزارش سالانه برابری قومی به مجلس و عموم ارائه می‌شود.

ب.۱۲ فصل یازدهم: آموزش و آگاهی

ب.۱۲. ماده ۳۸: آموزش چندفرهنگی

بند	متن
۱.۳۸	نظام آموزشی باید ترویج‌کننده احترام به تنوع قومی و فرهنگی باشد.
۲.۳۸	تاریخ، فرهنگ و ادبیات همه اقوام ایران در کتب درسی گنجانده می‌شود.
۳.۳۸	کتب درسی باید عاری از هرگونه تعصب، کلیشه یا تحقیر قومی باشند.
۴.۳۸	کمیته بازنگری کتب درسی با مشارکت نمایندگان همه اقوام تشکیل می‌شود.
۵.۳۸	آموزش شهروندی شامل آموزش حقوق اقوام و زندگی مسالمت‌آمیز است.

۶.۳۸	معلم‌ان باید دوره‌های آموزش چندفرهنگی را بگذرانند.
------	--

ب. ۲.۱۲ ماده ۳۹: آگاهی‌رسانی عمومی

بند	متن
۱.۳۹	دولت موظف به ترویج فرهنگ احترام به تنوع قومی در جامعه است.
۲.۳۹	رسانه‌های عمومی موظف به بازنمایی مثبت و متوازن همه اقوام هستند.
۳.۳۹	کمپین‌های ملی مبارزه با تعصب و نفرت قومی برگزار می‌شود.
۴.۳۹	روز ملی تنوع فرهنگی برای جشن گرفتن کثرت قومی تعیین می‌شود.
۵.۳۹	جشنواره‌های فرهنگی بین‌قومی برای تقویت آشنایی و همبستگی برگزار می‌شود.

ب. ۱۳ فصل دوازدهم: مقررات نهایی

ب. ۱.۱۳ ماده ۴۰: جایگاه حقوقی منشور

بند	متن
۱.۴۰	این منشور جزء لاینفک قانون اساسی و دارای همان قوت حقوقی است.
۲.۴۰	هیچ قانون عادی نمی‌تواند مغایر با این منشور باشد.
۳.۴۰	تفسیر این منشور بر عهده دیوان عالی قانون اساسی است.
۴.۴۰	در تفسیر، اصل تفسیر به نفع حقوق اقوام اعمال می‌شود.

ب. ۲.۱۳ ماده ۴۱: بازنگری در منشور

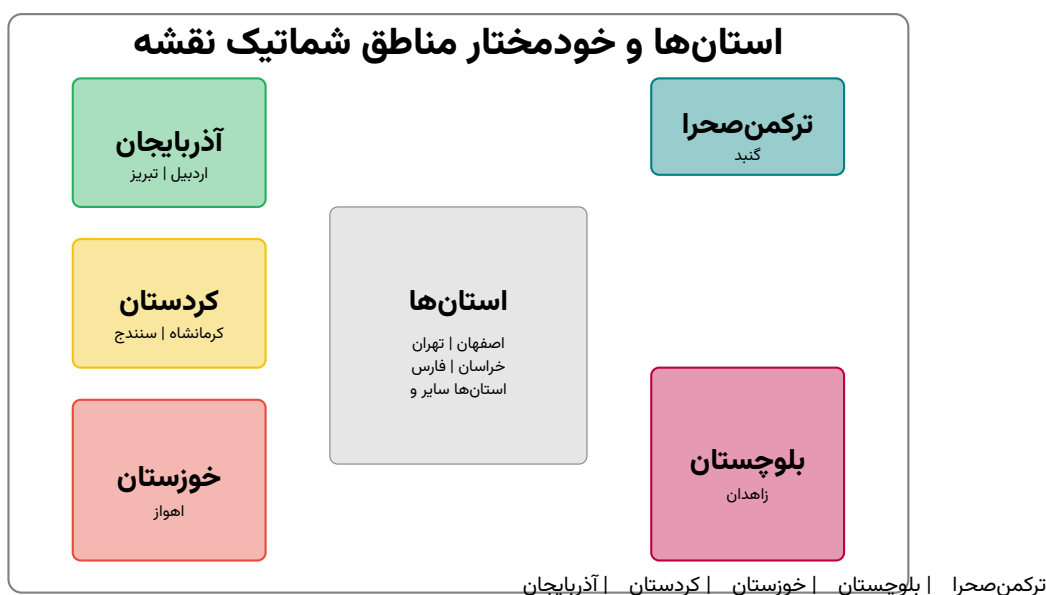
بند	متن
۱.۴۱	بازنگری در این منشور تابع قواعد بازنگری قانون اساسی است.
۲.۴۱	هر بازنگری که حقوق اقوام را کاهش دهد، مستلزم تأیید دوسوم مجلس اقوام است.
۳.۴۱	اصول بنیادین این منشور (برابری اقوام، حق هویت، حق زبان) غیرقابل تغییر است.

ب. ۳.۱۳ ماده ۴۲: لازم‌الاجرا شدن

بند	متن
۱.۴۲	این منشور همزمان با قانون اساسی لازم‌الاجرا می‌شود.
۲.۴۲	دولت موظف است ظرف ۲ سال قوانین اجرایی لازم را تدوین کند.
۳.۴۲	تا تدوین قوانین اجرایی، اصول این منشور مستقیماً قابل استناد است.

ب.۱۴ پیوست‌های منشور

ب.۱۴.۱ پیوست الف: نقشه مناطق خودمختار

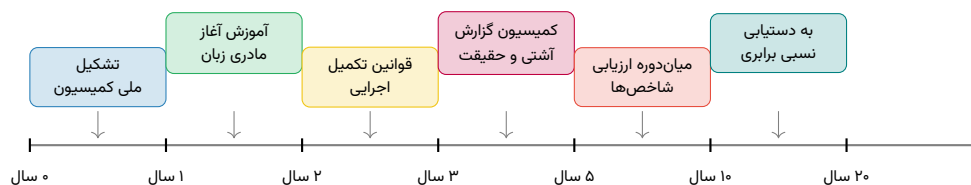

ب.۲.۱۴ پیوست ب: جدول زبان‌های ملی

زبان	خانواده زبانی	خط	گوشوران (میلیون)	وضعیت رسمی
فارسی	ایرانی (هندواروپایی)	فارسی-عربی	≈۴۷	زبان رسمی سراسری
آذری	ترکی (آلتایی)	فارسی-عربی / لاتین	≈۱۷	رسمی در منطقه آذربایجان
کردی	ایرانی (هندواروپایی)	فارسی-عربی / لاتین	≈۵.۸	رسمی در منطقه کردستان
عربی	سامی (آفروآسیایی)	عربی	≈۵.۲	رسمی در منطقه خوزستان
بلوچی	ایرانی (هندواروپایی)	فارسی-عربی	≈۷.۱	رسمی در منطقه بلوچستان
ترکمنی	ترکی (آلتایی)	فارسی-عربی / لاتین	≈۸۵.۰	رسمی در منطقه ترکمن صحرا

لری	ایرانی (هندواروپایی)	فارسی-عربی	≈ ۵	زبان ملی (حمایت ویژه)
گیلکی	ایرانی (هندواروپایی)	فارسی-عربی	≈ ۳	زبان ملی (حمایت ویژه)
مازندرانی	ایرانی (هندواروپایی)	فارسی-عربی	≈ ۳	زبان ملی (حمایت ویژه)

ب. ۳.۱۴ پیوست ج: تقویم اجرایی منشور

ب. ۱۵ خلاصه و جمع بندی منشور

خلاصه فصل

خلاصه منشور حقوق اقوام

شاخص	جزئیات
تعداد فصول	۱۲ فصل
تعداد مواد	۴۲ ماده
اقوام به رسمیت شناخته شده	۹ قوم اصلی
زبان‌های ملی	۹ زبان
مناطق خودمختار	۵ منطقه
نهادهای حمایتی	۵ نهاد اصلی

دستاوردهای کلیدی این منشور:

۱. به رسمیت شناختن تنوع: همه اقوام ایران به رسمیت شناخته شدند
۲. حقوق زبانی: آموزش و خدمات به زبان مادری تضمین شد
۳. خودمختاری: ۵ منطقه خودمختار با اختیارات واقعی
۴. توسعه متوازن: فرمول عادلانه توزیع منابع
۵. عدالت انتقالی: جبران بی‌عدالتی‌های تاریخی
۶. نهادهای نظارتی: کمیسیون مستقل حقوق اقوام
۷. تبعیض مثبت: اقدامات جبرانی برای برابری واقعی
۸. ضمانت اجرایی: مجازات‌های سنگین برای نقض حقوق

«ایران خانه مشترک همه اقوام است. در این خانه، هیچ‌کس میهمان نیست؛ همه صاحب‌خانه‌اند. تنوع ما نه تهدید که ثروت ماست. با احترام متقابل و حقوق برابر، می‌توانیم آینده‌ای بسازیم که در آن هر ایرانی به هویت خود افتخار کند و به همبستگی ملی پایبند باشد.»

— از دیباچه منشور حقوق اقوام

پیوست پ

اسناد پشتیبان

خلاصه فصل

این پیوست مجموعه‌ای از اسناد پشتیبان را ارائه می‌دهد که برای اجرای عملی طرح گذار دموکراتیک ضروری هستند. اسناد شامل پیش‌نویس قوانین کلیدی، پروتکل‌های عملیاتی، الگوهای توافقنامه، چک‌لیست‌های اجرایی، و فرم‌های نمونه است. این اسناد به‌عنوان نقطه شروع طراحی شده‌اند و باید متناسب با شرایط واقعی تطبیق داده شوند.

پ.۱ بخش اول: پیش‌نویس قوانین کلیدی

پ.۱.۱ سند ۱: قانون شورای انتقالی

انتقالی شورای قانون پیش‌نویس

۱ شماره سند | گذار صفر روز مصوب

ماده	متن
ماده ۱ تأسیس	شورای انتقالی ملی به‌عنوان عالی‌ترین نهاد حاکمیتی در دوره گذار تأسیس می‌شود. این شورا تا تشکیل نهادهای منتخب دموکراتیک، مسئولیت هدایت کشور را بر عهده دارد.

ماده	متن
ماده ۲ ترکیب	شورای انتقالی متشکل از ۵۰ عضو به شرح زیر است: نمایندگان احزاب و جریان‌های سیاسی ۱۵ نفر نمایندگان اقوام ۱۰ نفر نمایندگان جامعه مدنی ۸ نفر نمایندگان زنان ۵ نفر نمایندگان جوانان و دانشجویان ۴ نفر متخصصان و تکنوکرات‌ها ۵ نفر نمایندگان کارگران و اصناف ۳ نفر
ماده ۳ وظایف	وظایف شورای انتقالی: الف) تصویب اعلامیه‌ها و فرمان‌های دوره گذار ب) نظارت بر دولت موقت ج) تصویب بودجه اضطراری د) تصمیم‌گیری درباره برگزاری همه‌پرسی قانون اساسی هـ) نظارت بر روند انتخابات و) حل‌وفصل اختلافات بین نهادهای انتقالی
ماده ۴ ریاست	شورا یک رئیس و دو نایب‌رئیس انتخاب می‌کند. ریاست باید چرخشی و نماینده تنوع باشد. رئیس شورا، رئیس تشریفاتی کشور در دوره انتقال است.
ماده ۵ تصمیم‌گیری	تصمیمات عادی با اکثریت ساده و تصمیمات اساسی (اعلامیه‌های بنیادین، بودجه، عزل دولت) با اکثریت دوسوم اتخاذ می‌شود.
ماده ۶ محدودیت‌ها	شورای انتقالی نمی‌تواند: الف) قانون اساسی دائمی تصویب کند (این وظیفه مجلس مؤسسان است) ب) معاهدات بلندمدت منعقد کند ج) اصلاحات ساختاری غیرقابل بازگشت انجام دهد د) مدت خود را تمدید کند
ماده ۷ مدت	مدت فعالیت شورای انتقالی حداکثر ۱۸ ماه است. با تشکیل مجلس مؤسسان یا پارلمان منتخب، وظایف شورا پایان می‌یابد.
ماده ۸ شفافیت	جلسات شورا علنی است. مصوبات ظرف ۲۴ ساعت منتشر می‌شود. صورتجلسات در دسترس عموم قرار می‌گیرد.

پ.۱.۲ سند ۲: قانون دولت موقت

ماده	متن
ماده ۱ تشکیل	دولت موقت جمهوری فدرال ایران برای اداره امور اجرایی کشور در دوره گذار تشکیل می‌شود.

ماده ۲ ترکیب	دولت موقت متشکل است از: الف) نخست‌وزیر موقت (منصوب شورای انتقالی) ب) حداکثر ۱۸ وزیر ج) ترکیب کابینه باید بازتاب‌دهنده تنوع قومی، جنسیتی و سیاسی باشد
ماده ۳ صلاحیت	دولت موقت مسئول: الف) حفظ نظم و امنیت عمومی ب) ادامه خدمات عمومی ضروری ج) مدیریت اقتصاد و جلوگیری از فروپاشی د) آماده‌سازی انتخابات آزاد ه) اجرای مصوبات شورای انتقالی
ماده ۴ محدودیت‌ها	دولت موقت بدون تأیید شورای انتقالی نمی‌تواند: الف) استقراض بین‌المللی بلندمدت انجام دهد ب) قرارداد نفتی جدید منعقد کند ج) تغییرات ساختاری در نهادها ایجاد کند د) انتصابات دائمی در مناصب عالی انجام دهد
ماده ۵ پاسخگویی	دولت موقت در برابر شورای انتقالی پاسخگوست. شورا می‌تواند با رأی دوسوم، دولت را برکنار کند.
ماده ۶ انتقال قدرت	دولت موقت موظف است پس از انتخابات، ظرف ۳۰ روز قدرت را به دولت منتخب واگذار کند.

پ.۱.۳ سند ۳: قانون انتخابات دوره گذار

ماده	متن
ماده ۱ اصول	انتخابات بر اساس اصول زیر برگزار می‌شود: الف) آزاد، منصفانه و شفاف ب) رأی همگانی، برابر، مستقیم و مخفی ج) رقابتی و چندحزبی د) تحت نظارت داخلی و بین‌المللی
ماده ۲ کمیسیون	کمیسیون مستقل انتخابات با ترکیب زیر تشکیل می‌شود: قضات بازنشسته ۳ نفر حقوقدانان مستقل ۲ نفر نمایندگان احزاب (چرخشی) ۲ نفر متخصصان انتخابات ۲ نفر نماینده سازمان‌های بین‌المللی (ناظر) ۲ نفر

<p>ثبت نام احزاب و کاندیداها ماه ۶-۸ تبلیغات انتخاباتی ۴۵ روز قبل از انتخابات همه پرسی قانون اساسی ماه ۱۰-۱۲ انتخابات پارلمانی ماه ۱۲-۱۵ انتخابات ریاست جمهوری ماه ۱۴-۱۶</p>	<p>ماده ۳ تقویم</p>
<p>شرایط نامزدی: الف) تابعیت ایرانی ب) سن قانونی (۲۵ سال برای مجلس، ۴۰ سال برای ریاست جمهوری) ج) عدم همکاری فعال با سرکوب در نظام قبلی د) جمع آوری امضای حمایتی یا معرفی حزب</p>	<p>ماده ۴ نامزدی</p>
<p>بررسی صلاحیت تنها بر اساس معیارهای عینی قانونی انجام می شود: الف) کمیته بررسی صلاحیت: ۵ قاضی + ۲ حقوقدان ب) رد صلاحیت باید مستدل و مکتوب باشد ج) حق اعتراض به کمیسیون عالی انتخابات تضمین می شود د) رد صلاحیت ایدئولوژیک یا سیاسی ممنوع است</p>	<p>ماده ۵ بررسی صلاحیت</p>
<p>الف) دسترسی برابر به رسانه های عمومی ب) سقف هزینه تبلیغاتی ج) ممنوعیت استفاده از منابع دولتی د) ممنوعیت تبلیغات مبتنی بر نفرت</p>	<p>ماده ۶ تبلیغات</p>
<p>الف) ناظران داخلی از همه احزاب ب) ناظران بین المللی (سازمان ملل، اتحادیه اروپا) ج) رسانه های مستقل د) سازمان های مدنی</p>	<p>ماده ۷ نظارت</p>
<p>کمیسیون رسیدگی به شکایات انتخاباتی تشکیل می شود. آرای قطعی ظرف ۷ روز صادر می شود.</p>	<p>ماده ۸ شکایات</p>

پ.۱.۴ سند ۴: قانون عدالت انتقالی

هشدار

قانون عدالت انتقالی – سند حیاتی دوره گذار

این قانون چارچوب برخورد با گذشته و حرکت به سوی آینده را تعیین می کند. تعادل بین عدالت و آشتی، کلید موفقیت گذار است.

ماده	متن
ماده ۱ اهداف	اهداف عدالت انتقالی: الف) کشف حقیقت درباره نقض حقوق بشر ب) اجرای عدالت برای قربانیان ج) جبران خسارت مادی و معنوی د) تضمین عدم تکرار هـ) آشتی ملی بر پایه حقیقت و عدالت
ماده ۲ کمیسیون حقیقت	کمیسیون حقیقت و آشتی ملی تشکیل می‌شود: الف) ترکیب: ۱۵ عضو (قضات، حقوقدانان، روحانیون، فعالان حقوق بشر، نمایندگان قربانیان) ب) صلاحیت: بررسی نقض حقوق بشر از سال ۱۳۵۷ ج) مدت: ۳ سال با امکان تمدید د) اختیارات: احضار شهود، دسترسی به اسناد، برگزاری جلسات علنی
ماده ۳ دسته‌بندی مسئولان	دسته
	مصادق
	برخو
	محا
	بررس
	حفا
ماده ۴ جرایم غیرقابل عفو	جرایم زیر مشمول عفو نیستند: الف) جنایات علیه بشریت ب) شکنجه ج) اعدام‌های سیاسی د) ناپدیدسازی اجباری هـ) تجاوز جنسی و) غارت گسترده اموال عمومی
ماده ۵ جبران خسارت	حقوق قربانیان: الف) شناسایی رسمی به‌عنوان قربانی ب) غرامت مالی متناسب ج) بازسازی (عذرخواهی، احیای حیثیت) د) خدمات توان‌بخشی (پزشکی، روان‌درمانی) هـ) تضمین عدم تکرار
ماده ۶ صندوق جبران	صندوق ملی جبران خسارت قربانیان تأسیس می‌شود: منابع: اموال مصادره‌شده عاملان بودجه دولتی کمک‌های بین‌المللی

<p>ماده ۷ بررسی صلاحیت (وتینگ)</p>	<p>الف) کارکنان نهادهای امنیتی، قضایی و اجرایی بررسی می‌شوند ب) معیار: مشارکت در نقض حقوق بشر ج) حق دفاع و اعتراض تضمین می‌شود د) هدف: پاک‌سازی نهادها، نه انتقام</p>
<p>ماده ۸ اصلاحات نهادی</p>	<p>برای تضمین عدم تکرار: الف) بازسازی نهادهای امنیتی تحت نظارت غیرنظامی ب) استقلال قضایی ج) آموزش حقوق بشر در مدارس و نهادها د) آزادی رسانه هـ) تقویت جامعه مدنی</p>

پ.۲ بخش دوم: پروتکل‌های عملیاتی

پ.۱.۲ سند ۵: پروتکل مدیریت لحظه صفر

اول) ساعت ۷۲ (صفر لحظه عملیاتی پروتکل)

زمان	اقدام	مسئول	خروجی
ساعت ۰	اعلام سقوط نظام قبلی	رهبران جنبش	بیانیه رسمی
ساعت ۰-۲	تماس با فرماندهان نظامی	کمیته هماهنگی	تعهد بی‌طرفی ارتش
ساعت ۲-۴	کنترل صدا و سیما	تیم رسانه	پخش زنده
ساعت ۴-۶	جلسه اضطراری شورای انتقالی	اعضای منتخب	اولین فرمان‌ها
ساعت ۶-۱۲	ایمن‌سازی نقاط حساس	نیروهای امنیتی همراه	کنترل فرودگاه، بانک مرکزی
ساعت ۱۲-۲۴	اعلامیه آرامش و امنیت	نخست‌وزیر موقت	پخش سراسری
ساعت ۲۴-۴۸	تماس با سفارتخانه‌ها	وزیر خارجه موقت	شناسایی دیپلماتیک
ساعت ۴۸-۷۲	جلسه توجیهی اقتصادی	وزیر اقتصاد موقت	اطمینان‌بخشی بازار

چک‌لیست لحظه صفر

صفر لحظه – فوری اقدامات چک‌لیست

☐	تأیید سقوط نظام قبلی	اولویت ۱
☐	تماس با فرماندهان ارتش	اولویت ۱
☐	فعال‌سازی شورای انتقالی	اولویت ۱
☐	کنترل رسانه ملی	اولویت ۱
☐	ایمن‌سازی بانک مرکزی	اولویت ۱
☐	ایمن‌سازی فرودگاه‌ها	اولویت ۲
☐	ایمن‌سازی مرزها	اولویت ۲
☐	ایمن‌سازی تأسیسات نفتی	اولویت ۲
☐	تماس با سازمان‌های بین‌المللی	اولویت ۲
☐	اعلامیه حفظ آرامش	اولویت ۱
☐	تضمین ادامه خدمات عمومی	اولویت ۱
☐	جلوگیری از غارت و انتقام‌جویی	اولویت ۱
☐	حفاظت از اسناد و آرشیوها	اولویت ۲
☐	بازداشت متهمان اصلی	اولویت ۳
☐	اعلام منع رفت‌وآمد موقت (در صورت نیاز)	اولویت ۳

پ.۲.۲ سند ۶: پروتکل امنیت دوره گذار

تهدید	اقدام پیشگیرانه	پاسخ اضطراری
کودتای نظامی	• چرخش فرماندهان • نظارت غیرنظامی • پراکندگی قدرت	• فعال‌سازی مقاومت مدنی • درخواست حمایت بین‌المللی • بسیج رسانه‌ای
شورش عناصر رژیم قبلی	• بررسی صلاحیت نیروها • کنترل سلاح‌ها • نظارت بر رهبران سابق	• بازداشت سریع • قطع منابع مالی • اطلاع‌رسانی عمومی
درگیری قومی	• گفتگوی پیشگیرانه • نمایندگی عادلانه • عدالت توزیعی	• میانجیگری فوری • استقرار نیروی حفظ صلح • رسانه‌های آشتی
فروپاشی اقتصادی	• تضمین ذخایر ارزی • مذاکره با IMF/WB • حفظ زنجیره تأمین	• یارانه اضطراری • کنترل قیمت موقت • کمک بین‌المللی

<ul style="list-style-type: none"> • اطلاعات پیشگیرانه • حفاظت از اهداف حساس • همکاری بین‌المللی 	<ul style="list-style-type: none"> • پاسخ سریع • اطلاع‌رسانی شفاف • حفظ آرامش
<ul style="list-style-type: none"> • دیپلماسی فعال • تضمین‌های بین‌المللی • بی‌طرفی فعال 	<ul style="list-style-type: none"> • بین‌المللی‌سازی بحران • مقاومت مسالمت‌آمیز • درخواست از شورای امنیت
تروریسم	مداخله خارجی

پ.۲.۳ سند ۷: پروتکل ارتباطات بحران

الگو و درس

اصول ارتباطات در دوره گذار

۱. شفافیت: اطلاع‌رسانی صادقانه، حتی در مورد اخبار بد
۲. سرعت: پاسخ سریع به شایعات و اخبار کاذب
۳. یکپارچگی: پیام واحد از همه منابع رسمی
۴. همدلی: درک نگرانی‌های مردم
۵. امید: تأکید بر چشم‌انداز مثبت آینده

کانال	مخاطب	فرکانس	محتوا
تلویزیون ملی	عموم مردم	روزانه ۳ بار	اخبار رسمی، پیام‌های دولت
رادیو	مناطق روستایی	ساعتی	اطلاعات ضروری
شبکه‌های اجتماعی	جوانان، شهری	لحظه‌ای	پاسخ به شایعات
وبسایت رسمی	همه	به‌روز	اسناد، قوانین، آمار
پیامک ملی	همه	اضطراری	هشدارها، اطلاعات حیاتی
کنفرانس خبری	رسانه‌ها	روزانه	شفاف‌سازی، پرسش و پاسخ
جلسات محلی	جوامع محلی	هفتگی	گفتگوی مستقیم

پ.۳ بخش سوم: الگوهای توافقنامه

پ.۱.۳ سند ۸: میثاق ملی گذار دموکراتیک

ملی میثاق ایران دموکراتیک گذار

مدنی جامعه و اقوام جنبش‌ها، احزاب، نمایندگان توسط امضا شده

دیباچه میثاق

ما، امضاکنندگان این میثاق، نمایندگان طیف‌های مختلف سیاسی، قومی و اجتماعی ایران، با اعتقاد به ضرورت گذار مسالمت‌آمیز به دموکراسی؛ با تعهد به احترام متقابل و پذیرش تکثر؛ با هدف ساختن آینده‌ای آزاد، دموکراتیک و عادلانه؛ این میثاق را به‌عنوان چارچوب همکاری در دوره گذار امضا می‌کنیم.

– میثاق ملی گذار دموکراتیک

اصل	متن
اصل ۱	تعهد به گذار مسالمت‌آمیز: همه طرف‌ها متعهد به گذار غیرخشونت‌آمیز و دموکراتیک هستند.
اصل ۲	پذیرش تکثرگرایی: همه طرف‌ها حق وجود و فعالیت یکدیگر را به رسمیت می‌شناسند.
اصل ۳	تعهد به دموکراسی: رقابت سیاسی تنها از طریق صندوق رأی و روش‌های دموکراتیک.
اصل ۴	احترام به حقوق بشر: همه طرف‌ها متعهد به رعایت حقوق بنیادین شهروندان.
اصل ۵	حفظ تمامیت ارضی: همه طرف‌ها متعهد به یکپارچگی سرزمینی ایران در چارچوب فدرالیسم.
اصل ۶	پذیرش نتایج انتخابات: همه طرف‌ها نتایج انتخابات آزاد و منصفانه را می‌پذیرند.
اصل ۷	انتقال قدرت مسالمت‌آمیز: برنده انتخابات حکومت می‌کند، بازنده در اپوزیسیون می‌ماند.
اصل ۸	عدالت انتقالی: تعهد به حقیقت‌یابی و عدالت بدون انتقام‌جویی.
اصل ۹	شمول همگانی: هیچ گروهی نباید از فرآیند گذار حذف شود.
اصل ۱۰	حل اختلاف مسالمت‌آمیز: اختلافات از طریق گفتگو و میانجیگری حل می‌شود.

پ.۲.۳ سند ۹: توافقنامه همکاری بین قومی

ماده	متن
ماده ۱	طرفین: این توافقنامه بین نمایندگان رسمی اقوام ایران (فارس، آذری، کرد، عرب، بلوچ، ترکمن، لر، گیلک، مازندرانی و سایر اقوام) منعقد می‌شود.
ماده ۲	اصل برابری: همه اقوام برابرند. هیچ قومی بر قوم دیگر برتری ندارد.
ماده ۳	تعهد به وحدت: همه طرف‌ها متعهد به حفظ وحدت ملی و تمامیت ارضی ایران هستند.
ماده ۴	فدرالیسم: طرف‌ها بر ساختار فدرال به عنوان چارچوب مدیریت تنوع توافق دارند.
ماده ۵	حقوق زبانی: طرف‌ها حق آموزش و استفاده از زبان مادری را برای همه اقوام به رسمیت می‌شناسند.
ماده ۶	توزیع منابع: طرف‌ها بر فرمول عادلانه توزیع منابع ملی توافق دارند.
ماده ۷	مشارکت سیاسی: همه اقوام حق نمایندگی عادلانه در نهادهای ملی را دارند.
ماده ۸	حل اختلاف: اختلافات بین قومی از طریق شورای آشتی و در نهایت دیوان قانون اساسی حل می‌شود.
ماده ۹	ممنوعیت خشونت: طرف‌ها هرگونه خشونت قومی را محکوم و ممنوع می‌دانند.
ماده ۱۰	تعهد به آشتی: طرف‌ها متعهد به آشتی تاریخی و فراموش کردن کینه‌های گذشته هستند.

پ.۳.۳ سند ۱۰: تفاهم‌نامه نیروهای مسلح

ماده	متن
ماده ۱	طرفین: این تفاهم‌نامه بین شورای انتقالی و فرماندهی نیروهای مسلح منعقد می‌شود.
ماده ۲	بی‌طرفی: نیروهای مسلح در دوره گذار بی‌طرف می‌مانند و از هیچ جریان سیاسی حمایت نمی‌کنند.
ماده ۳	اطاعت از دولت غیرنظامی: نیروهای مسلح تحت فرماندهی دولت موقت غیرنظامی قرار می‌گیرند.
ماده ۴	حفاظت از امنیت: نیروهای مسلح موظف به حفظ امنیت ملی، مرزها و نظم عمومی هستند.
ماده ۵	عدم دخالت در سیاست: نظامیان از فعالیت سیاسی و حزبی منع می‌شوند.
ماده ۶	اصلاحات: نیروهای مسلح با برنامه اصلاحات و حرفه‌ای‌سازی همکاری می‌کنند.
ماده ۷	نیروهای موازی: نیروهای شبه‌نظامی و موازی منحل می‌شوند.

ماده ۸	عدالت انتقالی: فرماندهان متهم به نقض حقوق بشر بررسی می‌شوند. نظامیان عادی بدون سابقه سرکوب حفظ می‌شوند.
ماده ۹	بودجه: بودجه دفاعی معقول و تحت نظارت پارلمانی تضمین می‌شود.
ماده ۱۰	ممنوعیت کودتا: هرگونه تلاش برای کودتا جرم سنگین محسوب می‌شود.

پ.۴. بخش چهارم: فرم‌ها و الگوهای اداری

پ.۴.۱ سند ۱۱: فرم اعلام دارایی مقامات

دولتی مقامات دارایی اعلام فرم

فساد با مبارزه و شفافیت سازمان – ایران فدرال جمهوری

فردی مشخصات الف: بخش

خانوادگی: نام و نام
 سمت: ملی: شماره
 انتصاب: تاریخ

غیرمنقول دارایی‌های ب: بخش

ردیف	نوع ملک	مساحت	آدرس	ارزش تقریبی
۱				
۲				

منقول دارایی‌های ج: بخش

نوع	تعداد/مقدار	ارزش تقریبی
خودرو		
موجودی بانکی		
سهام و اوراق		

بدهی‌ها د: بخش

ریال بدهی‌ها: مجموع

و می‌کنم تأیید را فوق اطلاعات صحت اینجانب **تعهد:**
 کنم. اعلام روز ۳۰ ظرف را تغییر هرگونه می‌شوم متعهد

..... تاریخ: امضا:

پ.۴.۲ سند ۱۲: فرم گزارش فساد (سوت زنی)

فساد گزارش محرمانه فرم

۱۱۱ - فساد با مبارزه ویژه خط

می ماند. محفوظ گزارش دهنده هویت است. محرمانه فرم این

(اختیاری) گزارش دهنده مشخصات الف: بخش

..... پیگیری: کد (اختیاری): نام
..... (اختیاری): تماس تلفن

فساد مشخصات ب: بخش

سایر ☐ تبانی ☐ سوءاستفاده ☐ اختلاس ☐ رشوه ☐ فساد: نوع
..... مربوطه: نهاد/سازمان
..... متهم: فرد/افراد

ماجرای شرح ج: بخش

مستندات د: بخش

سایر ☐ شاهد ☐ تصویری فایل ☐ صوتی فایل ☐ مکتوب سند ☐

از است. محفوظ شما هویت سازمان: تعهد
می شود. حمایت انتقام جویی هرگونه برابر در شما

پ.۴.۳ سند ۱۳: الگوی تعهدنامه کارکنان دولت

جدید نظام در خدمت تعهدنامه

ایران فدرال جمهوری

..... فرزند اینجانب
..... ملی شماره دارای
..... سمت با در شاغل

تعهدنامه: این امضای با

۱. پایبندم. آن به و می‌شناسم رسمیت به را ایران فدرال جمهوری اساسی قانون
۲. هستم. شهروندان همه انسانی کرامت و بشر حقوق رعایت به متعهد
۳. قومیت، اساس بر تبعیض هرگونه از
- می‌کنم. خودداری سیاسی عقیده یا دین جنسیت،
- می‌کنم. رعایت را بی‌طرفی و شفافیت صداقت، وظایف، انجام در
۴. می‌کنم. حفظ را محرمانه اطلاعات
۵. نمی‌کنم. سوءاستفاده شخصی منافع برای شغلی موقعیت از
۶. می‌دهم. گزارش را فساد هرگونه
۷. می‌شود. اخراج و قانونی پیگرد به منجر تعهدات این نقض که آگاهم
- ۸.

..... تاریخ: امضا:
..... (مدیر): گواه

پ.۵ بخش پنجم: چک‌لیست‌های اجرایی

پ.۱.۵ سند ۱۴: چک‌لیست ۱۰۰ روز اول

موقت دولت اول روز ۱۰۰ اقدامات چک‌لیست

ردیف	اقدام	مسئول	مهلت	وضعیت
- امنیت و ثبات -				
۱	ایمن‌سازی کامل مرزها	وزارت دفاع	روز ۷	☐
۲	استقرار نظم در شهرهای بزرگ	وزارت کشور	روز ۱۴	☐
۳	جمع‌آوری سلاح‌های غیرمجاز	وزارت کشور	روز ۳۰	☐
۴	انحلال نیروهای موازی	وزارت دفاع	روز ۳۰	☐
- اقتصاد و معیشت -				
۵	تضمین ذخایر ارزی	بانک مرکزی	روز ۷	☐

۶	پرداخت حقوق کارکنان دولت	وزارت اقتصاد	روز ۱۵	☐
۷	تثبیت قیمت کالاهای اساسی	وزارت صمت	روز ۳۰	☐
۸	پرداخت یارانه اضطراری	وزارت رفاه	روز ۴۵	☐
۹	آغاز مذاکرات رفع تحریم	وزارت خارجه	روز ۳۰	☐

– سیاسی و حقوقی –

۱۰	آزادی زندانیان سیاسی	وزارت دادگستری	روز ۱۴	☐
۱۱	لغو قوانین سرکوبگرانه	شورای انتقالی	روز ۳۰	☐
۱۲	تشکیل کمیسیون انتخابات	شورای انتقالی	روز ۴۵	☐
۱۳	اعلام تقویم انتخابات	کمیسیون انتخابات	روز ۶۰	☐
۱۴	ثبت نام احزاب سیاسی	وزارت کشور	روز ۹۰	☐

– خدمات عمومی –

۱۵	تضمین برق و آب پایدار	وزارت نیرو	روز ۱۴	☐
۱۶	بازگشایی مدارس و دانشگاه‌ها	وزارت آموزش	روز ۳۰	☐
۱۷	تداوم خدمات بهداشتی	وزارت بهداشت	روز ۷	☐
۱۸	بازگشایی بانک‌ها	بانک مرکزی	روز ۱۴	☐

– عدالت انتقالی –

۱۹	ایمن‌سازی آرشیوها و اسناد	وزارت اطلاعات	روز ۷	☐
۲۰	تشکیل کمیسیون حقیقت‌یابی	شورای انتقالی	روز ۶۰	☐
۲۱	بازداشت متهمان اصلی	دادستانی	روز ۳۰	☐
۲۲	آغاز بررسی صلاحیت مقامات	کمیته و تینگ	روز ۴۵	☐

– روابط بین‌الملل –

۲۳	ارسال پیام به سازمان ملل	وزارت خارجه	روز ۳	☐
۲۴	درخواست شناسایی بین‌المللی	وزارت خارجه	روز ۱۴	☐
۲۵	پذیرش ناظران بین‌المللی	وزارت خارجه	روز ۳۰	☐

پ.۵.۲ سند ۱۵: چک‌لیست برگزاری انتخابات

مرحله	اقدام	زمان‌بندی	وضعیت
– مرحله ۱: آماده‌سازی (۶ ماه قبل) –			
۱.۱	تشکیل کمیسیون مستقل انتخابات	ماه ۱	☐
۲.۱	تدوین قانون انتخابات موقت	ماه ۱-۲	☐
۳.۱	تعیین حوزه‌های انتخاباتی	ماه ۲	☐
۴.۱	ثبت نام و آموزش کارکنان انتخاباتی	ماه ۲-۴	☐
۵.۱	به‌روزرسانی لیست رأی‌دهندگان	ماه ۲-۵	☐
۶.۱	تأمین تجهیزات و مواد انتخاباتی	ماه ۳-۵	☐

– مرحله ۲: ثبت‌نام (۳ ماه قبل) –

۱.۲	ثبت‌نام احزاب سیاسی	ماه ۳	☐
۲.۲	ثبت‌نام کاندیداها	ماه ۳-۴	☐
۳.۲	بررسی صلاحیت‌ها (معیارهای عینی)	ماه ۴	☐
۴.۲	رسیدگی به اعتراضات	ماه ۴-۵	☐
۵.۲	اعلام لیست نهایی کاندیداها	ماه ۵	☐

– مرحله ۳: تبلیغات (۴۵ روز قبل) –

۱.۳	آغاز رسمی تبلیغات	روز ۴۵-	☐
۲.۳	مناظره‌های تلویزیونی	روز ۴۰-۱۵-	☐
۳.۳	نظارت بر تبلیغات	مستمر	☐
۴.۳	پایان تبلیغات	روز ۲-	☐
۵.۳	دوره سکوت انتخاباتی	روز ۲- تا روز انتخابات	☐

– مرحله ۴: رأی‌گیری (روز انتخابات) –

۱.۴	بازگشایی شعب	ساعت ۸ صبح	☐
۲.۴	نظارت بر رأی‌گیری	مستمر	☐
۳.۴	بستن شعب	ساعت ۲۲	☐
۴.۴	شمارش آرا در شعبه	شب انتخابات	☐
۵.۴	ارسال نتایج به مرکز	شب انتخابات	☐

– مرحله ۵: اعلام نتایج (پس از انتخابات) –

۱.۵	جمع‌بندی نتایج استانی	روز ۱+	☐
۲.۵	اعلام نتایج اولیه	روز ۲+	☐
۳.۵	مهلت اعتراض	روز ۲-۷+	☐
۴.۵	رسیدگی به اعتراضات	روز ۷-۱۴+	☐
۵.۵	اعلام نتایج قطعی	روز ۱۴+	☐
۶.۵	صدور اعتبارنامه	روز ۲۱+	☐

پ.۳.۵ سند ۱۶: چک‌لیست استقرار فدرالیسم

ردیف	اقدام	مسئول	سال	وضعیت
------	-------	-------	-----	-------

– سال اول: طراحی –

۱	تصویب ساختار فدرال در قانون اساسی	مجلس مؤسسان	سال ۱	☐
۲	تعیین مرزهای مناطق خودمختار	کمیته تقسیمات	سال ۱	☐
۳	تدوین قانون فدرالیسم	مجلس ملی	سال ۱	☐
۴	طراحی فرمول توزیع منابع	وزارت اقتصاد	سال ۱	☐

– سال ۲-۳: استقرار –

۵	انتخابات پارلمان‌های منطقه‌ای	کمیسیون انتخابات	سال ۲	☐
۶	تشکیل دولت‌های منطقه‌ای	مناطق	سال ۲	☐
۷	انتقال صلاحیت‌های اولیه	دولت مرکزی	سال ۲-۳	☐
۸	تأسیس صندوق توازن منطقه‌ای	وزارت اقتصاد	سال ۲	☐
۹	آغاز آموزش دوزبانه	وزارت آموزش	سال ۲	☐

– سال ۴-۵: تثبیت –

۱۰	انتقال کامل صلاحیت‌ها	دولت مرکزی	سال ۴-۵	☐
۱۱	استقرار نظام مالیاتی فدرال	وزارت اقتصاد	سال ۴	☐
۱۲	ارزیابی عملکرد سیستم	شورای فدرال	سال ۵	☐
۱۳	اصلاحات لازم	مجلس ملی	سال ۵	☐

۶.۰ بخش ششم: اعلامیه‌ها و بیانیه‌های نمونه

پ.۱.۶ سند ۱۷: اعلامیه روز صفر

یک شماره اعلامیه

ایران ملی انتقالی شورای

ایران ملت نام به

عزیز، هم‌میهنان
نظام شد. گشوده ایران تاریخ در نو صفحه‌ای امروز فداکاری، و مبارزه سال‌ها از پس
شد. آزاد ایران ملت و یافت پایان استبدادی
سوی به کشور هدایت مسئولیت ملت، نمایندگی موقت نهاد به‌عنوان **ملی انتقالی شورای**
گرفت. عهده بر را دموکراسی

می‌کنیم: اعلام

۱. است. ملغی قبلی نظام اساسی قانون
۲. می‌شوند. منحل سرکوب نهادهای کلیه
۳. می‌شوند. آزاد سیاسی زندانیان کلیه
۴. است. برقرار مطبوعات و تجمع بیان، آزادی
۵. می‌شود. تشکیل کشور امور اداره برای موقت دولت
۶. شد. خواهد برگزار فرصت اولین در آزاد انتخابات

می‌خواهیم: شهروندان همه از

- کنند حفظ را خود آرامش
- کنند خودداری انتقام‌جویی از
- کنند حفاظت را عمومی اموال
- بازگردند عادی زندگی و کار به

است. راه در سربلند و دموکراتیک آزاد، ایران

ایران ملی انتقالی شورای
صفر [روز تاریخ:

ایران فدرال جمهوری پیام

متحد ملل سازمان و جهانی جامعه به

عالی جنابان،

است. یافته دست آزادی به مبارزه، دهه‌ها از پس ایران ملت که می‌کنیم اعلام افتخار با می‌شود. بنا قانون حاکمیت و بشر حقوق دموکراسی، پایه بر ایران فدرال جمهوری

ما: تعهدات

- متحد ملل منشور و بین‌الملل حقوق به احترام
- بشر حقوق کنوانسیون‌های تمام به پایبندی
- کشورها همه با مسالمت‌آمیز همزیستی
- صلح‌آمیز (صرفاً هسته‌ای برنامه‌های در شفافیت
- تروریسم با مبارزه
- بین‌المللی و منطقه‌ای همکاری

ما: درخواست‌های

- جدید دولت دیپلماتیک شناسایی
 - ایران ملت علیه ظالمانه تحریم‌های لغو
 - دموکراتیک گذار روند به کمک
 - انتخابات بین‌المللی ناظران اعزام
- می‌کند. دراز ملت‌ها همه سوی به دوستی دست جدید ایران

موقت خارجه امور وزیر
ایران فدرال جمهوری

پ.۳.۶ سند ۱۹: بیانیه آشتی ملی

بیانیه آشتی ملی

ما، نمایندگان ملت ایران، در این لحظه تاریخی:
می‌پذیریم که در گذشته بی‌عدالتی‌هایی رخ داده است؛
می‌دانیم که زخم‌های عمیقی بر جان و روان هم‌میهنان ما نشسته است؛
باور داریم که آینده بهتر تنها با آشتی ممکن است؛
متعهد می‌شویم به:

- کشف حقیقت درباره آنچه گذشت
- اجرای عدالت برای قربانیان
- جبران خسارت به آسیب‌دیدگان

- تضمین عدم تکرار
- اما همچنین متعهد می‌شویم به:
- پرهیز از انتقام‌جویی
- بخشش آنان که توبه می‌کنند
- ساختن آینده مشترک
- دیدن یکدیگر به عنوان هم‌میهن، نه دشمن
- ایران خانه همه ماست. بیایید با هم بسازیمش.

– شورای آشتی ملی

پ.۷ بخش هفتم: نمونه قراردادها و تفاهم‌نامه‌های بین‌المللی

پ.۱.۷ سند ۲۰: چارچوب مذاکرات رفع تحریم

مذاکراتی چارچوب – تحریم‌ها رفع راه نقشه

(۱-۳) ماه اعتمادسازی: ۱ مرحله

هسته‌ای شفافیت اتباع، آزادسازی صلح، به تعهد اعلام

(۴-۶) ماه موقت توافق: ۲ مرحله

بلوکه‌شده منابع به دسترسی تحریم‌ها، برخی تعلیق

(۷-۱۲) ماه جامع توافق: ۳ مرحله

روابط عادی‌سازی نفتی، و بانکی تحریم‌های لغو

(۲+) سال نظارت و اجرا: ۴ مرحله

تحریم‌ها کامل لغو بین‌المللی، نظارت

حوزه تحریم	اقدام ایران	اقدام طرف مقابل
تحریم‌های هسته‌ای	<ul style="list-style-type: none"> • پذیرش پروتکل الحاقی • بازرسی‌های گسترده IAEA • محدودیت غنی‌سازی 	<ul style="list-style-type: none"> • لغو تحریم‌های مرتبط با هسته‌ای • آزادسازی دارایی‌ها • همکاری فناوری صلح‌آمیز

<ul style="list-style-type: none"> • تحریم‌های بانکی • پایبندی به FATF • شفافیت مالی • مبارزه با پولشویی 	<ul style="list-style-type: none"> • اتصال به سوئیفت • بازگشایی کانال‌های بانکی • دسترسی به منابع ارزی
<ul style="list-style-type: none"> • تحریم‌های نفتی • شفافیت قراردادهای زیست‌محیطی 	<ul style="list-style-type: none"> • اجازه صادرات نفت • سرمایه‌گذاری در صنعت نفت
<ul style="list-style-type: none"> • تحریم‌های تسلیحاتی • شفافیت بودجه دفاعی • عدم حمایت از گروه‌های مسلح 	<ul style="list-style-type: none"> • لغو تدریجی تحریم‌های تسلیحاتی • همکاری امنیتی منطقه‌ای
<ul style="list-style-type: none"> • تحریم‌های حقوق بشری • آزادی زندانیان سیاسی • اصلاحات قضایی • لغو اعدام 	<ul style="list-style-type: none"> • لغو تحریم‌های فردی • همکاری حقوق بشری

پ.۷.۲ سند ۲۱: الگوی توافقنامه همکاری منطقه‌ای

ماده	متن
عنوان	توافقنامه چارچوب همکاری منطقه‌ای بین جمهوری فدرال ایران و [کشور/کشورها]
ماده ۱	اهداف: الف) ارتقای صلح و ثبات منطقه‌ای ب) توسعه همکاری‌های اقتصادی ج) مدیریت مشترک منابع آب د) مبارزه با تروریسم و قاچاق هـ) همکاری فرهنگی و علمی
ماده ۲	اصول: الف) احترام به حاکمیت و استقلال ب) عدم مداخله در امور داخلی ج) حل مسالمت‌آمیز اختلافات د) منافع متقابل
ماده ۳	حوزه‌های همکاری: الف) تجارت آزاد و تسهیل گمرکی ب) ترانزیت و حمل‌ونقل ج) انرژی (نفت، گاز، برق) د) مدیریت آب‌های مشترک هـ) گردشگری و) آموزش و تحقیقات

ماده ۴	ساختار نهادی: (الف) شورای عالی سران (سالانه) (ب) کمیسیون مشترک وزرا (شش ماهه) (ج) کمیته‌های تخصصی (د) دبیرخانه دائمی
ماده ۵	حل اختلاف: اختلافات از طریق مذاکره، میانجیگری، و در صورت نیاز داوری بین‌المللی حل می‌شود.
ماده ۶	مدت و بازنگری: این توافقنامه برای مدت ۱۰ سال معتبر است و خودبه‌خود تمدید می‌شود. بازنگری هر ۵ سال انجام می‌شود.

پ.۸. بخش هشتم: راهنماهای آموزشی

پ.۸.۱ سند ۲۲: راهنمای ناظران انتخاباتی

الگو و درس

راهنمای ناظران انتخاباتی

وظایف ناظر:

- حضور در شعبه از ابتدا تا انتهای رأی‌گیری
- نظارت بر رعایت مقررات
- ثبت تخلفات احتمالی
- حضور در شمارش آرا
- تهیه گزارش

حقوق ناظر:

- دسترسی کامل به شعبه
- مشاهده همه مراحل
- طرح سؤال از مسئولان
- اعتراض به تخلفات
- دریافت کپی صورتجلسه

محدودیت‌های ناظر:

- دخالت در فرآیند رأی‌گیری ممنوع
- تبلیغات ممنوع
- افشای نتایج قبل از اعلام رسمی ممنوع

پ.۸.۲ سند ۲۳: راهنمای شهروندی دوره گذار

گذار دوره در شهروندی وظایف و حقوق

شهروندان راهنمای

شما: حقوق

تشکیل و تجمع بیان، آزادی
آزاد انتخابات در رأی حق
اطلاعات به دسترسی حق
دولتی نهادهای از شکایت حق
قانون برابر در برابری
خودسرانه بازداشت از مصونیت

شما: وظایف

عمومی نظم و قانون رعایت
دیگران حقوق به احترام
گذار فرآیند در سازنده مشارکت
انتقام جویی و خشونت از پرهیز
عمومی اموال از حفاظت
انتقالی نهادهای با همکاری

مشکل: صورت در

۱۱۰ اضطراری: خط
۱۱۱ شکایات: خط
۱۱۲ بشر: حقوق خط

پ.۹ خلاصه و فهرست اسناد

خلاصه فصل

فهرست کامل اسناد پشتیبان

شماره	عنوان سند	نوع	کاربرد
بخش ۱: پیش نویس قوانین			
۱	قانون شورای انتقالی	قانون	روز صفر

روز صفر	قانون	قانون دولت موقت	۲
ماه ۳-۶	قانون	قانون انتخابات دوره گذار	۳
ماه ۱-۳	قانون	قانون عدالت انتقالی	۴

بخش ۲: پروتکل‌های عملیاتی

روز صفر	پروتکل	پروتکل مدیریت لحظه صفر	۵
مستمّر	پروتکل	پروتکل امنیت دوره گذار	۶
مستمّر	پروتکل	پروتکل ارتباطات بحران	۷

بخش ۳: الگوهای توافقنامه

پیش از گذار	توافقنامه	میثاق ملی گذار دموکراتیک	۸
ماه ۱-۳	توافقنامه	توافقنامه همکاری بین‌قومی	۹
روز صفر	توافقنامه	تفاهم‌نامه نیروهای مسلح	۱۰

بخش ۴: فرم‌های اداری

مستمّر	فرم	فرم اعلام دارایی مقامات	۱۱
مستمّر	فرم	فرم گزارش فساد	۱۲
ماه ۱-۶	فرم	الگوی تعهدنامه کارکنان	۱۳

بخش ۵: چک‌لیست‌ها

روز ۱-۱۰۰	چک‌لیست	چک‌لیست ۱۰۰ روز اول	۱۴
ماه ۶-۱۸	چک‌لیست	چک‌لیست برگزاری انتخابات	۱۵
سال ۱-۵	چک‌لیست	چک‌لیست استقرار فدرالیسم	۱۶

بخش ۶: اعلامیه‌ها

روز صفر	اعلامیه	اعلامیه روز صفر	۱۷
روز ۱-۷	اعلامیه	پیام به جامعه جهانی	۱۸
ماه ۱-۳	بیانیه	بیانیه آشتی ملی	۱۹

بخش ۷: اسناد بین‌المللی

ماه ۱-۱۲	چارچوب	چارچوب مذاکرات رفع تحریم	۲۰
سال ۲+	الگو	الگوی توافقنامه منطقه‌ای	۲۱

بخش ۸: راهنماها

ماه ۶+	راهنما	راهنمای ناظران انتخاباتی	۲۲
روز صفر+	راهنما	راهنمای شهروندی دوره گذار	۲۳

نکته: این اسناد به‌عنوان الگو و نقطه شروع طراحی شده‌اند. هر سند باید متناسب با شرایط واقعی، مشورت با متخصصان، و اجماع نیروهای سیاسی نهایی شود.

پیوست ت

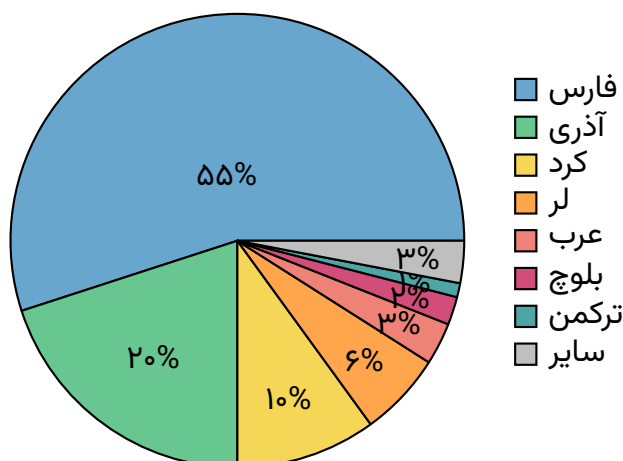
داده‌ها و جداول آماری

خلاصه فصل

این پیوست مجموعه‌ای جامع از داده‌های آماری، جداول مقایسه‌ای، و نمودارهای تحلیلی را ارائه می‌دهد که پایه علمی و تجربی طرح گذار دموکراتیک را تشکیل می‌دهند. داده‌ها از منابع معتبر بین‌المللی (بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان ملل، و مراکز پژوهشی) گردآوری شده‌اند. این اطلاعات برای برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و پایش پیشرفت ضروری است.

ت.۱ بخش اول: داده‌های جمعیتی و قومی

ت.۱.۱ جدول ۱: توزیع جمعیت بر اساس قومیت

(۱۴۰۳ تخمین ایران جمعیت قومی توزیع)

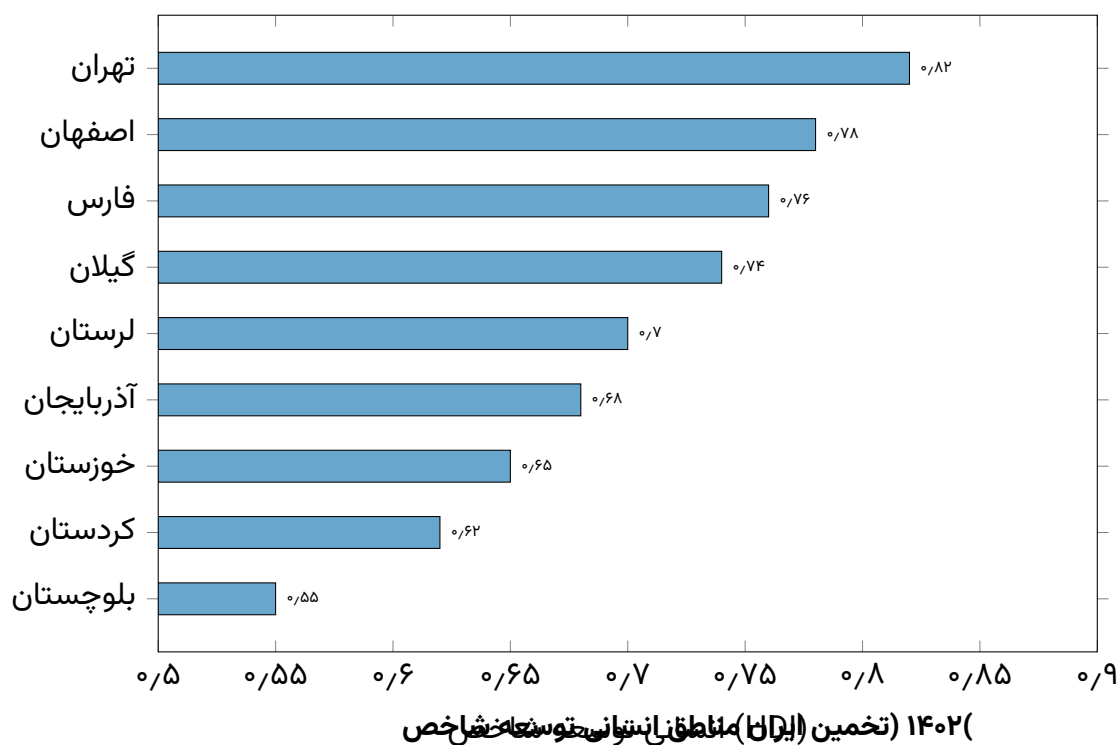
قوم	جمعیت (میلیون)	درصد	زبان اصلی	دین غالب	استان‌های اصلی
فارس	۳.۴۷	%۵۵	فارسی	شیعه	تهران، اصفهان، فارس، خراسان
آذری	۲.۱۷	%۲۰	ترکی آذربایجانی	شیعه	آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، زنجان
کرد	۶.۸	%۱۰	کردی	سنی/شیعه	کردستان، کرمانشاه، ایلام، آ.غربی
لر	۲.۵	%۶	لری/بختیاری	شیعه	لرستان، چهارمحال، کهگیلویه
عرب	۶.۲	%۳	عربی	شیعه	خوزستان
بلوچ	۷.۱	%۲	بلوچی	سنی	سیستان و بلوچستان
ترکمن	۸۶.۰	%۱	ترکمنی	سنی	گلستان
گیلک	۶.۲	%۳	گیلکی	شیعه	گیلان
مازندرانی	۶.۲	%۳	مازندرانی	شیعه	مازندران
سایر	۷.۱	%۲	متنوع	متنوع	پراکنده
مجموع	۰.۸۶	%۱۰۰	—	—	—

منبع: تخمین بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران و مطالعات جمعیت‌شناختی | ارقام تقریبی است

ت.۱.۲ جدول ۲: توزیع جمعیت بر اساس استان

ردیف	استان	جمعیت (میلیون)	مساحت (کیلومتر ^۲)	تراکم	قوم غالب
۱	تهران	۲.۱۴	۶۹۲،۱۳	۰۳۷،۱	فارس
۲	خراسان رضوی	۸.۶	۸۵۴،۱۱۸	۵۷	فارس
۳	اصفهان	۴.۵	۰۲۹،۱۰۷	۵۰	فارس
۴	فارس	۰.۵	۶۰۸،۱۲۲	۴۱	فارس
۵	آذربایجان شرقی	۰.۴	۶۵۱،۴۵	۸۸	آذری
۶	خوزستان	۸.۴	۰۵۵،۶۴	۷۵	عرب/فارس/لر
۷	آذربایجان غربی	۳.۳	۴۱۱،۳۷	۸۸	آذری/کرد
۸	کرمان	۳.۳	۷۲۶،۱۸۰	۱۸	فارس
۹	مازندران	۴.۳	۸۳۳،۲۳	۱۴۳	مازندرانی
۱۰	گیلان	۶.۲	۰۴۲،۱۴	۱۸۵	گیلک
۱۱	کردستان	۷.۱	۱۳۷،۲۹	۵۸	کرد
۱۲	کرمانشاه	۰.۲	۰۰۹،۲۵	۸۰	کرد
۱۳	سیستان و بلوچستان	۹.۲	۷۲۶،۱۸۰	۱۶	بلوچ
۱۴	لرستان	۹.۱	۵۵۹،۲۸	۶۷	لر
۱۵	گلستان	۹.۱	۱۹۵،۲۰	۹۴	فارس/ترکمن
	مجموع ایران	۰.۸۶	۱۹۵،۶۴۸،۱	۵۲	—

ت.۳.۱: شاخص‌های توسعه انسانی به تفکیک منطقه

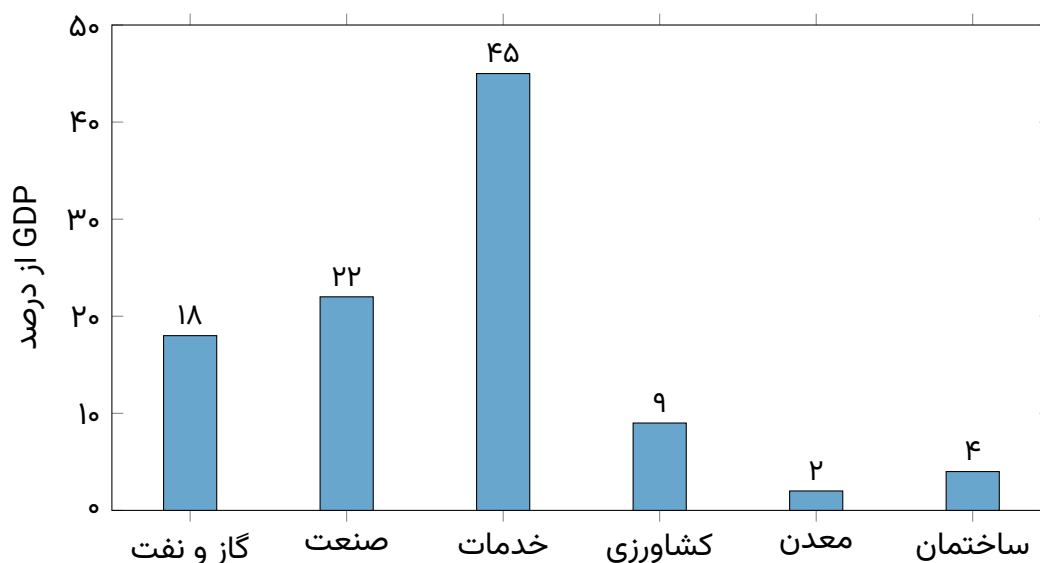
منطقه/استان	HDI	امید زندگی	سواد (%)	درآمد سرانه (\$)	شکاف با میانگین
تهران	۸۲.۰	۵.۷۷	٪۹۸	۵۰۰،۱۸	٪۱۵+
اصفهان	۷۸.۰	۲.۷۶	٪۹۶	۲۰۰،۱۴	٪۹+
فارس	۷۶.۰	۸.۷۵	٪۹۵	۸۰۰،۱۲	٪۶+
میانگین ملی	۷۱.۰	۵.۷۴	٪۹۲	۵۰۰،۱۱	—
آذربایجان شرقی	۶۸.۰	۰.۷۴	٪۹۰	۸۰۰،۹	٪۵-
کردستان	۶۲.۰	۵.۷۲	٪۸۵	۵۰۰،۷	٪۱۳-
خوزستان	۶۵.۰	۰.۷۳	٪۸۷	۲۰۰،۸	٪۹-
سیستان و بلوچستان	۵۵.۰	۵.۶۹	٪۷۵	۵۰۰،۴	٪۲۳-

ت.۲. بخش دوم: داده‌های اقتصادی

ت.۱.۲: شاخص‌های کلان اقتصادی ایران

شاخص	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲ (تخمین)
تولید ناخالص داخلی (میلیارد \$)	۴۴۵	۲۳۱	۳۵۹	۳۸۸	۴۰۱
رشد اقتصادی (%)	۸.۶-	۳.۳	۷.۴	۹.۲	۵.۲
تورم سالانه (%)	۲.۴۱	۴.۳۶	۲.۴۰	۸.۴۵	۵.۴۲
نرخ بیکاری (%)	۷.۱۰	۴.۹	۲.۹	۹.۸	۱.۹
صادرات نفت (میلیون بشکه/روز)	۴.۰	۵.۰	۷.۰	۰.۱	۴.۱
درآمد نفتی (میلیارد \$)	۸	۱۲	۲۵	۴۲	۵۵
ذخایر ارزی (میلیارد \$)	۸۶	۱۱۵	۱۲۲	۱۴۲	۱۵۵
بدهی خارجی (میلیارد \$)	۳.۹	۷.۸	۲.۸	۸.۷	۵.۷
نرخ ارز (تومان/دلار)	۵۰۰،۱۱	۰۰۰،۲۵	۵۰۰،۲۷	۰۰۰،۴۲	۰۰۰،۵۵

ت.۲.۲ جدول ۵: ترکیب اقتصاد ایران

(۱۴۰۲) ایران داخلی ناخالص تولید ترکیب

ت.۳.۲ جدول ۶: تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران

منبع تحریم	تعداد	حوزه‌های اصلی	تأثیر اقتصادی
آمریکا	+۲۰۰،۳	نفت، بانکی، تسلیحاتی، هسته‌ای، حقوق بشر	قطع از سوئیفت، محدودیت صادرات نفت، بلوکه دارایی‌ها
اتحادیه اروپا	+۴۵۰	نفت، بانکی، تسلیحاتی، حقوق بشر	محدودیت تجارت، ممنوعیت سرمایه‌گذاری

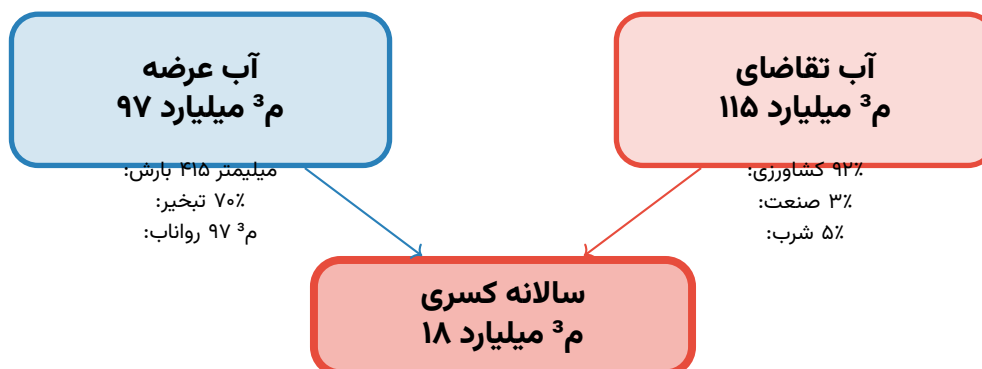
سازمان ملل	+۱۲۰	هسته‌ای، تسلیحاتی	ممنوعیت انتقال فناوری، تسلیحات
بریتانیا	+۲۸۰	مشابه EU + اقدامات مستقل	محدودیت‌های مالی
کانادا	+۱۵۰	حقوق بشر، هسته‌ای	محدودیت‌های تجاری و مالی
استرالیا	+۱۰۰	هسته‌ای، حقوق بشر	محدودیت‌های تجاری
مجموع (تخمین)	+۸۰۰،۳	—	خسارت سالانه: ۲۰۰-۱۵۰ میلیارد \$

ت.۴.۲ جدول ۷: سناریوهای اقتصادی پس از رفع تحریم

شاخص	سناریوی حداقلی	سناریوی میانه	سناریوی حداکثری
فرض پایه	رفع جزئی تحریم‌ها	رفع اکثر تحریم‌ها	رفع کامل + اصلاحات
صادرات نفت (م.ب/روز)	۰.۲	۰.۳	۰.۴
درآمد نفتی (میلیارد \$/سال)	۸۰	۱۲۰	۱۶۰
رشد GDP (سال ۱-۵)	۳-۴٪	۵-۷٪	۸-۱۰٪
سرمایه‌گذاری خارجی (میلیارد \$/سال)	۵-۱۰	۱۵-۲۵	۳۰-۵۰
کاهش تورم (سال ۵)	۲۵-۳۰٪	۱۵-۲۰٪	۸-۱۲٪
کاهش بیکاری (سال ۵)	۷-۸٪	۵-۶٪	۳-۴٪
GDP سرانه (سال ۱۰)	\$ ۱۵،۰۰۰	\$ ۲۰،۰۰۰	\$ ۲۵،۰۰۰

ت.۳ بخش سوم: داده‌های بحران آب

ت.۱.۳ جدول ۸: بیلان آبی ایران

شاخص	مقدار	واحد	وضعیت
بارش سالانه متوسط	۲۵۰	میلیمتر	۳/۱ میانگین جهانی
منابع آب تجدیدپذیر	۱۳۰	میلیارد م³/سال	محدود
منابع آب قابل استحصال	۹۷	میلیارد م³/سال	—
مصرف کل آب	۱۱۵	میلیارد م³/سال	بیش از ظرفیت
کسری سالانه	۱۸	میلیارد م³/سال	بحرانی
برداشت از آب‌های زیرزمینی	۶۵	میلیارد م³/سال	۵.۱ برابر ظرفیت
افت سالانه سطح آب زیرزمینی	۵۰-۱۰۰	سانتیمتر	بحرانی
تعداد دشت‌های ممنوعه	۴۰۵	از ۶۰۹ دشت	۶۶٪
سرانه آب تجدیدپذیر	۵۰۰،۱	م³/نفر/سال	کم‌آبی

ت.۲.۳ جدول ۹: وضعیت حوضه‌های آبریز

ردیف	حوضه آبریز	مساحت (کیلومتر ^۲)	جمعیت (میلیون)	کسری (م³/سال)	وضعیت
۱	دریاچه ارومیه	۸۷۶،۵۱	۴.۶	۵.۳ میلیارد	بحرانی
۲	زاینده‌رود	۵۰۰،۴۱	۲.۵	۱.۲ میلیارد	بحرانی
۳	کارون	۲۳۰،۶۵	۸.۴	۸.۱ میلیارد	نگران‌کننده
۴	هامون	۵۰۰،۱۰۶	۹.۲	۵.۲ میلیارد	بحرانی
۵	قره‌سو	۲۰۰،۵۰	۱.۳	۲.۱ میلیارد	نگران‌کننده
۶	مرکزی	۵۰۰،۴۲۵	۰.۲۵	۵.۴ میلیارد	بحرانی
۷	خلیج فارس	۵۰۰،۲۳۵	۵.۱۲	۰.۲ میلیارد	متوسط
۸	دریای خزر	۵۰۰،۱۸۰	۲.۱۵	۵.۰ میلیارد	نسبتاً خوب

ت.۳.۳ جدول ۱۰: برنامه شیرین‌سازی آب دریا

پروژه/منطقه	ظرفیت (م ^۳ /روز)	هزینه (میلیارد \$)	زمان اجرا	جمعیت بهره‌مند
بندرعباس-کرمان	۰۰۰،۴۰۰	۵.۲	۱۴۰۸-۱۴۰۵	۳ میلیون
بوشهر-فارس	۰۰۰،۵۰۰	۲.۳	۱۴۰۹-۱۴۰۵	۴ میلیون
چابهار-سیستان	۰۰۰،۳۰۰	۰.۲	۱۴۱۰-۱۴۰۶	۵.۲ میلیون
خوزستان ساحلی	۰۰۰،۶۰۰	۸.۳	۱۴۱۰-۱۴۰۵	۵ میلیون
خلیج فارس-یزد	۰۰۰،۳۵۰	۸.۲	۱۴۱۱-۱۴۰۷	۳ میلیون
مجموع فاز اول	۰۰۰،۱۵۰،۲	۳.۱۴	۱۴۱۲-۱۴۰۵	۵.۱۷ میلیون

ت.۴.۴ بخش چهارم: شاخص‌های حکمرانی و دموکراسی

ت.۴.۱ جدول ۱۱: رتبه ایران در شاخص‌های بین‌المللی

شاخص	رتبه ایران	از کل کشورها	وضعیت	هدف ۱۰ ساله
شاخص دموکراسی (EIU)	۱۵۴	۱۶۷	استبدادی	رتبه ۸۰-۱۰۰
آزادی مطبوعات (RSF)	۱۷۶	۱۸۰	بسیار بد	رتبه ۱۰۰-۱۲۰
شاخص فساد (TI)	۱۴۹	۱۸۰	فاسد	رتبه ۸۰-۱۰۰
حاکمیت قانون (WJP)	۱۱۸	۱۴۲	ضعیف	رتبه ۶۰-۸۰
آزادی اقتصادی (HF)	۱۶۹	۱۷۶	سرکوب‌شده	رتبه ۱۰۰-۱۲۰
توسعه انسانی (UNDP)	۷۶	۱۹۱	بالای متوسط	رتبه ۵۰-۶۰
شاخص صلح جهانی	۱۴۳	۱۶۳	پرتنش	رتبه ۸۰-۱۰۰
سهولت کسب‌وکار (WB)	۱۲۷	۱۹۰	متوسط	رتبه ۵۰-۷۰
شاخص نوآوری (WIPO)	۶۲	۱۳۲	نسبتاً خوب	رتبه ۴۰-۵۰

ت.۴.۲ جدول ۱۲: مقایسه با کشورهای منطقه

کشور	جمعیت (م)	GDP (\$ م)	سرانه (\$)	دموکراسی	فساد	HDI
ایران	۸۶	۴۰۱	۶۵۰،۴	۹۵.۱	۲۵	۷۷۴.۰
ترکیه	۸۵	۹۰۵	۶۵۰،۱۰	۳۵.۴	۳۶	۸۳۸.۰
عربستان	۳۶	۱۰۸،۱	۷۵۰،۳۰	۰۸.۲	۵۳	۸۷۵.۰
امارات	۱۰	۵۰۷	۶۵۰،۵۰	۷۶.۲	۶۷	۹۱۱.۰
پاکستان	۲۳۱	۳۴۹	۵۱۰،۱	۱۳.۴	۲۷	۵۴۴.۰
عراق	۴۴	۲۶۷	۰۷۰،۶	۶۲.۳	۲۳	۶۸۶.۰